

Kjersti Schanche

GRESSBAKKENTUFTENE I VARANGER

Boliger og sosial struktur rundt 2000 f.Kr.

Institutt for samfunnsvitenskap

Universitetet i Tromsø

1994

Kjersti Schanche

GRESSBAKKENTUFTENE I VARANGER
Boliger og sosial struktur rundt 2000 f.Kr.

Institutt for samfunnsvitenskap
Universitetet i Tromsø
1994

Forsidebilde: Tuft 7, Kalkillebukta, Sør-Varanger kommune (foto: Kjersti Schanche)

94C020256

FORORD

På nyåret i 1991 fikk jeg innvilget et treårig utdanningsstipend fra NAVF/Norges forskningsråd for å arbeide med et prosjekt som tok utgangspunkt i de såkalte "gressbakkentuftene". Nå har de tre årene gått, og resultatet har blitt en avhandling som legges fram til bedømmelse for dr.art. graden i arkeologi. I stipendperioden har jeg vært tilknyttet arkeologiseksjonen ved Institutt for samfunnsvitenskap, Universitetet i Tromsø, der jeg også har hatt min arbeidsplass.

Arbeidet med denne avhandlingen hadde ikke vært mulig uten økonomisk støtte, og jeg vil rette en stor takk til de som medvirket til at jeg ble tildelt stipend fra NAVF/Norges forskningsråd. Forskningsrådet finansierte også de arkeologiske utgravningene som ble utført i forbindelse med prosjektet. Registreringene av tufter i Varanger og Porsanger er utført med økonomisk støtte fra "Fylkeslege Wessel og frues fond" og Roald Amundsens senter for arktisk forskning. En takk til fondets og senterets styre, som ga meg positiv respons på søknad om midler.

Min faglige veileder har vært Bjørnar Olsen. Jeg er meget takknemlig for hans konstruktive og klartenkte kommentarer. Jeg vil også takke Bjørnar Olsen for hans deltagelse på registreringene i Sør-Varanger i 1990.

Problemstillingene som ble valgt krevde at det ble foretatt arkeologiske utgravninger. Det mest omfattende feltarbeidet ble utført i løpet av to måneder sommeren 1991, da to gressbakkentufter i Kalkillebukta, nær Neiden i Sør-Varanger kommune, og en tuft i Suovvejohka/Bergeby i Unjárgga gielda/Nesseby kommune, ble utgravd. På feltarbeidet deltok Elin Myrvoll, Asgeir Svestad, Oddny Andresen, Roy Nilsen, Nina Teigen, Jørn Ottar Olsen, Toini Thommesen, Harald Johnsen, Stine Barlinhaug og Pål Nymo. En takk til alle for vel utført arbeid og for det trivelige sosiale samværet.

Anne Karin Hufthammer ved Zoologisk Museum, Universitetet i Bergen, har forestått artsbestemmelsen av det osteologiske materialet som ble framgravd. Utover selve artsbestemmelsen har hennes faglige vurderinger av blant annet sesongindikatorer vært viktige for det foreliggende arbeidet.

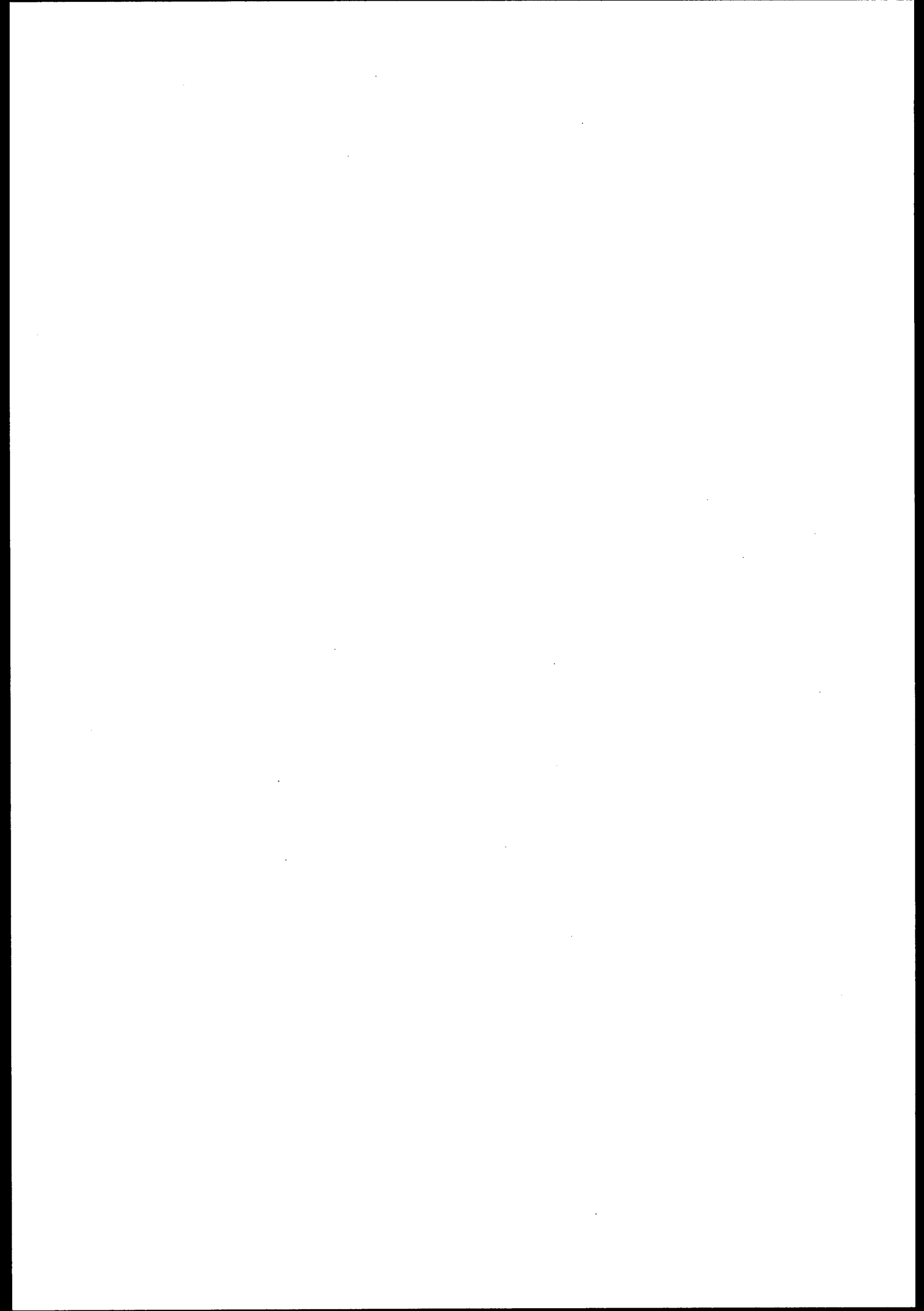
Ingolf Schanche har tegnet de fleste av figurene i avhandlingen, og jeg vil takke for godt utført arbeid. I tillegg til kartskisser, plan- og profiltegninger, har han utarbeidet et spennende forslag til rekonstruksjon av et gressbakkenhus. En takk også til Mona Schanche som har lest korrektur på litteraturhenvisningene.

Til slutt vil jeg takke Tora Hultgreen og Audhild Schanche for stadig oppmuntring og nyttige kommentarer til små og store problem som jeg har støtt på underveis. Det samme gjelder Øystein Nilsen. Sistnevnte har også vært min konsulent når det gjelder samiske stedsnavn samt bidratt med en del presserende arbeid i sluttfasen.

Tromsø 18.04.94

Kjersti Schanche

INNHold

KAPITTEL 1: PROBLEMSTILLINGER OG AVGRENSNINGER	s. 1
Innledning	s. 1
Gressbakkentuftene	s. 2
Et forskningshistorisk tilbakeblikk	s. 4
Problemstillinger	s. 10
Kronologisk og geografisk avgrensning	s. 12
Metodisk tilnærming	s. 13
DEL I. DET ARKEOLOGISKE MATERIALET	
KAPITTEL 2: PRESENTASJON AV UTGRAVDE GRESSBAKKENTUFTER	s. 19
Innledning	s. 19
Suovvejohka/Bergeby, Unjárgga gielda/Nesseby kommune	s. 20
Kalkillebukta, Sør-Varanger kommune	s. 31
Øvrige utgravninger i Varanger	s. 43
<i>"Karlebotnbakken", Unjárgga gielda/Nesseby kommune</i>	s. 44
<i>Bánkgohppi ("Advik"), Unjárgga gielda/Nesseby kommune</i>	s. 46
<i>"Gressbakken Nedre Vest", Unjárgga gielda/Nesseby kommune</i>	s. 48
<i>"Gressbakken Nedre Øst", Unjárgga gielda/Nesseby kommune</i>	s. 54
<i>Reisevuonna/Bugøyfjord, Sør-Varanger kommune</i>	s. 55
<i>Nuvvusgohppi/Høybukta, Sør-Varanger kommune</i>	s. 56
<i>Øvre Pasvik, Sør-Varanger kommune</i>	s. 57
Utgravninger utenfor Varanger	s. 58
<i>Leirpollen, Lebesby kommune</i>	s. 59
<i>Iversfjord, Gamvik kommune</i>	s. 60
Oppsummering.....	s. 62
KAPITTEL 3: DISTRIBUTJONSANALYSE	s. 65
Innledning	s. 65
Gressbakkentuftenes geografiske fordeling	s. 66
Boplassenes beliggenhet i terrenget	s. 70
Tuftenes beliggenhet på boplassene	s. 72
Tuftenes form og størrelse	s. 73

Redskapsinventarets og avlagsmaterialets romlige fordeling	s. 77
Det osteologiske materialets romlige fordeling	s. 89
Plassering i tid	s. 92
Oppsummering	s. 100

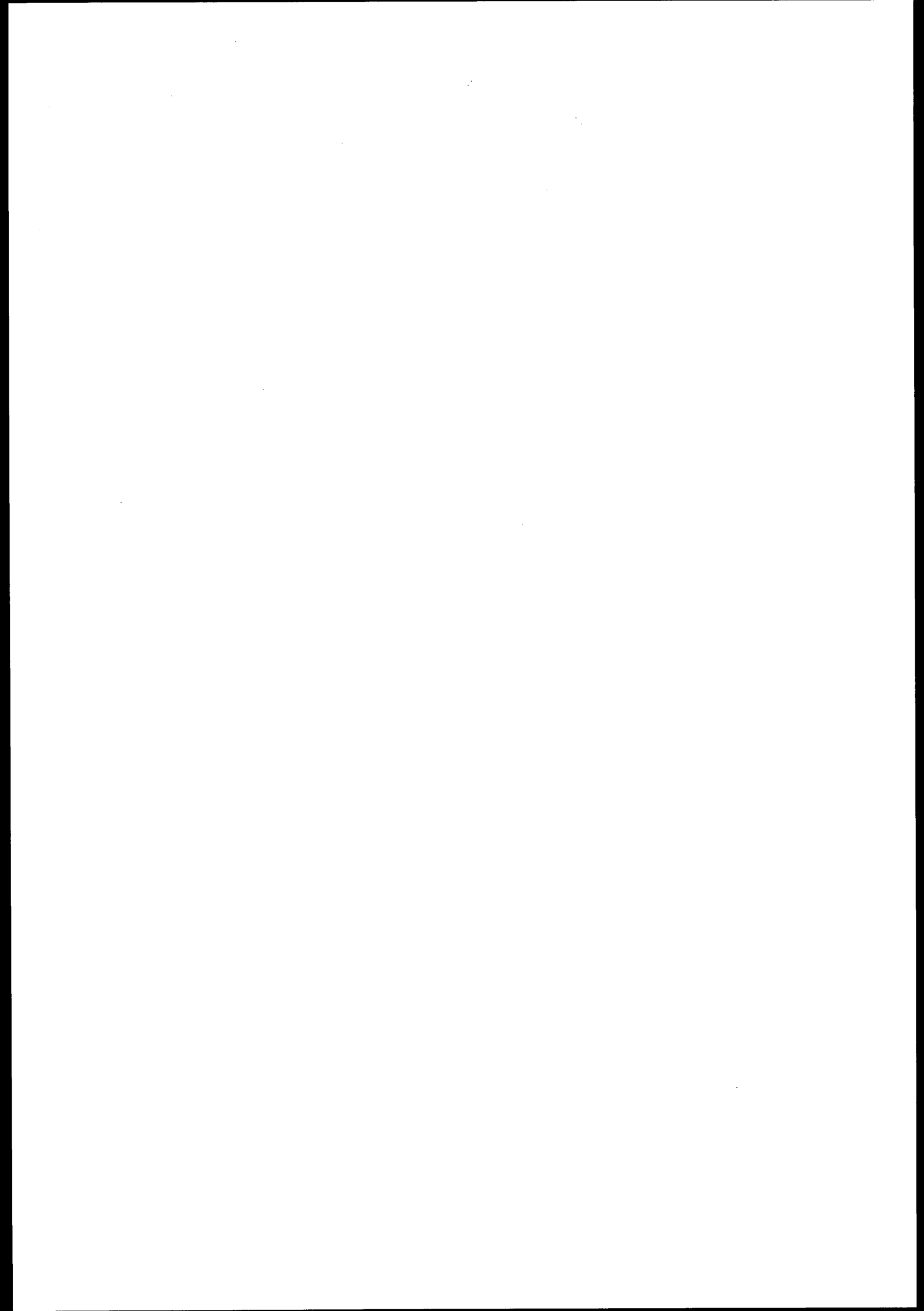
DEL II. TEORETISK GRUNNLAG

KAPITTEL 4: NOEN GRUNNLEGGENDE BETRAKTNINGER	s. 105
Innledning	s. 105
Arkeologi: eventyr eller virkelighet?	s. 106
Arkeologi og analogislutninger	s. 109
Jakt-fangst samfunn - primitive eller komplekse?	s. 112
Oppsummering	s. 116
 KAPITTEL 5: MATERIELL KULTUR OG SAMFUNN	s. 117
Innledning	s. 117
Konstituering og strukturering av samfunn	s. 118
Sosiale endringer	s. 120
Materiell kultur og sosial strukturering	s. 122
Romlig organisering av materiell kultur og adferd	s. 127
Boligen: symbolisering og naturalisering av mening	s. 130
Oppsummering	s. 133

DEL III. TOLKNINGER: VARANGER 2000 F.KR.

KAPITTEL 6: RESSURSUTNYTTELSE OG SESONGVARIASJONER	s. 137
Innledning	s. 137
Naturforhold	s. 139
Noen generelle trekk ved ressursutnyttelsen	s. 141
Jakt og fangst av ulike pattedyr	s. 144
<i>Sel</i>	s. 145
<i>Hval</i>	s. 147
<i>Rein</i>	s. 148
<i>Andre pattedyr</i>	s. 149

Fuglefangst	s. 151
Fiske	s. 153
Innsamling av andre naturprodukter	s. 156
Sesongvariasjoner i ressursutnyttelse og bosetning	s. 159
Oppsummering	s. 166
KAPITTEL 7: BOSETNINGSSTRUKTUR OG SOSIAL ORGANISERING	s. 167
Innledning	s. 167
Bosetningsstruktur og sosiale territorier	s. 168
Folketall	s. 172
Sosial organisering	s. 178
Sosial arbeidsdeling og arbeidsorganisering	s. 187
Ekstern kontakt og samhandling	s. 193
Oppsummering	s. 196
KAPITTEL 8: GRESSBAKKENHUSET OG SOSIAL STRUKTURERING	s. 199
Innledning	s. 199
Forslag til rekonstruksjon	s. 200
Gressbakkenhusets opprinnelse	s. 205
Gressbakkenhuset og sosial strukturering	s. 208
Praktisk funksjon og symbolsk mening	s. 210
Gressbakkenhuset: en etnisk markør?	s. 221
Sammenbrudd og reorganisering	s. 223
Oppsummering	s. 228
SLUTTORD	s. 231
Liste over figurer	s. 233
Liste over tabeller	s. 235
Litteratur	s. 237
Appendix I: Registrerte gressbakkentufter i Varanger	s. 253
Appendix II: Registrerte gressbakkentufter i Porsanger	s. 265

KAPITTEL 1

PROBLEMSTILLINGER OG AVGRENSNINGER

Innledning

Norges nordligste fylke, Finnmark, har en svært spennende forhistorie. Sporene som fortidens mennesker har levnet er mange - noen er klare og tydelige, andre er mer diffuse og vanskelige å oppfatte for dagens mennesker. De kan ha form av hustuffer, boplasser uten synlige boligstrukturer, graver, offersteder, fangstanlegg, osv. Arkeologiske undersøkelser gir stadig ny kunnskap om forhistoria i Finnmark, samtidig som resultatene åpner for mange nye spørsmål og problemstillinger. Tidfestinger av de forhistoriske kulturminnene viser kontinuerlig bosetning fra kysten begynte å bli isfri, for ca. 10.000 - 12.000 år siden. Det arkeologiske materialet viser at det har eksistert geografiske forskjeller, og bærer også bud om mer eller mindre omfattende endringer over tid.

Lengst mot øst, i området rundt Varangerfjorden, finnes en særlig høy tetthet av forhistoriske kulturlevninger av ulike typer og alder. Dette kan delvis skyldes spesielt gode bevaringsforhold for overflatestrukturer og for organisk materiale i dette området. Men en del av forklaringen må være at det har vært omfattende menneskelig aktivitet og en forholdsvis stor befolkningstetthet i Varangerområdet i deler av forhistoria.

Mange arkeologer har vist interesse for Varangers forhistoriske kulturminner, og en rekke arkeologiske undersøkelser har blitt foretatt. Dette har etter hvert ført til omfattende kunnskaper om forhistorisk materiell kultur, og skapt et solid grunnlag for tolkninger vedrørende de menneskene og de samfunn som de materielle levningene er spor etter. En stor del av den arkeologiske virksomheten har vært konsentrert om de kanskje mest karakteristiske og også mest tallrike kulturminnetypene i Varanger-området: hustuffer fra steinalderen. Etter sin "oppdagelse" på 1930-tallet er det registrert slike hustuffer stort sett langs hele kystlinja rundt Varangerfjorden. Det er foretatt arkeologiske utgravninger i

mange tufter, og materialet som er fremkommet ved disse undersøkelsene begynner etterhvert å anta anseelige mengder. Detaljert viten om en rekke avgjørende forhold, som datering, typologi osv., skulle nå gi gode muligheter for å stille andre, mer grunnleggende spørsmål vedrørende kultur og samfunn i Varangers steinalder.

Mine ambisjoner med denne avhandlinga er å forsøke noen nye innfallsvinkler til et for mange kjent og fortolket materiale: steinaldertuftene i Varangerområdet. Med utgangspunkt i en romlig analyse av et arkeologisk materiale datert til slutten av yngre steinalder, ønsker jeg å si noe om hvordan menneskene kan ha organisert sine aktiviteter i tid og rom, hvilke sosiale forhold som kan ha karakterisert det samfunnet de tilhørte, og hvilken oppfatning disse menneskene kan ha hatt av sine omgivelser, sin egen tid og sin egen virkelighet. Avhandlingen vil videre analysere og diskutere de endringsprosessene som har ledet frem mot det tidsbildet som blir tegnet, samt årsakene til at bildet på ny endres.

Området rundt Varangerfjorden er avhandlingens basisområde, men jeg vil også ta en liten "avstikker" mot vest, til en annen stor Finnmarksfjord - Porsangerfjorden. I begge disse fjordområdene har utgangspunktet vært en meget særegen type hustufter fra steinalderen: de såkalte gressbakkentuftene.

Jeg har etterstrebet å bruke både samiske og norske stedsnav. I en del tilfeller finnes stedsnavnet bare på et av språkene. Dette er hovedsakelig steder der bare et navn er kjent. For Varanger er stedsnavnene skrevet etter den lokale uttalen, slik stedsnavnloven hjemler.

Gressbakkentuftene

Blant de mange steinaldertuftene i Finnmark er det en type som skiller seg klart ut: de såkalte gressbakkentuftene. Disse har fått navnet sitt etter lokaliteten Rissebávte/Gressbakken i Unjárgga gielda/Nesseby kommune i Varanger.

Gressbakkentuftene er hovedsaklig kjent fra Varangerområdet, men de finnes også i fjordene lenger mot vest, samt i øst på russisk side av grensen.

Gressbakkentuftene er markert nedgravde og har kraftige voller. De er derfor som regel meget tydelige i terrenget. Formen er oval eller tilnærmet rektangulær, og tuftene er jamt over større enn steinaldertufter av andre typer. Den indre forsinkinga har lengde fra 6 til 8 meter, og bredde fra 3 til 5 meter. Det mest karakteristiske trekket er imidlertid at tuftene har klare forsinkinger i vollene, tolket som spor etter innganger og/eller tilbygg. Mens slike "innganger" bare i svært sjeldne (og tildels tvilsomme) tilfeller er dokumentert for andre tufter fra steinalderen, har gressbakkentuftene opp til 4 stykker: midt på fremre langside, på begge kortsider, og i noen tilfeller også på bakre langside. Kronologisk plasseres gressbakkentuftene i siste del av yngre steinalder. ¹⁴C-dateringer tyder på at tuftene ligger bemerkelsesverdig samlet i tid: vi har å gjøre med levninger etter en hustype som har vært i bruk i århundrene rundt 2000 f.Kr. (Nydal 1968:10-11; K.Helskog 1980; Schanche 1989a).

Det er foretatt arkeologiske utgravninger av større omfang i over 20 gressbakkentufter. Av disse ligger nærmere 20 i området rundt Varangerfjorden, 1 i Ifjord i Lebesby kommune og 4 i Iversfjord i Gamvik kommune (Simonsen 1961 og 1963; E.Helskog 1983; Andreassen 1988; Schanche 1986 og 1989a) (hvorvidt de sistnevnte kan defineres som gressbakkentufter er vel og merke noe usikkert; se kapittel 2). Utgravningene har vist at tuftene har et tilnærmet rektangulært hovedrom, et todelt, steinsatt ildsted langs tuftas lengdeakse, og at det i tilknytning til tuftenes fremre voll finnes møddinger - ofte i form av store mengder bevart osteologisk materiale, skjell og sneglehus. Av funnene fra tuftene kan nevnes skrapere, kniver, spyd- og pilespisser av kvarts, kvartsitt og skifer, samt diverse gjenstandstyper - harpuner, fiskekroker, nåler, prener osv. - av bein og horn. En rekke av gjenstandene av bein og horn er ornamenterte. Et funn som bør nevnes spesielt er en dolk av kopper, funnet i klar kontekst med en gressbakkentuft. Dolken, evt. bare råstoffet, er sannsynligvis østlig import, og representerer et av de eldste metallfunn som er kommet for dagen i Norge (Schanche 1986; 1989a).

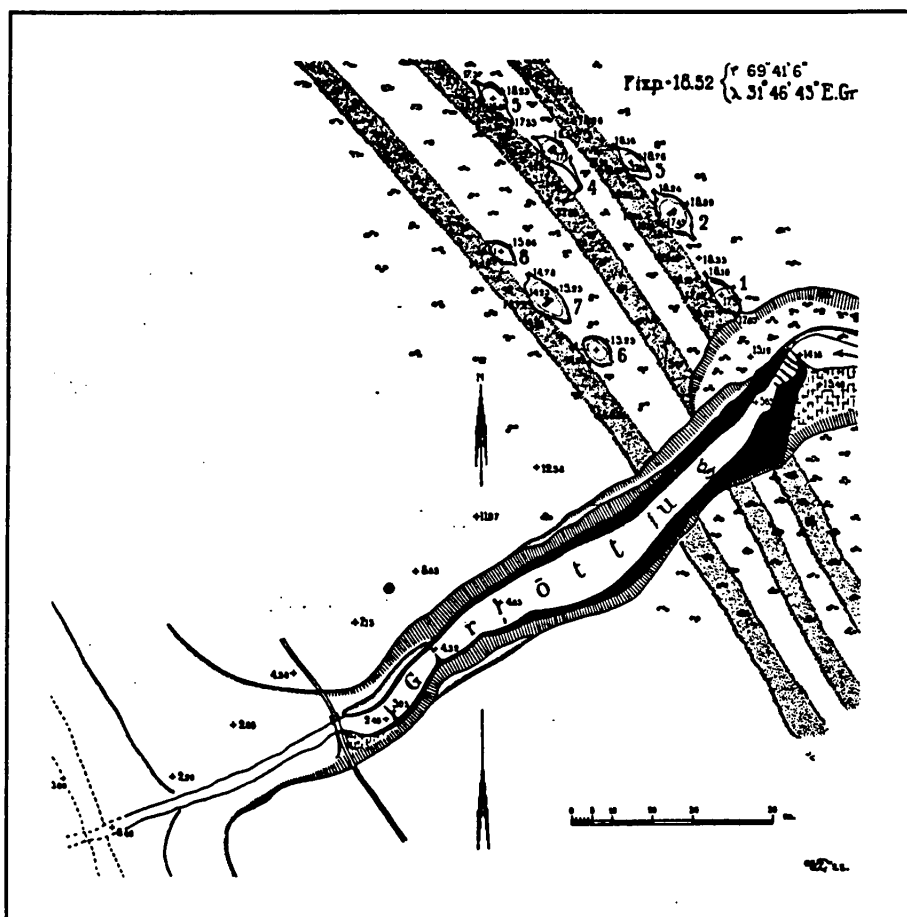
De sammenfallende dateringene og gressbakkentuftenes tilsynelatende distinkte og uniforme trekk gjør at en del spørsmål naturlig melder seg. Hvordan og av hvem ble disse spesielle husene brukt? Hvorfor de mange inngangene? Hvorfor de doble ildstedene? Hvorfor er de større enn tidligere hus? Hva er bakgrunnen for at hus av denne typen kommer i bruk, og hvorfor går de etter forholdsvis kort tid ut av bruk igjen? Dette er spørsmål som jeg vil forsøke å svare på i dette arbeidet. De problemstillingene som er valgt har med andre ord bakgrunn i en (for meg) naturlig nysgjerrighet på det jeg oppfatter som et særegent fenomen. Spørsmålene som stilles og den teoretiske og metodiske tilnærminga som er valgt er ikke uavhengig av, men har tvert i mot "vokst ut av" det materialet som analyseres.

Et forskningshistorisk tilbakeblikk

Før jeg redegjør nærmere for dette arbeidets problemstillinger og målsetninger skal jeg kort gjennomgå tidligere undersøkelser av gressbakkentufter og de tolkningsforslag som har vært fremsatt.

De første utgravninger av gressbakkentufter kan ha blitt foretatt allerede tidlig på 1900-tallet, da samene Matti Noste og Matti Halt fra Sør-Varanger gravde i noen groper i Store Motka vik/Malomuetke på Fiskerhalvøya, "för att få klarhet i frågan hurvida den hos lapparna bevarade traditionen, att deras förfäder bott i groparne, talade sanning eller ei" (Tanner 1928). I gropene fant Noste og Halt blant annet en skiferkniv og en fiskekrok av bein. Dette fortalte Noste senere til den finske forskeren Väinö Tanner, som på bakgrunn av beskrivelsen av tuftene mente de måtte være av samme type som de han selv hadde registrert ved Grottug-elva/Rotojoki, også det på Fiskerhalvøya. Tanner var blitt gjort oppmerksom på tuftene ved Grottug-elva av en same hvis "förfäder utpekat groperna såsom urgamla lappska *jennam'vuölas'kuatt'*" (Tanner 1928:13) - en skoltesamisk benevnelse på underjordiske boliger. Mens Noste hadde registrert 3 tufter liggende side om side i Store Motka vik, viser Tanners kartskisse fra Grottug tilsammen 8 tufter, fordelt på tre noe forskjellige nivå (figur 1). Tanner beskriver tuftene som delvis nedgravde,

ovale groper orientert parallelt med strandvollene. På begge kortsider og langsider var det forsenkninger i vollene, og av disse var de på kortsidene de best markerte: "De ha gott kunnat fordom begagnas såsom kryphål, gjennom vilka folket kommit in i boningarna" (Tanner 1928:15). Tanner beregnet tuftene i disse to feltene til å ligge rundt 15 m.o.h. Han gikk ut fra de hadde ligget nær stranden, og ut fra det antatte strandforskyvningsforløpet i området resonnerer han seg frem til at tuftene måtte være ca. 3700 år gamle levninger etter "kustlapparnas förfäder" (Tanner 1928:21-22, 24).¹ Tuftene ved Grottug-elva skal nå være fjernet.

Figur 1. Den første tegningen av det som senere ble kalt gressbakkentufter. Tuftene lå ved Grottug-elva på Fiskerhalvøya. (Fra Tanner 1928, fig.4).

¹Denne tidsfestelsen er forøvrig helt i samsvar med de resultatene som de senere ¹⁴C-dateringene har gitt!

Noe senere ble en av tuftene ved Grottug-elva utgravd av finnen Sakari Pälsi. Foruten avslag og mulige skrapere av kvarts ble det bare funnet en "klubbe" (hammerstein eller fiskesøkke?) samt stykker av ribbein av hval i tufta. Midt i den ene delen av tufta lå det et steinsatt ildsted, og i denne delen ble det også funnet en rekke skiferheller, av Tanner tolket som hellelagt gulv. Tanner foreslår videre at inngangen har vært i en av kortsidene, og at de hellelagte "kanalene" som ledet ut av tufta i hver langside kan ha vært forrådsrom eller luftkanaler. Han kommenterer likheten med de eskimoiske vinterhusene, og mener at også husene i Grottug kan ha hatt tak av skinn og torv (Tanner 1932:179; 1939:48-51). Tanner (1939:51) nevner at slike hustufter skal være observert på Jamalhalvøya (øst for Novaja Zemlja) og på Reinøyene (Ostrov Olenyi; øst for Jamalhalvøya), og han var tidlig klar over at tuftetypen fantes lenger mot vest: i Porsanger i Vest-Finnmark (Tanner 1932:170).

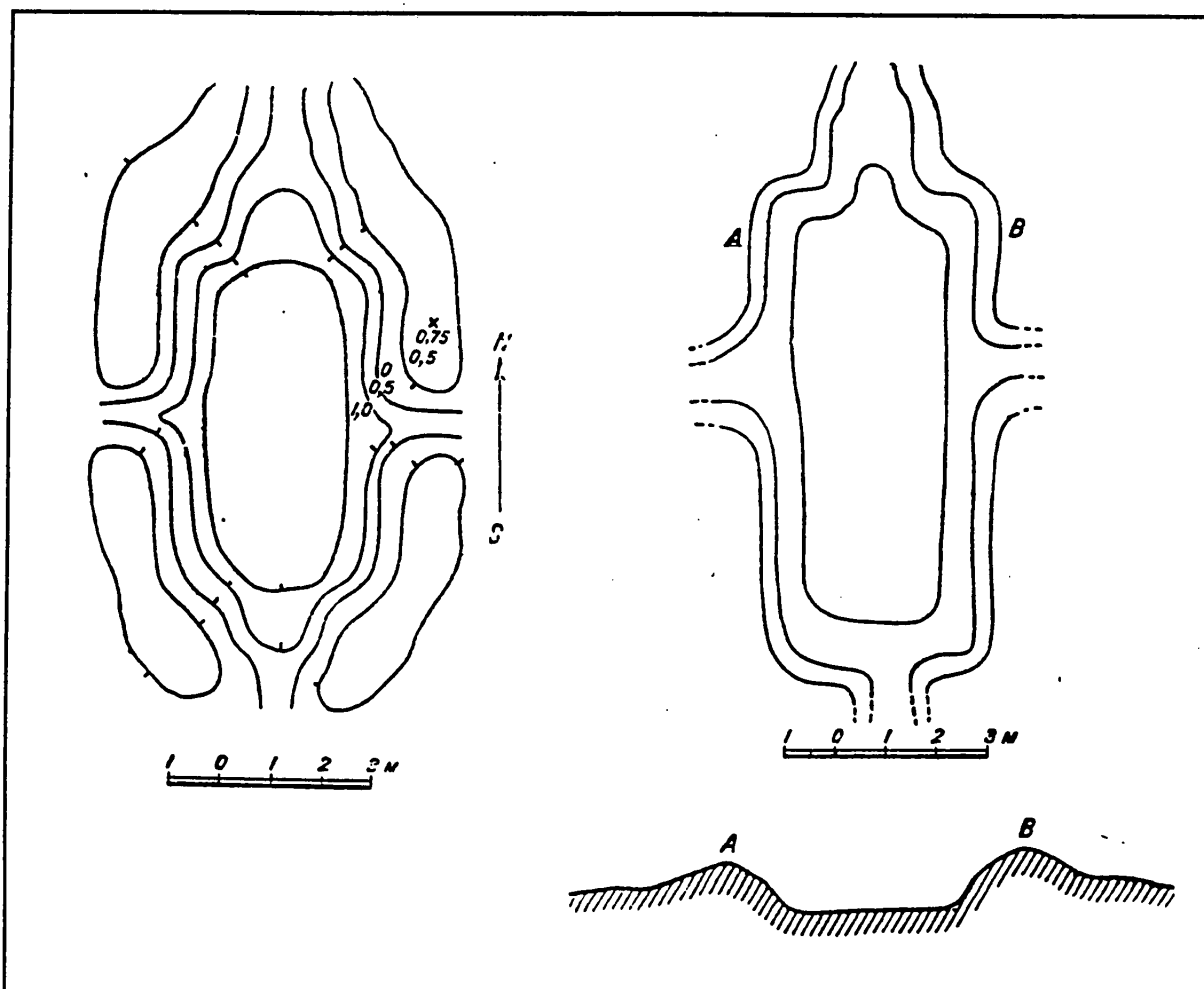
Omtrent samtidig som Tanner gjorde sine registreringer ble et tilsvarende tuftfelt funnet, også det i Store Motka vik.¹ Her registrerte russeren B. Zemljakov i 1935 "ganze Serien von kleinen elliptischen Gruben mit schmalen Kreuzgängen", s.k. "Lappengruben" (Zemljakov 1937:106). Zemljakov mente disse tuftene måtte være av samme type som de Tanner hadde registrert ved Grottug, noe som også hans opptegninger bekrefter (figur 2).

De neste registreringene og undersøkelsene av gressbakkentufter ble gjort i Varangerområdet. Like etter at Anders Nummedal i 1935 oppdaget de første steinalder-tuftene i Stuorruvonna/Karlebotn innerst i Varangerfjorden² (Nummedal 1937:2), ble det klart at det også fantes en noe annen type tufter på den nærliggende lokaliteten Rissebávte/Gressbakken. Ifølge Nummedal (1938:146) skilte disse seg fra andre tufter ved at de var større og dypere enn tuftene i Stuorruvonna/Karlebotn og ved at de "har hatt inngang fra øst og vest, fra syd og nord". Nummedal gjorde Guttorm Gjessing

---

¹Det er mulig at dette er de samme tuftene som Noste og Halt tidligere hadde gravd i.

²Denne lokaliteten er senere gitt navnet "Gropbakkeenga". Det samiske navnet på terrassen der tuftene ligger er Ruovdenjunlovta (oversatt til norsk: jernnesplatået).

Figur 2. Zemljakovs tegninger av Gressbakkentufters ved Store Motka Vik på Kolahalvøya. Av kotene for tufta til venstre framgår det at den må ha vært nesten 2 meter dyp. (Fra Zemljakov 1937: fig.5 og 6).

oppmerksom på disse hustuftene, og Gjessing valgte benevnelsen "underjordiske hus" (etter Tanner?), og bemerket at den fremre inngangen hadde form av "en lang gang inn i huset" (Gjessing 1945:151). På bakgrunn av begrensede utgravninger kunne det fastslås at også disse tuftene var rester etter steinalderbosettingen i området. Både Gjessing og Nummedal oppfattet de store tuftefeldene som spor etter landsbyer eller "vær" (selv om Gjessing presiserte at alle tuftene på en boplass nok ikke hadde vært bosatt samtidig) (Gjessing 1942: 420-428; 1945:150-151; Nummedal 1937:77). Gjessing mente videre at hustuftene måtte representere en halvnomadisk bosetningsform der feltene med forskjellig-artede hustufter hadde vært bosatt til ulik tid på året. De "underjordiske husene" med lange inngangskorridorer i Rissebávte/Gressbakken tolket han som

vinterhus. Gjessing oppfattet altså ikke noe kronologisk skille mellom de ulike tuftfeltene, men daterte både tuftene i Stuorruvuonna/Karlebotn og i Rissebávte/Gressbakken til sørskandinavisk dolktid/overgangen til bronsealder (1800 - 1500 f.Kr.) (Gjessing 1941:38; 1942:423-424, 1945:170-172).

Etter disse innledende tilnærmingene til fenomenet "underjordiske hus", ble mer omfattende undersøkelser foretatt av Povl Simonsen i årene 1954 til 1957 da han grov ut tufter i Rissebávte/Gressbakken og Bájkgohpi ("Advik")¹ i Unjárgga gielda/Nesseby kommune, samt i Reisevuonna/Bugøyfjord i Sør-Varanger kommune. På alle disse lokalitene var det store, ovale tufter med forsenkninger i fremre voll og/eller på kortsidene. Fra nå av gikk denne tuftetypen under benevnelsen "gressbakkentufter" eller "grasbakkentufter" (Simonsen 1961:213-479, 1976; 1979:371-375). Utgravningene viste bl.a. et karakteristisk, todelt ildsted som lå langs tuftenes lengdeakse, samt tykke møddinglag i forbindelse med tuftenes fremre voll. På bakgrunn av de doble ildstedene samt tuftenes størrelsene mente Simonsen at de måtte ha rommet flere familier, evt. en storfamilie (Simonsen 1979:375). Simonsen tolket tuftene som spor etter vinterhus, og mente de hadde inngått i et bosettingsmønster der man flyttet mellom ulike boplasser til ulike årstider (Simonsen 1975:397-404). Han fikk støtte fra Håkon Olsen, som foresto artsbestemmelsene av det osteologiske materialet fra Simonsens utgravninger, og som tolket artssammensetningen i møddingene som et resultat av bosetning i løpet av vinteren og tidlig vår (H.Olsen 1967, u.å.). Simonsen påpeker at alle tuftene i de store tuftfeltene nok ikke har vært bosatt samtidig, men mener likevel at vi har å gjøre med betydelige samlinger av boenheter i vær (Simonsen 1979:363-267). I sin kronologi for Varanger plasserer Simonsen gressbakkentuftene i århundrene rundt det siste årtusen f.Kr., til det han betegner som den fjerde og siste perioden av yngre steinalder (Simonsen 1975:251).

Senere er Simonsens kronologiske skjema for yngre steinalder i Varanger blitt etterprøvd av Knut Helskog (1980). Ved hjelp av ¹⁴C-dateringer viser Helskog at gressbakkentuftene

---

¹Lokaliteten er tidligere ved en misforståelse gitt navnet "Advik" (Attegiedde) som er navnet på nabovika.

er eldre enn det Simonsen hadde foreslått: de dateres til århundrene rundt 2000 f.Kr. Helskog (1984a) tar også opp til diskusjon hvorvidt flere av tuftene kan ha vært samtidige eller ikke. Han konkluderer med at det vanligste har vært fra 1 - 6 hus på hver boplass, og avviser dermed Gjessing og Simonsens hypotese om landsby- eller værbosetning. Som Simonsen mener Helskog (1984a) at gressbakkentuftene har rommet flere familier.

I tiden mellom Simonsens undersøkelser og dette prosjektets feltarbeid har det vært utgravd seks gressbakkentufter, flere av dem utenfor Varanger. I 1976 og 1976 ble det under en omfattende arkeologisk undersøkelse i Iversfjord, Gamvik kommune, utgravd en rekke hustufter hvorav jeg mener fire kan være gressbakkentufter. Ericka Helskog (1983), som foresto undersøkelsen, har imidlertid ikke definert tuftene som gressbakkentufter, og på bakgrunn av ¹⁴C-dateringer mener hun det er stor tidsforskjell mellom tuftene (E.Helskog 1983:75). Dette vil diskuteres nærmere senere.

I 1984 ble en gressbakkentuft utgravd i Ifjord, Lebesby kommune. Utgravningene ble ledet av Reidun Andreassen (rapport fra utgravningen i Andreassen 1988). I 1985 og -86 ledet undertegnede undersøkelser som omfattet deler av en gressbakkentuft i Storravuonna/Karlebotn, Unjárgga gielda/Nesseby kommune (Schanche 1986; 1989a). Resultatene fra begge disse utgravningene samt fra E.Helskogs og Simonsens undersøkelser vil få en mer utførlig behandling i neste kapittel.

Av øvrige forskere som har levert bidrag til diskusjonen omkring gressbakkentuftene og det samfunnet de representerer kan nevnes Pricilla Renouf, Ericka Engelstad, Bjørnar Olsen og Elin Myrvoll. Både Renouf og Engelstad har sett nærmere på det osteologiske materialet fra tuftene på Rissebávte/Gressbakken. Renouf (1981) tolker materialet til å representere en helårig eller tilnærmet helårig bosetning, mens Engelstad (1984) postulerer en mer differensiert tilpasning, der ressursutnyttelse og bosettingsmønster først og fremst har vært preget av variasjon og fleksibilitet. I sin tolkning av gressbakkentuftene og den perioden de representerer legger Olsen (1984:211-213) vekt på den tilsynelatende strenge organiseringen av husene på boplassene, samt kompleksiteten i ornamentikken på beinredskapene. Dette tolker han som et uttrykk for en mer

intensivert symbolproduksjon forårsaket av en økende uro og behov for større sosial kontroll innad i samfunnet. Det samme konklusjonen trekkes av Myrvoll (1992), som har foretatt en mer detaljert analyse av ornamenterte bein- og horn-gjenstander fra gressbakkentuftene. I et nylig utkommet arbeid om Finnmarks forhistorie kommer Olsen (1994) også inn på tolkningen av gressbakkentuftene. En del av hans tolkningsforslag vil presenteres senere.

Også undertegnede har i flere tidligere arbeider (1988; 1989a; 1989b; 1992a) presentert tolkninger vedrørende gressbakkentuftene. Dette skal ikke kommenteres nærmere her da problemorienteringene og tolkningsforslagene i disse arbeidene følges opp og utvides i det foreliggende arbeidet.

Problemstillinger

Dette arbeidet tar som nevnt utgangspunkt i fenomenet "gressbakkentufter". Problemstillingene som er valgt har både et synkront og et diakront perspektiv: Jeg skal forsøke å tegne et bilde av samfunn og levevis til de menneskene som har levnet disse sporene, og jeg vil diskutere årsaken til framveksten av denne spesielle hustypen og hvorfor husene tilsynelatende plutselig går ut av bruk.

Når det gjelder det synkrone perspektivet har man tidligere stort sett vært opptatt av hvilken kronologisk periode tuftene tilhører (Simonsen 1975; Helskog 1980), om de representerer en sesongmessig eller helårig bosetning (Gjessing 1942 og 1945; H.Olsen 1967; Simonsen 1975; Renouf 1981; Engelstad 1984), og hvor mange som kan ha bodd i hvert hus (Simonsen 1979; Helskog 1984a). Dette er spørsmål som vil bli diskutert også i dette arbeidet, men jeg vil i tillegg søke noen nye innfallsvinkler, og stille noen nye spørsmål til det arkeologiske materialet. Avhandlingens sentrale problemstillinger er knyttet til tuftenes og gjenstandsmaterialets romlige fordeling. Med utgangspunkt i en analyse av tuftenes geografiske utbredelse, deres beliggenhet i landskapet og i forhold til hverandre, samt tuftenes ulike formelement og fordeling av funn utenfor og inne i

tuftene, vil jeg forsøke å rekonstruere den konteksten som det arkeologiske materialet en gang inngikk i. En diskusjon av hvordan menneskene som bodde i gressbakkenhusene har organisert sine aktiviteter i tid og rom vil danne grunnlag for en vurdering av samfunnet som helhet. Spørsmål som søkes besvart er: Hvilke formelle regler ligger til grunn for organisering av materiell kultur og adferd? Hvordan har samfunnet vært organisert og strukturert? Hvordan har menneskene oppfattet seg selv og sine omgivelser?

Det teoretiske utgangspunktet for den romlige analysen er at det eksisterer en gjensidig påvirkning mellom individet og dets omgivelser (kulturelle og naturlige), mellom subjekt og objekt. Bak menneskelig handling finnes "usynlige" strukturer som bestemmer det som framtrer som synlig. Slike sosiale strukturer - som kan beskrives som kollektive regler, normer og ideer - konstitueres og/eller reproduseres via den enkeltes adferd. Den fremste eksponent for en slik teori om sosial strukturering er Anthony Giddens (1979; 1981; 1984), og jeg oppfatter en slik tilnærming som fruktbar for analyser av kulturelle uttrykk og endringsprosesser med utgangspunkt i et arkeologisk materiale. Materiell kultur kan sees som et direkte resultat av såvel sosial adferd som sosiale strukturer, men kan også selv virke tilbake på sosiale strukturer, og enten underbygge og forsterke disse eller indirekte føre til at disse endres. (Giddens 1979, 1984; Hodder 1982a, 1982b, 1986; Shanks & Tilley 1987; B.Olsen 1987a).

I fokus for denne avhandlingen står boligene til mennesker som har levd i deler av Finnmark for 4000 år siden. Gode bevaringsforhold for overflatestrukturer og for organisk materiale, og en etterhvert omfattende kronologisk og geografisk oversikt, danner et godt utgangspunkt for en diskusjon av datidens samfunn og levevis. Etnologisk og etnografisk forskning har vist at boligen og dens utforming har vært og er nært knyttet til kulturell tilhørighet og identitet; boligen er sentral for kommunisering av gruppetilhørighet og verdisystem. Dette er poengtert av Pierre Bourdieu (1977; 1979). Boligens form og inndeling støtter opp under bestemte virkelighetsoppfatninger, symboliserer makt, status osv. På denne måten kan boligen spille en viktig rolle i legitimering av eksisterende sosiale forhold og sosiale strukturer, men den kan også være en kime til endringer i

sosial adferd og virkelighetsforståelse. (Se også Glassie 1975; Rapoport 1980; Moore 1986.)¹

Det arkeologiske materialets romlige fordeling vil altså tolkes i forhold til organiseringen og struktureringen av ulike typer aktiviteter og deretter knyttes til underliggende sosiale strukturer i samfunnet. I tillegg kan den romlige distribusjonen ha vært påvirket av økonomiske, økologiske og/eller topografiske variabler. Også slike forhold vil inngå i den senere diskusjonen.

Som jeg har vært inne på i tidligere arbeid (1988; 1989b; 1992a; 1993), kan endringer i husenes form og størrelse fram til hus av gressbakkentype oppfattes som en kulminasjon av en gradvis utvikling fra begynnelsen av yngre steinalder. Likevel skal en ikke se bort fra at disse særegne tuftene virkelig representerer et brudd i forhold til den forutgående utviklingen. En markert endring synes i alle fall å være tilstede i perioden som følger. Når hus av gressbakkentype tilsynelatende plutselig og etter forholdsvis kort tid går ut av bruk erstattes de ikke av en hustype som kan sies å representere noen "naturlig" etterfølger. De bakenforliggende årsaker til at man begynner å bygge og bruke denne hustypen, samt til at husene oppgis til fordel for andre hustyper, er blant avhandlingens sentrale problemstillinger.

Kronologisk og geografisk avgrensning

Avhandlingens kronologiske avgrensning er bestemt av dateringen av gressbakkentuftene. Hittil har ¹⁴C-dateringer vist at de plasseres i tid rundt 2000 f.Kr., dvs. i siste del av den kronologiske perioden som vi har valg å benevne yngre steinalder. En rekke nye dateringer knyttet til dette prosjektet vil presenteres senere i avhandlingen. Disse dateringene vil være et viktig utgangspunkt for en diskusjon av den spesifikke kronologiske plasseringen av tuftene.

---

¹Se kapittel 4 og 5 for en nærmere redegjørelse for avhandlingens teoretiske grunnlag.

Geografisk har jeg valgt å konsentrere arbeidet til området rundt Varangerfjorden. Det er tidligere registrert en rekke felt med gressbakkentufter i området, slik at det allerede før dette arbeidet tok til eksisterte en relativt god oversikt over hvordan tuftene fordelte seg rundt fjorden. I tillegg var det fra før foretatt flere utgravninger av gressbakkentufter i Varangerområdet.

Fordelingen av gressbakkentufter rundt Varangerfjorden antydte et mønster, og dette gjorde at jeg fant det interessant å se nærmere på den fordelingen av tufter i et annet fjordområde, for å se om det kom fram et lignende mønster. Jeg valgte å foreta registreringer i Porsangerområdet i Vest-Finnmark (figur 3), der jeg fra før av var klar over at det eksisterte flere felt med gressbakkentufter.

Metodisk tilnærming

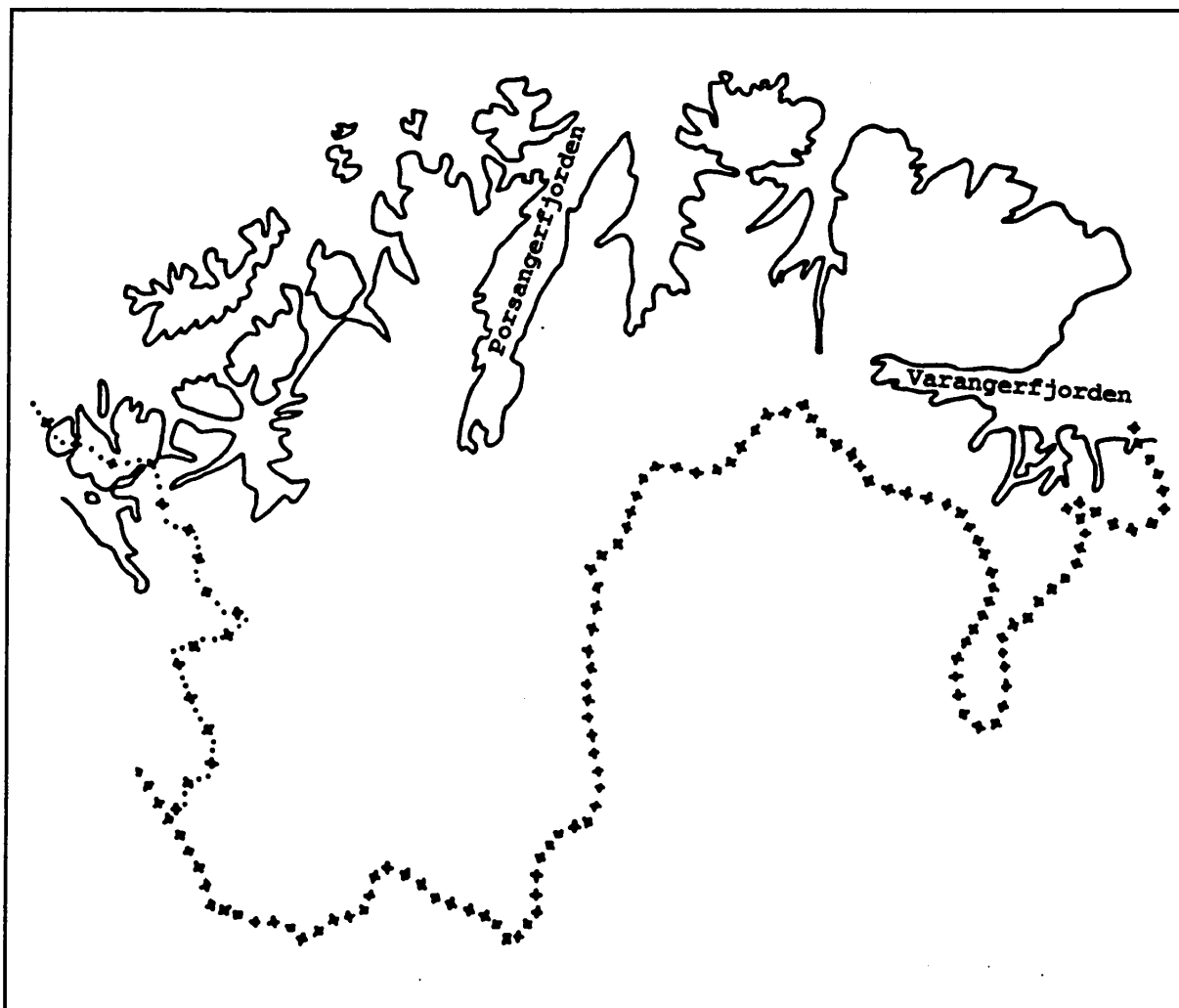
Prosjektets problemstillinger krever en kartlegging av det arkeologiske materialets romlige fordeling på ulike nivå. Det vil fokuseres på boplassenes og hustuftenes geografiske distribusjon og lokale beliggenhet, antall tufter i hvert felt og tuftenes plassering i forhold til hverandre innenfor de ulike tuftefeldene, tuftenes størrelse og morfologiske trekk, samt funnfordelingen i og utenfor tuftene. Også artsfordelingen av bevart osteologisk materiale i møddingene vil kartlegges med hensyn til den romlige fordelingen.

Lokale bevaringsforhold og tuftenes egenart har i utgangspunktet vært svært gunstig for innsamlingen av datamateriell. Tuftene og flere av deres formelement kan observeres på overflaten. Det er tidligere foretatt forholdsvis grundige registreringer av forhistoriske kulturlevninger i Varanger- og tildels også i Porsangerområdet, og et stort antall felt med gressbakkentufter er kjent fra før. I tilknytning til dette prosjektet er det dessuten foretatt befaringer og kartlegging av tuftefeld i begge fjordområdene. Tidligere registrerte felt med gressbakkentufter ble oppsøkt og det ble også registrert en rekke nye, til da ukjente tufter/tuftefeld. Det ble tegnet enkle kartskisser av alle feltene. Befaringene i Varanger ble

gjennomført i løpet av to uker sommeren 1989, og i Porsanger i to uker sommeren -92. I tillegg kommer en rekke mindre befaringer både før og senere.

Selv om det foreligger en del materiale fra tidligere utgravninger har dokumentasjonen vært tildels mangelfull. Funn har vært innsamlet fra hver halvdel av tuftene, og en har også avmerket hvilke funn som har vært gjort i møddingene. Dette kan gi visse indikasjoner på materialets romlige fordeling, men for å få mer detaljerte opplysninger når det gjelder tuftenes ulike formelement og funnfordeling har det vært nødvendig med nye arkeologiske utgravninger. I tilknytning til dette prosjektet er det derfor utgravd tilsammen tre gressbakkentufter fordelt på to ulike felt: Suovvejohka/Bergeby i Unjárgga gielda/Nesseby kommune, og Kalkillebukta, Ytre Neiden, Sør-Varanger kommune. Utgravningene foregikk i løpet av 8 uker sommeren 1991.

Spørsmålet omkring tuftenes kronologiske plassering og eventuelle samtidighet har gjort det ønskelig med så mange ¹⁴C-dateringer som mulig. I tillegg til at det foreligger et forholdsvis stort antall dateringer fra tidligere undersøkelser, er det foretatt en rekke nye dateringer i forbindelse med dette prosjektet.

Figur 3. Kart over Finnmark med Varangerfjorden og Porsangerfjorden avmerket.

DEL I

DET ARKEOLOGISKE MATERIALET

KAPITTEL 2

PRESENTASJON AV UTGRAVDE GRESSBAKKENTUFTER

Innledning

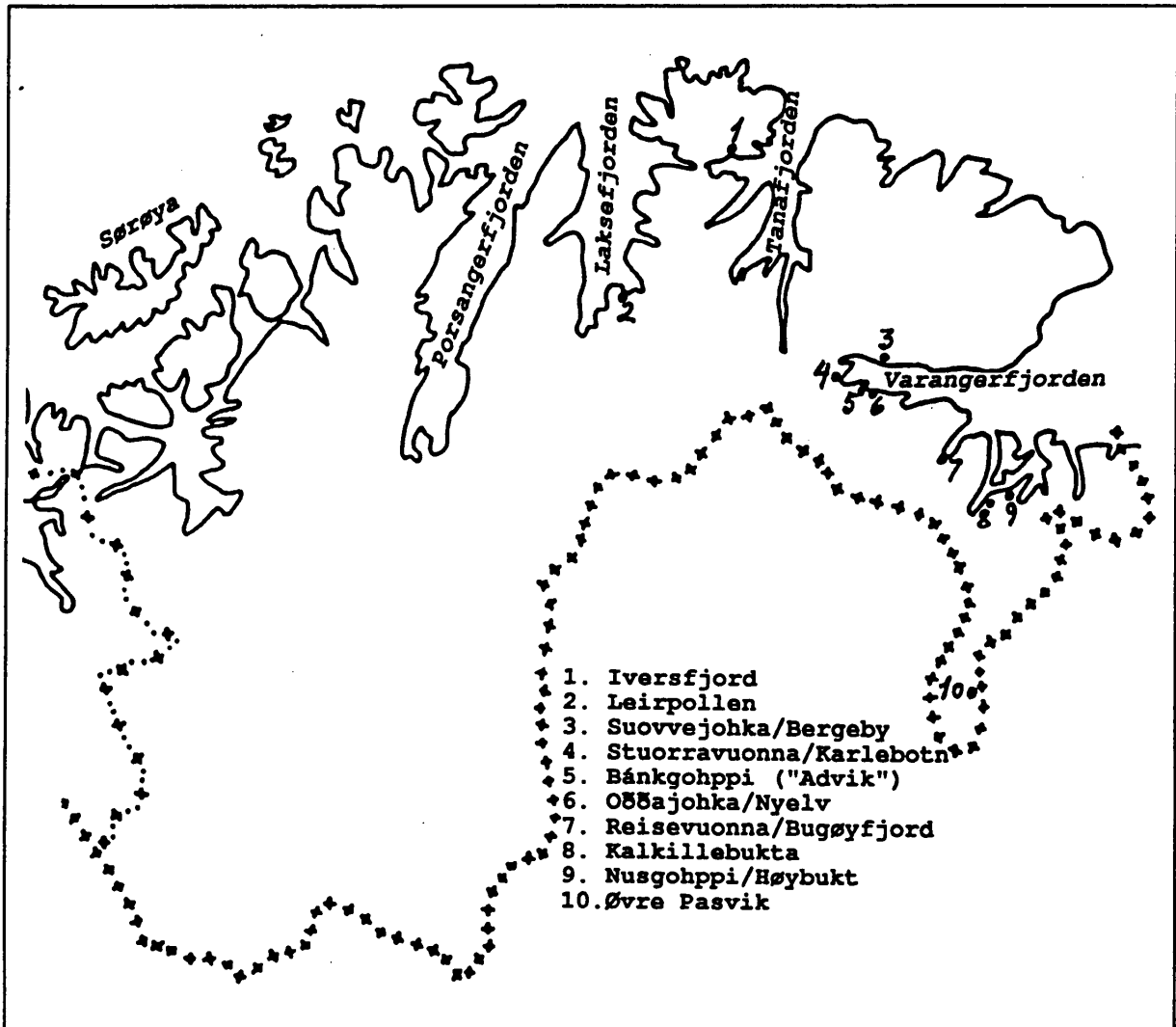
Det arkeologiske materialet som danner grunnlaget for denne avhandlingen er fremkommet ved arkeologiske utgravninger og registreringer. I fokus står de såkalte gressbakkentuftene. Flere slike tufter har tidligere vært utgravd - de fleste av disse i Varanger-området. De seneste undersøkelsene av gressbakkentufter ble foretatt i tilknytning til dette prosjektet. Disse undersøkelsene ble lagt til to lokaliteter på henholdsvis nordsiden og sørsiden av Varangerfjorden: Suovvejohka/Bergeby i Unjárgga gielda/Nesseby kommune og Kalkillebukta i Ytre Neiden, Sør-Varanger kommune. Disse lokalitetene ble valgt fordi de synes å tilhøre to adskilte områder, samt fordi de skiller seg ut innenfor hvert område ved at det er registrert svært mange tufter på hver lokalitet (dette er noe jeg vil komme tilbake til senere). I tillegg til at det ble tatt mindre prøvestikk i en rekke tufter for å framskaffe materiale til ^{14}C -dateringer, ble en tuft i Suovvejohka/Bergeby og to tufter i Kalkillebukta totalgravd. I dette kapitlet skal resultatene fra disse undersøkelsene presenteres.

Også resultatene fra tidligere utgravde gressbakkentufter i og utenfor Varanger-området vil beskrives, dog mer summarisk. For de fleste av disse utgravningene er det fra før publisert mer fullstendige beskrivelser (Simonsen 1961; E.Helskog 1983; Andreassen 1988; Schanche 1989a). Framstillingen vil her først og fremst konsentreres om de morfologiske trekkene ved de utgravde hustuftene.

^{14}C -dateringene er i de fleste tilfellene oppgitt i antall ^{14}C -år før nåtid (BP). Kalibrert alder (kalenderår) er oppgitt i antall år før eller etter Kristi fødsel, men for de fleste dateringsresultatene vil kalibreringene bli presentert først i neste kapittel.

Den geografiske lokaliseringen av de utgravde gressbakkentuftene som beskrives i dette kapittelet er vist i figur 4.

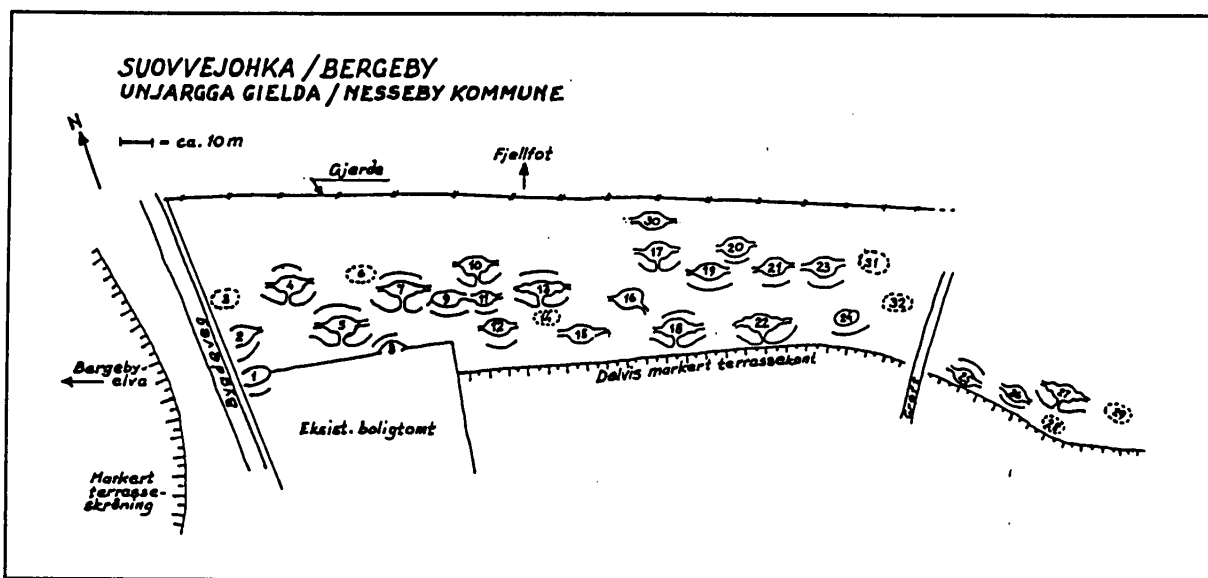

Figur 4. Oversikt over lokaliteter der det er foretatt utgravninger av gressbakkentufter.

Suovvejohka/Bergeby, Unjárgga gielda/Nesseby kommune

Utgravningene i Suovvejohka/Bergeby omfattet totalgraving av en tuft: nr. 18 på figur 5. Denne tufta ligger sammen med ca. 30 andre tufter i overflatedyrket mark like øst for Suovvejohka/Bergebyelva. De fleste tuftene i feltet er typiske gressbakkentufter.

Terrenget heller svakt mot sør. Tuftfeltet avgrenses i bakkant (mot nord) av noen karakteristiske klippe-fremspring, i fremkant av en øst - vest orientert terrassekant. Fremre voll på et par av de fremste tuftene er erodert bort, og dette tyder på at feltet har ligget nær daværende strand. Også mot Suovvejohka/Bergebyelva finnes en kraftig markert erosjonsskrent, der utrasninger skjer ennå i dag. To tufter er delvis fjernet av denne utrasningen, og det er mulig at flere tufter er erodert helt bort.

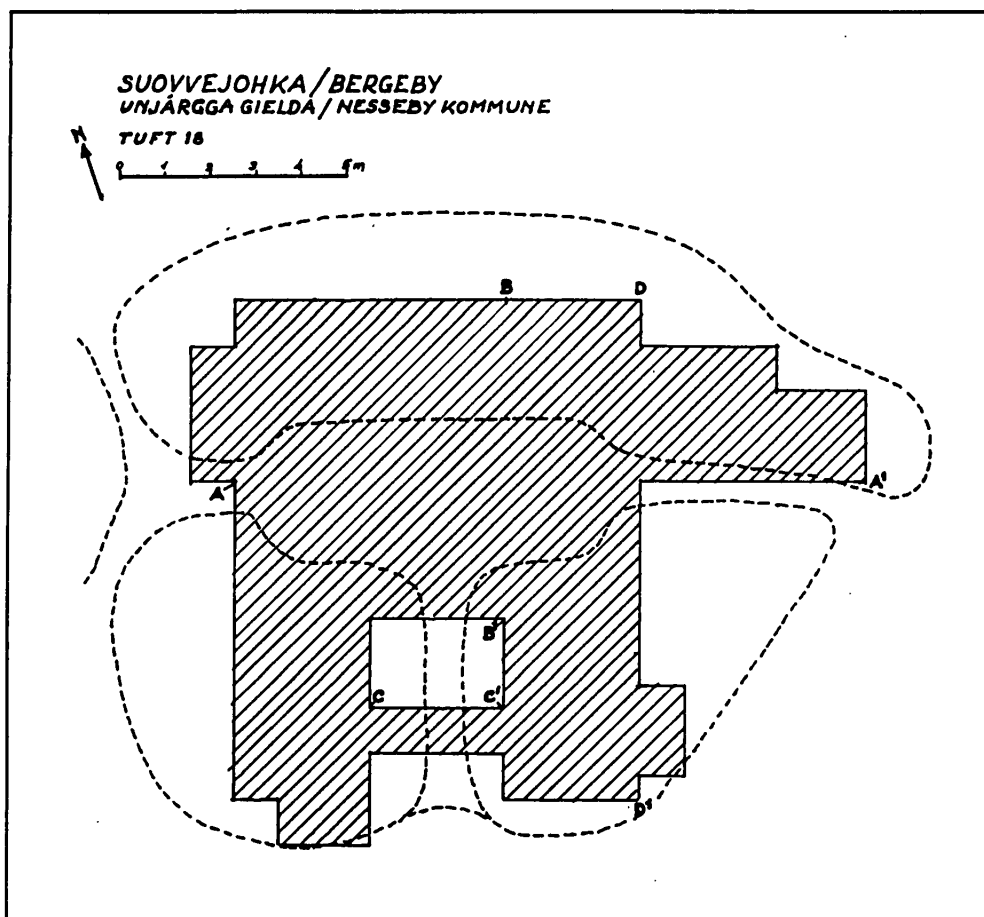

Figur 5. Felt med gressbakkentufter på østsiden av Suovvejohka/Bergebyelva.

Høyden over dagens havnivå er for feltet som helhet ca. 14 - 18 meter. Tuftene i feltet er orientert parallelt med datidig strandlinje (dvs. øst-vest). De ligger delvis side om side (rekkeorganisering), men dette bildet er ikke helt entydig. I et par tilfeller overleirer vollen til en av tuftene over vollen til en annen. Dette kan tyde på at i alle fall noen av tuftene/husene har vært anlagt til ulik tid.

Før utgravningen framkom tuft 18 som en meget godt markert, ca. 1 meter dyp grop med kraftige voller rundt (figur 6). Den indre forsenkningen var oval, ca. 7 meter lang og 3 meter bred. Tuftas ytre mål var ca. 13 x 18 meter, men vollenes avgrensninger var forholdsvis uklare slik at de stedvis nok strakte seg langt utover denne avgrensningen.

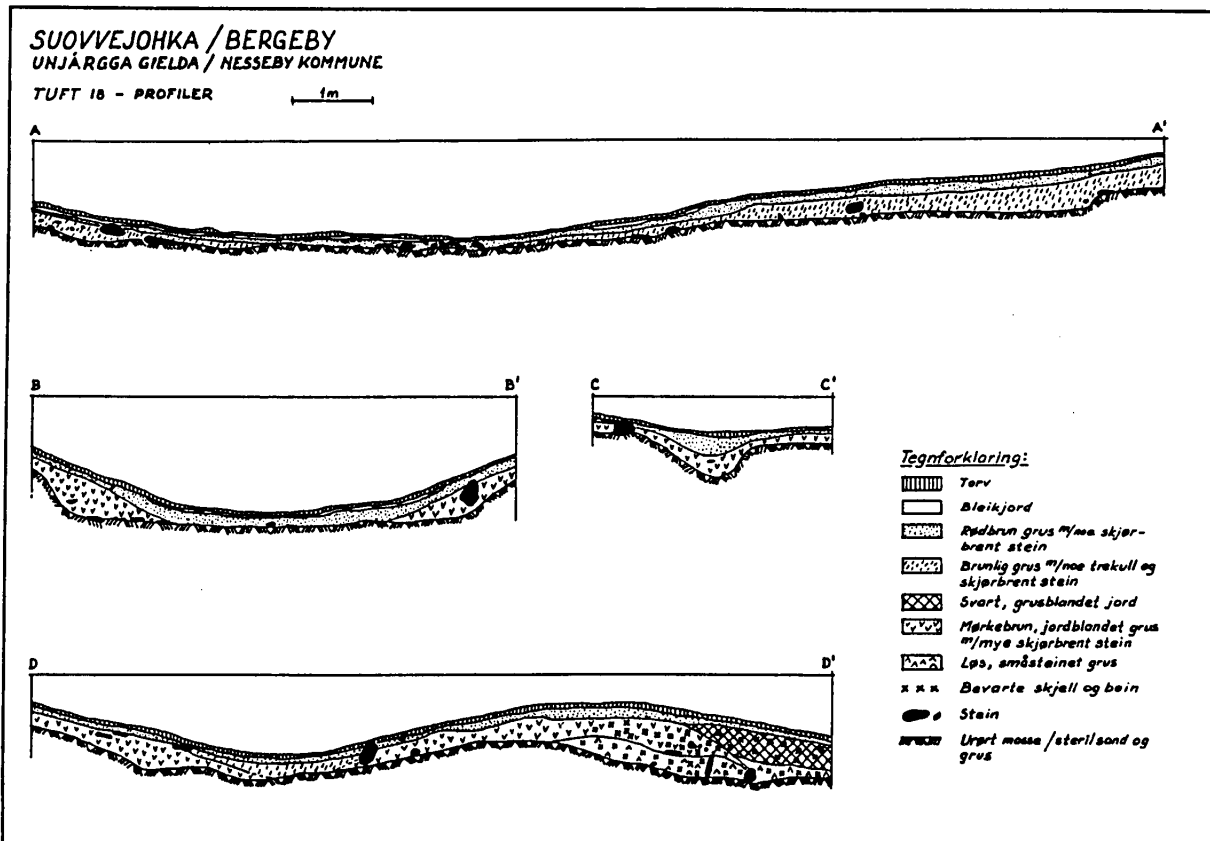
Orienteringen av langsidene var tilnærmet øst - vest. Midt på fremre langside og på begge kortsidene var det tydelige forsenkninger i vollene.

Figur 6. Skisse av tuft 18, Suovvejohka/Bergeby, slik den framkom på overflata før utgravningen. Det utgravde arealet er skravert.

Tilsammen ble 103 kvadratmeter i og utenfor denne tufta gravd ned til steril grunn. Det ble gravd i flere lag: i vollene besto lag 1 av et ca. 10 cm tykt lag med hardpakket rødlig grus, lag 2 av en blanding av mold, grus og bevarte bein og skjell, lag 3 av løs, steinet grus med bein og skjell. Møddingmateriale ble i særlig grad dokumentert på hver side av fremre utgang, men også i tilknytning til bakre voll ble det observert enkelte spor etter bein og skjell, dog meget forvitret og oppløst. På det tykkeste var kulturlaget i vollene tilsammen nesten 80 cm tykt.

Gulvet i tufta ble gravd i to lag: lag 1 var det samme som for vollene, og fra 5 til 15 cm tykt, lag 2 besto av brunlig grus og var kun 2 - 5 cm tykt. Alle lagene var funnførende, og inneholdt dessuten trekullfragmenter og kokstein. (Se profiltegnningene i figur 7 for en nærmere beskrivelse av lagfølgen.)

Figur 7. Profiler gjennom tuft 18, Suovvejohka/Bergeby. (Profilsnittene er vist på figuren ovenfor.)

Siden vollene tydelig hadde rast inn over gulvet ble disse utgravd først, og på denne måten kunne avgrensningen til det nedgravde gulvet defineres forholdsvis greit (figur 8). Gulvet i "hovedrommet" i tufta var tilnærmet rektangulært, med noe buete langvegger og målene 5 x 8 meter. Ut av dette rommet ledet tre ca. 60 cm brede "passasjer" - en midt på fremre langsida og en på hver kortside. Før utgravningen framkom de som forsenkninger i vollen, og det viste seg at de var gravd ned til samme nivå som gulvet i tufta. Den mest sannsynlige tolkningen av disse forsenkningene er at de er spor etter innganger.

I tilknytning til inngangen i øst ble det dokumentert to mindre "rom", i form av en rektangulær og en sirkulær utvidelse. Det ene hadde en grunnflate på 2,7 x 1,6 meter, og det andre en diameter på ca. 2 meter. Det er usikkert om det samme var tilfellet for inngangen i vest da det ikke ble utgravd noe større areal her.

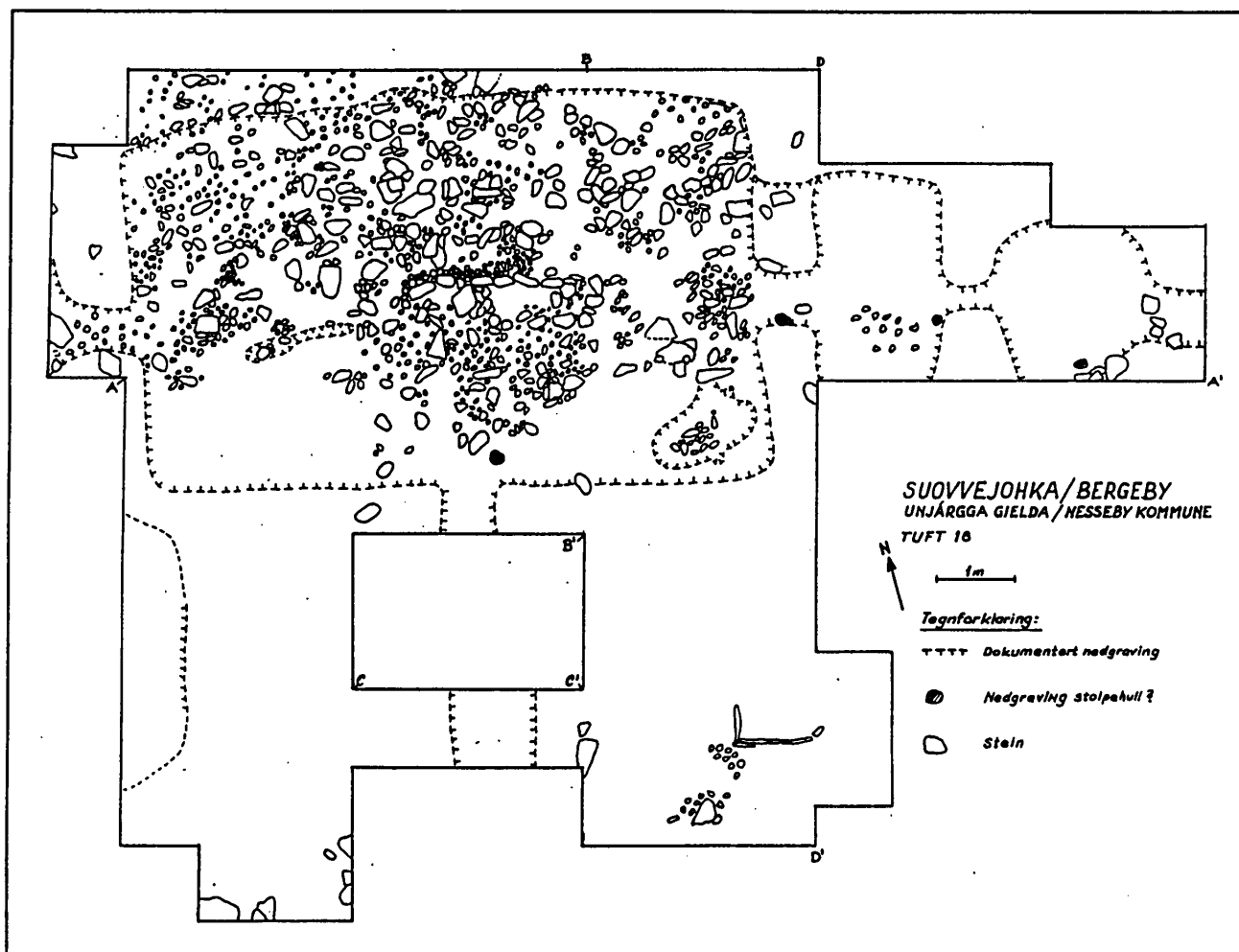
Et steinsatt ildsted har ligget langs tuftas lengdeakse. Ildstedet var ikke helt intakt, men synes å ha vært todelt. Kulturlaget i det midtre av tufta var svært tynt, så det er mulig at overflatedyrkinga i nyere tid har flyttet på en del av ildstedsteinene. Deler av den bakre steinrekka var tilsynelatende urørt. De ytre mål for ildstedet/ildstedene kan beregnes til å ha vært ca. 0,6 x 3,5 meter. Ildstedet var tildels fylt med skjørbrent stein/kokstein (disse ble fjernet før plantegningen i figur 8).

Gulvet i tufta var ca. 80 cm nedgravd i steril grunn og synes å ha vært delvis steinlagt. Dette var særlig tilfelle for den bakre delen av tufta. Nedgravninga i bakkant var delvis støttet opp av en lav steinmur, noe utrast i midtre del. I fremkant ble ikke en slik oppmuring observert, men den sterile grunnen kunne her følges i en steil skråning mot det horisontale gulvet.

I det sør-østre hjørnet ble det dokumentert en oval nedgravning, 1,4 x 0,7 meter stor og opptil 0,4 meter dyp. Denne var fylt med sand iblandet skjørbrent stein og trekullfragmenter. I sør-vest synes en smal nedgravd renne (luftkanal?) å lede inn mot ildstedet. Det ble dessuten dokumentert 4 mindre, sirkulære nedgravninger (diameter 10 - 17 cm), og det er mulig at dette er spor etter stolper som er satt ned i bakken. Det best markerte og avgrensede "stolpehullet" var 17 cm i diameter og ca. 10 cm dypt, og lå like innenfor den fremre utgangen. Forøvrig gjorde undergrunnens beskaffenhet (hard, steinet grus) at identifisering av eventuelle stolpehull var vanskelig.

Framfor tufta, i bunnen av den sør-østre møddinghalvdelen, ble det funnet en rammekonstruksjon av kantstilte heller. Den målte 1,0 x 0,5 meter og var åpen i den ene langsiden (mot nord). Det ble ikke observert noen forskjell mellom fyllmassen innenfor

og utenfor steinrammen, og det ble heller ikke gjort noen funn som kunne fortelle noe om formålet med konstruksjonen. Hellene var satt ned i steril grunn.

Figur 8. Tuft 18, Suovvejohka/Bergeby, gravd ned til steril grunn. Ildstedet var delvis forstyrret, sannsynligvis av overflatedyrking i nyere tid.

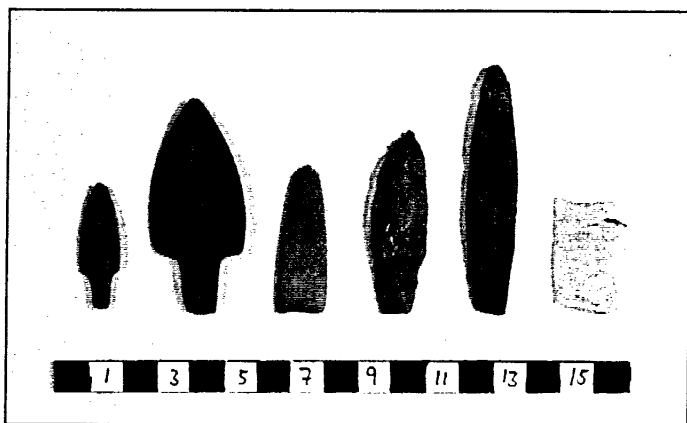
Funndokumentasjonen innebar at alle bearbeidede gjenstander av stein, bein og horn ble nøyaktig innmålt i tuftas koordinatsystem. Det osteologiske materialet forøvrig og alle steinavslag (som ikke hadde spor etter videre bearbeiding) ble samlet inn lagvis for hver 1/4 kvadratmeter. Innsamlingen av det osteologiske materialet foregikk ved at møddingmaterialet først ble såldet gjennom 4 mm's netting, og beinene deretter plukket ut. Konsentrasjoner av skjell og sneglehus ble dokumentert, og det ble tatt utvalgte prøver av disse.

Gjenstandstype	råstoff	antall
Pilespisser, slipte	skifer	5
Pilespisser, flatehugde	kvartsitt	1
Emner til pilespisser	skifer	2
" " "	kvartsitt	1
Spydspisser, slipte	skifer	3
Emner til spydspisser	skifer	4
Emner til redskap, ubestemt type	skifer	2
Redskapsfrag., ubestemt type	skifer	2
Avslag med retusj	kvartsitt	3
Slipesteiner	bergart	5
Slipesteiner	skifer	2
Hammersteiner	bergart	5
Fiskesøkker	bergart	2
Bipolare kjerner	kvarts	17
Bipolare kjerner	kvartsitt	10
Rundkjerner/uregelmessige kjerner	kvarts	3
Rundkjerner/uregelmessige kjerner	kvartsitt	8
Uregelmessige kjerner	skifer	1
Avslag	skifer	74
Avslag	kvarts	1516
Avslag	kvartsitt	546
Avslag	chert	14
Anheng/draktornament	hvalrosstann	1
Del av fiskekrok	elg/rein gevir	1
Gjenstand til uvisst formål	bein/horn	1
Løse mothaker (til fiskekroker)	bein/horn	3
Lystertann	bein/horn	1
Rørformede perler	fuglebein	2
"Sugerør"	fuglebein	1
Meisler	bein/horn	2
Nåler	bein/horn	3
Tannperler	seltann	1
Spadeblad(?)	hvalbein	1
Beinstykker med striper/furer	bein/horn	5
Beinstykker med spor etter sliping	bein/horn	4
" " " " "	reinbein	1
Beinstykker med skjæremarker	bein/horn	3
Del av gevir med skjæremerke	elggevir	1
Keramikkskår, asbestmagret	-	3

Tabell 1. Funnliste, tuft 18, Suowvejohka/Bergeby.

Tabell 1 viser en oversikt over funnene som ble gjort i tufta. I de utgravde feltene ble det funnet tilsammen 37 steinredskap, herunder også fragmenter eller emner til slike, 39 kjerner, 2150 avslag uten spor etter videre bearbeiding, 31 gjenstander/redskaper av

bein, horn og dyretenner, samt 3 keramikkskår. (Funnene er katalogisert og magasinert på Tromsø Museum under Ts.nr.9101).

Figur 9. Pilespisser og pilespissesmner av ulike typer, fra tuft 18, Suovvejohka/Bergeby. Lengst til høyre: basis til en flatehugget spiss. De øvrige er av skifer.

Blant steinredskapene er pilespisser den mest tallrike redskapstypen. Det er funnet 7 slipte pilespisser av skifer (herunder også emner til slike), og 2 flatehugde spisser av kvartsitt (en av disse er antagelig et emne). Noen av spissene er vist i figur 9. De flatehugde spissene har rett eller svakt innbuet basis, og dette er en type som er kjent fra sen yngre steinalder og tidlig metalltid

(se f.eks. Carpelan 1975:37; E.Helskog 1983:61-64; Hood og Olsen 1988). Det er videre mulig at fragmenter/deler av flatehugde spisser feilaktig er gitt benevnelsen bipolare kjerner, da det i enkelte tilfeller kan være vanskelig å skille disse fra hverandre. Pilespissene av slipt skifer er av forskjellige typer: to har svakt innbuet basis og tenderer mot det Gjessing (1942:172-174) kaller Sunderøytypen, en er avsmalende mot både odd og basis som Gjessings (1942:167-168) Vestnестype, og to har tange og skuldre/mothaker og har likhetstrekk med Gjessings (1942:161-164) Saltviktype (se figur 9). Sunderøytypen synes å være ganske utbredt og finnes som regel i ganske sene steinalder- og tidlig metalltids-kontekster (se f.eks. Simonsen 1975: 242-243; E.Helskog 1983:69; Rankama 1986). Vestnестypen er ifølge Gjessing (1942:167-168) sjelden utenfor Troms og Nordland. Når det gjelder de to spissene av Saltviktype kan jeg ikke se at helt tilsvarende spisser er funnet i andre kontekster enn tufta i Suovvejohka/Bergeby. Disse to spissene har imidlertid, hvis man ser bort fra forskjellen i størrelse, klare likhetstrekk. Spisser med skuldre/mothaker er gitt en forholdsvis vid kronologisk plassering, men synes å ha en hovedvekt til siste halvdel av yngre steinalder (se f.eks. Andreassen 1985:122-123).

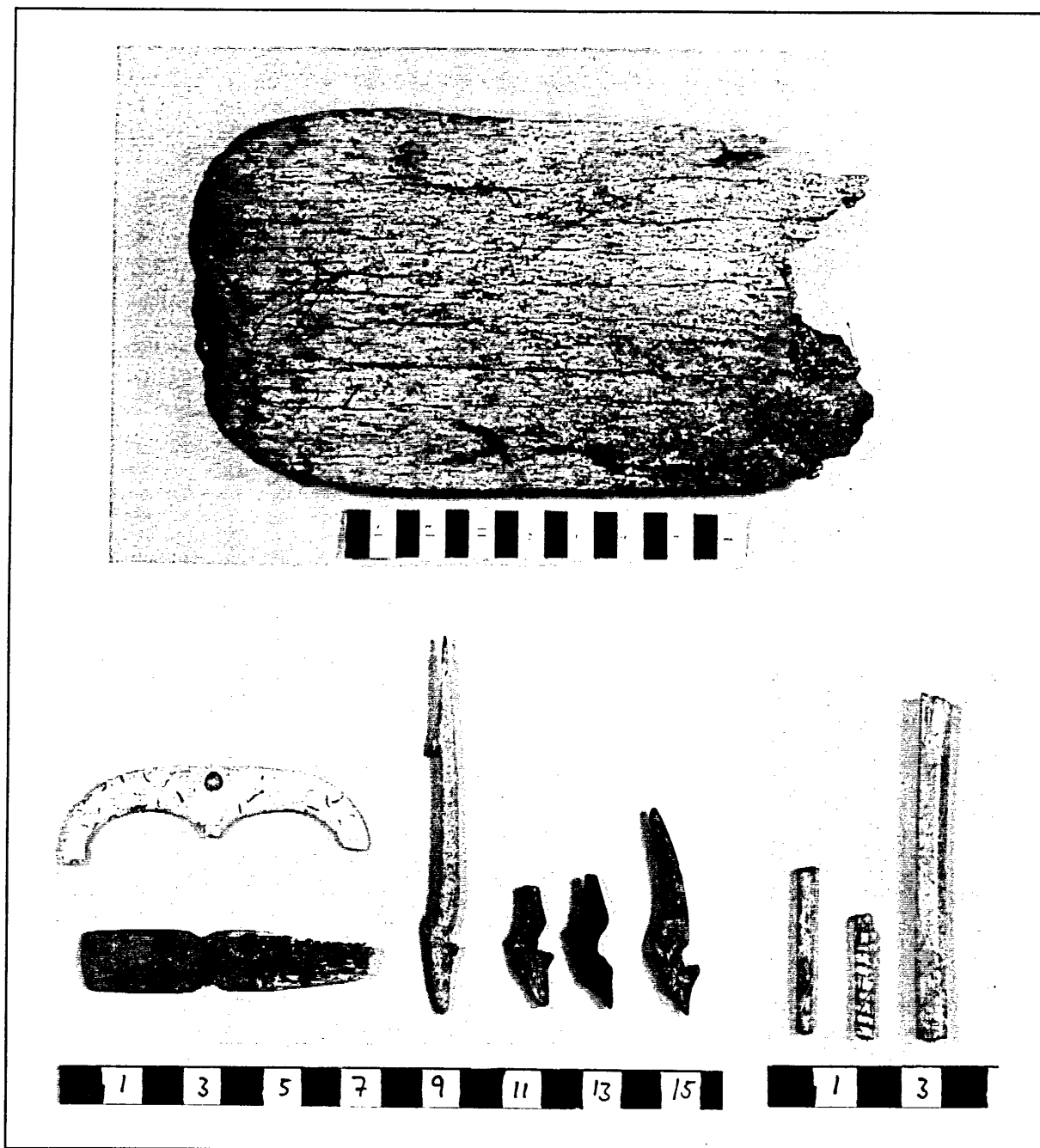
Spydspissene er ganske fragmenterte, men synes å være både med rett basis og med avsmalende basis, uten skuldre/mothaker. Dette er typer som er kjente fra tidligere utgravde gressbakkentufter (se Simonsen 1961).

Blant kjernene er det de bipolare typene som dominerer. Disse kjernetypene finnes både i eldre og yngre steinalder, samt i tidlig metalltid, og de er særlig vanlige på boplasser der kvarts er et dominerende råstoff for slåtte steinartefakter (Sandmo 1986:131; K.Schanche 1988:105; A.Schanche 1991; se også Schulz 1990 og Siiriäinen 1974). Som det går fram av tabell 1 er de bipolare kjernene fra tufta i Suovvejohka/Bergeby av kvarts og kvartsitt, og i avslagsmaterialet er det disse to råstofftypene som dominerer (med en overvekt av kvarts).

De fleste bein/horn-gjenstandene er av typer som tidligere er funnet i kontekst med gressbakkentufter. Unntak er bl.a. et stort stykke tilskjært hvalbein, muligens en del av en slags spade, samt en tretagget gjenstand av polert hvalrosstann, muligens et anheng eller et draktornament. Bare en av beingjenstandene har sikker ornering: et fuglebein ("rørformet perle") med spiralornamentikk. Et annet tilskåret fuglebein er oppført som "sugerør" på bakgrunn av lignende funn fra gressbakkentufter som er gitt denne benevnelsen (se f.eks. Simonsens 1961:303). Hvorvidt det kan ha hatt et slikt formål er selvsagt usikkert. Alle disse gjenstandene er vist på figur 10.

Det ble funnet tre keramikkskår i tufta. To av disse er randskår. Leirgodset er magret med asbest. Keramikkskårene er uten ornamentikk og for fragmenterte til at de kan plasseres innenfor noen av de kjente keramikkk-grupperingene.

Framfor tufta, på begge sidene av den fremre inngangen, ble det funnet tildels store mengder osteologisk materiale, samt skjell og sneglehus. Dyrebeinene, tilsammen 18529 fragmenter, er analysert av A.K. Hufthammer (u.å). I materialet ble det identifisert 11 arter fisk, 16 arter pattedyr og 16 arter fugl (tabell 2). Fisk utgjør 42%, pattedyr 54% og fugl 4% av det totale fragmentallet. De aller fleste artene er knyttet til et marint miljø.

Figur 10. Noen av bein- og horn-gjenstandene fra tuft 18, Suovvejohka/Bergeby. Øverst: et tilskjært hvalbeinstykke (spadeblad?). Til venstre nederst: et anheng(?) av hvalrossstann, et redskap til uviss bruk, en lystertann og "løse mothaker". Til høyre, nederst: tilskjærte fuglebein ("rørformede perler" og "sugerør").

Det arkeologiske materialet

Pattedyr		Fugl		Fisk	
Hare	7	Havhest	1	Laksefam.	3
Gnagere	4	Havsule	3	Lodde	1
Lemmen	33	Andefam.	18	Torskefam.	773
Bever	7	Erfuglslekta	3	Torsk	1092
Hvaler	70	Erfugl	24	Hyse	499
Hvitval	3	Sjørørre	1	Lyr	8
Nise	24	Siland	2	Sei	826
Delfinfam.	4	Laksand	2	Brosme	30
Kvitkjerring	15	Rype	4	Lange	57
Kvitnos	1	Fjellrype	9	Berggylt	4
Spekkhogger	1	Orrfugl	8	Gråsteinbit	3
Rovdyr	2	Storfugl	2	Flyndrefisker	12
Hundefam.	3	Skoghønsfam.	1	<u>Rødspette</u>	<u>61</u>
Hund	2	Måkefam.	1	Sum bestemt	3369
Mårfam.	1	Alkefam.	97	Ubestemt	4429
Oter	2	Alkekonge	3	Sum	7788
Selfam.	2538	Alke	4		
Steinkobbe	1	Geirfugl	9		
Grønlandsel	445	Lomvi	16		
Havert	1	Lomvi/polarlomvi	23		
Klovdyr	26	Alke/lomvi	10		
Elg	5	Teist	3		
Rein	233	Lundefugl	22		
<u>Menneske</u>	<u>1</u>	<u>Buskspurv</u>	<u>2</u>		
Sum bestemt	3426	Sum bestemt	268		
<u>Ubestemt</u>	<u>6446</u>	<u>Ubestemt</u>	<u>458</u>		
Sum	9872	Sum	726		

Totalt 18529 beinfrag.

Tabell 2. Artsbestemmelse av bein fra tuft 18, Suovveiohka/Bergeby. (Antall beinfragmenter.)

Det er funnet ett bein fra menneske i møddingen framfor tufta. Beinnet er fra en overarm. En nærmere analyse av beinet viser at bestemmelse av kjønn og alder er problematisk, men at det gir inntrykk av å være fra et voksent individ (men neppe eldre enn 20 år; Hufthammer u.å.). (Det osteologiske materialet er magasinert ved Zoologisk institutt, Universitetet i Bergen, under J.S.nr.832.)

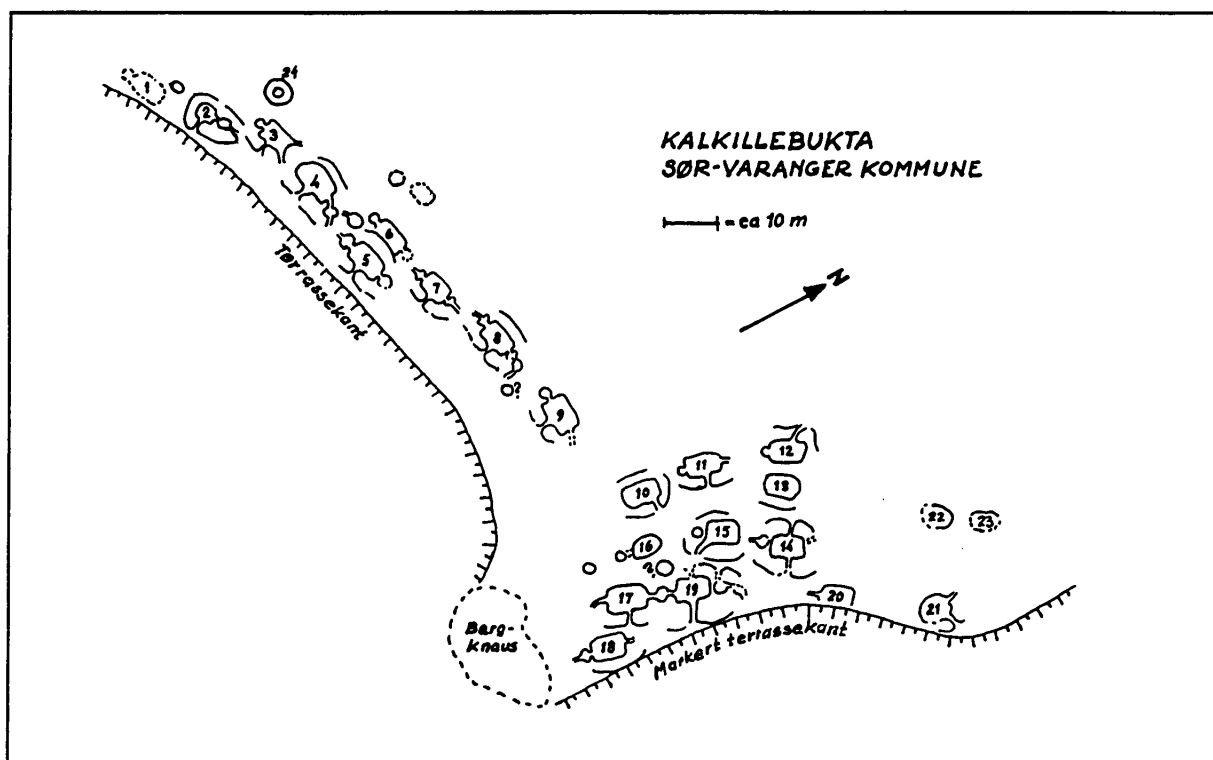
Det ble funnet store mengder bløtdyrskall/skjell i møddingen, men disse er ennå ikke nærmere analysert. Arter som er representert er strandsnegl, kuskjell og blåskjell.

Det foreligger tilsammen 3 ¹⁴C-dateringer fra tuft 18: trekull fra ildstedet er datert til BP 3690+/-85, trekull fra gulvet i tufta er datert til BP 3665+/-95 og trekull fra mødding i fremre voll er datert til BP 3520+/-105. Det er en stor grad av samsvar mellom de tre dateringene, som alle er gjort på trekull av bjørk.

Kalkillebukta, Sør-Varanger kommune

Kalkillebukta ligger på landtungen mellom Neidenelva/Neidenfjorden i vest og Urdduvuonna/Munkefjorden i øst, på Munkefjordsiden. Her er det registrert en lokalitet med tilsammen 23 gressbakkentufter, samt enkelte mindre tufter/groper (figur 11). Feltet fordeler seg på to grupper som har en noe ulik orientering: 9 av gressbakkentuftene ligger på toppen av en sørvendt skråning (tidligere bukt/vik), og tuftene i dette feltet ligger orientert parallelt med den datidige strandlinja (øst-vest). De resterende 14 ligger like ovenfor en østvendt, markert terrassekant, og har en orientering parallelt med denne. De sistnevnte tuftene ligger gjennomgående litt lavere (ca. 0,5 m) i terrenget enn de førstnevnte. Mens tuftene i den ene gruppen synes å være organisert i rekker, er bildet mer "rotete" for tuftene i gruppen som ligger på den østvendte terrassen. Utrasninger i terrassekanten har berørt et par av tuftene, og det er mulig at flere tufter kan være rast ut. Forøvrig virker området urørt; vegetasjonen består av lyng og spredte trær, og området har ikke vært dyrket.

Før utgravningen startet opp ble det tatt begrensede prøvestikk i flere av tuftene i feltet. Dette ble gjort for å undersøke bevaringsforholdene for evt. organisk/osteologisk materiale. Ikke i noen av prøvestikkene, som ble tatt i vollene framfor tuftene, ble det funnet bevart møddingmateriale. Valg av tufter for utgravning ble derfor gjort noe vilkårlig ved at de tuftene det vokste store trær i ble eliminert. Utgravningen omfattet to tufter av gressbakkentype: tuft 7 i den delen av feltet som er orientert mot sør, og tuft 17 i den delen av feltet som er orientert mot øst (se figur 11). I tillegg ble en mindre grop i bakkant av tuft 17 utgravd, og det ble gravd en sjakt inn i tuft 19.

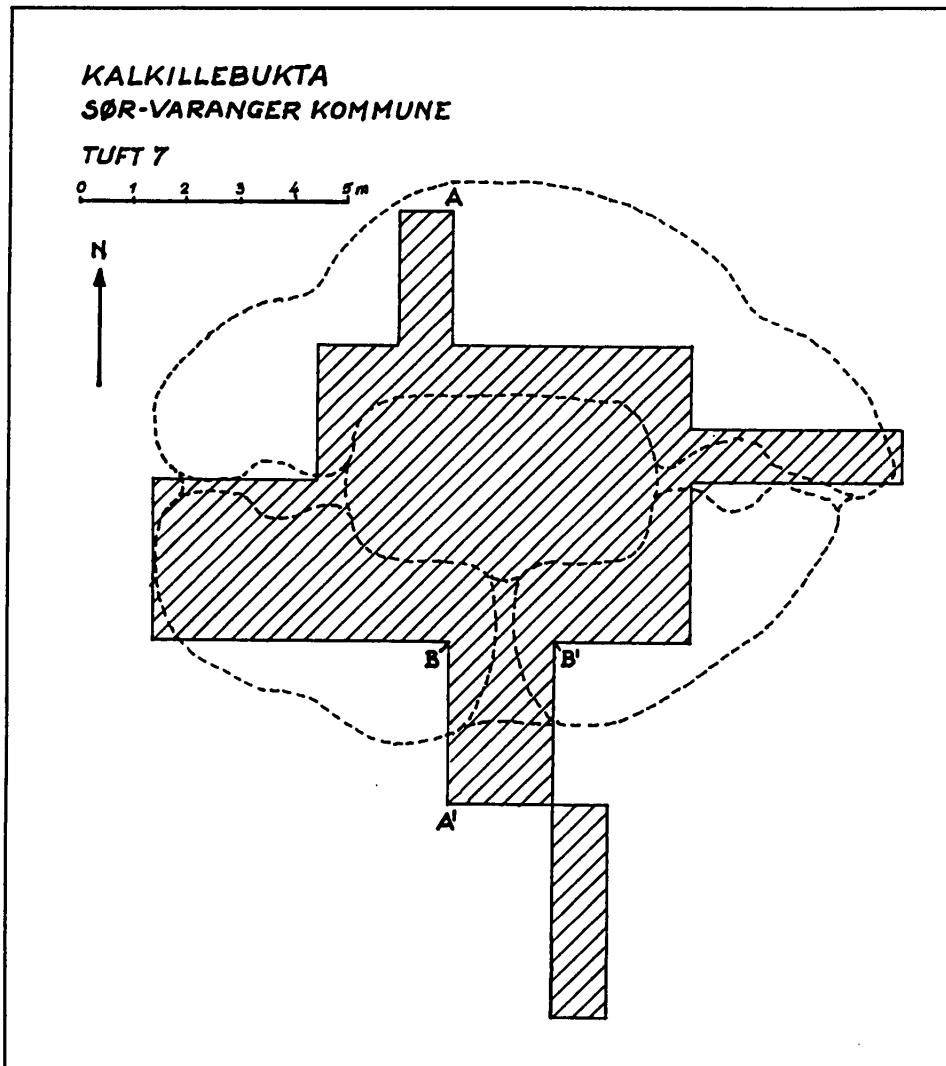
Figur 11. Felt med gressbakkentufter i Kalkillebukta.

Tuft 7

Tuft 7 framkom før utgravning som en markert, dyp grop med tydelige voller rundt (figur 12). Høydeforskjellen fra topp av voll og til det indre av tufta var vel 1 meter. Tufta synes å være noe mindre enn de fleste andre tuftene i feltet: den indre forsenkninga målte ca. 3 x 5,5 meter før utgravning. På fremre langside samt på begge kortsider var det forsenkninger i vollen. På kortsidene hadde disse forsenkningene form av små, sirkulære "rom".

Totalt ble 65 kvadratmeter i og utenfor tuft 7 utgravd. Grunnen i området består hovedsaklig av finkornig, gul sand, og dette gjorde det enkelt å definere lagskiller (vel å merke så lenge sanda var fuktig). Lagfølgen i tufta er vist i profilsnittene i figur 13. Kulturlagene var tykkest i vollene (opp til 50 cm), og masse herfra hadde tydelig rast inn over gulvet i tufta. Vollene besto av brungul, marmorert sand med noe skjørbrent stein og spredte trekullfragmenter. Linser av humusholdig, brunlig sand kunne være rester etter sammenraste torvvegger. I vollen framfor tufta kom det fram spor etter mødding i

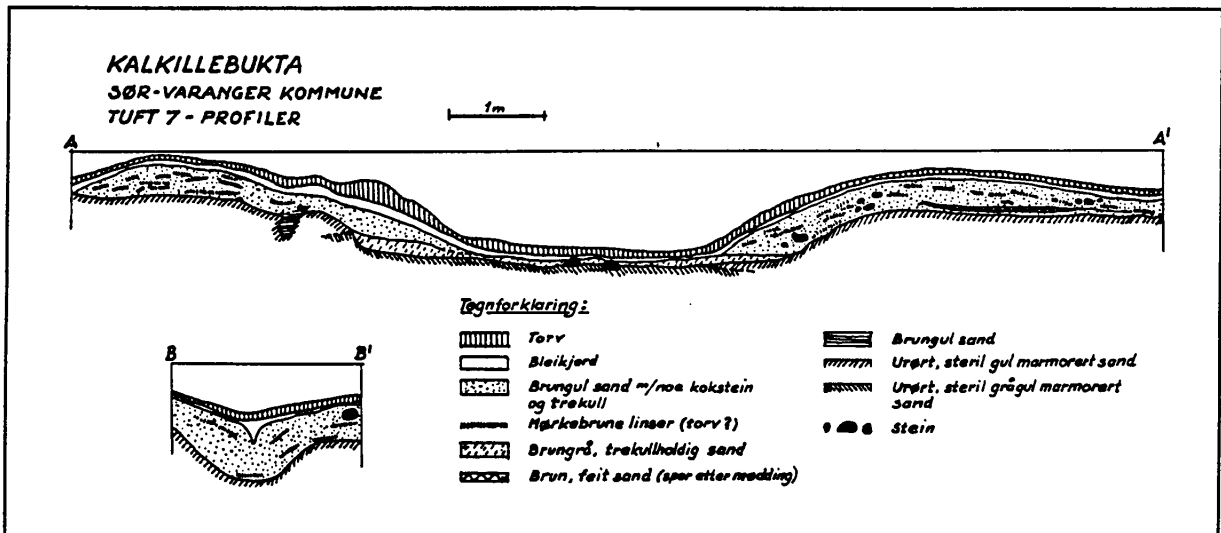
form av et fett, brunlig lag med sterkt forvitrede bein og enkelte skjell og snegler. Gulvet i tufta besto av trekullholdig, grågul sand med en del skjørbrente stein.

Figur 12. Tuft 7, Kalkillebukta, slik den framkom på overflata før utgravning. Det utgravde arealet er skravert.

Etter endt utgravning framkom gulvet i tufta som en rektangulær flate på 6,2 x 4,4 meter (figur 14). Gulvet var fra 20 til 40 cm nedgravd i forhold til terrenget rundt. Langs gulvets lengdeakse lå et todelt, steinsatt ildsted med totalt ytre mål 4,5 x 0,7 meter. Hver av de to ildstedhalvdelenene, som var åpne mot hverandre, var ca. 2 meter lange. Framfor det åpne midtpartiet mellom ildstedene lå en ansamling av skjørbrente stein. Forøvrig var gulvet i tufta så og si fritt for stein. Inngangen midt på fremre langvegg var som gulvet

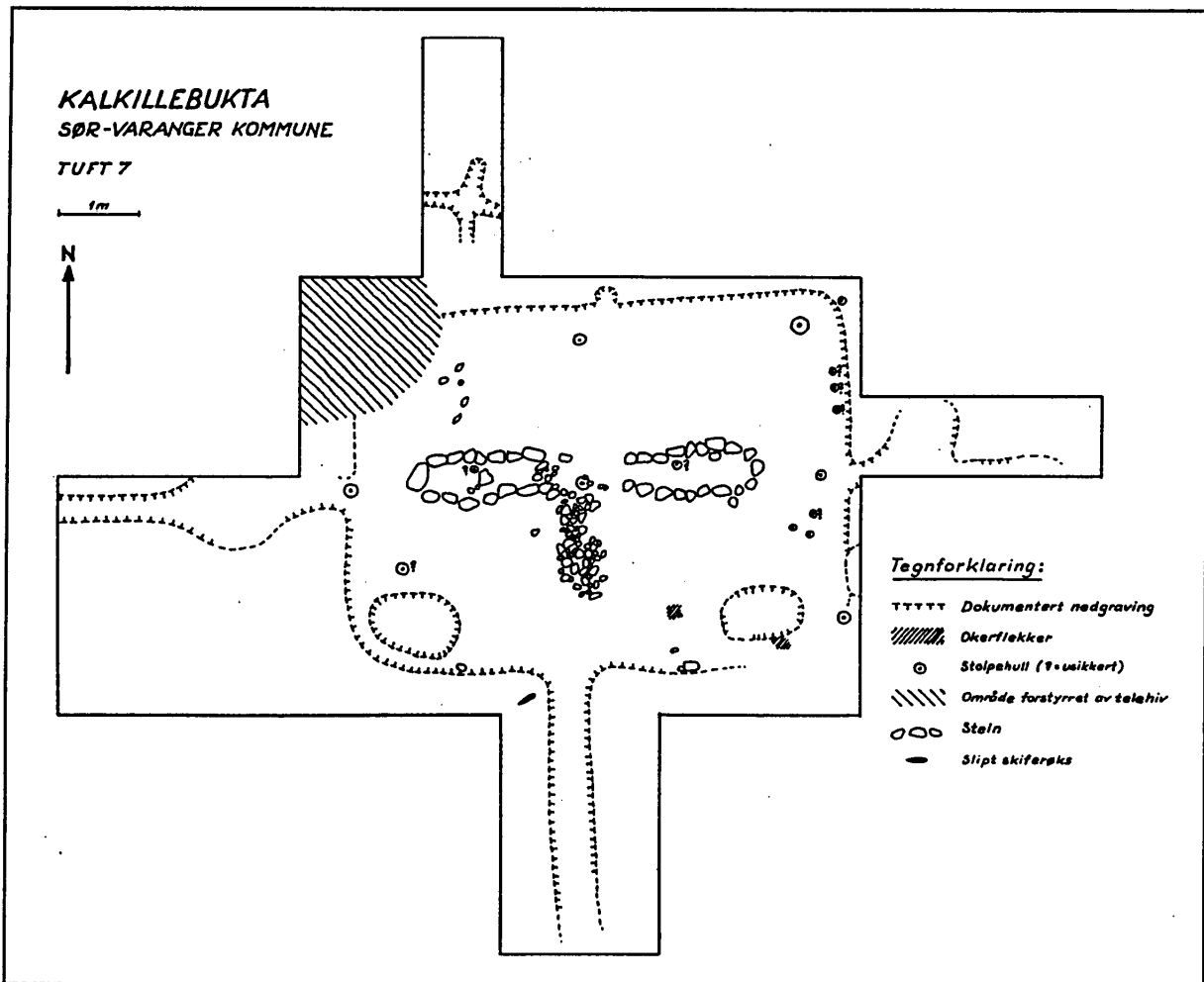
gravd ned i forhold til terrenget rundt, og framkom ferdig utgravd som en 0,5 meter bred og ca. 3 meter lang sjakt som ledet inn i tufta. Før utgravning syntes det som om det var små rom eller tilbygg i tilknytning til inngangene/forsenkningene i kortveggene, men selv om det ble gravd et større areal i og utenfor den vestre inngangen, ble ikke dette bildet noe klarere. Dette skyldes bl.a. telehiv og en sterk utvikling av aurdelle i dette området.

Figur 13. Profiler gjennom tuft 7, Kalkillebukta. (Profilsnittene er vist på figuren ovenfor.)

I sør-vestre hjørne ble det dokumentert en oval grop, ca. 70 x 90 cm stor og 15-20 cm dyp. Det er mulig at det har vært en lignende nedgravning i det sør-østre hjørnet, men den var her mindre markert og muligens noe forstyrret. I samme område som den sistnevnte nedgravninga ble det funnet to okerflekker.

Det ble funnet flere stolpehull i gulvet i tufta. Tre stolpehull lå langs gulvets lengdeakse; ett midt i tufta og ett like innenfor hver av de to sideinngangene. Videre ble det dokumentert et stolpehull midt på bakre langvegg, like innenfor gulvavgrensningen, og i nordøstre hjørne. Like utenfor dette hjørnet var det en mindre stolpehull; muligens er det spor etter en sidestøtte til stolpen inne på gulvet. Stolpehullene var fra 20 til 10 cm i diameter, og var fra 30 til 10 cm vertikalt nedgravd i steril grunn. Det ble i tillegg dokumentert flere nedgravninger/mulige stolpehull av ulik størrelse i tufta (se figur 14).

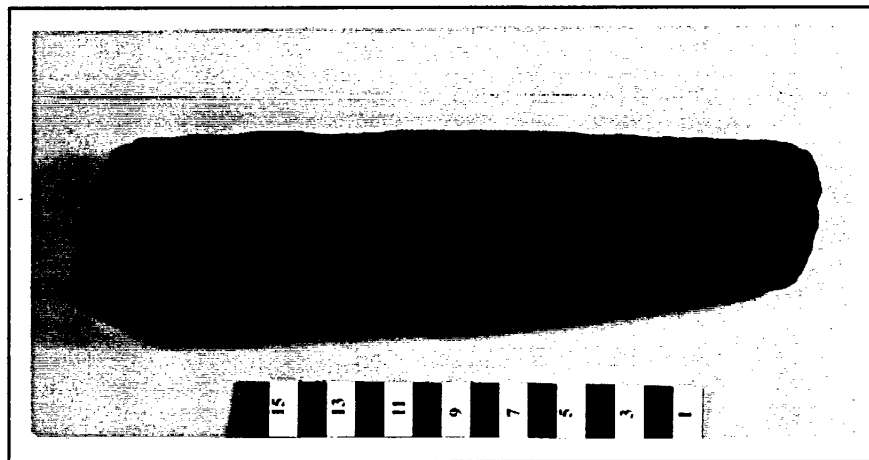
Figur 14. Tuft 7, Kalkillebukta, gravd ned til steril grunn.

Gjenstandstype	råstoff	antall
Øks	sandstein	1
Skrapere	kvarts	3
Fiskesøkke	bergart	1
Bipolar kjerne	kvarts	1
Rundkjerner/uregelmessige kjerner	kvarts	8
Rundkjerne	kvartsitt	1
Avslag	kvarts	460
Avslag	kvartsitt	19

Tabell 3. Funnliste, tuft 7, Kalkillebukta.

Som for tufta i Suovvejohka/Bergeby ble avslagene innsamlet for hver 1/4 kvadratmeter, mens bearbeida gjenstander ble nøyaktig innmålt i koordinatsystemet. Dette arbeidet foreløp imidlertid svært så lett for denne tufta: antall funn i og utenfor tufta var overraskende få (se tabell 3). I tillegg til en del avslag, hovedsaklig av kvarts, ble det funnet noen kjerner, en søkkestein, samt en stor øks av grønnlig leirstein eller skifer (figur 15). Øksa ble funnet rett innenfor den fremre inngangen. (Funnene er katalogisert og magasinert på Tromsø Museum under Ts.nr.9102.)

Figur 15. Øks av leirstein eller skifer funnet i tuft 7, Kalkillebukta.

Som nevnt ble det funnet en del bevarte bein i vollen framfor tufta. Beinene var sterkt forvitret, men enkelte har likevel vært mulig å artsbestemme (tabell 4; Hufthammer u.å.). Av tilsammen 972 beinfragmenter er 6 bestemt til fisk og 966 til pattedyr. Kun 23 av pattedyr-beinene har imidlertid vært mulig å identifisere til familie/art, og blant disse synes rein å dominere. Det er også funnet to fragmenter av menneskebein i materialet, men disse er for små til å gi grunnlag for vurdering av beinslag, alder, osv. (Det osteologiske materialet er magasinert på Zoologisk institutt, Universitetet i Bergen, under J.S.nr.833.)

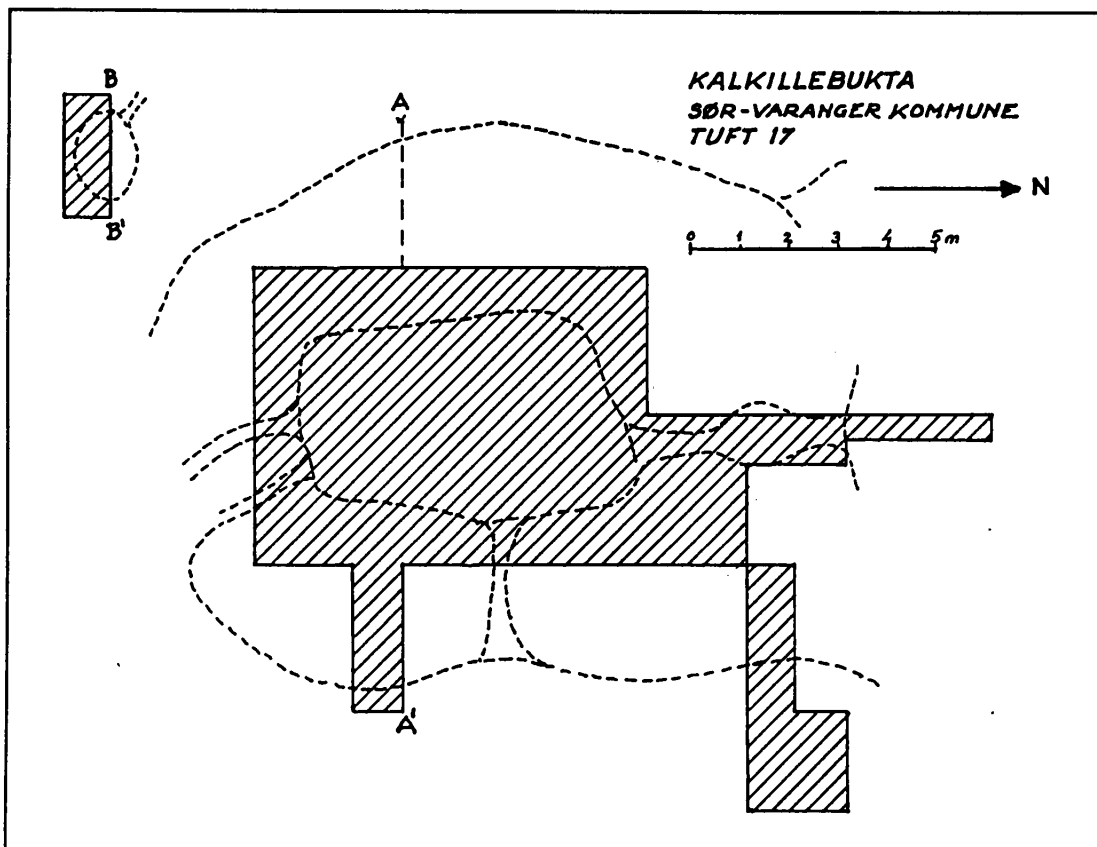
	<u>fragmenttall</u>
Fisk	
Rødspette	2
Ubestebart	4
Pattedyr	
Selfam.	5
Klovdyr	12
Rein	4
Menneske	2
Ubestebart	941
Totalt 968 beinfragmenter	

Tabell 4. Artsbestemmelse av bein fra tuft 7, Kalkillebukta.

De få funnene fra tuft 7 gir ingen klare indikasjoner på plassering i tid, men det foreligger 3 dateringer tufta: trekull fra det vestlige ildstedet er datert BP 3475+/-70, trekull fra fremre voll/ mødding, er datert BP 3560+/-170 og trekull fra stolpehullet midt i tufta er datert til BP 3765+/-80. Det er altså en stor grad av samsvar mellom prøven fra ildstedet og fra voll/mødding, mens prøven fra stolpehullet ligger noe lenger tilbake i tid.

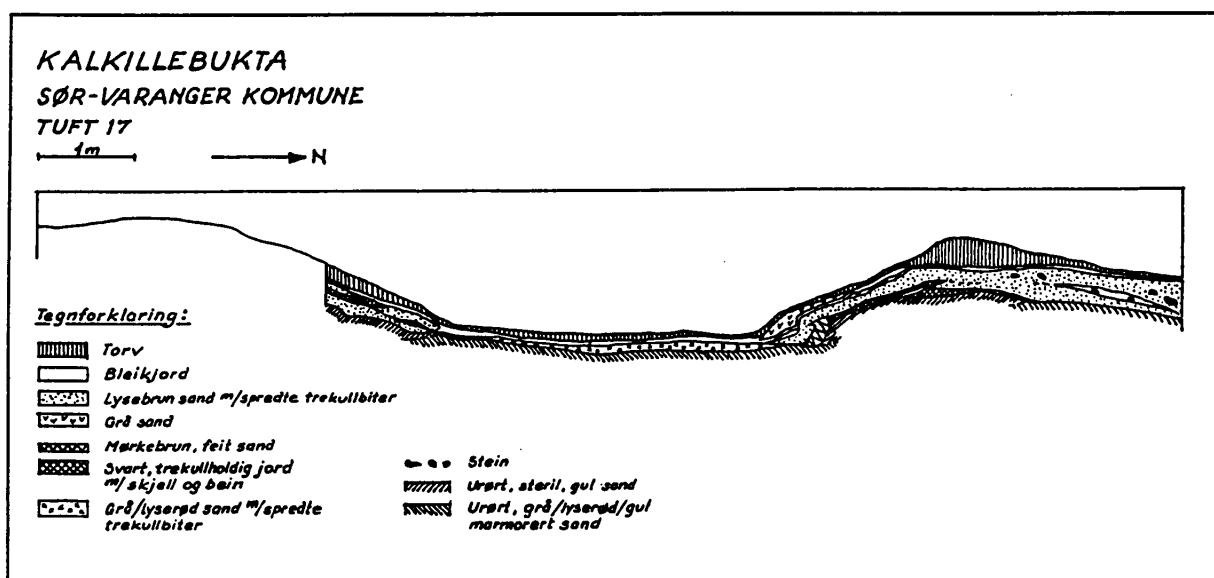
Tuft 17

Tuft 17 i Kalkillebukta framkom før utgravning som en 6,5 lang og 4 meter bred forsenkning med markerte voller rundt (figur 16). Høydeforskjellen fra topp av voll til bunn i det indre av tufta var ca. 1 meter. På begge kortsider var det tydelige forsenkninger i vollen, som i nord fortsatte inn i nabetufta, tuft 19. Også midt på fremre langvegg var det en vag forsenkning i vollen. Utgravningen omfattet tilsammen 66 kvadratmeter i og utenfor tuft 17.

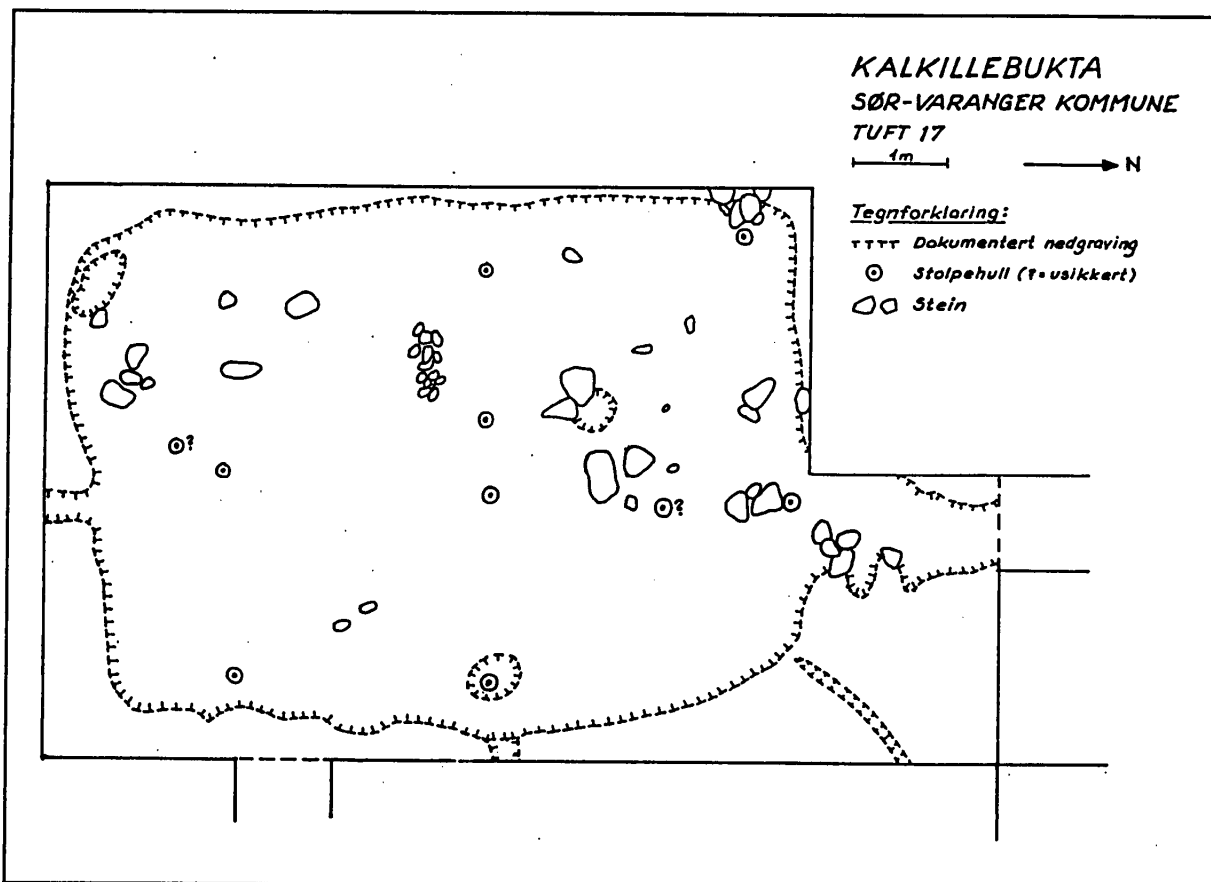
Figur 16. Tuft 17, Kalkillebukta, slik den framkom på overflata før utgravningen. Det utgravde arealet er skravert.

Lagfølgen i tuft 17 (figur 17) viste at materiale fra vollene hadde rast inn over gulvet i tufta. Kulturlaget i det indre av tufta hadde svært enkel stratigrafi, og besto av torv, bleikjordslag og grå til lyserød sand med spredte trekullbiter, tilsammen opp til 10 cm tykt. Gulvet var ca. 50 cm nedgravd i forhold til terrenget rundt. I vollene var kulturlagene langt tykkere - opp til 40 cm - og besto av tildels feit sand med en del skjørbrent stein/kokstein. I og utenfor tuftas fremre voll ble det funnet rester etter mødding i form av bevarte bein og skjell i svart, feit jord. Foran tuftas nordøst-hjørne kunne det defineres to ulike lag/linser av slike møddingrester, adskilt av tilsynelatende steril sand.

Figur 17. Profil gjennom tuft 17, Kalkillebukta. (Profilsnittet er vist på figuren ovenfor.)

Ferdig utgravd framkom gulvet i tuft 17 som en tilnærmet rektangulær flate med mål 7,5 x 5,5 meter (figur 18). Inngangene i begge kortsidene var gravd ned til samme nivå som gulvet. Inngangen i vest var ca. 40 cm bred, mens inngangen i sør var fra 40 til 70 cm bred med innsnevninger og utvidelser. Den lå noe framfor midtaksen i tufta, og synes å lede inn i tufta ved siden av. Forsenkningen i vollen på fremre langside viste seg å være forholdsvis lite nedgravd, og det er tvilsomt om dette har vært en inngang. En sjakt ledet inn mot tuftas nordøsthjørne. Tufta hadde ingen steinsatte ildsteder, men midt i tuftas bakre del lå en ansamling av tydelig ildskjørnede stein.

Figur 18. Tuft 17, Kalkillebukta, gravd ned til steril grunn.

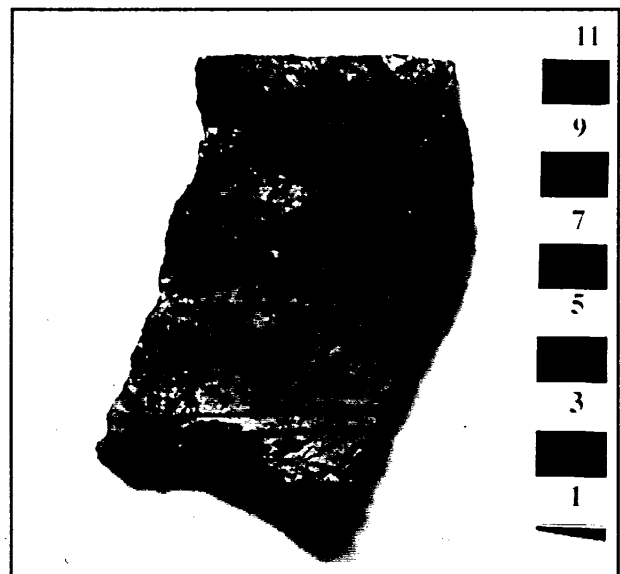
Gjenstandstype	materiale	antall
Fiskesøkke	bergart	1
Avslag m/retusj (skraper?)	kvarts	1
Rundkjerner/uregelmessige kjerner	kvarts	7
Bipolare kjerner	kvarts	9
Avslag	kvarts	326
Beinpren	bein	1
Del av pile- eller spydspiss	bein	1
Del av bein harpun	bein	1
Beinnål	bein	1
Asbestmagret keramikk-kar	-	1

Tabell 5. Funnliste, tuft 17, Kalkillebukta.

Etter at kulturlaget i gulvet var fjernet kom det fram avgrensede nedgravninger der kulturlaget fortsatte ned i den sterile undergrunnen. Sannsynligvis var dette spor etter stolper. 4 stolpehull lå på rekke langs tuftas tverrakse, men for de øvrige kunne ingen klar rekke eller noe fast mønster defineres.

Det ble gjort få funn i tufta (tabell 5). Et av funnene var imidlertid ganske oppsiktsvekkende: like under torva innenfor inngangen i sør ble det funnet et asbestmagret keramikk-kar. Et skår fra

karet er vist i figur 19. Keramikk-karet var knust, men måten skårene lå på tyder på at dette har skjedd etter at karet havnet på stedet. Det har latt seg gjøre å sette sammen de ulike skårene for å bestemme karets opprinnelige form og størrelse (figur 20). Karet har en avrundet botn, med diameter ca. 15 cm. Det vider seg gradvis ut mot randen, der diameteren er ca. 20 cm. Høyden er ca. 20 cm. Den øverste halvdel av kar-veggen er ornert. Helt tilsvarende ornamentikk er ikke kjent fra før, men likheten med s.k. Kjelmøy-

Figur 19. Et randskår fra keramikk-karet funnet i tuft 17, Kalkillebukta.

keramikk (Jørgensen og Olsen 1987; 1988) er slående. Dette gjelder både ornamentikk og godsets tekstur og tykkelse (forholdsvis tynnvegget). Dateringen av karet (se nedenfor) tyder på at det er sekundært i forhold til tufta. En mulighet er at det er plassert i tufta som et offer (se kap.3, s.21).

Forøvrig omfatter funnene fra tufta et fiskesøkke, kjerner (de fleste bipolare) og en del avslag av kvarts. I møddingen framfor (nordøst for) tufta ble det funnet deler av fire bevarte bein-gjenstander: en nål, en harpun, en spyd- eller pilespiss og et tilspisset bein, trolig en pren. (Funnene fra tufta er katalogisert og magasinert på Tromsø Museum under Ts.nr.9103.)

Figur 20. Keramikk-karet fra tuft 17, Kalkillebukta, tegnet slik det må ha sett ut som nytt.

Resultatet av artsbestemmelsen av det osteologiske materialet funnet i området framfor tuft 17 er vist i tabell 6. Materialet omfatter 1303 beinfragmenter, hvorav 795 er fiskebein, 40 fuglebein og 468 pattedyrbein. Sei dominerer blant fiskebeinene. Det er funnet få fuglebein, og bare 1/4 av disse er artsbestemte. Blant de bestemte fuglebeinene er hovedmengden fra arter som finnes i fjell- og skogsområder. Blant pattedyrene dominerer sel, først og fremst grønlandsel. I tillegg til dyrebeinene ble det funnet skjell, først og fremst blåskjell, og sneglehus. Bløtdyrskallene er foreløpig ikke nærmere analysert. (Det osteologiske materialet er magasinert på Zoologisk institutt, Universitetet i Bergen, under J.S.nr.833.)

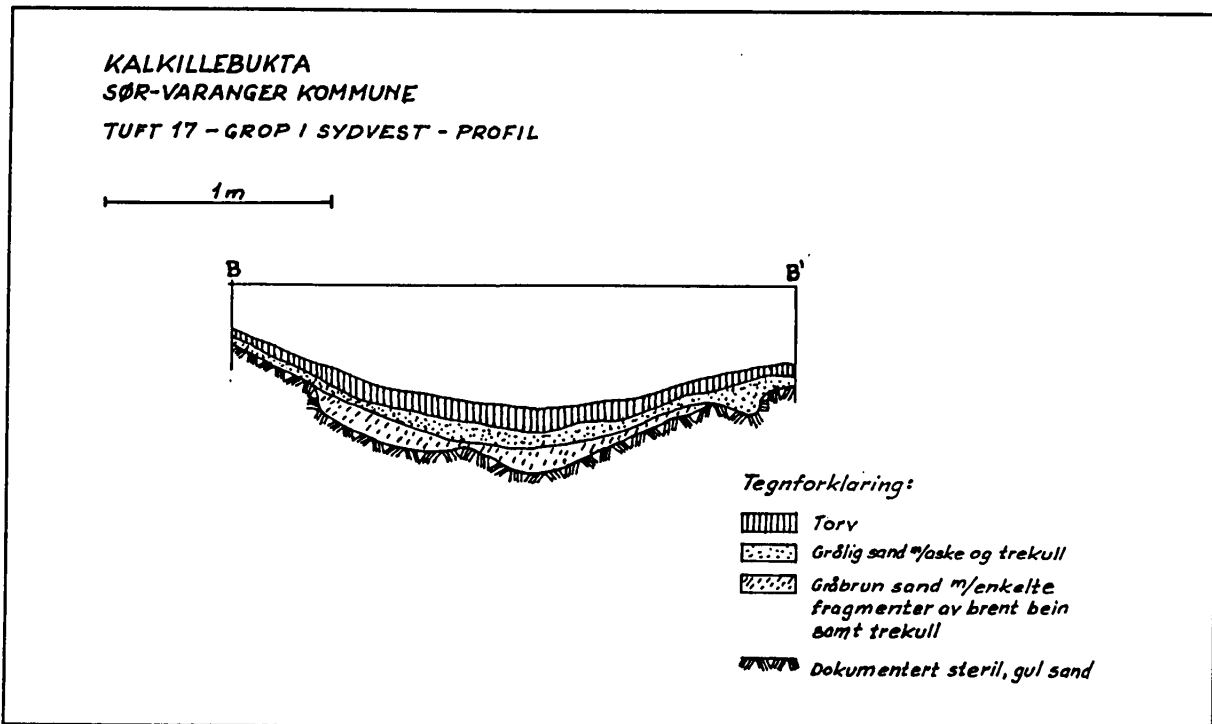
Pattedyr		Fugl		Fisk	
Bever	4	Erfugl	1	Ørret	1
Hund	2	Rype	2	Sild	13
Mår	1	Storfugl	4	Torsk	18
Selfam.	89	Skogshønsfam.	1	Sei	190
Steinkobbe	1	<u>Alkefam.</u>	<u>2</u>	Lange	1
Ringsel	1	Sum bestemt	10	Torskefam.	18
Grønlandsel	49	<u>Ubestembart</u>	<u>30</u>	Rødspette	48
Blåsel	5	Sum	40	<u>Flyndrefisker</u>	<u>7</u>
Klovdyr	1			Sum bestemt	296
Rein	5			<u>Ubestembart</u>	<u>499</u>
Sum bestemt	159			Sum	795
<u>Ubestembart</u>	<u>309</u>				
Sum	468				

Totalt 1303 beinfrag.

Tabell 6. Artsbestemmelse av bein fra tuft 17, Kalkillebukta. (Antall beinfragmenter.)

Det foreligger fire ¹⁴C-dateringer fra tuft 17: forkullet materiale på keramikk er datert til BP 1885+/-75, lut-løselig del av keramikk er datert til BP 1600+/-80, trekull fra gulvet er datert til BP 1785+/-80 og trekull fra mødding er datert til BP 3655+/-50. Keramikk-karet lå rett under torva, oppå det øvre kulturlaget i tufta. Det er derfor gode holdepunkter for å hevde at det ikke kan være samtidig med tufta. Dateringen av keramikk-karet ligger nær opptil det som er foreslått som den nedre kronologiske grense for Kjelmøy-keramikk (Jørgensen og Olsen 1987:27; 1988). Tuftas alder ligger sannsynligvis nærmere dateringen fra møddingen, en datering som for øvrig samsvarer med andre daterte gressbakkentufter.

Sørvest for tuft 17 lå en grop, 2 x 1 meter og ca. 20 cm dyp (tegnet inn på figur 16). Gjennom denne ble det gravd en sjakt på 3 x 1 meter. Utgravningen ga ingen klare indikasjoner på hva gropa kan ha vært brukt til, men i nedgravningen ble det funnet spredte trekullfragmenter samt en og annen skjørbrent stein (dette går fram av profiltegningen; figur 21). En mulig tolkning er at gropa er spor etter tilberedning av mat, en s.k. kokegrop. Trekull fra gropa er ¹⁴C-datert til BP 3510+/-70. Dateringen ligger nært opp til dateringen fra møddingen framfor tufta 17, og også med dateringen fra tuft 19 (se nedenfor).

Figur 21. Profil gjennom grop sørøst for tuft 17.

Nabotufta, *tuft 19*, synes å ha direkte forbindelse med tuft 17. For å undersøke dette nærmere ble det gravd en 0,5 meter bred sjakt fra tuft 17 og inn i tuft 19. Kulturlaget fra tuft 17 kunne følges inn i tuft 19, og dette sannsynliggjør at tuftene kan ha vært i bruk på samme tid. Sjakta inn i tuft 19 viste at denne hadde et steinsatt ildsted sentralt i den sørlige halvdel (sjakta fortsatte ikke inn i den nordlige halvdel). Trekull fra ildstedet er ^{14}C -datert til BP 3350+/-170.

Øvrige utgravninger i Varanger

De fleste av de øvrige utgravde gressbakkentuftene i Varanger ble utgravd av Povl Simonsen på 1950-tallet. Simonsen har foretatt utgravninger i Bånkgohppi ("Advik"), "Gressbakken Nedre Vest", "Gressbakken Nedre Øst", Reisevuonna/Bugøyfjord og Pasvik (Simonsen 1961; 1963). I tillegg har Knut Odner foretatt begrensede utgravninger i Nuvvusgohppi/ Høybukt (Simonsen 1963), og selv har jeg forestått en utgravning på

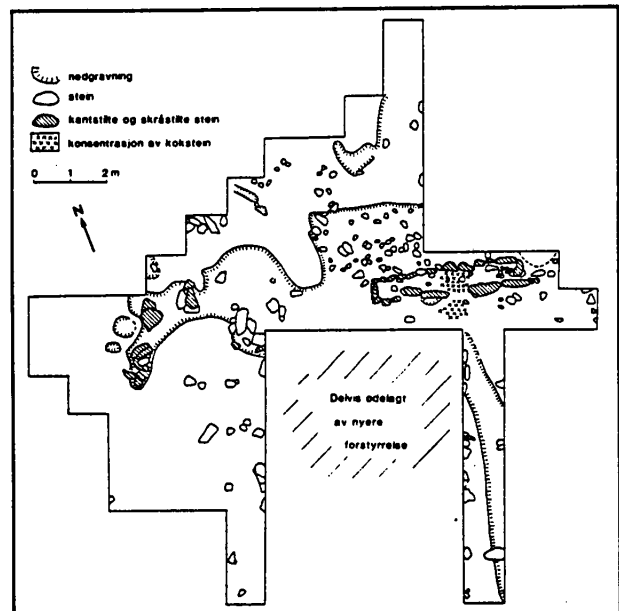

lokaliteten "Karlebotnbakken" (Schanche 1986; 1989a). Resultatene fra disse utgravningene skal her presenteres ganske kortfattet.

"Karlebotnbakken", Unjárgga gielda/Nesseby kommune

På eiendommen "Karlebotnbakken" i Stuorravuonna/Karlebotn har det ligget minst to gressbakkentufter, nå fjernet p.g.a. boligbygging. Det er foretatt utgravning i en av tuftene, tuft 1 (figur 22). Utgravningen omfattet et areal inne i tufta, samt noe areal i til-

knnytning til fremre voll (store deler av tufta var ødelagt av boligbyggingen før utgravningen fant sted; Schanche 1989a). Gulvet i tufta har vært rektangulært. På bakgrunn av den utgravde delen av tufta kan gulvet beregnes til å ha vært ca. 4,5 x 7,5 meter. Langs gulvets midtakse lå et dobbelt, steinsatt ildsted. Tufta hadde spor etter inngang midt på fremre langside samt på minst en av kortsidene (den andre kortsiden var ødelagt av boligbygging før utgravningen fant sted). I tilknytning til tuftas fremre voll ble det

Figur 22. Tuft 1, "Karlebotnbakken" (fra Schanche 1989a, fig.3).

dokumentert store mengder bevart møddingmateriale. Det foreligger 3 ¹⁴C-dateringer fra tufta: BP 3390+/-110, BP 3640+/-140 og BP 4480+/-90. Den sistnevnte dateringen, som er gjort på trekull av furu, avviker noe i forhold til de to andre (dette vil diskuteres nærmere i kapittel 3).

Gjenstandsfunnene fra tufta er presentert i tabell 7. I tillegg til steinredskap av ulike typer ble det funnet en rekke bearbejda gjenstander av bein og horn. Spesielt kan nevnes to fint tilskårne menneskefigurer. Et av funnene fra tufta var svært oppsiktsvekkende: i den ene møddinghalvdelen ble det funnet en dolk av kopper. Kopperdolken (figur 51) er et

Kapittel 2: Presentasjon av utgravde gressbakkentufter

av nordens tidligste metallfunn, trolig av sørøstlig opprinnelse (Schanche 1989a).
(Funnene fra tufta har Ts.nr.8458.)

Spydspiss/dolk av skifer	9	Beinbarn	5
Pilespiss av skifer	7	Lystergaffel av bein	5
Skiferkniv	12	Beinsspiss m/mothaker	5
Miniatyrkniv av skifer	2	Beinpren	16
Fragment til skiferredsk.	5	Beinmeisel	2
Skraper av kvarts og kvartsitt	50	Beinsspiss	2
Kjerne av kvarts og kvartsitt	25	Fiskekrok av bein	4
Kvartsittavslag m/bruksspor	15	Beinnål	8
Kvartsavslag	507	Beinknapp	1
Kvartsittavslag	1547	Barkeskraper av bein	3
Skiferavslag	22	Beinkniv	2
Hein av sandstein	5	Menneskefigurer av bein	2
"Steinkølle"	1	Tannperle	24
Hammerstein	11	Fuglebeinsperle	1
Fiskesøkker	7	Beinstykker m/hull	3
Keramikkskår	6	Tilskjærte bevertenner	6
Dolk av koppar	1	Tilskjærte bein/emner	13
		Bein m/innskjærte hakk	6

Tabell 7. Funnliste, tuft 1, "Karlebotnbakken".

Møddingen framfor tufta var særdeles rik på organisk materiale. Artsbestemmelsen av det utgravde møddingmaterialet (som bare utgjør en mindre del av det som har vært den totale møddingen) er vist i tabell 8. (Det osteologiske materialet er magasinert på Zoologisk institutt, Universitetet i Bergen, undert J.S.nr.784.)

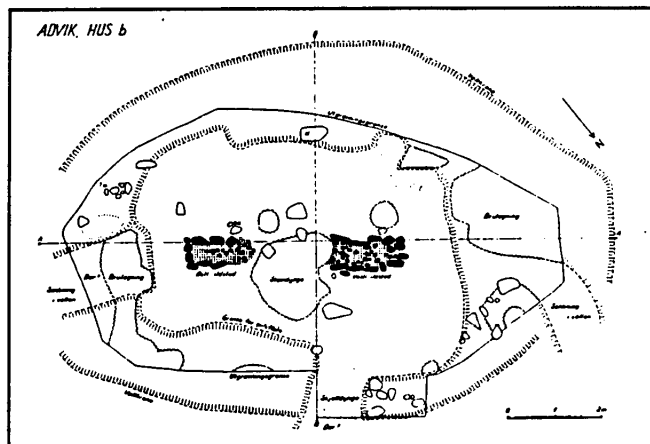
Pattedyr		Fugl		Fisk	
Smågnager	9	Havhest	14	Sild	1
Hare	16	Brunnakke	1	Torsk	2460
Bever	10	Krikkand	1	Hyse	430
Hund	3	Ærfugl	12	Sei	64
Hundedyr	3	Rype	14	Brosme	21
Havert	35	Måkefugl	7	Lange	3
Grønlandsel	114	Lomvi	183	Kveite	3
Sel	1011	Polarlomvi	78	Flyndrefisk	14
Nise	13	Lundefugl	53	Sum best.	2996
Hval	33	Geirfugl	26	Ubest.	4642
Elg	2	Alkefugler	13	Sum	7638
Rein	1149	Spurvefugl	1		
Sum best.	2398	Sum best.	403		
Ubest.	3516	Ubest.	389		
Sum	5914	Sum	792		

Tabell 8. Artsbestemte bein fra mødding, tuft 1, "Karlebotnbakken". (Antall beinfragmenter.)

Bánkgohppi ("Advik"), Unjárgga gielda/Nesseby kommune

I Bánkgohppi, en lokalitet som tidligere ved en misforståelse er blitt gitt navnet til nabovika Attegiedde/Advik, er det registrert tilsammen 14 tufter av gressbakkentype.

Tuftene ligger på vestsiden av en tidligere nordvest-vendt vik (se appendix I). To av tuftene har blitt utgravd. Den ene av dem, kalt *hus b*, hadde forsenkninger i vollen/innganger midt på fremre langside og på begge kortsider (figur 23) (Simonsen 1961:226-233). Utgravningen av det indre av denne tufta viste at den hadde et tilnærmet rektangulært gulv,

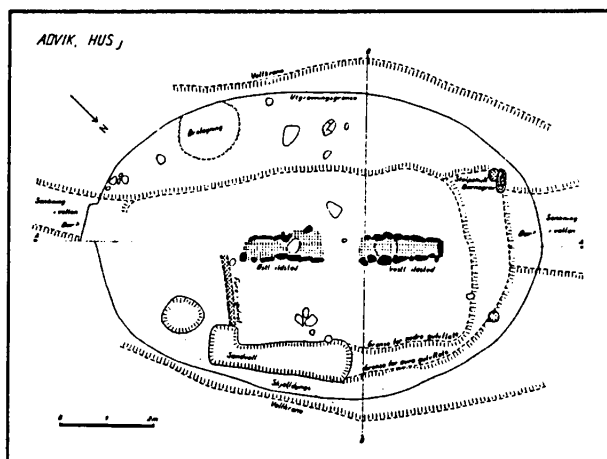
Figur 23. Hus b, Bánkgohppi ("Advik") (fra Simonsen 1961, figur 96).

som Simonsen beregnet til å være 6,8 meter langt og 4,8 meter bredt.¹ Langs tuftas lengdeakse lå to steinsatte ildsted, åpne mot hverandre, og mellom ildstedene lå en an-samling av mindre stein (kokstein?). Nær bakre veggavgrensning ble det dokumentert en grop fylt med skjell og sneglehus. Trekull fra hus b er ¹⁴C-datert til BP 3600+/-80 (Helskog 1980:53).

Den andre gressbakkentufta som ble utgravd i Bánkgohppi, kalt *hus j*, lå på et noe høyere nivå enn hus b og hadde tre adskilte kulturlag (Simonsen 1961: 233-242). De to øverste kulturlagene hadde klar forbindelse med den hustufta som var synlig på overflata før utgravningen. Under denne tufta har det etter alt å dømme ligget et mindre hus, muligens av en annen type, representert ved det underste kulturlaget. Den øverste tufta var en typisk gressbakkentuft og hadde innganger/forsenkninger i vollen på begge kortsider, og et gulv som etter utgravning ble målt til å ha vært 8,5 x 5,9 meter (figur 24).

¹Jeg stiller meg noe skeptisk til Simonsens avgrensning av gulvet i tufta. Senere utgravninger har vist at vollmateriale har rast inn over gulvet i gressbakkentuftene. Vollmateriale må derfor fjernes før man kan klarlegge den egentlige gulvavgrensninga.

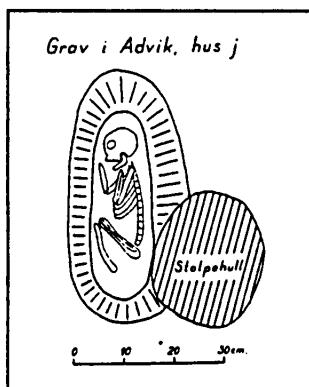
Bare det indre av tufta ble utgravd. Langs midtaksen lå det to steinsatte ildsted, åpne inn mot hverandre.

Figur 24. Hus j, Bánjgohppi ('Advik') (fra Simonsen 1961, fig.100).

	hus b	hus j
Slipehelle	2	
Skiferkniv		2
Skiferspyd		2
Skiferpil		1
Skraper	2	
"Diskos-redsk."	2	
Redskapsfrag., stein	3	
Emne, steinredsk.	1	
Kjerne	4	
Avslag	423	98
Fiskekrok av bein		2
Fiskestikke av bein		1
Løse mothaker	1	2
Beinharpun/lyster	1	
Beinnål	1	3
Beinpren	1	4
Beinmeisel		1
Beinspyd		1
Beinpil		1
T-forma redsk.		1
Tannperle		1
Redskapsfrag., bein	3	6
Emne, beinredsk.	3	1

Tabell 9. Funnliste fra hus b og j, Bánjgohppi ('Advik').

Figur 25. Barnegraven i hus j, Bánjgohppi ('Advik') (fra Simonsen 1959, fig.7).

Det ble dokumentert stolpehull i to av hjørnene i tufta, og i forbindelse med et av disse stolpehullene ble det funnet en barnegrav (figur 25). Barnet (et spebarn; Torgersen og Getz 1959:22) lå på siden, i hocker-stilling, med hodet mot nordøst. Gravleggingen har enten skjedd under oppføringen av huset, eller noe senere mens huset ennå var bebodd (se Simonsen 1959:14).

Begrensede prøvegravninger viste at det var bevart møddingmateriale framfor hus j.¹ Trekull fra tufta er ¹⁴C-datert

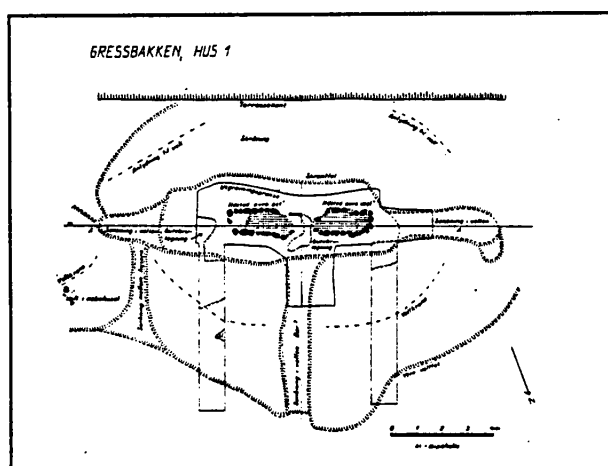
¹Det er foretatt artsbestemmelse av det osteologiske materialet som er funnet i disse tuftene (H.Olsen 1967 og u.å.), men siden hoveddelen av materialet kommer fra en tuft som ikke er av gressbakkentype (hus f), og de ulike tuftene ikke er skilt fra hverandre i analysen, finner jeg det lite hensiktsmessig å presentere resultatene her.

til BP 3750+/-150 (Helskog 1980:53). Som det går fram av tabell 9 er antall funn fra hus b og j i Bájkgohppi forholdsvis begrenset (funnene har Ts.nr.5216 og 5221). Et funn som er gjort i en av tuftene i Bájkgohppi, og som ikke er med i tabell 9, er en liten menneskefigur av bein/horn. Figuren ble funnet i et prøvestikk tatt i vollen til en av tuftene (dette ble gjort på 80-tallet av E.Engelstad).

"Gressbakken Nedre Vest", Unjárgga gielda/Nesseby kommune

På lokaliteten "Gressbakken Nedre Vest" i Rissebávte/Gressbakken, er det registrert tilsammen 15 tufter i en tidligere nordvendt vik. De fleste av tuftene er klare gressbak-kentufter (se appendix I). Fem av tuftene er utgravd, og i tillegg er det foretatt begrensede gravninger i og utenfor ytterligere tre tufter. Jeg skal her se nærmere på de tuftene som har vært gjenstand for mer omfattende undersøkelser (hus 1 til og med 5).

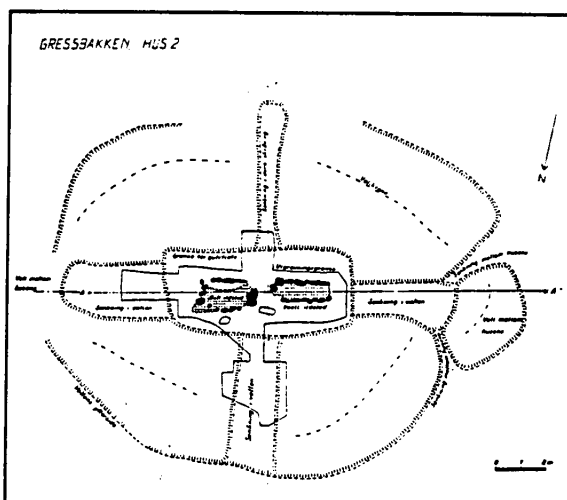
Utgravningen av *hus 1* omfattet et areal inne på gulvet, samt sjakter gjennom den fremre vollen (Simonsen 1961:271-285). Tufta hadde spor etter 3 innganger: en midt på fremre langsida og en på begge kortsider (figur 26). Gulvet ble beregnet til å ha vært 9,5 x 3,5 meter, men dette har kun vært en antagelse siden bare deler av gulvarealet ble gravd ut. I gulvet i tufta kunne det påvises to doble, steinsatte ildsteder som lå ovenpå hverandre. Før anleggingen av det øvre ildstedet, som for øvrig var fylt med skjørbrent stein (kokstein?), var det nedre dekket til med sand og grus. Det nedre ildstedet hadde to kantstilte heller i midtpartiet, den ene stilt åpen mot inngangspartiet. I tilknytning til fremre veggvoll ble det konstatert store mengder bevart mødding-materiale. Trekull fra hus 1 er ¹⁴C-datert til BP 3580+/-110 (Helskog 1980:53).

Figur 26. Hus 1, "Gressbakken Nedre Vest" (fra Simonsen 1961, figur 114).

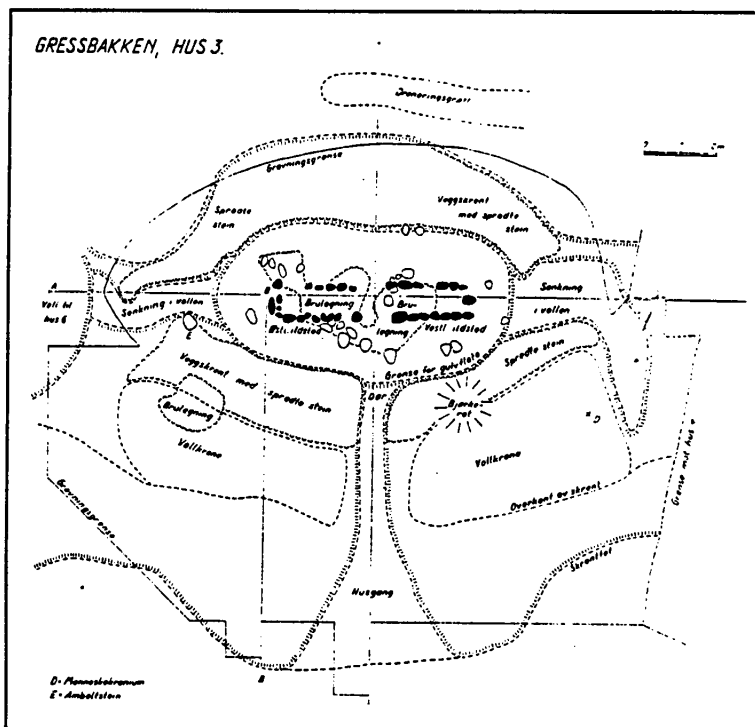
Kapittel 2: Presentasjon av utgravde gressbakkentuffer

Hus 2 hadde fire innganger/forsenkninger i vollen: på fremre langside, på bakre langside, og på begge kortsider (figur 27) (Simonsen 1961:286-288). Gulvet ble beregnet til å være mellom 15,25 og 7,25 meter langt, og 3,5 meter bredt. Dette er imidlertid svært usikkert p.g.a. den begrensede utgravningen. Langs tuftas lengdeakse lå to steinsatte ildsted, fylt med mindre, skjørbrrente stein (kokstein?). Ellers var gulvet så og si steinfritt. Trekull fra hus 2 er ^{14}C -datert til BP 3570+/-80 (Helskog 1980:53).

Figur 27. Hus 2, 'Gressbakken Nedre Vest' (fra Simonsen 1961, figur 122).

Utgravningen av hus 3 omfattet i tillegg til det indre av tufta, et større areal i bakre og fremre vollområde (Simonsen 1961:288-316). Tufta hadde innganger/forsenkninger på fremre langside samt på begge kortsider (figur 28). Gulvflata ble beregnet til å være 9,5 x 4,5 meter (gulvavgrensninga er definert ut fra profilsnittene, og avviker en del fra den gulvavgrensninga som er tegnet inn på plan-tegningen). Langs tuftas lengdeakse lå to steinsatte ild-

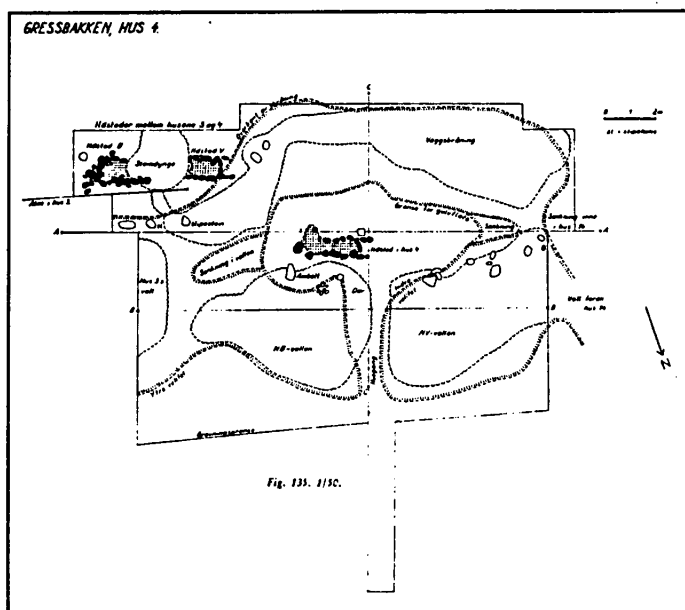

Figur 28. Hus 3, 'Gressbakken Nedre Vest' (fra Simonsen 1961, figur 124).

sted, delvis fylt med skjørbrrente stein (kokstein?). I vollen framfor tufta ble det i tillegg til store mengder skjell og dyrebein funnet et lårbein og et leggbein av menneske, samt et

menneskekranium. Kraniumet har tilhørt et barn på 9 eller 10 år (Torgersen og Getz 1959:23), mens lårbeinet og leggbeinet kommer fra et voksent individ, sannsynligvis en mann (Torgersen og Getz 1959:26). Det foreligger to ¹⁴C-dateringer fra denne tufta på henholdsvis BP 3650 +/-150 og 4180+/-90 (Helskog 1980:53).

Også *hus 4* var gjenstand for mer omfattende utgravninger (Simonsen 1961:316-346). Tufta hadde spor etter tre innganger/forsenkninger i vollen: midt på fremre langsida og på begge kortsider (figur 29). Utgravningen viste at tufta hadde et tilnærmet rektangulært gulv på 8,3 x 3,5 meter (dette kommer ikke fram av plantegningen på figur 29, som antagelig viser vollavgrensninga slik den så ut før utgravningen). Hus 4 hadde bare ett steinsatt ildsted, og

Figur 29. Hus 4, "Gressbakken Nedre Vest" (fra Simonsen 1961, figur 135).

dette lå langs den ene halvdel av midtaksen. Forøvrig var gulvet så og si steinfritt. Framfor tufta ble det dokumentert store mengder bevart møddingmateriale, og her ble det bla.a funnet flere deler av menneskeskjelett, blant disse tenner fra et individ på rundt 18 år (Torgersen og Getz 1959:26). Trekull fra hus 4 er ¹⁴C-datert til BP 3850+/-100 (Helskog 1980:53).

Mellom hus 3 og 4 ble det funnet et dobbelt, steinsatt ildsted (se figur 29). Det var ingen spor etter noen huskonstruksjon som kunne knyttes til dette doble ildstedet, som ergo synes å ha ligget under åpen himmel. Mellom ildstedene/ ildstedhalvdelene lå en konsentrasjon av skjørbrente stein. Ildstedsanlegget tilsvarer de som finnes inne i de fleste gressbakkentuftene. (Simonsen 1961:343-346.)

Det arkeologiske materialet

Tabell 10 viser en oversikt over funnene som er gjort i de ovenfor omtalte tuftene på "Gressbakken Nedre Vest". Som man ser er funnmaterialet omfattende for hus 3 og 4, der det i tillegg til det indre av tuftene ble gravd større areal i møddingene framfor tuftene. (Funnene har Ts.nr. 5523 - 5528.)

	hus 1	hus 2	hus 3	hus 4	hus 5
Skiferøks	1			2	3
Skiferpil	1		11	9	6
Skiferspyd		1	17	7	9
Skiferkniv	3		19	13	
Miniatyrkniv, skifer	2		1	11	5
Skifermeisel			10	2	1
"Skifersag"			2		9
Flatehugget spiss					1
Skraper	6	1	14	6	31
Slipestein/hein	2	3	13	20	14
Fiskesøkke			10	11	9
Hammerstein	2		10	12	
Kjerne	2		9	20	8
Avslag	489	104	1530	2414	1002
Keramikkskår			1	50	
Beinharpun	1		13	11	3
Lystertann av bein			15	14	2
Beinspyd			2	5	
Beinpil				2	
Fiskekrok av bein			17	15	2
"Løs mothake" av bein	1		19	8	2
Vabein			6	3	
Fiskestikke av bein				1	1
"Hengesmykke"				3	1
"Rørperle", fuglebein			13	15	
Tannperle			2	3	1
Beinknapp			4	1	
"Prydkam"			5	3	1
T-forma beinredskap				1	
Beinskje (?)			2		1
"Sugerør", fuglebein			3		
Beinkam	1		8	11	
Beinnål		1	22	20	1
Beinpren	4		32	39	8
Beindolk			10	7	
Tilskjært bevertann			3		1
Beinmeisel		1	33	17	1
Skraperskaft av bein			6	3	
Frag. av beinredskap	8		27	38	1

Tabell 10. Funnliste, hus 1 - 5, "Gressbakken Nedre Vest".

Det artsbestemte beinmaterialet fra møddingene framfor hus 3 og 4 er vist i tabell 11. Som det går fram av tabellen foreligger det ikke analyseresultater når det gjelder de fleste av pattedyrbeinene samt fuglebeinene fra hus 3. Osteologisk materialet er også

Kapittel 2: Presentasjon av utgravde gressbakkentufter

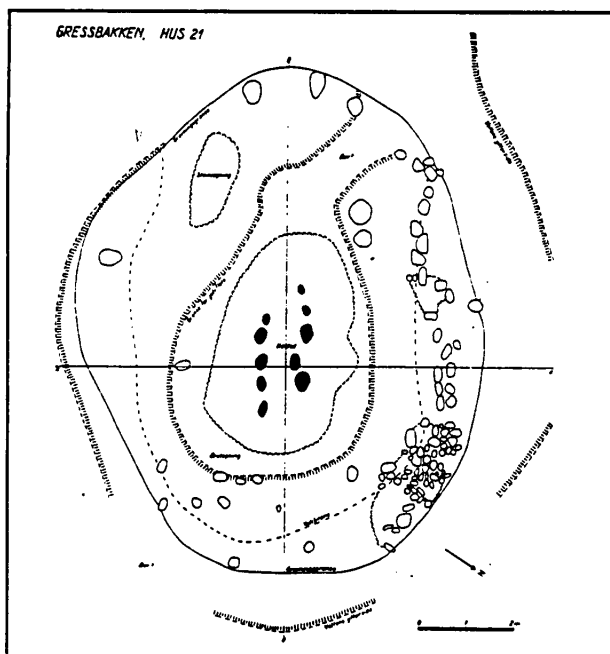
funnet i tufter der det ble foretatt mer begrensede utgravninger. I denne forbindelse skal det nevnes at det er funnet menneskebein i ytterligere to av tuftene i feltet. I den ene tufta (hus 11) er beinene sannsynligvis fra en voksen mann og en voksen kvinne, og også i den andre tufta (hus 12) er beinene fra et voksent individ (sannsynligvis en mann) (Torgersen og Getz 1959:26).

PATTEDYR	hus 3	hus 4	FUGL	hus 3	hus 4
Rein	1106	647	Havhest	?	3
Hund	18	215	Alkekonge	?	19
Ulv	3	83	Teist	?	6
Rev	32	89	Lunde	?	21
Fjellrev	2		Polarlomvi	?	
Oter	2	1	Lomvi	?	467
Jerv	1	1	Alke	?	
Mår	19	8	Geirfugl	?	13
Røyskatt	1		Krykkje	?	1
Bjørn	2	20	Fiskemåse	?	1
Bever	43	29	Sildemåse	?	1
Hare		15	Sæing	?	1
Sau/geit		1	Svartbak	?	48
Grønnlandssel	?	418	Ærfugl	?	56
Ringsel	?	100	Praktærfugl	?	15
Steinkobbe	?	34	Sjørre	?	2
Storkobbe	?	31	Laksand	?	2
Havert	?	3	Sangsvane	?	1
Hvalross	?	3	Lirype	?	243
Sel, ubest.	?	4988	Storskarv	?	1
Nise	?	89	Fjæraplytt	?	1
Kvitnos	?	1471	Brushane	?	1
Grindhval	?	10	Ravn	?	1
Spekkhogger	?	2	Sum best.	?	931
Nebbhval	?	2	Ubest.	?	624
Spermhval	?	4	Sum	4155	1555
Hval, ubest.	?	2456	FISK		
Sum bes.			Torsk	11154	1834
Ubest.			Sei	1100	216
Sum	14418	12790	Hyse	1027	398
			Lange	148	55
			Brøsme	61	
			Kveite	18	3
			Rødspette		1
			Steinbit	6	
			Ulke	2	2
			Bestemt	13886	2509
			Ubestemt		4453
			Sum	48640	6962

Tabell 11. Artsbestemmelse av bein fra hus 3 og 4, "Gressbakken Nedre Vest". (Utarbeidet på bakgrunn av H.Olsen 1967, u.å.; resultatene fra artsbestemte pattedyr og fugl i hus 3 foreligger dessverre ikke).

"Gressbakken Nedre Øst", Unjárgga gielda/Nesseby kommune

På lokaliteten "Gressbakken Nedre Øst" (som ligger øst for Rissebávte/Gressbakken og "Gressbakken Nedre Vest") er det registrert 6 gressbakkentufter, flere av dem tilsynelatende av noe avvikende type (se appendix I). En av tuftene er utgravd, og i tillegg er det foretatt mindre utgravninger i ytterligere tre av tuftene i feltet, samt en røys som ligger noe høyere opp i terrenget. Jeg skal her konsentrere beskrivelsen om den utgravde tufta, kalt *hus 21* (figur 31). Denne tufta skiller seg vesentlig fra de mer typiske gressbakkentuftene. Før utgravningen framkom tufta som en oval nedgravning med inngang/forsenkning i vollen i den ene kortsiden. Utgravningen avdekket et plant gulv med rettvinklede hjørner i en ende, avrundete i den andre. Det indre rom har vært 4 x 6,5 meter (det er imidlertid mulig at arealet har vært større; se Simonsen 1961:380). Ildstedet besto av to parallelle steinrækker langs tuftas lengdeakse. To dateringer av trekull fra tufta viser henholdsvis BP 3520+/-70 og BP 3600+/-80 (Helskog 1980:53). Tabell 12 viser en oversikt over funnene fra tufta. (Funnene har Ts.nr. 5534.)

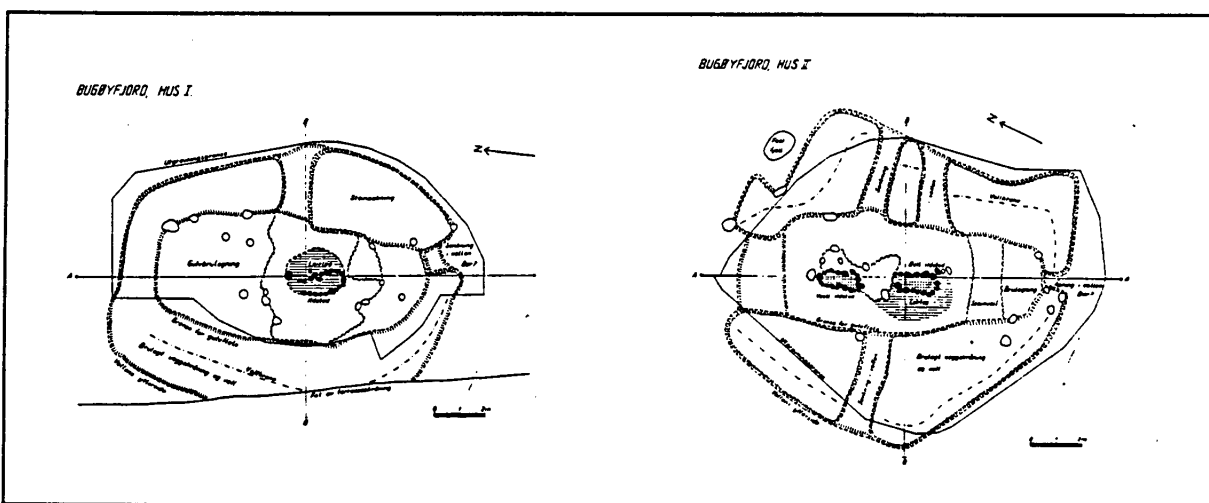
Figur 31. Hus 21, "Gressbakken Nedre Øst" (fra Simonsen 1961, figur 160).

Skiferkniv	4
Skiferdolk	1
Frag. skifferredsk.	5
Flatehugd spydspiss	1
Skraper, kvarts/kvartsitt	3
Kjerne, kvarts/kvartsitt	4
Avslag, " " /skifer	247
Slipestein/hein	1
Fiskesøkke	1
Hammerstein	2
Beinharpun	1

Tabell 12. Funnlister, hus 21, "Gressbakken Nedre øst".

Reisevuonna/Bugøyfjord, Sør-Varanger kommune

Innerst i Reisevuonna/Bugøyfjorden har det ligget et felt med rundt 11 gressbakkentufter. Disse er nå fjernet. Før dette skjedde ble to av tuftene og en røys som lå mellom dem utgravd. Det er også foretatt mindre utgravninger i en mødding som lå noen meter framfor en av tuftene, samt i et par av de andre tuftene. Beskrivelsen vil her konsentreres om de to utgravde tuftene, hus I og II. (Simonsen 1961:457-479)

Figur 32. Hus I og II, Reisevuonna/Bugøyfjord (fra Simonsen 1961 fig.187 og 193).

Hus I hadde forsenkninger i vollene/innganger på en av kortsidene, samt midt på den fremre langsiden (figur 32). Gulvavgrensningen er oppmålt til å ha vært 10,5 meter lang og 4,5 meter bred. Det var steinlegging i deler av gulvet. Midt i gulvets ene halvdel lå det et enslig steinsatt ildsted, åpent mot den andre gulvhalvdelen.¹ Utgravningen avdekket stolpehull i de fire "hjørnene" av gulvet (Simonsen 1961:458; ikke tegnet inn på plantegningen i figur 32).

Hus II hadde fem forsenkninger i vollen: en på hver kortside, en på fremre langside og to på bakre langside; muligens er alle spor etter innganger (figur 32). Gulvet ble beregnet til å være ca. 4,5 x 7,5 meter, med en tilnærmet rektangulær form. Langs

¹Det samme var tilfellet for hus 4 på 'Gressbakken Nedre Vest'.

gulvets midtakse ble det dokumentert to ildsted, og mellom disse en konsentrasjon av skjørbrente stein. I tilknytning til den ene kortsiden, utenfor "hovedrommet", ble det dokumentert en steinlagt "briks" med størrelse 2,5 x 2,5 meter. En annen mulig tolkning er at vi har å gjøre med et mindre, separat rom i tilknytning til en av inngangene.

Funnene fra hus I og II, Reisevuonna/Bugøyfjord, er vist i tabell 13. Som det går fram av tabellen er funnmaterialet fra de to tuftene forholdsvis likt. Keramikkskårene fra hus I har vist seg å tilhøre to ulike kar, begge asbestmagret. Det ene har tekstil-ornamentikk (Simonsen 1961: 464-465), det andre er ikke ornamentert - noe som også gjelder skårene fra hus II. (Funnene har Ts.nr. 5294 og 5295.)

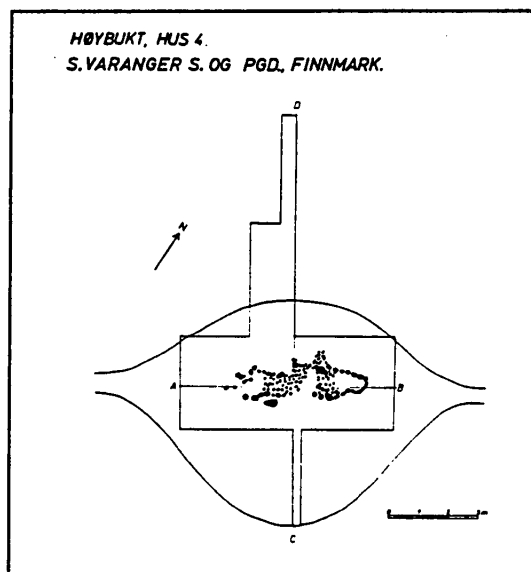
	hus I	Hus II
Skiferkniv		1
Skifermeisel	1	
Redskapsfrag. skifer		2
Flatehugd pilespiss		2
Halvmåneformet redsk.		1
Skraper	4	8
Kjerne	1	
Avslag	1214	817
Hammerstein	1	3
Fiskesøkke	1	1
Slipestein/hein	1	1
Keramikkskår	185	47
Kleberskår		1

Tabell 13. Funnliste fra hus I og II, Reisevuonna/Bugøyfjord.

Nuvvusgohppi/Høybukt, Sør-Varanger kommune

I Nuvvusgohppi/Høybukt, Sør-Varanger kommune, er det registrert flere felt med steinaldertufter. På "Høybukt Sørøst" ligger det 4 tufter av gressbakkentype (se appendix I). Det er foretatt utgravninger i to av tuftene i dette feltet (Simonsen 1963:221-226; Knut Odner foresto utgravningene). Den mest omfattende utgravningen ble foretatt i *hus 4*, der tilsammen 30 m² - deler av gulvet og sjakter gjennom fremre og bakre voll - ble utgravd. Denne tufta hadde forsengkninger i vollen på begge kortsider samt på fremre langsida (dette kommer ikke fram av plantegningen i figur 33). Utgravningen avdekket et steinsatt, todelt ildsted og en steinansamling (kokstein?) mellom de to ildstedshalvdelene. Den østlige delen av gulvet i tufta var steinlagt.

Det ble gjort flere funn i tufta. Inne i tufta ble det funnet en rekke avslag og kjerner, men ingen identifiserbare steinredskap. I sjakta som ble gravd gjennom fremre voll ble det funnet bevart organisk materiale (mødding), heriblant enkelte bearbeida gjenstander av bein og horn: 1 fiskekrok, 1 "løs mothake", 1 harpun, 1 nål, 1 pren, 3 beinmeisler, 1 tannperle, 1 tilskåret fuglebein/"sugerør". (Funnene har Ts.nr. 6168). Tufta er ikke ¹⁴C-datert.

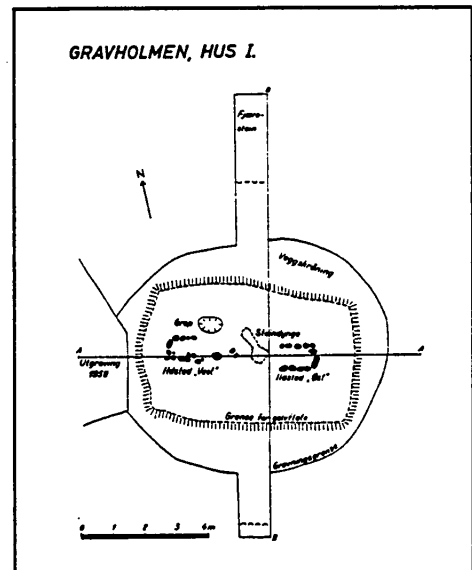
Figur 33. Hus 4, Nuvvusgohppi/Høybukt (fra Simonsen 1961, fig.62).

Øvre Pasvik, Sør-Varanger kommune.

Det eneste innlandsområdet der det er registrert gressbakkentufter er Øvre Pasvik. Tuftene ligger ved Pasvikelva.¹ To slike gressbakkentufter er utgravd. På Kjerringneset, mellom Lyngmo og Nesheim, ligger en lokalitet som Simonsen (1963:135) har kalt "Fredrik-Antiplassen". Det er her registrert 8 gressbakkentufter. En av disse, *hus f*, har vært gjenstand for mer omfattende undersøkelser (Simonsen 1963:136-137). Tufta hadde indre mål 6,4 meter x 3,7 meter, og forsenkninger i vollene i alle fire sider. Høydeforskjellen mellom topp av voll og den indre forsenkningen var nesten 1,5 meter. Utgravningen, som omfattet det indre av tufta samt en sjakt gjennom øst-vollen, viste at det lå et dobbelt, steinsatt ildsted langs tuftas lengdeakse. Mellom de to ildstedhalvdelenene lå en dunge med skjørbrente stein. Det ble gjort få funn i tufta. I tillegg til 56 avslag av kvarts og kvartsitt, ble det funnet en del brente bein i vollen. Det foreligger ingen ¹⁴C-dateringer fra denne tufta.

¹Se appendix I for en oversikt over registreringene.

På *Gravholmen* er det foretatt utgravninger av to steinaldertufter, hvorav den ene - *hus 1* - må karakteriseres som en gressbakkentuft (Simonsen 1963:162-168). Tufta var vel 1 meter dyp, og hadde en rektangulær gulvflate på 6,7 meter x 4,4 meter. Midt på den ene langsiden var det en forsenkning i vollen (den er ikke tegnet inn på plantegningen på figur 34, men går fram av Simonsens beskrivelser). Langs gulvets lengdeakse lå et dobbelt ildsted, og mellom de to ildstedhalvdelene lå en ansamling av skjørbrente stein. I gulvet ble det dokumentert en grop, vel 1 meter i diameter.

Figur 34. Hus I, Gravholmen (fra Simonsen 1963, fig.47).

Ifølge Simonsen (1963:164) var det tre forskjellige kulturlag i tufta. Det øverste laget, lag 1, tilhørte tuftas gulvlag. I dette laget ble det funnet 3 skrapere av kvarts og kvartsitt, 1 "skifersag", 1 redskapsfragment av et flateretusjert redskap, 2 kjerner, samt 147 avslag av kvarts og kvartsitt. I kulturlaget under tufta, som altså må være av eldre dato, ble det blant annet funnet kamkeramikk (tidlig yngre steinalder). Tufta er ikke ^{14}C -datert.

Utgravninger utenfor Varanger

Utenfor Varanger har det til nå blitt utgravd få gressbakkentufter. I siste del av 1970-tallet ble det foretatt utgravninger av en rekke steinaldertufter i Iversfjord i Gamvik kommune. Noen av disse tuftene kan være gressbakkentufter, men beskrivelsene gir vel og merke ikke helt sikre holdepunkt for dette. Tufta som ble utgravd i Iversfjord i Lebesby kommune midt på 1980-tallet kan med større sikkerhet hevdes å være en typisk gressbakkentuft.

til BP 3180+/-150 (Andreassen 1988:16). Funnmaterialet fra tufta (tabell 14) består nesten utelukkende av kvartsitt (98%). Flere av avslagene hadde spor etter bruk (knusespor, slitespor).

Iversfjord, Gamvik kommune

I Iversfjord er det registrert og utgravd en rekke hustufter fra steinalder og tidlig metalltid (E.Helskog 1983). Forsenkninger i vollen ble dokumentert i tilknytning til fire av tuftene: hus 17, 18, 19 og 20. Tuftenes formelement synes allikevel å avvike noe fra det "normale" for gressbakkentufter. Dateringene tyder imidlertid på at tuftene tilhører den samme kronologiske periode som gressbakkentuftene, og jeg har derfor valgt å ta dem med her. Plantegningene av tuftene er vist i figur 36.

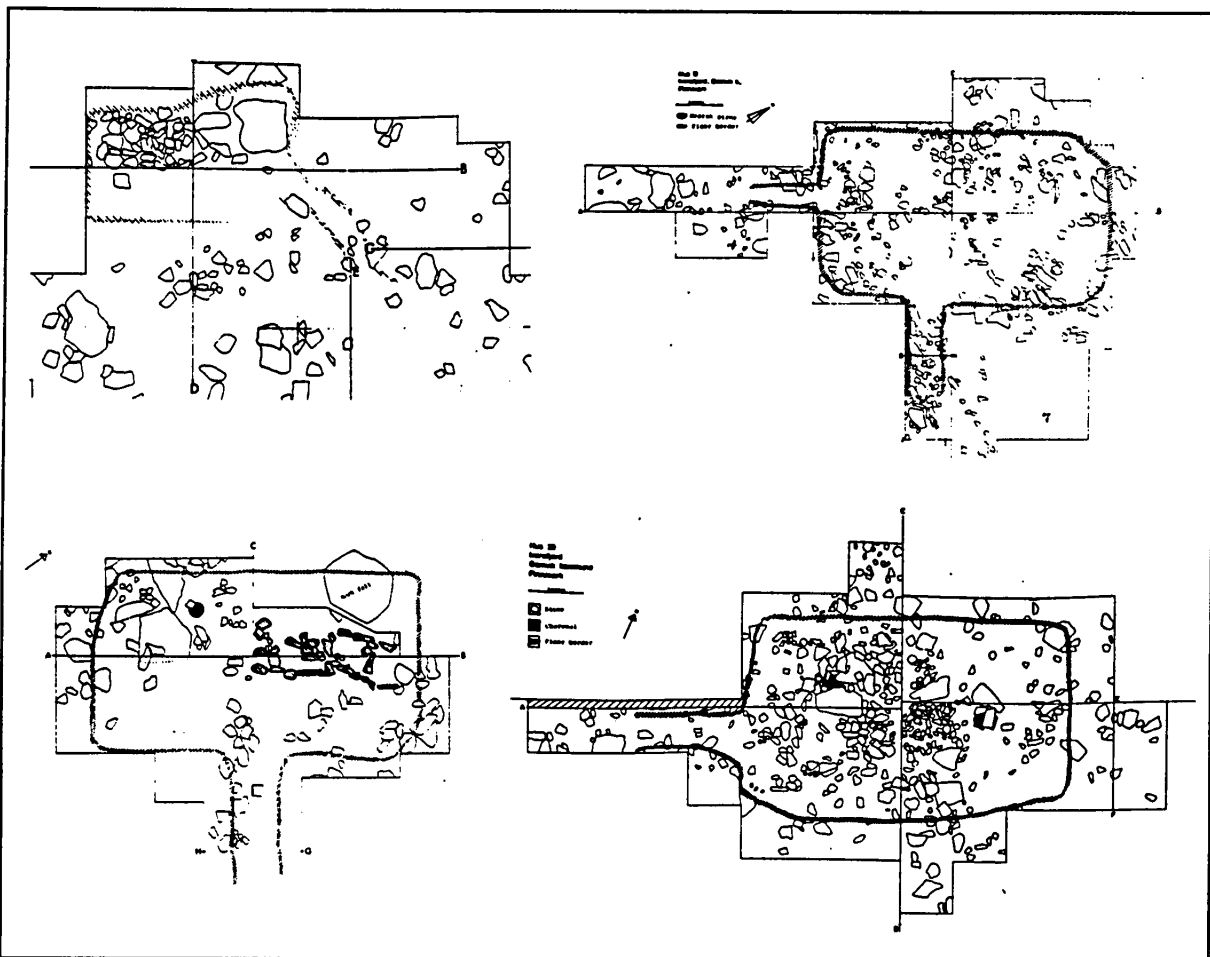
Hus 17 hadde en noe uregelmessig avgrensning, ca. 4 x 2,5 meter, og en lang "passasje" inn i det ene hjørnet. Det ble ikke funnet noen ildsted i tufta, men trekull fra gulvet er ¹⁴C-datert til BP 3480+/-130. En trekullprøve tatt like framfor tufta er ¹⁴C-datert til BP 3640+/-120. (E.Helskog 1983:31-32)

Hus 18 hadde en inngang midt på fremre langside, og en tilnærmet rektangulær gulvflate, ca. 6 x 4 meter. I gulvets ene halvdel, langs tuftas midtakse, ble det dokumentert et steinsatt ildsted. Trekull herfra er ¹⁴C-datert til BP 3730+/-90. En trekullprøve fra inngangspartiet (utenfor tufta) er ¹⁴C-datert til BP 3100 +/-70 (E.Helskog 1983:32-34). Den førstnevnte datering ligger klart innenfor samme tidsrom som gressbakkentufter flest, mens den sistnevnte er noe senere i tid.

Hus 19 hadde forsenkninger/innganger i en kortsida samt i fremre langside. Gulvet i tufta var tilnærmet rektangulært, 6 meter langt og 4 meter bredt. Det ble ikke funnet noen ildsted i tufta. Trekull fra inngangspartiet framfor tufta er ¹⁴C-datert til henholdsvis BP 2600+/-70 og BP 2490+/-100 (E.Helskog 1983:34-35). Begge disse dateringene er svært

sene i forhold til andre daterte gressbakkentufter, og jeg mener det er grunn til å tro at de ikke daterer selve tufta, men senere aktivitet i området (dette er nærmere diskutert i kapittel 3, i avsnittet om plassering i tid.)

Hus 20 hadde en forsenkning/inngang i den ene kortveggen. Tufta har et tilnærmet rektangulært gulv, ca. 4 x 6 meter. Det ble ikke funnet steinsatte ildsted i tufta, men to konsentrasjoner av trekull funnet på hver side av tverraksen, kan være spor etter slike. Trekull fra tufta (antagelig fra trekullkonsentrasjonene; funnsted ikke oppført) er ^{14}C -datert til henholdsvis BP 3560 $\pm$ 100 og BP 3590 $\pm$ 70 (E.Helskog 1983:36-37).

Figur 36. Hus 17, 18, 19 og 20, Iversfjord. (Fra E.Helskog 1983, fig.16-19.)

En annen av de utgravde hustuftene i Iversfjord, *hus 24*, har ingen innganger dokumentert. Trekull fra tufta er imidlertid datert innenfor samme tidsrom som de fleste gressbakkentufter. Bare deler av tufta er utgravd, og dokumentasjonen fra utgravningen viser et rektangulært gulv, 3,5 x 6 meter, og antyder videre at tufta kan ha et dobbelt ildsted. Trekull fra den fremgravde ildstedhalvdelen er ¹⁴C-datert til BP 3410+/-80 (E.Helskog 1983:39-40).

Funnlistene hos H.Helskog (1983:88-89) er en sammenfatning av funn fra tuftene og fra tildels store areal som ble utgravd på yttersiden av tuftene. Jeg har av den grunn funnet det lite hensiktsmessig å føre opp fullstедige funnlistер her. Av funntyper fra tuftene kan nevnes skiferspisser, skiferkniver, flatehugde spisser, skrapere, kjerner, hammersteiner og fiskesøkker. Skrapere utgjør den mest tallrike redskapstypen i alle tuftene (E.Helskog 1983:89). Avslagene domineres av kvarts og (i noe mindre grad) kvartsitt. I tre av tuftene er det funnet noen flintavslag. Skår av asbestmagret keramikk ble funnet i og utenfor hus 17, 18 og 19. Hus 24 hadde en spesielt lav funnfrekvens. Bortsett fra en pilespiss av skifer ble det ikke funnet noen klare redskapstyper inne i denne tufta.

Oppsummering

Jeg har i det forgående presentert utgravningsresultater fra tilsammen 21 utgravde gressbakkentufter - de fleste fra Varanger, men også noen fra andre deler av Øst-Finnmark. Utgravningene som er foretatt i forbindelse med dette prosjektet er gitt størst plass siden dette materialet ikke er publisert tidligere, mens det øvrige materialet har fått en mer kortfattet gjennomgang.

De utgravde gressbakkentuftene viser klare likhetstrekk. I tillegg til de formelement man kan se på overflaten (størrelse, nedgravning, forsenkninger i vollene), er et typisk kjennetegn at de har et dobbelt ildsted langs gulvets lengdeakse. Ofte finnes det en ansamling av stein mellom de to ildstedhalvdelenе. Videre er det i flere tilfeller dokumentert avgrensede nedgravninger i gulvet. Et viktig trekk som har blitt dokumentert

under de seneste utgravningene, og som man i liten grad har vært klar over tidligere, er at gulvene har et rektangulært grunnplan. Videre har det i en del tilfeller vært mulig å dokumentere stolpehull. Dokumentasjonsforholdene var særlig gode i Kalkillebukta, der en av tuftene hadde to tydelige stolperækker i det indre rommet.

Det finnes også en del variasjoner og forskjeller mellom tuftene. Dette gjelder både med hensyn til form og størrelse - noe som jeg for øvrig vil komme nærmere inn på i neste kapittel - og det fremgravde funnmaterialet. Noen av tuftene er nærmest funntomme, mens andre tufter må karakteriseres som svært rike på funn. Det er imidlertid viktig å være oppmerksom på at utgravd areal varierer mellom tuftene, og at dette i en del tilfeller kan ha forårsaket ulike resultater.

I de aller fleste tilfeller der det er gravd ut areal i tilknytning til tuftenes fremre voll er det funnet møddinger med store mengder bevart organisk materiale. I tillegg til måltidsrester i form av bein fra fisk, fugl og pattedyr, består møddingene av skjell og forskjellige bearbejda redskap av stein, bein og horn. Det er også funnet forholdsvis store mengder skjørbrrente stein i de fleste møddingene.

Funnfrekvensen i tuftene varierer, men som en generell tendens kan nevnes at antall definerte redskapstyper av stein er forholdsvis få. I tillegg til skrapere, skiferspisser, flatehugde spisser og skiferkniver, er det funnet hammersteiner, fiskesøkker og slipesteiner. Slipesteinene kan ha vært brukt under tilslipingen av skiferredskapene, men er kanskje først og framst spor etter tilvirkningen av redskap av organisk materiale. I de tilfellene der det er foretatt utgravninger i møddingene framfor tuftene er det i tillegg til steinredskap også funnet mange redskap av horn og bein. Ved gode bevaringsforhold er antall redskapstyper i bein langt større enn for steinredskapene.

Fra en del av tuftene foreligger det ¹⁴C-dateringer. Disse viser en stor grad av sammenfall, noe som vil diskuteres nærmere i neste kapittel.

KAPITTEL 3

DISTRIBUSJONSANALYSE

Innledning

Dette kapittelet omfatter en nærmere gransking av gressbakkentuftene og det utgravde funnmaterialet. Analysen vil først og fremst konsentreres om det arkeologiske materialets romlige fordeling på ulike nivå. Fra makronivå, som den geografiske fordelingen av tuftene; til mikronivå, som artefaktmaterialets og det osteologiske materialets fordeling inne i og utenfor tuftene. Kapittelet diskuterer også særtrekk og generelle tendenser når det gjelder gressbakkentuftenes form og størrelse. Til sist i kapittelet vil gressbakkentuftenes kronologiske plassering diskuteres.

Resultatene av analysene og diskusjonene i dette kapittelet vil være viktige for tolkningene som presenteres i den siste delen av avhandlingen (dette gjelder særlig kapittel 7 og 8). For eksempel vil tuftenes geografiske fordeling sammen med forslag til brukperiode for hus av gressbakkentype ha betydning for en vurdering av struktur og størrelse på den samtidige bosetningen rundt Varangerfjorden. Konklusjonene i dette kapittelet vil også danne grunnlaget for tolkninger omkring den sosiale organiseringen av de samfunn som gressbakkentuftene representerer, samt for en vurdering av ulike typer aktiviteter og atferdsmønstre.

Det arkeologiske materialet jeg tar for meg er forholdsvis omfattende. Dette har gjort at det som jeg oppfatter som mindre vesentlige trekk ved materialet enten er utelatt eller lagt liten vekt på i den følgende analysen. En del slike trekk ved det arkeologiske materialet, kan søkes i materialbeskrivelsen i forrige kapittel samt i appendix I og II som omfatter oversikter over registrerte tufter i Varanger og Porsanger.

Gressbakkentuftenes geografiske fordeling

De mest fullstendige registreringene av gressbakkentufter er, pr. dags dato, foretatt i Varanger- og i Porsanger-området. Disse registreringene foreligger først og fremst som et resultat av det feltarbeidet som er foretatt i tilknytning til dette prosjektet. Det er registrert gressbakkentufter også i andre områder. Den vestligste kjente lokaliteten ligger på Slettnes på Sørøya (egen observasjon), den østligste ved Drostovkafjorden på Kolahalvøya (E.Engelstad, pers. med. 1993). Tanner (1932) nevner at nedgravde hustufter skal finnes øst for Novaja Zemlja, noe som kan bety at gressbakkentuftene har en mye større østlig utbredelse enn det vi i dag kjenner til. Det finnes også gressbakkentufter i Tanafjorden og i Laksefjorden. Felles for registreringene som er gjort utenfor Varanger og Porsanger er at de er av en mer tilfeldig karakter. Registreringene er dessuten foretatt til forskjellig tid og av forskjellige personer, slik at det varierer hvilke formelement som er vektlagt og hvordan disse er beskrevet. Jeg har av den grunn funnet det lite hensiktsmessig å lage noen oversikt over gressbakkentuftenes fordeling i disse områdene.

De nye registreringene rundt Varanger- og Porsangerfjorden har resultert i et langt større antall gressbakkentufter enn det som tidligere var kjent. Nye tuftfelt er funnet, og gressbakkentufter har blitt dokumentert i allerede registrerte tuftfelt der denne typen tufter ikke har vært identifisert. Selv om den oversikten som nå foreligger burde danne et godt utgangspunkt for en analyse av trekk ved tuftene, tuftefeltene, og deres fordeling rundt disse to fjordområdene, må man nok regne med at antallet tufter er og har vært høyere. Nyere tids aktivitet må ha fjernet en rekke tufter - bl.a. er riksvegen gjennomgående lagt på samme nivå som boplasser fra yngre steinalder. I tillegg finnes det sannsynligvis flere uregistrerte tuftfelt både i Porsanger og i Varanger.

Det som først og fremst skiller gressbakkentuftene fra andre steinaldertufter er at de er jamnt over større og mer nedgravde, samt at de har tydelige forsenkninger/innganger i vollene. Under feltundersøkelsene som ble foretatt i tilknytning til dette prosjektet, var det særlig det siste formelementet (forsenkningene i vollene) som var avgjørende for om en

tuft skulle defineres som en gressbakkentuft eller ikke. Det skal her legges til at det på en del tuftfelt er registrert tufter med en noe "avvikende" karakter, blant annet ved at forsenkninger i vollen manglet. Dette er noe jeg vil komme tilbake til senere.

I området rundt *Varangerfjorden* er det til nå registrert 39 sikre lokaliteter med tilsammen ca. 240 gressbakkentufter (appendix I). I tillegg kommer tuftene i Pasvikdalen, som jeg har valgt å utelate fra denne oversikten. Årsaken til dette er at det ennå ikke er foretatt noen omfattende registreringer i dette området, slik at de eksisterende registreringene nok er ufullstendige. Det foreligger heller ingen sikre dateringer fra disse tuftene. Framtidige registreringer og undersøkelser i Pasvikdalen kan medføre en betydelig økning i det totale antallet gressbakkentufter i Varanger-området.

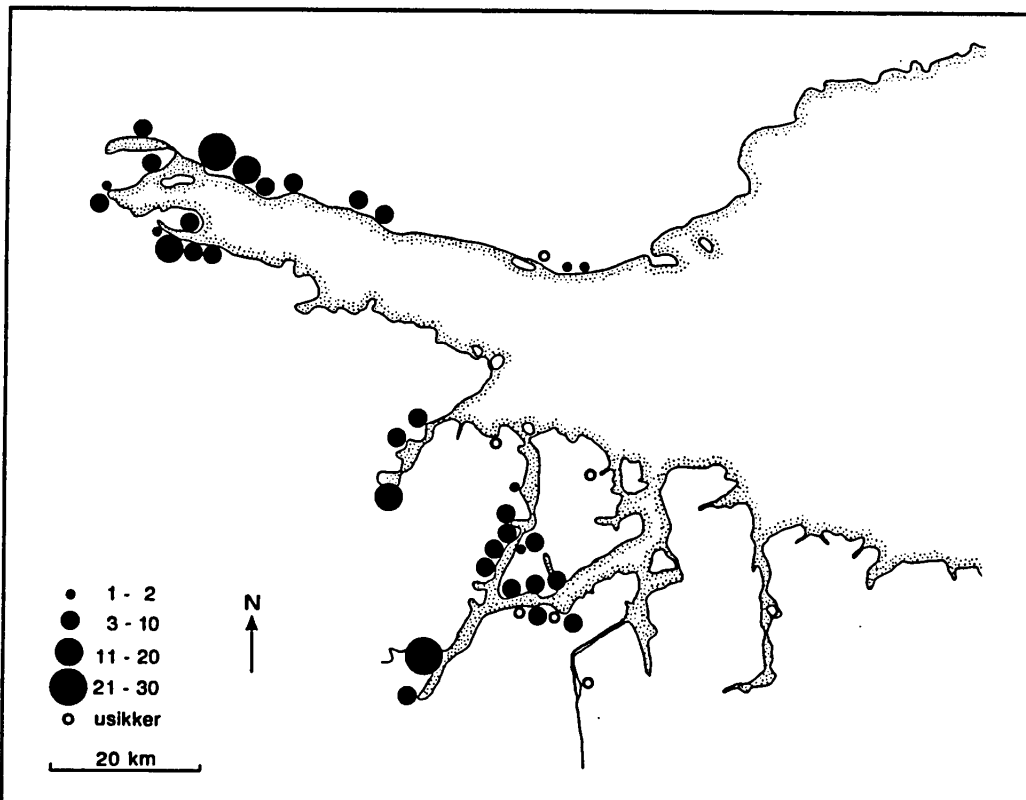
Størrelsen på tuftefeldene varierer fra 1 til 30 tufter. Det er imidlertid sjelden at en G gressbakkentuft ligger alene. Fra Varanger finnes bare tre helt klare eksempler på dette. I alle disse tre tilfellene er det et større tuftfelt i nærheten av en slik enkeltliggende tuft, og denne tufta skiller seg en del fra de øvrige ved at den er mindre nedgravd.¹ Mens 28 av lokalitetene omfatter 2 - 9 tufter, er det bare registrert 5 felt med mellom 10 - 30 tufter.

Som det går fram av figur 37 kan det synes som om tuftene grupperer seg innenfor to ulike områder. Ett område omfatter de indre delene av Varangerfjorden og nordsiden av fjorden ut til Skjåbuselva utenfor Vadsø. Det andre området omfatter fjordarmene Bugøyfjorden, Kjølufjorden, Munkefjorden/Neidenfjorden og Korsfjorden i Sør-Varanger. Mellom disse to områdene er det ikke funnet gressbakkentufter. Dette kan vanskelig gis "naturlige" forklaringer ettersom det mellomliggende området fra Reisevuonna/Bugøyfjord til Ođđajohka/Nyelv ikke har klare særtrekk med hensyn til topografi eller andre naturforhold.

---

¹Se registrering 27, 29 og 30 i appendix I.

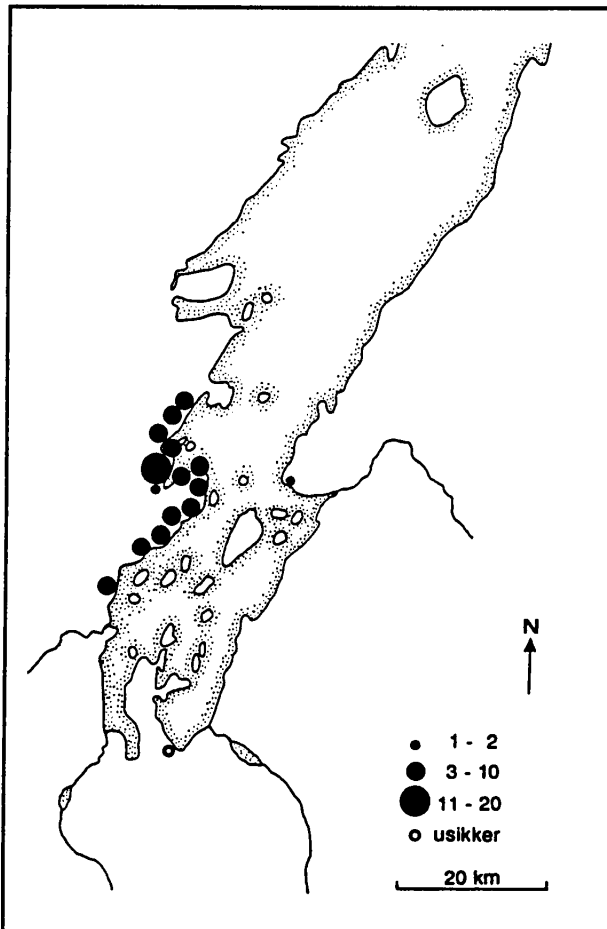

Figur 37. Fordeling av gressbakkentufter rundt Varangerfjorden. Tuftene i Pasvikdalen er utelatt fra denne oversikten.

Antall tufter innenfor de to grupperingene er forholdsvis likt; det er registrert noe over 100 tufter på nordsiden og rundt 100 tufter på sørsiden. Også når det gjelder andre forhold synes grupperingene å ha fellestrekk: Det er registrert et tilsvarende antall gressbakkentufter (19-20) innenfor hvert av de to områdene. I begge områdene omfatter de fleste av feltene mindre enn 10 tufter, mens ett av feltene er spesielt stort. Dette gjelder lokaliteten Suovvejohka/Bergeby i Unjárgga gielda/Nesseby kommune (30 tufter) og Kalkillebukta i Sør-Varanger kommune (23 tufter). Begge disse to store lokalitetene ligger forholdsvis sentralt innenfor de to grupperingene.

I området rundt *Porsangerfjorden* er det registrert 16 felt med tilsammen rundt 70 gressbakkentufter (appendix II). Selv om antall tufter nok har vært langt større enn det som går fram av denne oversikten - blant annet må mange tufter være fjernet av nyere tids aktivitet - er tendensen entydig når det gjelder fordelingen av tuftene i fjordområdet. Som det går fram av figur 38, ligger 14 av feltene innenfor et forholdsvis begrenset

Figur 38. Fordeling av gressbakkentufter rundt Porsangerfjorden.

største felt²). Disse feltene mener jeg kan ha vært forbundet med hverandre og således utgjort ett enhetlig felt. I tillegg til de sammenlagt 20 tuftene som er registrert på denne lokaliteten(e), vil jeg anta at i alle fall et titalls tufter er fjernet innenfor og mellom de nå tilsynelatende adskilte feltene. Som for de to store feltene i Varangerområdet, ligger det største feltet i Porsanger relativt sentralt i forhold til de øvrige registrerte feltene.

område på vestsiden av fjorden (områdene rundt Indre Billefjord og Ytre Billefjord). Fra dette området finnes det dessuten en del opplysninger som viser at flere felt kan være fjernet av jordbruksaktivitet i nyere tid. På østsiden av Porsangerfjorden er det bare registrert ett felt (i Børselv). Feltet som er registrert helt inne i fjorden må karakteriseres som usikkert.¹ I de ytre delene av Porsangerfjorden er det registrert en rekke tuftfelt fra yngre steinalder, men ingen av disse er av gressbakkentype.

Antall tufter i hvert felt varierer fra 1 til 10, men det er grunn til å tro at flere av feltene har vært langt større. Dette gjelder særlig feltene som ligger på nordsiden av Indre Billefjord (avmerket på figur 38 som

¹Se registrering 15 i appendix II.

²Se registrering 5 og 6 i appendix II.

Kun i ett tilfelle er det registrert en enkeltliggende tuft. Denne ligger i nærheten av de ovenfor nevnte feltene, ute på et (tidligere) nes og adskilt fra de andre av en bergknaus.¹

Fordelingen av gressbakkentufter rundt henholdsvis Varanger- og Porsangerfjorden antyder et bestemt mønster, som ikke kan forklares med tilfeldige valg, og som heller ikke synes (i alle fall ikke utelukkende) å ha sin forklaring i vektlegging av bestemte naturforhold som topografi og vegetasjon. Sannsynligvis har vi å gjøre med territoriale grupperinger av bosetninger i henhold til de sosiale forholdene som eksisterte for 4000 år siden. Dette vil bli nærmere diskutert senere i avhandlingen.

Boplassenes beliggenhet i terrenget

Som det går fram av forrige avsnitt ligger gressbakkentuftene ikke i de ytre fjordområdene, men i de midtre (Porsanger) og indre fjordområdene (Varanger). I dag har de ytre fjordområdene en forholdsvis begrenset vegetasjon, og er mer utsatt for vær og vind. Dette har i mindre grad vært tilfellet på den tiden tuftene var bebodd, da skogen dekket større deler av Finnmark (se eget avsnitt om naturforhold i kapittel 6). Det er likevel mulig at lokaliseringen til de midtre/indre fjordområdene delvis har vært et resultat av variasjoner i naturforhold, ved at man her i størst grad har kunne utnytte både den marine og den terrestriske fauna. Som jeg var inne på ovenfor (og vil komme tilbake til senere) kan også sosiale faktorer ha medvirket til lokaliseringen.

Høyden over havet er i dag 16 til 19 meter for tuftene i Varanger, og 10 til 13 meter for tuftene i Porsanger. Dette er en følge av strandlinjeforskyvninga etter siste istid. På den tiden tuftene var bebodd har de ligget like ovenfor daværende strand, noe som forklarer hvorfor tuftefeldene ofte ligger orientert langs tidligere strandlinjer. Både i Varanger og i Porsanger ligger tuftene som regel ved det som tidligere har vært mindre bukter og vikar.

---

¹Se registrering 5 i appendix II.

Tuftene kan ligge i svakt skrånende terreng (som f.eks. i Suovvejohka/Bergeby) eller på en flate like ovenfor en markert terrassekant (som i Kalkillebukta). Det synes som om steder med gode landingsforhold for båt har vært foretrukket. Terrengtet er ofte skrånende også i bakkant av tuftefeltene. Resultatet er at de fleste feltene har en lun beliggenhet med god beskyttelse for vær og vind. Orienteringen i forhold til himmelretningene varierer.

Når det gjelder enkeltliggende tufter synes disse å avvike noe med hensyn til beliggenhet. Som nevnt er det registrert tre slike i Varanger og en i Porsanger. Disse tuftene ligger på nes og er derfor mer eksponert for vær og vind enn det som er tilfellet for tuftefeltene som ligger i bukter og viker (hvis terrengtet har vært skogkledd betyr det at de ikke har ligget så utsatt til som de gjør i dag).

Som regel ligger tuftefeltene nær rennende ferskvann, i form av elver eller bekker. Årsaken til at det i enkelte tilfeller ikke kan dokumenteres rennende vann i umiddelbar nærhet i dag, kan være at bekkefar har skiftet leie etter at bosetningen fant sted. Flere av feltene ligger ved litt større elver der det i dag går opp laks, sjørørret og sjørøye (i Varanger gjelder dette f.eks. Annejohka/Jakobselva, Suovvejohka/Bergebyelva, Ođđajohka/Nyelva, og Uvddujohka/Munkefjordelva). Løsmassene i undergrunnen består som regel av småsteinet grus, noen ganger også av mer storsteinet strandvollmateriale eller helt finkornig sand (det siste gjelder bl.a. for Kalkillebukta).

Hvis framtidige undersøkelser viser at vi kan føye tuftene i Pasvik til oversikten over gressbakkentufter i Varangerområdet, får vi her selvsagt en helt annen lokalisering av boplassene. Den viktigste forskjellen er at boplassene ikke ligger ved havet, men på elvebrinker i innlandet. Dette finner jeg meget interessant, og jeg vil senere komme tilbake til boplassene i Pasvik, og diskutere hvordan disse eventuelt kan tolkes i forhold til det øvrige materialet.

Tuftenes beliggenhet på boplassene

På de fleste lokalitetene ligger tuftene samlet; ofte ligger de så nær hverandre at det bare er vollene som skiller dem. På de få lokaliteter der dette tilsynelatende ikke er tilfellet har det som regel vært en del forstyrrelser i nyere tid. Det er dermed mulig at det har vært fjernet tufter i mellomliggende områder slik at tuftefeldene opprinnelig har vært større, og tuftene kan dermed ha ligget tett også på slike lokaliteter. Denne tendensen til samling kan delvis ha sin årsak i topografiske forhold på stedet, som f.eks. fysiske begrensninger som bakkeskråninger og bergframspring, men i mange tilfeller er dette ikke tilstrekkelig som forklaring på at tuftene ligger samlet. Kort avstand mellom husene synes ergo å ha vært et viktig trekk ved datidens boplasser (jeg går her ut fra at de fleste av tuftene har vært bosatt til samme tid; dette vil bli diskutert senere), og kan ha vært et viktig prinsipp for organiseringen av bosetningen på hver enkelt boplass.

Tuftene har langsiden orientert parallelt med den datidige strandlinjen. Den fremre utgangen (som man finner i de fleste tuftene) fører ut mot strandområdet i framkant av boplassene. Dette gjelder for både små og store tuftfelt.

Det er en viss tendens til at tuftene er organisert i rekker. De ligger side om side langs den forhistoriske strandlinja, slik at en kan følge sideinngangen ut en tuft og inn i en annen. En slik rekkeorganisering er tidligere poengtert av bl.a. Simonsen (1979:365-366), Olsen (1984:105), Myrvoll (1992:59) og meg selv (Schanche 1988:130-131). Jeg har nå - etter en omfattende kartlegging av et stort antall lokaliteter med gressbakkentufter - blitt klar over at dette bildet på langt nær er entydig. På flere av lokalitetene ligger tuftene tilsynelatende tilfeldig plassert i forhold til hverandre (som f.eks. den østligste delen av feltet i Kalkillebukta; se figur 11 i kapittel 2).

I flere av tuftefeldene er det registrert tufter med avvikende form og størrelse. Det eksisterer ikke noen klare tendenser med hensyn til plasseringen av slike tufter i forhold til de øvrige tuftene i feltene. I en del tilfeller synes de å ligge i ytterkantene av feltene (se appendix I og II).

Mindre groper og lave steinrøyser er dokumentert på en rekke lokaliteter. Slike strukturer finnes i tilknytning til både store og små tuftfelt, og det er mulig at de i utgangspunktet har eksistert på de fleste lokalitetene men i ettertid har blitt forstyrret/fjernet av jordbruksaktiviteter o.l. Gropene varierer noe i størrelse, men er jamt over 1 x 1 til 1 x 1,5 meter store (groper over 2 meter i diameter har jeg valgt å definere som tufter). En slik grop ble utgravd i Kalkillebukta, og funn av trekull samt noen skjørbrante stein kan tyde på at den er en s.k. kokegrop (se s.42-43). Andre groper kan ha hatt en tilsvarende funksjon, eller de kan ha vært lagergroper o.l. Gropene ligger tilsynelatende mer eller mindre spredt på boplassene.

Steinrøysene som er registrert i nærheten av felt med gressbakkentufter kan ikke med sikkerhet dateres til den tida da tuftene var bebodd. De røysene som er utgravd (i Bánkgohpi ["Advik"] og på "Gressbakken Nedre Øst") ligger i terrenget ovenfor tuftene, noe som sammen med funn av en kantretusjert pilespiss med spiss basis i en av røysene kan tyde på en eldre datering enn gressbakkentuftene (Simonsen 1961:241-244 og 388-390). Andre røyser ligger i klarere kontekst med felt med gressbakkentufter (dette gjelder bl.a. Suovdi i Porsanger kommune og Steinskjærneset i Sør-Varanger kommune; se appendix I og II). Før det er foretatt mer omfattende undersøkelser er det vanskelig å avgjøre hvorvidt røysene kan være gravrøyser eller om de har hatt andre funksjoner.

Tuftenes form og størrelse

En del av gressbakkentuftenes formelement kan observeres på overflata. Dette betyr at beskrivelser og skisser av de tilsammen rundt 300 tuftene som er registrert i Varanger og Porsanger gir et godt grunnlag for å si noe generelt om tuftenes morfologiske trekk. De utgravningene som er foretatt bekrefter stort sett de karaktertrekk som kommer til syne allerede før utgravning, men gir også ytterligere informasjon om gulvareal, inndeling av det indre rommet, konstruksjonsdetaljer, osv. Jeg skal her konsentrere meg om den informasjon som registreringene og utgravningene har gitt om *tuftene* - en vurdering av

hvordan de husene som tuftene er spor etter kan ha vært konstruert vil bli presentert senere i avhandlingen.

Gressbakkentuftene i Varanger og Porsanger er meget like med hensyn til form og størrelse. Hvis man ser bort fra klart avvikende tufter (se nedenfor) framstår tuftene som svært ensartede, men dog ikke uten en del variasjoner. Tuftenes indre mål varierer mellom 3 x 6 til 5 x 8 meter. At størrelsen varierer noe viser blant annet forskjellen mellom den utgravde tuft 18 i Suovvejohka/Bergeby med en gulvavgrensning på 5 x 8 meter, og den utgravde tuft 7 i Kalkillebukta med gulvavgrensning 4,4 x 6,2 meter. Konklusjonen må likevel bli at tuftene totalt sett er forholdsvis jamnstore, og at hovedmengden har et gulvareal på ca. 4 x 7 meter (hovedrom). Utgravningene viser at tuftenes ovale form og indre, gryteformede forsenkning er et resultat av sammenraste vegger/voller. Gulvet i huset har opprinnelig vært plant og tilnærmet rektangulært av form. Etter at huset ikke lenger var i bruk og ble vedlikeholdt, har vegger og voller rast inn over gulvet og gitt dette en mer avrundet form enn opprinnelig (se figur 54 i kapittel 8). Det er av denne grunn trolig at man under registreringer i felt har dokumentert et noe mindre gulvareal enn det som ville avdekkes hvis tuftene ble utgravd.

Som regel er vollene fra 2 til 4 meter brede. Tuftenes ytre avgrensning kan imidlertid være problematisk å definere ettersom vollene ofte flater helt ut eller møter voller fra andre tufter, slik at det kan være vanskelig å skille den ene vollen fra den andre. Man må også ta med i betraktning at vollene har rast ut og har blitt bredere over tid.

Dybdeforskjellen fra topp av voll til det indre av tuftene varierer fra 0,3 til opp mot 2,0 meter. Noen av tuftene er derfor meget godt markerte, mens andre er mer vage. Uten nærmere undersøkelser er det vanskelig å vurdere om dette skyldes at tuftene/husene har vært mer eller mindre gravd ned i bakken, eller om det kan være resultat av bevaringsmessige forhold, overflatedyrking osv. Utgravningene stadfester imidlertid at graden av nedgravning har variert noe - de utgravde tuftene er fra 20 cm til opp mot 1 meter gravd ned i undergrunnen. Dette kan ha sin årsak bl.a. i topografiske forhold.

F.eks. er de tuftene som ligger i skrånende terreng naturlig nok mer nedgravd i bakkant enn i forkant.

De aller fleste tuftene har klare forsenkninger i vollene, som regel på begge kortsider samt på fremre langside. Dessuten er det for flere tufter dokumentert forsenkning i også i bakre voll (dvs. på langsiden som vender fra havet). Mange av tuftene ligger i dyrket mark, og det er mulig at sporene etter slike forsenkninger i vollene har blitt fjernet/utjamnet, slik at de bare vil dokumenteres hvis utgravning finner sted. Det er dermed mulig at en del tuftene opprinnelig har hatt flere forsenkninger i vollene enn det som nå kan registreres på overflata. Utgravninger har vist at forsenkningene i vollene er forbundet med gulvet inne i tuftene, slik at den mest sannsynlige tolkningen er at de er spor etter innganger. Samtidig må de ha hatt en gunstig virkning når det skulle gjøres opp varme inne i husene, i og med at de har sørget for tilførsel av oksygen til ilden. Inngangene er så og si uten unntak plassert midt på lang- og kortveggene.

I flere tilfeller er forsenkningene i tuftenes kortsider forbundet med små utvidelser, tolket som små rom/tilbygg i tilknytning til hovedrommet. Disse synes som regel å ha sirkulære gulvplan, men et kvadratisk gulvplan er også dokumentert (gjelder tuft 18 i Suovvejhoka/Bergeby; se s.24-25). Ikke alle tuftene synes å ha utvidelser i tilknytning til inngangene på kortsidene, men inntil flere tufter er nærmere undersøkt er det usikkert hvor stor andel av tuftene som har hatt slike "tilbygg".¹

I de fleste gressbakkentuftene som er utgravd er det dokumentert to steinsatte ildsted som ligger langs tuftenes lengdeakse. Hvert ildsted måler fra 0,6 x 1,5 til 1 x 2 meter (ytre mål). Den totale lengden fra ytterkanten av det ene til ytterkanten av det andre ildstedet er fra 4 til opp mot 7 meter (som for hus 5 på "Gressbakken Nedre Vest"). Ofte er ildstedene åpne inn mot hverandre, og i mellomrommet mellom dem er det i flere tilfeller dokumentert en konsentrasjon av ildskjøret stein (kokstein?). Konsentrasjonen

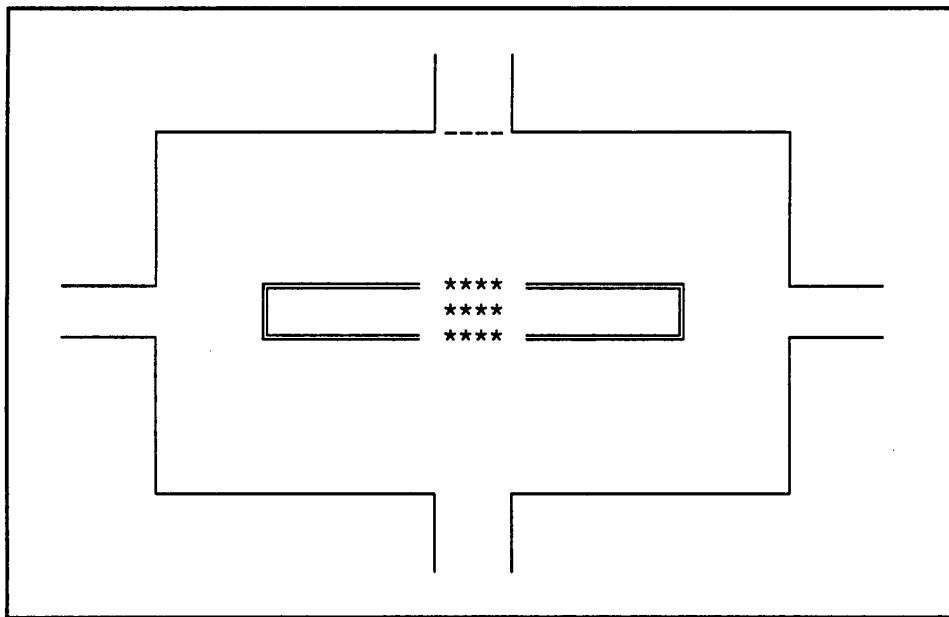
---

¹For de fleste undersøkte tuftene gjelder det at utgravningene bare har omfattet deler av det indre av tufta samt noe areal i tilknytning til framre voll. For å dokumentere eventuelle rom/tilbygg i tillegg til hovedrommet må det utgraves et større areal.

av ildskjøernet stein kan også ligge noe framfor ildstedene. I tuft 17 i Kalkillebukta manglet ildstedsteinene, og i tuft 4, "Gressbakken Nedre Vest" manglet steinsetningen rundt den ene ildstedshalvdelen. En mulighet er at disse steinene har vært fjernet for å bli brukt på ny i senere hus.

Som det går fram av det som er nevnt ovenfor er det liten tvil om at gressbakkentuftene framviser en del særegne trekk. De skiller seg klart fra andre tufter og gir et meget ensartet inntrykk. Symmetri synes å være et viktig prinsipp når det gjelder formen på gulvplanet (figur 39). En tenkt tverrakse deler tuftene i to halvdeler som er direkte speilbilder av hverandre. Der det eksisterer en bakre inngang i tillegg til de tre øvrige kan hver halvdel deles i ytterligere to motstående, tilnærmet like deler.

Figur 39. Grunnplanet i en gressbakkentuft skematisk framstilt (— gulvavgrensning, = ildsted, ** skjørbrente stein).

I tilknytning til flere av feltene er det registrert tufter med avvikende form og størrelse. Mer omfattende utgravninger er bare foretatt i en slik tuft. Dette gjelder hus 21 på "Gressbakken Nedre Øst" (se s.xx samt Simonsen 1961: 380-385). Tufta var noe mindre enn andre gressbakkentufter, den hadde kun ett ildsted og spor etter en inngang på skrå

ut den ene kortsiden. Funnmaterialet fra tufta skilte seg ikke ut fra de øvrige tuftene i feltet, men den avvikende formen kan likevel bety at tufta har hatt en noe annen funksjon enn de andre tuftene i feltet, evt. at beboerene av denne tufta på en eller annen måte har skilt seg fra sine "naboer". Også en annen av tuftene i dette feltet er meget forskjellig fra de øvrige. Dette gjelder hus 28, som er forholdsvis liten, og mangler forsenkninger i veggvollen. Denne tufta er ikke utgravd. På "Gressbakken Nedre Vest" er det foretatt begrensede utgravninger i en avvikende tuft: i hus 12. Også denne tufta er forholdsvis liten, sirkulær, og den har bare en senkning i veggvollen. Det ble gravd et felt i fremre voll, og Simonsen konkluderer med at tufta er forholdsvis funnfattig, noe som han mener kan bety at den ikke er et bolighus (Simonsen 1961:370). Tufter med avvikende form og størrelse finnes forøvrig både i mindre og større tuffefelt. I noen tilfeller kan det være vanskelig å avgjøre om tuftene er forstyrret av senere tids aktiviteter, eller om den avvikende formen er opprinnelig.

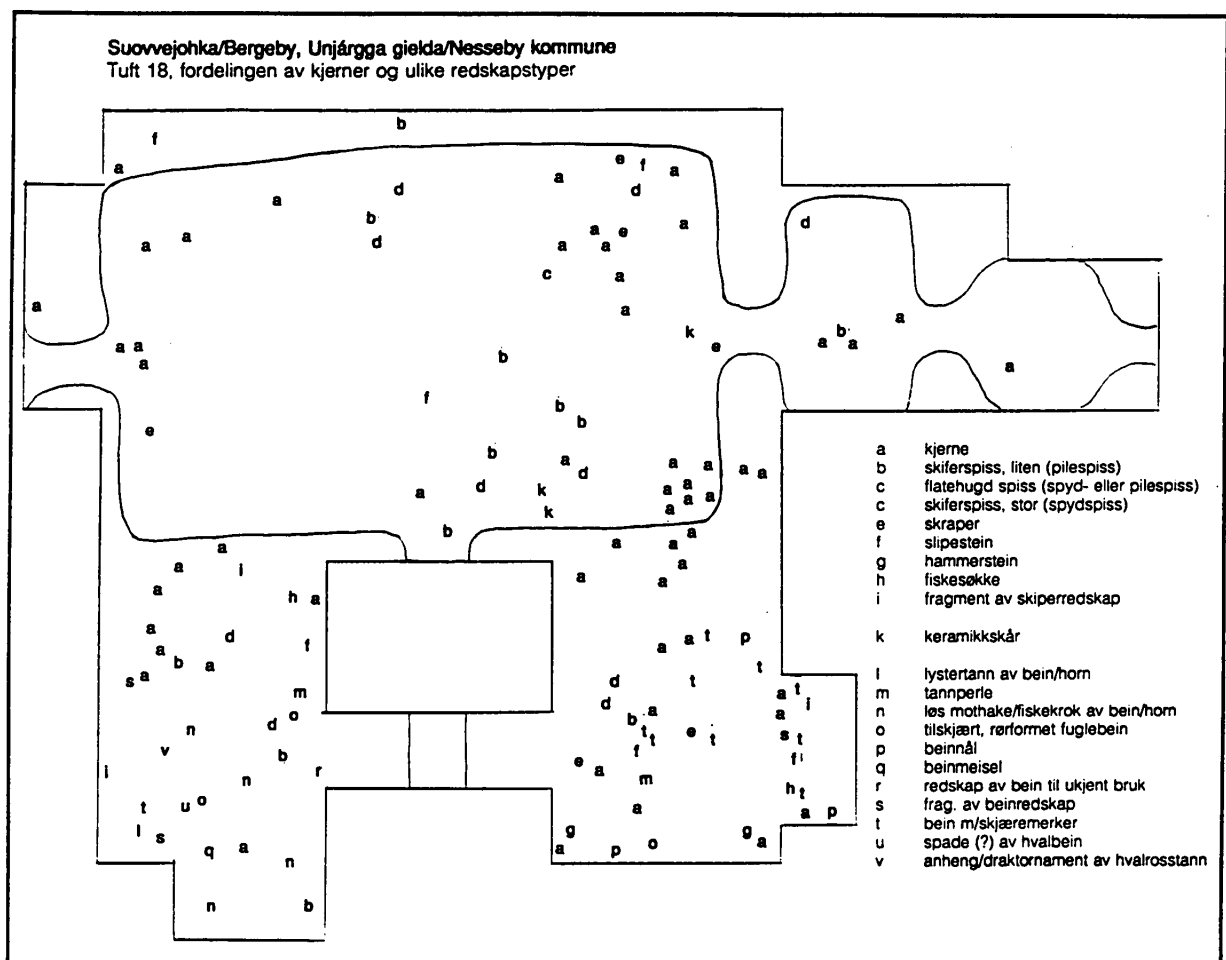
Redskapsinventarets og avlagsmaterialets romlige fordeling

Jeg skal her se nærmere på funndistribusjonen i de utgravde gressbakkentuftene i Varanger. Analysen omfatter kun tufter som har vært gjenstand for mer omfattende utgravninger.

I gressbakkentuftene som ble utgravd på 1950-tallet (på lokalitetene Bárjkgohpi ["Advik"], "Gressbakken Nedre Vest", "Gressbakken Nedre Øst" og Reisevuonna/Bugøyfjord) var funndokumentasjonen ganske overflatisk. Som regel ble tufta delt i fire kvadranter (med midtpunkt inne i tufta), og det ble så anført i hvilken av kvadrantene funnene ble gjort. Funnene fra vollene/møddingene framfor tuftene ble samlet inn separat fra hver side av den fremre inngangen. En slik dokumentasjonsmåte gir meget begrensede muligheter for å kartlegge ulike tendenser med hensyn til funndistribusjonen. F.eks. vil det være umulig å påvise en eventuell konsentrasjon inn mot sentrum av en tuft. Under utgravningene foretatt i Suovvejohka/Bergeby, Kalkillebukta og i Stuorravuonna/Karlebotn ble funnstedet for bearbeida redskap nøyaktig innmålt, mens avslagene ble innsamlet

for hver 1/4 m². En slik funndokumentasjon gir bedre muligheter for å rekonstruere funnfordelingen for det utgravde arealet.

I tuft 18, Suovvejohka/Bergeby, ble det funnet tilsammen 37 bearbeida steingjenstander/redskap, og 30 gjenstander av bein/horn. Som vist i figur 40 gir fordelingen av de ulike gjenstandstypene et forholdsvis "ustrukturert" bilde. Det eksisterer imidlertid visse tendenser som kan være signifikante. Steinredskapene som er funnet inne i tufta fordeler seg hovedsakelig til den ene halvdel.

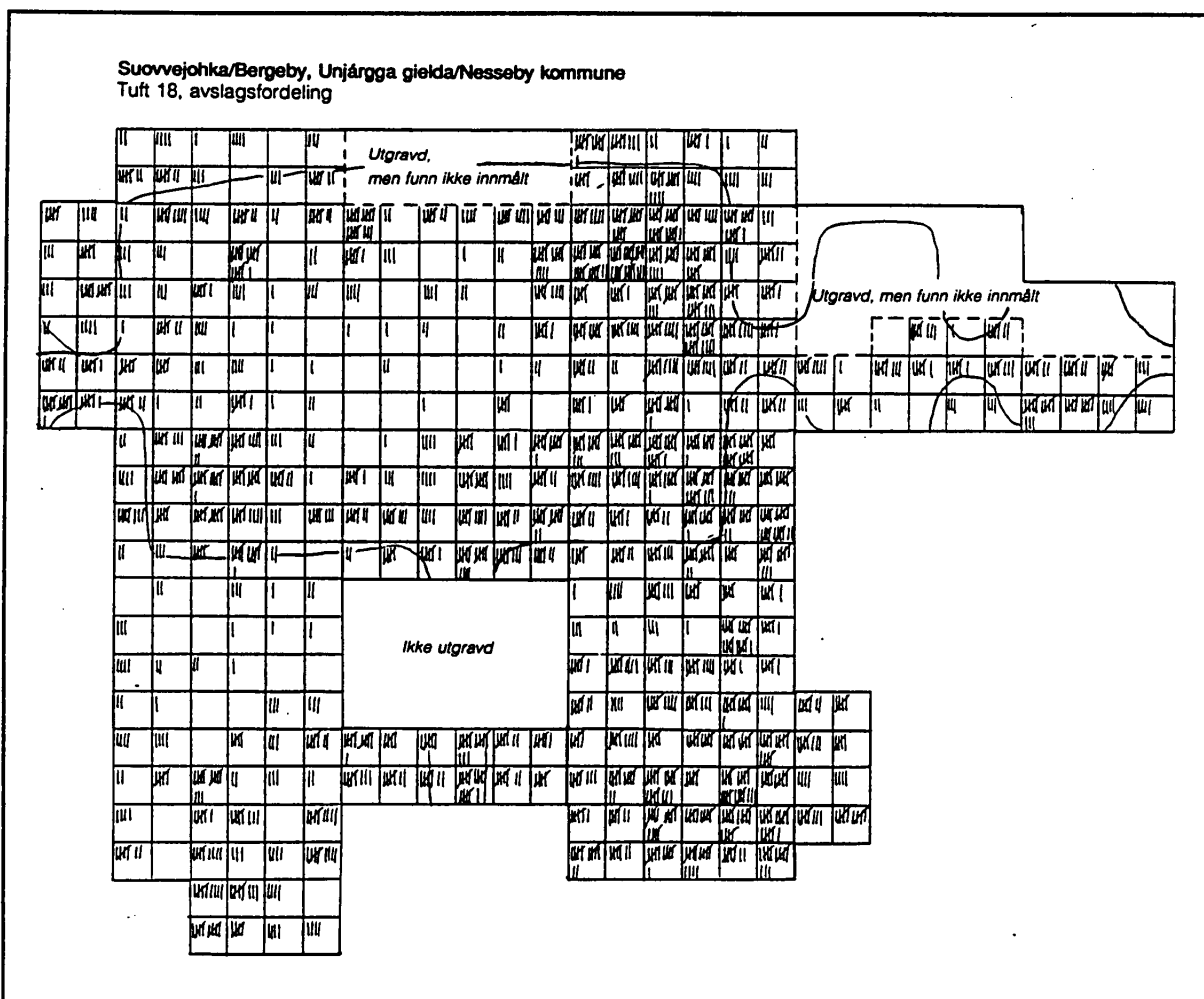

Figur 40. Fordeling av kjerner samt bearbeida stein- og beingjenstander i tuft 18, Suovvejohka/Bergeby.

å benevne den høyre: når man kommer inn den fremre inngangen vil man ha denne delen på høyre hand. Legg f.eks. merke til at spissene tenderer til å ligge i den høyre halvdel. Utenfor tufta er fordelingen av spissene annerledes: det er funnet 5 spisser i den venstre møddinghalvdelen, men ingen er funnet i den høyre. Det er funnet få

Kapittel 3: Distribusjonsanalyse

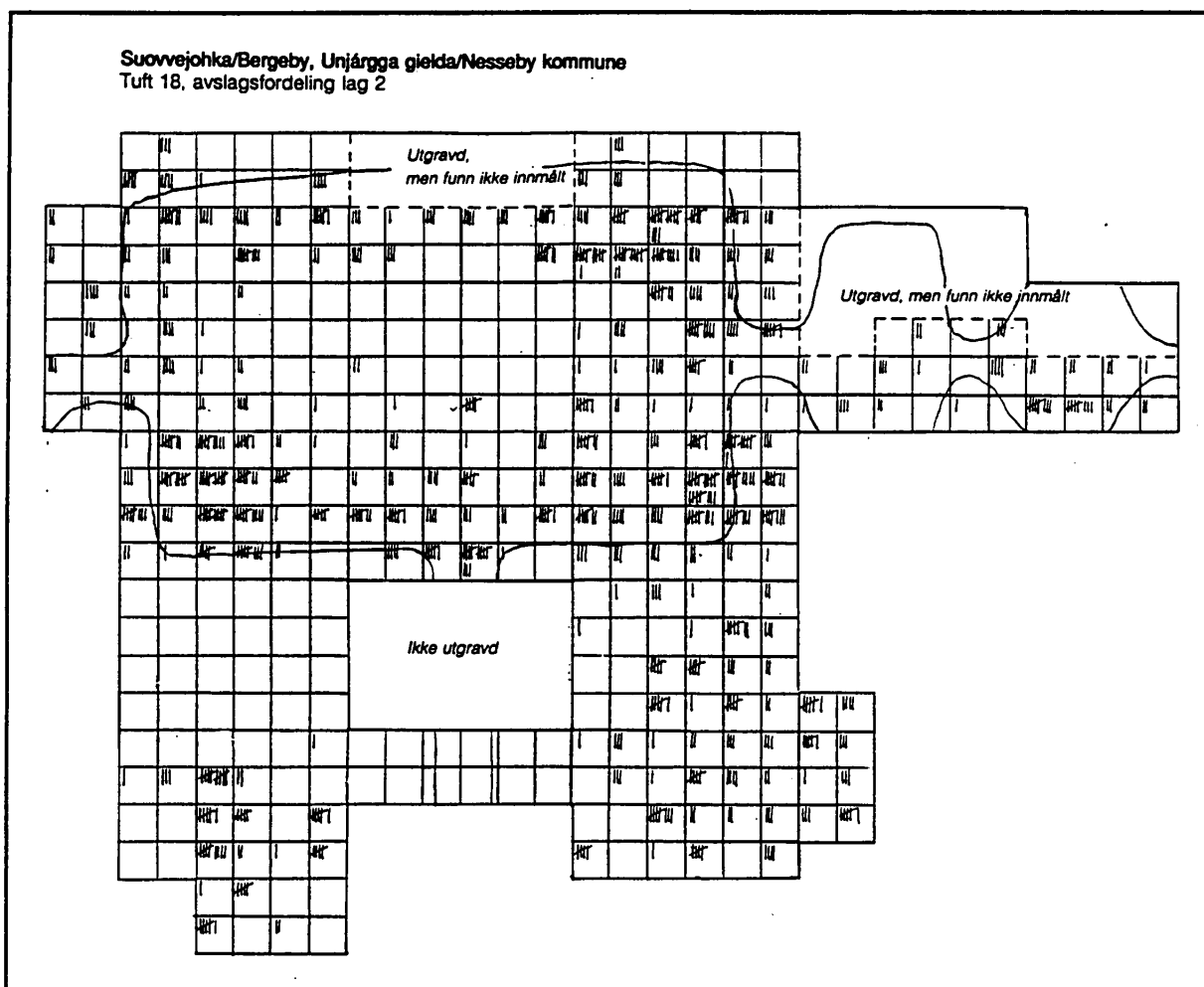
redskap i "tilbyggene" utenfor høyre sideinngang, og i områdene umiddelbart utenfor gulvavgrensninga. Derimot finnes det en del steinredskap i de to fremre møddinghalvdelenene (på hver side av fremre inngang). Bl.a. er de to fiskesøkkene og de to hammersteinene funnet her. Kjernene finnes spredt over hele det utgravde arealet, men med en størst konsentrasjon til tuftas fremre, høyre hjørne. Beingjenstander er kun funnet i møddingen framfor tufta. Beingjenstandene synes å være forholdsvis likt fordelt på høyre og venstre mødding, med det unntak at alle de fire delene av fiskekroker er funnet i møddingen til venstre for inngangen.

Figur 41. Fordeling av avslag i tuft 18, Suovveijohka/Bergeby. (Hver rute utgjør 1/4 m².)

Avslagene funnet i tufta fordeler seg som vist i figur 41. Som man ser er bildet ganske "rotete", men det synes å være en tendens til konsentrasjoner i nærheten av hjørnene i

gulvet. Dette samsvarer til en viss grad med fordelingen av kjerner (se figur 40). Når det gjelder det utgravde arealet framfor tufta (mot stranda) er det en noe større avslagstetthet i områdene som ligger lengst unna selve tufta.

Figur 42. Fordeling av avslag fra lag 2 i tuft 18, Suovvejohka/Bergeby. (Hver rute utgjør 1/4 m².)

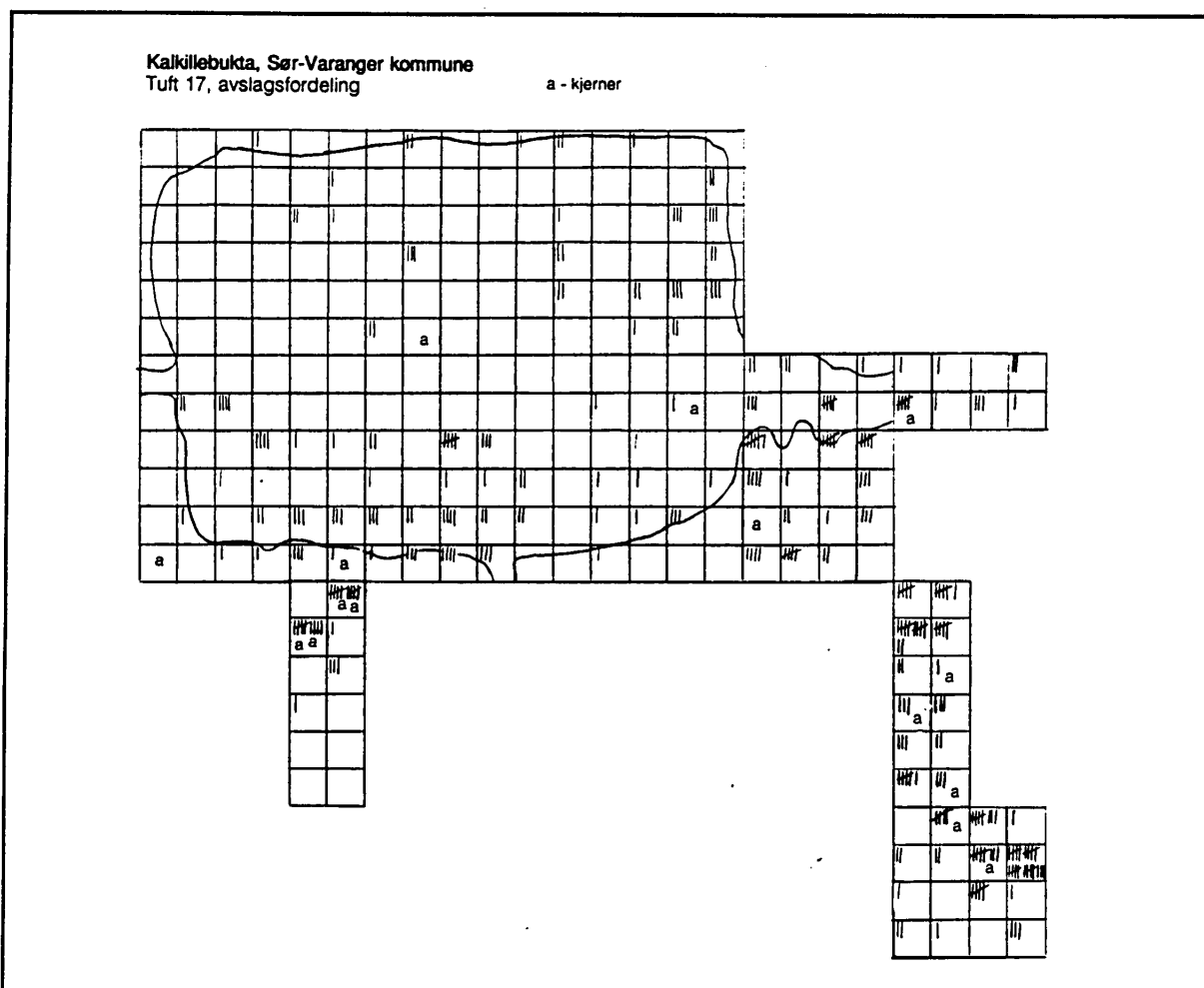
Figur 42 viser kanskje et "riktigere" og mer opprinnelig bilde av avslagsfordelinga i tufta. Det er her kun tatt hensyn til avslagene i lag 2, som er antatt å utgjøre det egentlige gulvet i tufta (masse som har rast inn over gulvet etter at huset ble forlatt er da fjernet

den innerste delen av den fremre inngangen (se figur 14 i kapittel 2), mens fiskesøkket lå et stykke framfor tufta. Det er mulig at begge disse redskapene har vært oppbevart i det som kan ha vært en inngangskorridor/gang. To av de tre kvartsskraperene lå utenfor tufta, i det området som ble gravd ut i tilknytning til en av sideinngangene, mens en lå inne i tufta, på høyre side bakenfor midtlinja.

Avslagene og kjernene fordeler seg som vist på figur 43. Som man ser eksisterer det ingen entydig tendens, annet enn at avslagstettheten er forholdsvis lav over hele den utgravde flata. Kun to av kjernene ble funnet i klar kontekst med gulvet i tufta. Disse lå på høyre side, bakenfor midtlinja. 6 av de tilsammen 10 kjernene som ble funnet under utgravningen ble funnet i et begrenset område i sjakta som ble gravd framfor tufta (deler av sjakta er med på figur 43).

Også i *tuft 17, Kalkillebukta*, var antall funn meget få. Det ble kun funnet ett steinredskap: et fiskesøkke. Dessverre er det nøyaktige funnstedet for fiskesøkket ikke kjent (det ble først funnet da den utgravde massen skulle legges tilbake i tufta). Forøvrig ble det funnet 4 bearbeida beingjenstander i det begrensa arealet som ble utgravd i møddingen framfor tufta. Det mest spesielle funnet som ble gjort var keramikk-karet som lå inne i tufta (se figur 19 og 20 i kapittel 2). Keramikk som finnes i kontekst med bosetning har ofte form av spredte skår, og fra den perioden da tufta var bosatt kunne man forvente skår av tidlige asbestkeramikk-typer som Lovozerokeramikk eller tekstilkeramikk (Jørgensen og Olsen 1988). Keramikken som ble funnet i denne tufta var derimot av en senere type: såkalt Kjelmøy-keramikk, og dessuten fra et helt kar. Som jeg har vært inne på tidligere har karet uten tvil havnet i tufta på et senere tidspunkt enn da denne var i bruk: keramikk-karet er datert til tida rett etter Kr.f. Det at karet er helt tyder på at det har vært plassert i tufta med hensikt. Kanskje har vi her et eksempel på hvordan jakt-fangst befolkningen i området oppfattet disse tuftene i ettertid? De kan ha vært tolket som spor etter egne forfedre (jmfør Nostes og Halts oppfatning av tuftene på Fiskerhalvøya; se s.4), eller det kan ha eksistert forestillinger om at de var spor etter overnaturlige vesener (underjordiske?). Det er mulig at keramikk-karet har vært ofret til de menneskene, evt. maktene, som man trodde disse tuftene tilhørte.

Figur 44. Fordeling av kjerner og avslag i tuft 17, Kalkillebukta. (Hver rute utgjør 1/4 m².)

Selv om tuft 17 i Kalkillebukta skiller seg klart fra tuft 18 i Suovvejohka/Bergeby ved at antall avslag som ble funnet i denne tufta er langt færre, har fordelingen av avslagene visse likhetstrekk. I begge tuftene er avslagstettheten svært lav i de sentrale delene av tufta. Som det går fram av figur 44, finnes de største avslagskonsentrasjonene i det området som er utgravd framfor tufta.

I tufta som ble utgravd i Storravuonna/Karlebotn, hus 1, "Karlebotnbakken", var funndokumentasjonen tilsvarende utgravningene i Suovvejohka/Bergeby og Kalkillebukta, men med den forskjellen at bare en del av tufta ble gravd ut (se side 44-45). Dette gjør at man ikke får noe helhetlig bilde av hvordan funnene fordeler seg i tufta. Funnfordelinga i det utgravde arealet kan imidlertid tyde på en forholdsvis jamn

Det arkeologiske materialet

spredning av de ulike redskapstypene, men med en tendens til mindre funntetthet bak tufta, enn inne i og framfor den. Ellers er det verdt å merke seg at koppperdolken som ble funnet under utgravningen ikke lå inne i tufta, men i møddingen framfor tufta.

	hus b				hus j			
	v.f.	v.b.	h.f.	h.b.	v.f.	v.b.	h.f.	h.b.
Skraper	1		1					
skiferspyd					1			
skiferpil					1			
skiferkniv							1	
skiferøks	1		1					
skiferredskap (frag.)			1					
slipehelle		1		1				
avslag	39	89	88	207	20	26	36	16
fiskekrok, bein					1			
bein harpun			1					
beinmeisel			1		1			
beinpren					3	1		
beinnål			1					
T-formet beinredskap					1			
beinplate							1	

Tabell 15. Funnfordeling i hus b og j, Bárkgohpi ('Advik'). Tuftene ble utgravd i fire, tilnærmet like kvadranter. H.f.= høyre foran, h.b.= høyre bak, v.f.= venstre foran, v.b.= venstre bak.

	hus 1			hus 2	
	inne i tufta	v.m.	h.m.	inne i tufta	
skraper	1	1	2	1	
miniatyrkniv, skifer	1	1			
skiferspyd	1			1	
skiferpil		1			
skiferøks			1		
skiferredskap (frag.)	3	3			
slipestein		1	1	2	
hammerstein	1				
kjerne	3	1	1		
avslag	181	158	120		
fiskekrok/mothake av bein			1		
beinkam			1		
bein harpun			1		
beinpren		2	2		
beinnål		1			
beinmeisel		1			
beinplate			1		

Tabell 16. Funnfordeling i hus 1 og hus 2, 'Gressbakken Nedre Vest'. V.m.= mødding til venstre for inngang, h.m.= mødding til høyre for inngang.

Kapittel 3: Distribusjonsanalyse

	v.f.	v.b.	h.f.	h.b.	v.m.	h.m.
skraper	1	4	3	1	1	1
skiferpil		1			5	5
skiferspyd		1			7	6
skiferkniv		1			6	11
skiferøks					1	
miniatyrkniv, skifer						1
skifermeisel					5	4
"skifersag"					1	1
skiferredskap (frag.)					16	18
slipestein					5	5
hammerstein		1			4	3
fiskesøkke		1			6	3
kjerner	1	1			4	5
avslag	126	115	181	102	381	309
fiskekrok/mothake, bein					16	20
lystertann, bein					4	11
beinharpun					4	8
vabein					1	4
beinkam					7	3
beinnål					13	8
beinperle					9	7
tannperle						3
beinspyd						2
beindolk					4	9
beinpren					7	22
beinmeisel					4	23
skraperskaft, bein						6
beinknapp					2	2
beinskje					1	
beinbeslag					1	
dyrehodeskulptur, bein						2
ornamentert selpenisben					1	
kniv av bevertann						3
østersskjell m. hull						1

Tabell 17. Funnfordeling i hus 3, "Gressbakken Nedre Vest". V.f./v.b.= venstre foran/bak, h.f./h.b.= høyre foran/bak, v.m.= venstre mødding, h.m.= høyre mødding.

I hus b og j, *Bánkgohpi* ("Advik"), var antall gjenstander som ble funnet i tuftene forholdsvis få. Tabell 15 viser funnene fordelt på de fire kvadrantene som tuftene ble delt inn i (retningsangivelsene tar utgangspunkt i at tufta sees fra sjøsiden). Gjenstandene av bein og horn har antagelig ikke blitt funnet inne i gulvet til tuftene, men i vollene som ble berørt av ytterkanten av gravningsgrensene. Forøvrig ble det i begge disse tuftene også foretatt begrensede utgravninger i vollene/møddingene framfor tuftene, og funnene herfra tyder på at antall bearbeida gjenstander i møddingene må ha vært stort (se Simonsen 1961:232 og 242).¹

¹Siden funnene ikke sier noe om spredningen i møddingene som helhet inngår de ikke i tabell 15.

Når det gjelder *hus 1 og hus 2, "Gressbakken Nedre Vest"*, ble funnene fra det utgravde arealet inne i tuftene samlet inn under ett. Som vist i tabell 16 er antall funn fra det indre av tuftene meget få. I tuft 1 ble det i tillegg gravd en sjakt gjennom møddingen på begge sider av den fremre inngangen. Funnene fra det begrensa arealet gravd i disse sjaktene tyder på at funntettheten har vært større utenfor (i møddingene) enn inne i tufta.

	v.f.	v.b.	h.f.	h.b.	v.m.	h.m.
skraper		1				2
skiferpil					4	5
skiferspyd					4	
skiferkniv	1			1	4	7
skiferøks					1	1
miniatyrkniv, skifer					4	1
skifermeisel					1	1
skiferredskap (frag.)					6	6
retusjert flintavslag					1	
slipestein					7	6
hammerstein					3	5
fiskesøkke					3	5
kjerner	1	2	2	2	3	9
avslag	52	229	251	152	480	734
fiskekrok/mothake, bein					11	13
fiskestikke, bein					1	
lystertann, bein					6	6
beinharpun					5	7
vabein					1	2
beinkam					5	7
beinnål					7	13
beinperle					1	14
tannperle						3
beinspiss						3
beinspyd						4
beindolk					4	4
beinpren					16	20
beinmeisel					8	6
T-formet beinredsk.					1	
skraperskaft, bein					1	2
hengesmykke/brummer						1
beinknapp						1
beinbeslag					1	2
dyrehodeskulptur, bein						2

Tabell 18. Funnfordeling i hus 4, "Gressbakken Nedre Vest". V.f./v.b.= venstre foran/bak, h.f./h.b.= høyre foran/bak, v.m.= venstre mødding, h.m.= høyre mødding.

I *hus 3 og 4, "Gressbakken Nedre Vest"*, ble funnene fra det indre av tuftene samlet inn i henhold til fire kvadranter. Det ble også gravd store areal i tilknytning til tuftenes fremre voll/mødding. Funnene herfra ble samlet inn fra henholdsvis venstre og høyre side av inngangen midt på langveggen. Funnene fra det indre av *hus 3* er få (tabell 17). De fleste redskapene er funnet i den venstre, bakre delen av tufta. Funnene fra møddingen

Kapittel 3: Distribusjonsanalyse

framfor tufta er langt flere. Det ser ikke ut til å være noen tendens til grupperinger av gjenstander på den ene eller andre siden av møddingen: de fleste gjenstandstypene finnes på begge sidene av det fremre inngangspartiet med en tilnærmet lik fordeling mellom de to møddinghalvdelene.

Bortsett fra en del avslag var det indre av *hus 4*, "Gressbaken Nedre Vest", nesten funntomt (tabell 18). I møddingen framfor tufta ble det derimot gjort en rekke funn. Også her er funnene ganske jamnt fordelt på de to møddinghalvdelene.

	v.f.	v.b.	m.f.	m.b.	h.f.	h.b.	v.m.	h.m.
skraper	1	2	4	10	7	3	2	
skiferpil			2	1		1		2
skiferspyd			3	1			2	3
skiferkniv				1			2	3
miniatyrkniv, skifer		1		1			2	1
skiferøks							2	1
skifersag			2	6				1
skiferredskap (frag.)	1						2	12
flatehugget spiss								1
slipestein	1	4	2	4	1		2	2
hammerstein	1	2	1	1			2	4
fiskesøkke			2					7
kjerne		4	1	2		1	1	1
avslag	75	97	260	166	71	81	77	169
beinfiskekrok/mothake							1	3
fiskestikke							1	
beinbarn							1	1
lystertann, bein							1	2
beindolk							2	1
beinpren					1		4	3
beinmeisel							1	
beinnål							1	
beinkam							1	
tannperle								1
bevertannskniv								1
hengesmykke (?), bein							1	
beinskje								1

Tabell 19. Funnfordeling i hus 5, "Gressbakken Nedre Vest". V.f./v.b.= venstre foran/bak, m.f./m.b.= midt foran/bak, h.f./h.b.= høyre foran/bak, v.m.= venstre mødding, h.m.= høyre mødding.

For *hus 5*, "Gressbakken Nedre Vest", var funndokumentasjonen noe annerledes enn for de øvrige tuftene i feltet. Det indre av tufta ble delt inn i 6 områder: tufta ble delt i to på langs, og deretter på tvers i en midtre del samt en del på hver side av denne (delingen av det indre arealet går fram av figur 30 i kapittel 2). Det ble også utgravd areal i vollen/møddingen på hver side av fremre inngang. Fordelingen av funnene til de ulike

områdene viser ingen klare tendenser (tabell 19; når det er gjort flere funn i de midtre delene av det indre av tufta [m.f./m.b.] enn på sidene så kan dette forklares med et større utgravd areal i disse delene).

Funnene fra *hus 21, "Gressbakken Nedre Øst"*, ble innsamlet i henhold til fire kvadranter (tabell 20). Utgravningen omfattet hovedsaklig det indre av tufta. Hus 21 har en form som

	NØ	NV	SØ	SV
skraper		1		
flåtehugd spiss		1		
skiferkniv	1	2		1
skiferdolk		1		
skiferredsk. (frag.)	1	1		2
hammerstein	1	1		
fiskesøkke		1		
slipestein		1		
kjerne		3		1
avslag	26	152	10	59
beinbarn		1		

Tabell 20. Funnfordeling i hus 21, "Gressbakken Nedre Øst".

avviker fra mer "typiske" gressbakken-tufter, men den skiller seg i liten grad fra andre tufter når det gjelder funnmaterialet. Som for så mange andre tufter er funnene fra denne tufta forholdsvis få. Funntettheten var størst i NV-kvadranten, i samme del av tufta som det ble dokumentert en mulig inngang.

	hus I				hus II			
	v.f.	v.b.	h.f.	h.b.	v.f.	v.b.	h.f.	h.b.
skraper	1		1		1	1		
flåtehugd spiss						1		
flåtehugd redsk. (kniv?)						1		
skiferkniv						1		
skiferspyd			1				1	
skifermeisel			1					
skiferredskap (frag.)						1		
hammerstein			1		1		1	1
fiskesøkke		1					1	
slipestein	2	1					1	
kjerne				2		3	1	
avslag	430	185	420	178	241	184	191	105
keramikkskår	6	134	36	40		47		
klebersteinskår							1	

Tabell 21. Funnfordeling i hus I og II, Reisevuonna/Bugøyfjord.

Også i *hus I og II, Reisevuonna/Bugøyfjord*, ble funnene samlet inn i henhold til fire kvadranter. Utgravningen omfattet både det indre av tuftene og vollene rundt. Antall funn fra tuftene er forholdsvis få, og de har en ganske lik fordeling innenfor de ulike kvadrantene (tabell 21). Det ble ikke funnet bevart organisk materiale (mødding) i tilknytning til vollene.

Kort oppsummert viser funnfordelingen i de utgravde gressbakkentuftene få klare og entydige tendenser. De ulike gjenstandstypene finnes spredt i og utenfor tuftene. Man skal imidlertid ikke se bort fra at en mer detaljert dokumentasjonsmåte for flere av tuftene kunne ha avdekket klarere tendenser med hensyn til hvordan funnene fordeler seg i og utenfor tuftene. En mer generell konklusjon mener jeg allikevel det er mulig å dra av analysene ovenfor. Blant annet synes funnfrekvensen inne i tuftene å være forholdsvis lav - dog med en del variasjoner mellom de utgravde tuftene. Utgravningene tyder videre på at møddingene i tilknytning til fremre voll har høyest funnfrekvens. Det er mulig at gulvet inne i tuftene har vært ryddet med jamne mellomrom, slik at en del av de gjenstandene som blir funnet i vollene/møddingene opprinnelig har ligget inne i husene. Men mange av gjenstandene som er funnet i møddingene er hele, og dette tyder på at de ikke er kastet/kassert, men at de har havnet i møddingene av andre årsaker. Dette er noe jeg vil komme tilbake til senere.

Det osteologiske materialets romlige fordeling

I tilknytning til flere av de utgravde gressbakkentuftene er det funnet store ansamlinger av dyrebein og bløtdyrskall. Sannsynligvis er dette måltidsrester. En diskusjon av ressursutnyttelse på bakgrunn av bein og skjell funnet i møddingene inngår i kapittel 6. Her har jeg først og fremst til hensikt å undersøke om det finnes spesielle tendenser når det gjelder den romlige fordelingen av dyrebeinene i møddingene. Resultatet kan få betydning for en diskusjon av den sosiale adferden i samfunnet. Man kjenner en rekke etnografiske eksempler på at bein fra ulike dyr har vært gjenstand for en bestemt deponeringsatferd. Dette er bl.a. knyttet til kulturelle verdinormer og religiøse oppfatninger.

Når det gjelder gressbakkentuftene finnes møddingmateriale hovedsaklig bevart i tilknytning til tuftenes *fremre* voll. En sannsynlig tolkning av stratigrafien i vollene er at bein, skjell og annet møddingmateriale har vært lagt/kastet oppover veggene, slik at møddingen på sett og vis har vært en del av selve huskonstruksjonen. I tuftene som ble

utgravd i Suovvejohka/Bergeby og Kalkillebukta ble det funnet spor etter bein også i tilknytning til bakre voll, men disse var så få og forvitret at det ikke lot seg gjøre å bringe dem inn for artsbestemmelse. I tuftenes fremre voll er beinene ofte svært godt bevarte. Dette er et resultat av de store mengdene med organisk materiale som er deponert her. Deler av materialet er nedbrutt, og har etterlatt seg feit, svart jord som effektivt sørger for nærmest anaerobe bevaringsforhold.

For de fleste gressbakkentuftene som er utgravd er beinmaterialet fra møddingene samlet inn under ett, noe som gjør en analyse av den romlige fordelingen av bein fra ulike arter umulig. I andre tilfeller er det kun gravd begrensede areal i møddingene. På nåværende tidspunkt er det kun materialet fra en tuft som er av en slik karakter at en distribusjonsanalyse vil være hensiktsmessig. Dette gjelder *tuft 18 i Suovvejohka/Bergeby*. Det ble funnet store mengder bein i møddingen framfor denne tufta. Beinene ble samlet inn adskilt fra hver av de to møddinghalvdelene, dvs. fra hver side av fremre inngang. Dette ble gjort for å undersøke om det eksisterer eventuelle forskjeller i artssammensetningen innenfor hver møddingdel.

Som vist i tabell 22 er det store likheter, men også visse forskjeller i artssammensetningen i de to møddingdelene framfor tufta. Både fisk, fugl og pattedyr er påvist, men i et noe forskjellig mengdeforhold. Mens det totale antall pattedyrbein og fuglebein innenfor hver møddingdel er forholdsvis likt, er antall fiskebein over dobbelt så stort i høyre som i venstre møddingdel (sett fra sjøsiden). Særlig stor er forskjellen for bein fra torsk og hyse. Fiskebein oppløses lettere enn bein fra pattedyr og fugl, og vil derfor ofte bevares dårligere for ettertida. I dette tilfellet er det imidlertid vanskelig å forklare den store forskjellen i antall fiskebein med dårligere bevaringsforhold i den venstre møddingdelen. Frekvensen av bestemt materiale her er langt større enn i høyre del, noe som indikerer at bevaringsforholdene tvert i mot har vært bedre i denne delen. Konklusjonen som kan dras ut av dette er at antall fiskebein opprinnelig har vært enda større i høyre enn i venstre møddingdel. Også Hufthammer (u.å.), som har analysert materialet fra denne tufta, kommer fram til en slik konklusjon.

Kapittel 3: Distribusjonsanalyse

De fleste arter av både pattedyr, fugl og fisk er påvist både i venstre og høyre møddingdel. Enkelte arter er påvist kun i en av delene, men det er vanskelig å dra noen konklusjoner ut av dette da disse artene er representert med svært få beinfragmenter totalt. Problemet er også at det ikke eksisterer noen resultater fra andre utgravninger å sammenligne med.

PATTEDYR	V : H	FUGL	V : H	FISK	V : H
hare	2 : 5	havhest	1 : 0	laksefam.	0 : 3
gnagere	1 : 3	havsule	1 : 2	lodde	0 : 1
lemen	16 : 17	andefam.	13 : 5	torskefam.	266 : 507
bever	6 : 1	ærfugl	14 : 10	torsk	277 : 815
hvaler	41 : 29	ærfuglslekten	3 : 0	hyse	171 : 328
hvithval	3 : 0	sjøorre	1 : 0	lyr	0 : 8
nise	4 : 20	siland	2 : 0	sei	482 : 344
delfinfam.	4 : 0	laksand	2 : 0	brosme	22 : 8
kvitskjeving	5 : 10	fjellrype	3 : 6	lange	25 : 32
kvitnos	1 : 0	rype	2 : 2	berggylt	0 : 4
spekkhugger	1 : 0	orrugl	6 : 2	gråsteinbit	0 : 3
rovdyr	0 : 2	storfugl	0 : 2	rødspette	10 : 51
hundefam.	3 : 0	skogshønsfam.	0 : 1	flyndrefisker	2 : 10
hund	2 : 0	måkefam.	1 : 0		
mårfam.	0 : 1	alkefam.	55 : 42		
oter	0 : 1	alkekonge	2 : 1		
selfam.	1097 : 1441	alke	1 : 3		
steinkobbe	1 : 0	geirfugl	7 : 2		
grønlandsel	291 : 154	lomvi	14 : 2		
havert	0 : 1	polarlomvi	19 : 4		
klovdyr	13 : 10	alke/lomvi	1 : 9		
rein	2 : 3	teist	2 : 1		
elg	137 : 96	lunde	7 : 15		
menneske	1 : 0	buskspurv	1 : 1		
sum best.	1632 : 1794	sum best.	158 : 110	sum best.	1255 : 2114
ubestembart	2755 : 3691	ubestembart	257 : 228	ubestembart	995 : 3434
sum	4387 : 5485		415 : 338		2250 : 5584

Tabell 22. Artsbestemte bein fra tuft 18, Suovvejohka/Bergeby, fordelt på venstre (V) og høyre (H) møddinghalvdel (på henholdsvis venstre og høyre side av framre inngang sett fra sjøsiden).

Det er funnet *menneskebein* i flere av de utgravde gressbakkentuftene. Beinene er funnet sammen med det øvrige osteologiske materialet i møddingene framfor tuftene, med unntak av barneskjelettet som ble funnet nedgravd i gulvet i hus b i Bárkgohpi ("Advik"). Både i hus 3, 4, 11 og 12 på "Gressbakken Nedre Vest" er det funnet menneskebein. Begge kjønn og både barn og voksne er representert i materialet, som omfatter tenner,

deler av hodeskalle, lår- og leggbein. Alle beinene er funnet i høyre møddingdel (sett fra sjøsiden). Myrvoll (1992:178) antyder at dette kan ha vært gjort intensjonelt. Også i tuftene som ble utgravd i tilknytning til dette prosjektet ble det funnet menneskebein. I hus 18 i Suovvejohka/Bergeby ble det funnet ett overarmsbein av et voksent individ i venstre møddingdel. I hus 7 i Kalkillebukta ble det funnet to små fragmenter av et menneskeskjelett, og også disse lå i den venstre møddingdelen. Menneskebeinene som er funnet i gressbakkentuftene er ergo funnet deponert i *begge* møddinghalvdelenene.

De utgravde tuftene i Suovvejohka/Bergeby og Kalkillebukta hadde nedgravninger i hovedrommets fremre hjørner. Også i to av tuftene i Bájkgohppi ("Advik") ble det dokumentert nedgravninger, men her i de bakre hjørnene. I den ene av disse nedgravningene ble det funnet skjell og sneglehus, i den andre et barneskjelett. En mulighet er at også nedgravningene i tuftene i Suovvejohka/Bergeby og Kalkillebukta er spor etter begravelser. I de fleste utgravde gressbakkentuftene er ytterkantene av gulvene ikke utgravd, og man kan dermed ikke se bort i fra at slike nedgravninger/begravelser i husgulvene har vært forholdsvis alminnelige.

Plassering i tid

Som nevnt i kapittel 1, ble gressbakkentuftene definert som steinaldertufter så snart man ble oppmerksom på dem. På bakgrunn av høyde over havet beregnet Tanner (1929:24) dem til å være rundt 3700 år gamle, en tidsfestelse som stemmer helt overens med de senere ¹⁴C-dateringene. Den neste til å forsøke seg på en nærmere tidsfestelse av tuftene var Simonsen (1975; 1979). Han mente dateringen måtte være århundrene rundt 1000 f.Kr., altså innenfor det som han definerte som den siste perioden i yngre steinalder (periode IV). På bakgrunn av ¹⁴C-dateringer fastslo K.Helskog (1980) at tuftene var eldre; de ble datert til rundt 2000 f.Kr. (innenfor det som Helskog definerte som periode III i yngre steinalder).

I nyere arbeid benevnes perioden fra rundt 1800 f.Kr. og fram til rundt år 0 for tidlig metalltid (Olsen 1984; Jørgensen 1986; Schanche 1988; Hood 1991; Myrvoll 1992). Dateringen til 2000 f.Kr. innebærer at gressbakkentuftene plasseres i siste del av yngre steinalder/overgangen til tidlig metalltid.

Den spesifikke dateringen av gressbakkentufter vil bli diskutert nærmere i det følgende. Dette vil blant annet skje med utgangspunkt i en rekke nye ¹⁴C-dateringer. Jeg vil starte med å foreta en kortfattet vurdering av det arkeologiske gjenstandsmaterialet fra tuftene, for å se om dette kan gi noen indikasjoner på den kronologiske plasseringen.

Ser man bort fra funnmaterialet fra Kalkillebukta, som er svært begrenset, kan funnmaterialet fra gressbakkentuftene sies å ha et forholdsvis enhetlig preg. Antall skifergjenstander som er funnet i tuftene er forholdsvis begrenset sammenlignet med mange andre boplasser som er datert til yngre steinalder. Bruken av skifer som råstoff til redskapsproduksjon har særlig vært omfattende i første og midtre del av yngre steinalder (Simonsen 1961:375 og 435). Steinmaterialet fra gressbakkentuftene tyder på at de har vært i bruk på en tid skifer som råstoff var begynt å bli mindre utbredt. I Kalkillebukta er steinråstoffet som er brukt nesten utelukkende kvartsitt, mens en del skiferspisser og -kniver er funnet i andre utgravde gressbakkentufter.

Blant de skiferredskapene som er funnet i gressbakkentuftene er særlig de såkalte sunderøyspissene regnet som gode kronologiske markører. De finnes som regel i helt sene steinalder eller tidlig metalltids kontekster (Simonsen 1975:242-243; E.Helskog 1983:69; Rankama 1986; Olsen 1994). Det samme gjelder små meisler og kniver (s.k."miniatyrkniver") av skifer. Slike "miniatyrredskap", som er funnet i flere av de utgravde gressbakkentuftene, synes å ha en kronologisk avgrensning til tiden rundt 2000 f.Kr. (Simonsen 1961:271-392; Schanche 1989a:66).

Det er funnet enkelte flatehugde spisser/deler av slike i noen av gressbakkentuftene. Dette gjelder blant annet tuft 18 i Suovvejohka/Bergeby, der det ble funnet to flatehugde spisser med innbuet basis. Slike spisser dateres til sen yngre steinalder/tidlig metalltid

(Carpelan 1975:37; E.Helskog 1983:61-64; Hood og Olsen 1988). Flatehugging er forøvrig en teknikk som anvendes tidlig i yngre steinalder, og som deretter synes å gå ut av bruk, før den igjen anvendes sent i steinalder og i første del av tidlig metalltid (Schanche 1988:118).

I tuft 17 i Kalkillebukta ble det funnet et helt keramikk-kar. Som jeg har argumentert for tidligere, og som også ¹⁴C-dateringene fra tufta og av selve keramikken viser (se nedenfor), er keramikken (asbestkeramikk av s.k. kjelmøytype) sekundær i forhold til tufta. Det er funnet skår av asbestkeramikk også i andre gressbakkentufter. I Bugøyfjord er det i tillegg til enkelte skår av kjelmøykeramikk, funnet flere skår av imitert tekstilkeramikk. Den sistnevnte keramikktypen har en datering til 1800 - 900 f.Kr. (Olsen og Jørgensen 1988:68). På "Gressbakken Nedre Vest" ble det funnet spredte skår av lovozerokeramikk. Denne typen asbestkeramikk har etter alt å dømme en forholdsvis tidlig datering; sannsynligvis til tiden fra 2100 f.Kr. og fram til ca. 1500 f.Kr. (Jørgensen og Olsen 1988:67). I tuft 1 på "Karlebotnbakken", ble det funnet et ornamentert keramikkskår som kan tilhøre en overgangstype mellom kam- og asbestkeramikk, datert til rundt 2000 f.Kr. (Schanche 1989a:66).

I en av tuftene av gressbakkentype som er utgravd i Pasvik er det funnet kamkeramikk. På bakgrunn av dette plasserer Olsen (1994:59) disse tuftene tidlig i yngre steinalder. Ifølge Simonsen (1963:164) som foresto utgravningen av tuftene i Pasvik, ble kamkeramikken funnet i et nedre kulturlag som lå *under* tufta. Av de øvrige funnene fra de to ugravde tuftene er det lite som peker i retning av en bestemt datering. I likhet med tuftene i Kalkillebukta er det funnet av del avslag og kjerner av kvarts og kvartsitt, samt et fragment av en flateretusjert spiss. Det foreligger ikke ¹⁴C-dateringer fra tuftene, men jeg finner det sannsynlig at eventuelle framtidige dateringer vil samsvare med tendensen når det gjelder dateringer av gressbakkentuftene i kystområdene.

Oppsummert tyder funnmaterialet fra gressbakkentuftene på en tids plassering til den siste delen av yngre steinalder/overgangen til tidlig metalltid. Dette bekreftes av ¹⁴C-dateringene. I det følgende vil ukalibrerte dateringer oppgis i år før nåtid (BP), kalibrerte

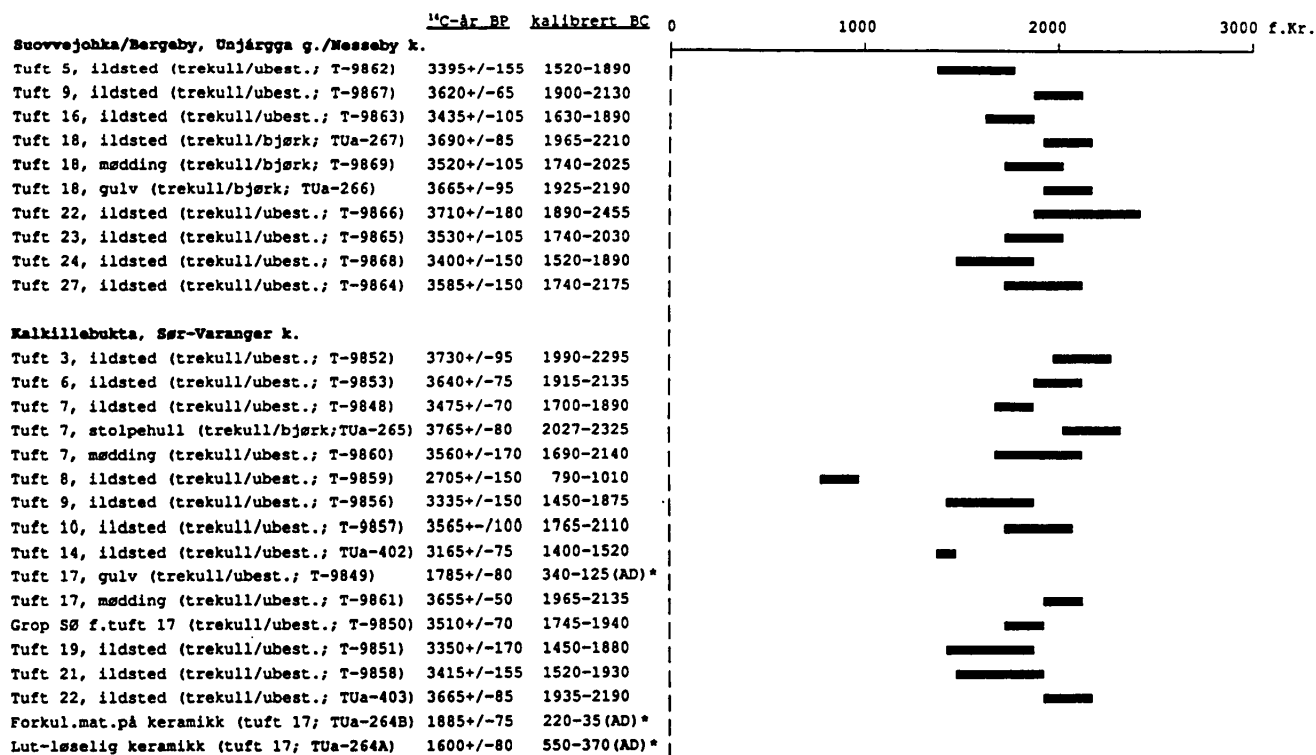
dateringer oppgis i kalenderår. Kalibrerings-programmet som er benyttet er utarbeidet av Stuiver og Reimer (1986).

Det foreligger til nå i alt 65 ^{14}C -dateringer av organisk materiale fra gressbakkentufter. Dateringene fordeler seg på 50 ulike tufter, som igjen fordeler seg på 13 forskjellige lokaliteter fra Varanger i øst til Porsanger i vest. Som oversiktene i tabell 23, 24 og 25 viser, er de fleste dateringene fra Varangerområdet. Dette prosjektet har bidratt rikelig i så måte: tilsammen er det utført 27 dateringer av organisk materiale fra lokalitetene Suovvejohka/Bergeby og Kalkillebukta i Varanger. I tillegg til de utgravde tuftene i disse feltene ble det tatt en rekke mindre prøvestikk i flere av de øvrige tuftene. Dette ble gjort for å framskaffe organisk materiale til ^{14}C -dateringer. Prøvestikkene ble tatt langs tuftenes midtakse, der sannsynligheten var stor for å treffe på en av de to ildsted-halvdelene. Dateringene fra andre tuftfelt i og utenfor Varanger er delvis fra de tidligere utgravde tuftene som ble beskrevet i forrige kapittel, samt fra prøvestikk i forbindelse med dette prosjektet (gjelder dateringen fra Porsanger) og andre prosjekt (K.Helskog 1978; 1980; Engelstad u.å.).

^{14}C -dateringene peker mot en meget samlet plassering i tid. Av de 65 dateringene tangerer 54 tidsrommet 1875 - 2150 f.Kr. Når det gjelder de 11 "avvikende" dateringene mener jeg det er grunnlag for å hevde at de ikke viser den opprinnelige alderen på den tufta de er ment å datere. Radiologisk datering av organisk materiale fra forhistoriske kontekster gir relativt sikre resultat, men metoden er ikke uten feilkilder (Waterbolk 1983). For de kalibrerte dateringene er det statistisk sett 68% sannsynlighet for at korrekt alder ligger innenfor det oppgitte intervallet (Stuiver & Reimer 1986).

Man har sjelden noen garanti for at det organiske materialet har havnet på stedet samtidig med den konteksten som det er funnet i, og dette er et moment som man må ta hensyn til ved vurderinger av ^{14}C -dateringer. Muligheter for at kulturspor av ulik alder finnes på ett og samme sted er særlig stor i områder der det har vært omfattende menneskelig aktivitet og bosetning gjennom hele forhistoria. Det er derfor helt naturlig at det på lokaliteter med gressbakkentufter kan finnes kulturspor også fra andre perioder.

Det arkeologiske materialet

* Dateringer yngre enn Kr.f. havner utenfor skjemaet.

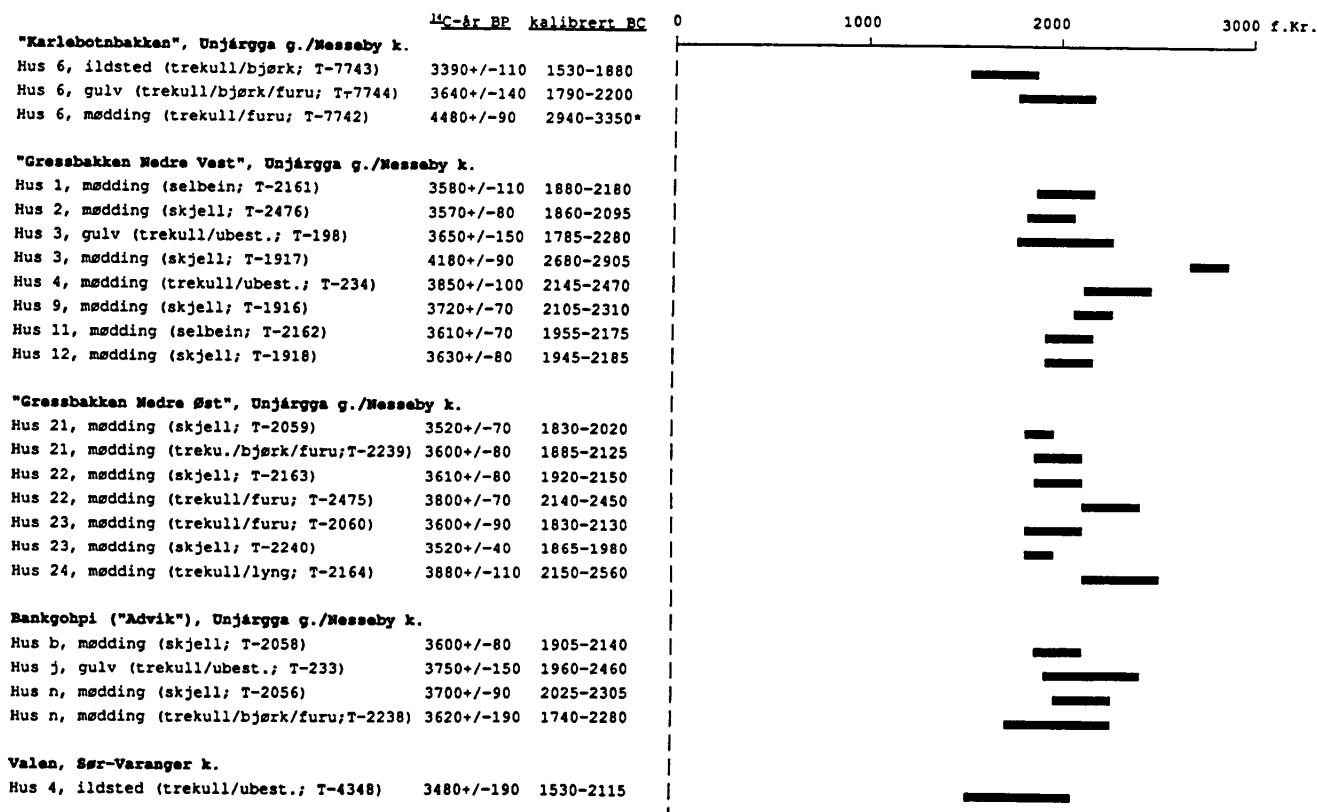
Tabell 23. ¹⁴C-dateringer fra lokalitetene Suovvejhoka/Bergeby og Kalkillebukta i Varanger.

En del av de sene dateringene fra gressbakkentufter mener jeg kan skyldes slike forhold.¹

Et klart eksempel på at mennesker har levnet spor etter seg på boplassen lenge etter at gressbakkentuftene var bebodd er funnet i tuft 17, Kalkillebukta. Et keramikk-kr. samt trekull fra gulvet i tufta er datert til tida rett etter Kr.f., mens trekull fra møddingen er datert innenfor "normalen", dvs. ca. 2000 f.Kr. (tabell 23). Stratigrafien i tufta ga grunn til å tro at keramikken hadde havnet i tufta på et tidspunkt da denne ikke lenger var i bruk. Dateringen fra gulvet i tufta samsvarer med dateringen av keramikk-karet, noe jeg velger å tolke som et resultat av aktiviteten på stedet på det tidspunktet da keramikk-karet havnet i tufta.

¹Strandlinjeforskyvningens forløp, samt det forhold at de forhistoriske boplassene som regel har ligget like ved datidig strand, gjør at det først og framst er kulturspor som er datert senere enn gressbakkentuftene som vil gjøre seg gjeldende på lokaliteter med slike tufter.

Kapittel 3: Distribusjonsanalyse

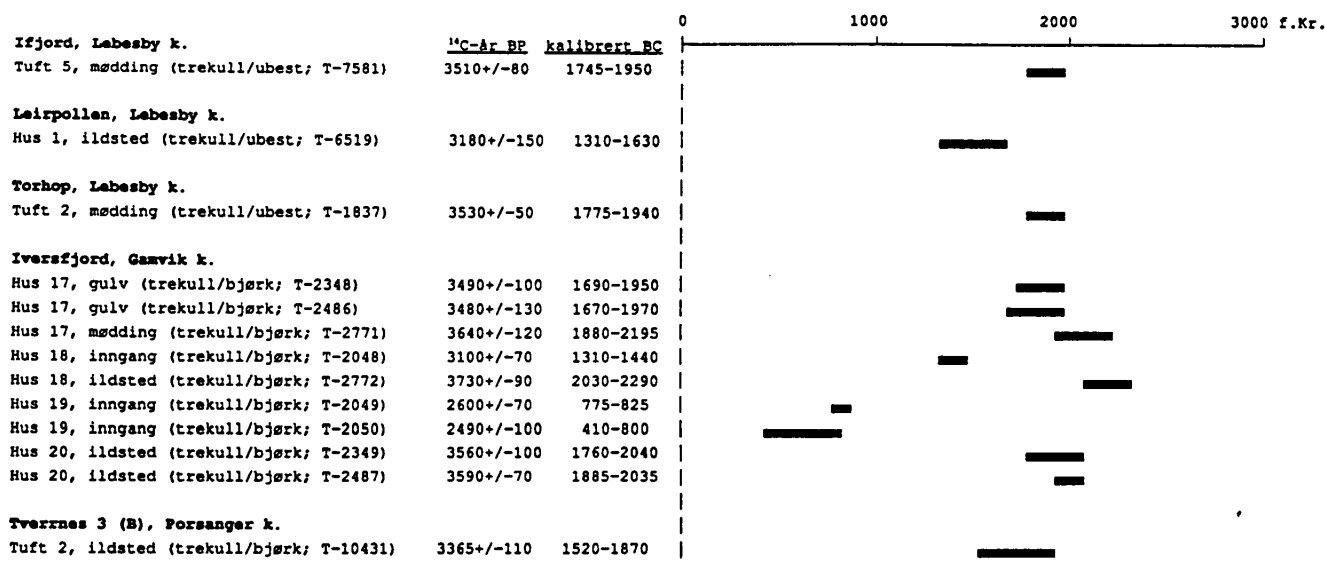

* Dateringer eldre enn 3000 f.Kr. havner utenfor skjemaet.

Tabell 24. ¹⁴C-dateringer fra gressbakkentufter på øvrige lokaliteter i Varanger.

Også andre sene dateringer fra gressbakkentufter mener jeg kan skyldes lignende forhold, selv om det ikke er like klart dokumentert som i tilfellet ovenfor. For hus 18, Iversfjord (se tabell 25), ligger f.eks. en av dateringene nært opp til 2000 f.Kr., mens den andre datering er noen århundre yngre. Av årsaker nevnt ovenfor mener jeg det er størst grunn til å feste lit til den eldste datering. Argumentet forsterkes hvis man i tillegg tar med i betraktning at den eldste datering er fra ildstedet i tufta, mens den andre er av en prøve tatt fra en profil i et av inngangspartiene året etter at selve utgravningen fant sted (E.Helskog 1983:54). Det er også grunn til å stille spørsmål med den sene dateringene fra hus 19 på samme lokalitet. Denne tufta, som er ¹⁴C-datert til rundt 600 f.Kr. ligger på samme nivå og kant i kant med andre tufter (tuft 17 til 20) med en datering til rundt 2000 f.Kr. Datering er fra et trekull-lag i inngangspassasjen foran huset (E.Helskog 1983:35). Det er funnet asbestkeramikk av Kjelmøytype i tufta, og dette svarer over ens med den sene datering (Jørgensen og Olsen 1988). De øvrige

Det arkeologiske materialet

Tabell 25. ¹⁴C-dateringer fra gressbakkentufter utenfor Varanger.

funnene fra tufta skiller seg imidlertid lite fra funnene i de øvrige tuftene i dette feltet, og dette kan tyde på at tuftene er del av en samlet og samtidig bosetning. Senere aktiviteter kan så ha ført til blandete kulturlag. Dette er en konklusjon som også Olsen (1994:112) kommer fram til.

Når det gjelder trekull, som er grunnlaget for de fleste dateringene fra gressbakkentufter, kan treart være opphav til feilkilde: trearter som lever lenge og som ikke råtner lett, kan gi en eldre datering enn det tidspunkt de ble brukt som brensel.¹ Den eldste datering fra tuft 1, "Karlebotnbakken" (tabell 24), mener jeg er et eksempel på et slikt forhold. Denne datering er foretatt på trekull av furu. De to øvrige dateringene (den ene av bjørk, den andre av bjørk blandet med noe furu) fra denne tufta ligger innenfor "normalen".

Også marint skjell kan gi en eldre datering enn den konteksten det er funnet i. Skjell finnes ofte i strandsedimenter. De trenger ikke alltid å være hentet inn til boplassen som levende dyr fra havet, men kan ha havnet i møddingene som skall til forlengst avdøde

¹Dessverre er ikke alle trekullprøvene som er datert treartsbestemt. Dette har sin årsak i kostnadmessige og kapasitetsmessige forhold.

organismer. Dette er en mulig forklaring på den eldste dateringen fra hus 3, "Gressbakken Nedre Vest". Den andre dateringen fra samme hus er til rundt 2000 f.Kr. (se tabell 24).

¹⁴C-dateringene og det arkeologiske materialet fra gressbakkentuftene tyder på at de er spor etter en hustype som har vært i bruk innenfor et forholdsvis begrenset tidsrom. Selv om det ikke skal utelukkes at noen av gressbakkentuftene kan ha vært anvendt som husgrunner på senere tidspunkt, er det uten tvil i tida rundt 2000 f.Kr. at tuftene har sin opprinnelse. Mer spesifikt vil jeg anslå denne perioden til 1850 - 2150 f.Kr.; muligens noe kortere; muligens noe lengre (innenfor en tidsperiode på 200 til 400 år). Dette samsvarer med Myrvoll (1992:49-50) som antyder tidsrommet 2200 - 1800 f.Kr.

Det er visse variasjoner i dateringene også hvis man ser bort fra de største avvikene. Variasjonene avspeiler ikke klare forskjeller mellom ulike tuftfelt eller mellom de ulike tuftene samlet på samme felt. Flere dateringer fra en enkelt tuft kan variere like mye som dateringer fra ulike tufter (se f.eks. tuft 18, Suovvejohka/Bergeby, og tuft 7, Kalkillebukta i tabell 23, hus 1, "Karlebotnbakken" og hus 22, "Gressbakken Nedre Øst", i tabell 24). Dette kan tyde på at hver tuft har vært i bruk over lengre tid, samt at mange av feltene har vært bebodd på samme tid og at de fleste tuftene i hvert felt har vært samtidige.

Bruksperioden for hustuftene fra steinalderen har bl.a. vært diskutert av K.Helskog (1984; se også E.Helskog 1983:147). På bakgrunn av etnografisk materiale (samiske torvgammer; Elgström 1922) argumenterer han for at steinalderhusenes "levetid" har vært fra 30 til 70 år (K.Helskog 1984:48). Etter min mening er det flere svakheter i Helskogs argumentasjon. For det første vil en torvgamme kunne stå mye lenger med flittig vedlikehold. For det andre synes huskonstruksjonene i yngre steinalder å ha hatt en annen karakter enn de samiske gammene kjent fra historisk tid. Steinaldertuftene har markerte valler og gulvet er gravd ned i bakken, noe som kan tyde på at husene har hatt en ganske solid og permanent karakter. I tillegg kan furu ha vært brukt i husbyggingen. Dette er en tresort som råtner mye senere enn bjørk (vanlig i de samiske gammene). En tredje innvending er at Helskog ikke tar tilstrekkelig hensyn til at huskonstruksjonene har

endret karakter i løpet yngre steinalder: de mest solide husene - representert ved gressbakkentuftene - er de som var i bruk i aller siste del av steinalderen. Det er derfor sannsynlig at husene generelt sett har hatt en økende levetid i løpet av steinalderen (Schanche 1989a; 1993).

At det enkelte gressbakkenhuset har vært i bruk over et lengre tidsrom understøttes også av de tykke kulturlagene som man finner i flere av tuftene, samt at det for enkelte tufter er dokumentert gjentatte oppbygginger av ildstedene (se kapittel 2, s. x; Simonsen 1961). Selv om jeg synes det er problematisk å anslå en gjennomsnittlig bruksperiode for gressbakkentuftene, er jeg overbevist om at et tidsrom på 30 til 70 år er for lite. Tvert i mot mener jeg det er mulig, i alle fall for en del av tuftene, at de har utgjort "grunnmuren" for denne egenartede boligtypen i hele den perioden hus av gressbakkentype var i bruk. En konsekvens av denne konklusjonen er at mange, kanskje de fleste, av gressbakkentuftene har vært bebodd på samme tid.

Oppsummering

Gressbakkentuftenes fordeling rundt Varangerfjorden antyder grupperinger innenfor to ulike områder: det ene omfatter nordsiden av Varangerfjorden og de indre delene av fjorden, det andre omfatter en del av bifjordene på sørsiden av Varangerfjorden. Innenfor hvert av disse områdene er det registrert rundt 100 tufter. Det synes dessuten å eksistere et mønster der de fleste feltene omfatter under 10 tufter, mens det innenfor hvert av områdene finnes et større felt med over 20 tufter. I Porsangerfjorden er det funnet et tilsvarende mønster, men her er de vel 70 registrerte konsentrert til et område midtfjords og på vestsiden av fjorden.

Boplassene er som regel plassert i lune bukter og vikar, og de har her ligget et lite stykke ovenfor fjærasonen. Tuftene ligger samlet, og er orientert parallelt med datidig strandlinje. I flere av feltene ligger det tufter med avvikende form, som kan ha hatt en annen funksjon enn bolighus, samt mindre groper - muligens spor etter kokegroper. Selv

strandlinje. I flere av feltene ligger det tufter med avvikende form, som kan ha hatt en annen funksjon enn bolighus, samt mindre groper - muligens spor etter kokegroper. Selv om en del tufter avviker i form og størrelse, er hovedinntrykket at tuftene er forholdsvis jamnstore og med like morfologiske trekk. En typisk gressbakkentuft har en indre nedgravning på ca. 4 x 7 meter, den har et todelt ildsted liggende langs tuftas lengdeakse, og den har forsenkninger i vollen, tolket som innganger, midt på begge kortvegger og på fremre langvegg. Inngangene på kortveggene kan ha vært laget som mindre tilbygg. Mellom de to ildstedhalvdelenene ligger det ofte en ansamling av skjørbrrente stein/kokstein.

Funnene i gressbakkentuftene viser ingen klar og entydig fordeling: de finnes spredt inne i gulvet, i vollene/møddingene, og delvis også utenfor tuftene. Vollene framfor tuftene synes å ha høyest funnfrekvens. Det er også her det osteologiske materialet er funnet. Skjell, sneglehus og bein fra forskjellige dyrearter synes å være mer eller mindre tilfeldig spredd i møddingene. Funn av blant annet deler av menneskeskjelett tyder på at deponeringen kan ha hatt en rituell karakter.

Tuftene dateres til tiden rundt 2000 f.Kr.; her er det foreslått en tidsavgrensning til 1850 - 2150 f.Kr. Det er videre argumentert for at enkelte av tuftene kan ha dannet grunnmuren for boliger gjennom hele denne perioden, noe som innebærer at en stor andel av gressbakkentuftene må ha vært bebodd til samme tid.

DEL II

TEORETISK GRUNNLAG

KAPITTEL 4

NOEN GRUNNLEGGENDE BETRAKTNINGER

Innledning

Materielle levninger etter forhistorisk menneskelig aktivitet er arkeologenes viktigste kildegrunnlag når forhistoria skal rekonstrueres. Karakteren som disse levningene har er resultat av en rekke forskjellige forhold: først og fremst av de rådende kulturelle forhold på den tida da de var en del av levende menneskers materielle kultur, men også av mer tilfeldige naturlige og kulturelle begivenheter. Svært viktig er også bevaringsforholdene for ulike typer materiale samt omfanget og karakteren av de arkeologiske undersøkelsene. Tolkninger av et arkeologisk materiale krever altså at en tar hensyn til en rekke ulike forhold samt at mange mulige alternativ tas opp til vurdering. Av avgjørende betydning for de resultatene man kommer fram til er også valg av teoretisk vinkling og hvilken forståelse man har av de fenomen som studeres.

For dette arbeidets vedkommende vil redegjøres nærmere for det teoretiske grunnlaget i neste kapittel. Jeg vil der komme nærmere inn på teorier omkring kulturelle uttrykksformer og kulturell praksis, samt teoretiseringer omkring kulturelle endringsprosesser og forholdet mellom menneskelig adferd og materiell kultur. Men før jeg kommer så langt ønsker jeg å ta for meg noen mer generelle problem knyttet til arkeologisk forskningsaktivitet. Dette gjelder problematikken omkring objektivitet/subjektivitet, bruk av analogier, samt definering av ulike samfunnstyper - herunder først og fremst s.k. jakt-fangst samfunn. Hvordan man velger å tolke et arkeologisk materiale er, i større eller mindre grad, bevisst eller ubevisst, forbundet med den oppfatningen man har av disse problemfeltene. Derfor ønsker jeg å redegjøre for mitt eget ståsted i så måte.

Arkeologi: eventyr eller virkelighet?

Gressbakkentuftene er spor etter mennesker som levde for svært lenge siden. Ingen kjenner lenger til hvordan samfunnet deres var organisert, hvilket språk de snakket, hvordan de oppdro sine barn, hva de oppfattet som rett og galt, osv. Men noen vitnesbyrd har de levnet etter seg: 4.000 år etter at de var i bruk finnes det fremdeles tydelige spor og rester etter de nedgravde husene de bodde i. Også en del av de redskapene de brukte finnes bevart for ettertida; best bevart er naturlig nok steinredskapene, men i kontekst med mange av gressbakkentuftene er det også funnet et større antall bein- og horn-gjenstander. Det arkeologiske materialet som denne avhandlingen tar utgangspunkt i er således ganske rikholdig. Allikevel gir materialet bare et fragmentarisk bilde av materiell kultur, og det er naturlig nok knyttet stor usikkerhet til tolkningen av materialet. Til tross for slike begrensninger: formålet med denne avhandlingen er å gjenskape den kulturelle konteksten som det arkeologiske materialet en gang har inngått i, å tegne et bilde av samfunn og levevis til mennesker som er døde for flere tusen år siden. Mennesker som ikke kan bekrefte eller avkrefte mine påstander. Hvordan skal man da kunne vurdere gyldigheten av det bildet jeg skaper?

Forskning på forhistoriske samfunn vil alltid være befengt med en viss grad av usikkerhet. Selv der det arkeologiske materialet er rikt og omfattende har man ingen garanti for at det som for oss fortøner seg som plausibelt og direkte avlesbart, samsvarer med de betydningene som materialet hadde i den forhistoriske konteksten. Likevel har mange en ukuelig tro på at den objektive sannheten om forhistoria kan la seg avdekke. Dette kommer bl.a. til uttrykk ved at en stor del av den forhistoria som skrives fokuserer på de økonomiske og teknologiske aspektene ved samfunnet; det oppfattes som mer sikkert og uproblematisk å rekonstruere slike sider ved fortidsmenneskenes levemåte, framfor å si noe om f.eks. rådende sosiale forhold (sml. Hawkes 1954:161-162).¹ Det arkeologiske materialets (materielle) karakter er på sett og vis med på å underbygge en slik forestilling. Arkeologiske funn er håndfaste "bevis" på menneskelig aktivitet, og en

---

¹Dette gjelder i særlig grad arbeid som tar for seg jakt-fangst samfunn; diskutert i eget avsnitt senere i dette kapitlet.

viktig del av denne aktiviteten har naturlig nok handlet om utnyttelse av ulike typer ressurser. Funnene kan videre fortelle om tilvirkningen av redskaper og andre produkter, og dermed også om det teknologiske "nivå" for den tid eller det samfunn som de representerer. Men også for slike økonomiske og teknologiske analyser vil det som regel eksistere flere tolkningsmuligheter. Som jeg vil komme nærmere inn på nedenfor, innebærer valg av tolkninger også valg av *verdier*. Når f.eks. ressursutnyttelse og funksjonelle og teknologiske aspekt ved materiell kultur vektlegges i analyser av jaktfangst steinalder, støtter det indirekte opp under en forestilling om at dette var de grunnleggende verdiene i datidens samfunnsliv. En viktig årsak til at slike økonomiske og "rasjonelle" forklaringsmodeller kan synes så tilforlatelige og riktige er at de formidler et verdisyn som har en dominerende stilling i vårt eget, vestlige, moderne samfunn.

Et verdinøytralt og objektivt vitenskapsideal har en sterk forankring i den vestlige verden. Søken etter sannheten opptok tidlig de greske filosofene, og under opplysningstiden ble ideen om en objektiv og sann virkelighet sterkt vektlagt. Idealet var at sannheten skulle søkes for sin egen skyld, ikke fordi den var fordelaktig eller til nytte for en selv eller det samfunn man levde i (Rorty 1991). Innenfor arkeologisk forskning er det først og fremst "den nye arkeologien" som i eksplisitte termer har forfektet et slikt vitenskapsideal. Retningen, med arkeologen Lewis Binford (se f.eks. Binford 1962, 1968) som den fremste representanten, sto særlig sterkt på 1960 og -70 tallet.

I løpet av 1980-tallet kom en rekke innvendinger mot "den nye arkeologien". Hovedkritikken, som går under samlebenevnelsen "post prosessuell arkeologi", og som jeg selv oppfatter meg som en del av, retter seg mot nettopp objektivitetsidealet. Det hevdes at det ikke eksisterer noen objektiv og entydig sannhet om forhistoria (Shanks og Tilley 1987; Olsen 1987, 1991; Johnsen og Olsen 1992). På samme sett som det i dag eksisterer forskjellige oppfatninger og forståelser av virkeligheten, av hva som er rett og hva som er galt, har det også i forhistoria eksistert ulike oppfatninger - enkeltmennesker og grupper av mennesker har hatt alt fra forskjellige tilnærminger til ulike situasjonsbestemte problem, til forskjellige verdinormer og syn på tilværelsen. Som Olsen (1987: 15) uttrykker det:

Sannhet er kontekstavhengig og det eksisterer ingen monolittisk sann fortid hverken sett fra nåtida eller slik den ble opplevd av fortidas mennesker. Isteden må vi anta at det finnes mange konkurrerende fortider skapt ut fra ulike sosiale og politiske verdier både i nåtid og fortid.

Når vi i dag beskriver fortida og forhistoria gjør vi det ut i fra vårt eget ståsted. Ingen (selv ikke forskere!) vil være helt uhildet eller verdinøytrale i sin tolkning av ulike kulturelle ytringer. Når vitenskapen påberoper seg verdinøytralitet og objektivitet kan det medvirke til en understøtting av vitenskapens makt og innflytelse i dagens samfunn. En tilsløring av slike forhold gjør at vitenskapelige analyser og resultater kan misbrukes. F.eks. kan arkeologisk forskning på forhistoriske forhold brukes til en legitimering av de rådende forhold i dagens samfunn. Politiske utsagn om samtida kan således maskeres som nøytral og vitenskapelig tale om fortida (Olsen 1987:15; Johnsen og Olsen 1992). For å unngå at dette skjer er det viktig å ha en kritisk holdning til den forskningen som en selv og andre utfører. Ikke fordi en da vil komme fram til mer riktige eller sanne resultat, men fordi en vil få en mer bevisst holdning til *konsekvensene* av de resultatene som en kommer fram til, og med det en mer bevisst og kritisk holdning til den tida vi lever i her og nå. Ved ærlig å blottstille sitt eget ståsted åpnes det dessuten i større grad for at andre kan vurdere og ta stilling til de resultatene som legges fram.

Hvis menneskene som en gang bodde i gressbakkenhusene fikk fortalt essensen i de tolkningsforslagene som jeg vil framlegge i dette arbeidet, ville de helt sikker bli forundret og slett ikke kjenne seg igjen, eller også ville de bli forarget og hevde med ettertrykk "slik var det ikke!" Jeg er klar over at jeg mange gang beveger meg på usikker grunn, og at mange vil hevde at jeg har lite grunnlag for å komme med en del av de forslagene som føres ned på papiret. På tross av dette har jeg valg å problematisere flere aspekt ved samfunn enn de som ofte oppfattes som de mest gangbare for analyser og fortolkninger av et arkeologisk materiale. Etter min mening blir forskning på forhistoria langt mer spennende og interessant hvis man i tillegg til det mer "håndfaste", som økonomi og teknologi, også forsøker å nærme seg det som er mer abstrakt, som sosiale mønstre, virkelighetsoppfatning, verdinormer, osv. Dessuten mener jeg det er viktig og riktig å skape et mest mulig helhetlig bilde av forhistoriske samfunn, ikke kun fokusere på det

som i dag oppfattes som de mest "lette" og sentrale aspektene. Den gang, som i dag, var/er kultur et meget komplekst og sammensatt fenomen. Noen gang virkelig og nært, andre gang uvirkelig og eventyrlig.

Arkeologi og analogislutninger

Når vi forsøker å forstå/tolke et arkeologisk materiale er vi avhengige av å knytte det opp mot ting vi kjenner til fra før. Vi finner likhetstrekk mellom de forhistoriske redskapene og redskaper fra vår egen kontekst, eller fra beskrivelser og gjengivelser fra andre kulturelle kontekster, og antar at de dermed har vært brukt til det samme formål: vi foretar analogislutninger.

Kritikken mot bruk av analogier retter seg bl.a. mot de mer omfattende konklusjoner som ofte dras på bakgrunn av enkelte likhetstrekk mellom forhistoriske og historisk kjente samfunn. Når en først kan konstatere enkelte likhetstrekk (i materiell kultur), går man implisitt ut fra at det også eksisterer andre likheter. På denne måten vil historisk kjente samfunn og kulturer være klart definerte modeller for de ulike forhistoriske samfunnene (Wylie 1985). Problemet her er at enkelte formelle likhetstrekk kan finnes innenfor samfunn som på andre måter skiller seg svært mye fra hverandre. Gjenstander som tilsynelatende har lik utforming trenger dessuten ikke å ha hatt den samme funksjonen. Vi kan heller ikke utelukke at forhistoriske samfunn har skilt seg vesentlig fra alle de samfunn som vi i dag kjenner til (Wobst 1978).

Den sterkeste kritikken mot analogislutninger er kommet fra arkeologer som vektlegger et objektivt vitenskapsideal. Analogier er problematiske fordi de er "uvitenskapelige" og ikke til å stole på, og dermed kan de ikke brukes som argument i arkeologiske slutninger (Binford 1967; Freeman 1968; Gould 1978). F.eks. mener Binford (1967) at analogier kan være anvendelige, men at de kun bør brukes for å framsette hypoteser om forhistoria. Endelige slutninger kan ikke dras før disse hypotesene er testet:

[A]nalogies should be documented and used as the basis for offering a postulate as to the relationship between archaeological forms and their behavioral context on the past. Such a postulate should then serve as the foundation of a series of deductively drawn hypotheses which, on testing, can refute or tend to confirm the postulate offered. (Binford 1967:34)

Denne kritikken av analogibruk er imøtegått av bl.a. Hodder (1982b:12-27) og Wylie (1985). De mener det er umulig for oss å tolke et arkeologisk materiale uten å bruke analogier, slik at analogier alltid vil ligge til grunn for arkeologiske slutninger. Løsningen er å bruke analogier kritisk ved å ta de usikre momentene opp til nærmere vurdering og diskusjon. Hodder argumenterer i dette henseende for det han kaller "relasjonelle analogier"; dvs. analogier som tar hensyn til den kulturelle *konteksten* som det arkeologiske materialet har inngått i:

The proper use of analogy in archaeology must pay special attention to context; that is, to the functional and ideological framework within which material items are used in everyday life. (Hodder 1982b:27)

Ved et nøye studie av den materielle konteksten som de arkeologiske funnene inngår i mener Hodder man kan foreta plausible tolkninger av den sosiale konteksten som materialet en gang har tilhørt. Målet er forstå den forhistoriske kulturelle konteksten fra innsiden; å forstå tankene og intensjonene til de forhistoriske menneskene (Hodder 1986:77-79). En slik metode krever ifølge Hodder (1986:141-142) et rikholdig materiale og et mest mulig helhetlig bilde av den materielle konteksten. Den kan med andre ord ikke brukes der det arkeologiske materialet er lite og begrenset (Hodder 1986:141-142).

Johnsen og Olsen (1992) retter flere kritiske innvendinger mot Hodders kontekstuelle arkeologi. Hans intensjoner om en innenfra forståelse av forhistoria har sitt grunnlag i en oppfatning om at "sannheten" om forhistoria lar seg avdekke. Som jeg var inne på i forrige avsnitt, og som også Johnsen og Olsen poengterer, er all vår forståelse kontekstuell. Også arkeologene er barn av sin tid:

When we as archaeologists try to understand a historical phenomenon, we are already subject to the effects of history, including the history of research and our

personal biographies. Thus history is not just something we interpret as an object divorced from us, but is actively involved itself in shaping this understanding.
(Johnsen og Olsen 1992:430)

En annen viktig og grunnleggende innvending mot Hodders kontekstuelle arkeologi er knyttet til den rolle han mener individet spiller i sosiale endringsprosesser. Hans primære mål om å komme fram til tankene/meningen bak de materielle objektene bærer implisitt i seg en forestilling om at det historiske endringsforløpet er et resultat av individers intenjonelle handlinger. Dette er en lite tilfredsstillende forklaring på sosiale endringsprosesser. Menneskelig adferd får ofte uventede konsekvenser, og det ligger dessuten ikke alltid klare intensjoner bak handling. Materiell kultur er meningsbærende, men dette er ikke nødvendigvis et resultat av et bevisst ønske om å formidle et budskap. Den bakenforliggende meningen kan ha kommet til *etter* at det materielle objektet ble skapt (Johnsen og Olsen 1992:424-425; dette vil utdypes nærmere i neste kapittel).

Når vi foretar tolkninger av et arkeologisk materiale bruker vi den kunnskap vi selv sitter inne med; enten vi har ervervet den som en del av vår egen livserfaring, eller vi har forsøkt å sette oss inn i andre kulturelle kontekster ved f.eks. å lese etnografiske beskrivelser. Analogislutninger er med andre ord en uløselig del av det tolkningsarbeidet som arkeologene foretar. Som jeg har vært inne på tidligere, er det nødvendig med en bevisstgjøring i forhold til konsekvensene av arkeologiske forskningsresultater - dvs. de bildene som vi som arkeologer skaper av forhistoria. Det er også grunn til å ha en mer bevisst holdning i forhold til de analogiene vi velger å bruke. Når det gjelder etnografiske analogier er det et faktum at eksempler fra samisk kultur og bosetning i forholdsvis liten grad er brukt i arbeider som tar for seg forhistoria i de nordlige delene av Norge. Dette forholdet har selvfølgelig mange årsaker, men jeg tror at en av dem er en lite bevisst holdning til den eksisterende urbefolkningsproblematikken. Uten at jeg skal påstå at analogier hentet fra etnografiske kilder innenfor samme område som det arkeologiske materialet (det Steward [1942] kalte "the direct historic approach"), nødvendigvis vil gi et mer riktig bilde av ulike forhistoriske kontekster, mener jeg det er et viktig at man i så stor grad som mulig forsøker å sette seg inn i den tradisjonelle kultur og levemåte til de menneskene som bor/har bodd i det området som man skriver forhistoria til.

Jakt-fangst samfunn - primitive eller komplekse?

Noe av det vi kan være mest sikker på når det gjelder Varangers bosetning for 4000 år siden, er at økonomien har vært basert på naturressursene i området. Siden det eksisterer en del divergerende oppfatninger av hvordan jakt-fangst samfunn bør defineres og hva som kjennetegner dem, finner jeg det nødvendig med en avklaring av noen problemer knyttet til definisjonen av slike samfunn.

Dagens "moderne" mennesker har ofte meget forenklede og stigmatiserende forestillinger når det gjelder samfunn som lever direkte av naturens ressurser. Dette skyldes først og fremst et forholdsvis overflatisk og begrenset kjennskap til slike samfunn. Man har tatt utgangspunkt i noen av de få jakt-fangst samfunn som har overlevd inn i vår tid, og ut fra dette skapt en generaliserende modell som så er tredd ned over de fleste samfunn (nåtidige og fortidige) med lignende økonomi. Denne modellen framstiller jakt-fangst samfunn som primitive og lite komplekse. Det er en mer eller mindre allmenn oppfatning at slike samfunn er organisert i små grupper og på enkleste måte, og at de teknologisk ligger på et svært lavt nivå. En evig jakt på "det daglige brød" gjør at de stadig må være på flyttfot. Dette bildet av jakt-fangst folk som primitive og mer eller mindre barbariske, har også preget antropologisk og arkeologisk forskning. Synspunkt som: "A man who spends his whole life following animals just to kill them to eat, or moving from one berry patch to another, is really living just like an animal himself" (Braidwood 1957:122, sitert i Sahlins 1972:5), gjør det tydelig at forskere (på linje med alle andre), påvirkes av dominerende oppfatninger i samfunnet forøvrig. Samtidig har forskerne - med den spesielle status som vitenskap og forskning innehar i vårt moderne samfunn - også selv vært med på å underbygge myten om de primitive jakt-fangst samfunn (sml. Kuper 1988). Ved å framstille slike samfunn som enkle og laverestående, og den direkte motsatsen til dagens kompliserte og teknologisk avanserte industrisamfunn, forsterkes forestillingen om vår egen suksess; jakt-fangst samfunn danner nullpunktet på en skala der dagens moderne samfunn har nådd det hittil høyeste punktet (et slikt evolusjonistisk syn på jakt-fangst samfunn finnes i flere sentrale arbeid, f.eks. White 1959; Service 1962; Fried 1967; Flannery 1972) (sml. Sahlins 1972:2-9; Bettinger 1987:122-123; Kuper 1988).

Et påfallende trekk ved mange arbeid som omhandler samfunn med en jakt-fangst økonomi, er vektleggingen av de spesifikke naturforholdene innenfor de områdene som disse samfunnene har holdt til i. Dette er for så vidt naturlig da det er snakk om samfunn som lever/har levd i nær kontakt med naturen og der naturforholdene spiller og har spilt en stor rolle for ressursutnyttelse/økonomi og bosetning. Men mange har gått så langt som å påstå at forskjell i levemåte og kulturell egenart blant jakt-fangst folk utelukkende er forårsaket av de forskjellige økologiske forutsetninger. Implisitt i slike tilnærminger ligger forestillingen om at det daglige liv stort sett har handlet om kampen for å overleve i en barsk og lunefull natur. Mens forestillinger om primitivitet og homogenitet preget antropologiske og arkeologiske studier av nåtidige og fortidige jakt-fangst samfunn inntil midten av 1960-tallet, ble særlig arkeologisk forskning fra slutten av 60-tallet preget av en slik økologisk determinisme (Bettinger 1987).

Forestillingen om at jakt-fangst folk er/har vært totalt prisgitt naturens luner og stadig befinner seg på sultegrensen ble kraftig kritisert i en rekke antropologiske analyser fra 1960-tallet og framover. Arbeider av blant annet McArthy og McArthur (1960), Lee (1968) og Sahlins (1972:1-40) viste at arbeidsinnsats og tid som brukes til ervervsmessige aktiviteter ofte er forholdsvis begrenset, og mange av naturressursene som finnes tilgjengelige, utnyttes ikke. Som Sahlins (1972:36) påpeker, er sult trolig et mye større problem i verden i dag enn det var den gang hele verdens befolkning levde som jakt-fangst folk:

.. what about today? One-third to one-half of humanity are said to go to bed hungry every night. In the Old Stone Age the fraction must have been much smaller. This is the era of hunger unprecedented. Now, in the time of the greatest technical power, starvation is an institution. Reverse another venerable formula: the amount of hunger increases relatively and absolutely with the evolution of culture. (Sahlins 1972:36)

Selv om de fleste nå har lagt de mest rigide evolusjonistiske og økofunksjonalistiske teoriene på hylla, er det fremdeles en tendens til å gi de økologiske forholdene en avgjørende betydning når det gjelder forklaringer av ulike kulturtrekk innenfor jakt-fangst samfunn. Dette kommer klart fram hvis man f.eks. sammenligner arkeologiske

forskningsarbeid som omhandler jakt-fangst samfunn med arbeid som tar for seg samfunn med en annen type økonomi. Mens det er vanlig å beskrive jordbrukssamfunn ut fra de rådende sosiale forhold, og å forklare endringer i slike samfunn som resultat av labile relasjoner mellom mennesker eller grupper av mennesker, søkes forklaringer på endrede kulturtrekk innen jakt-fangst samfunn som regel i endrede naturforhold (Conkey 1984:256; Bender 1985).

Økofunksjonalistiske forklaringsmodeller innebærer at kultur og samfunn reduseres til noe naturgitt, mer eller mindre utenfor menneskenes kontroll, og underbygger myten om de primitive jakt-fangst samfunn. Selv om endrede naturforhold kan medvirke til endringer innenfor jakt-fangst samfunn, vil det spesifikke endringsforløpet først og fremst være et resultat av kulturelle faktorer. Selv der nye økologiske betingelser gjør at trekk ved den tradisjonelle levemåten ikke lenger kan opprettholdes, er det som regel mulig å velge blant mange forskjellige måter å løse problemene på. De endringer som finner sted vil derfor til en hver tid være knyttet til den kulturelle konteksten og til den spesifikke kulturtradisjonen.

I den senere tid har det blitt presentert mer nyanserte bilder av jakt-fangst samfunn. Selv om slike samfunn har til felles at økonomien er basert på jakt, fiske og sanking av naturens produkter, kan de være svært forskjellige når det gjelder kultur og levevis forøvrig. Man har nå innsett at de skillelinjene som man tidligere satte mellom jakt-fangst samfunn og jordbrukssamfunn (som f.eks. enkel/kompleks, mobil/bofast), eksisterer også *innenfor* samfunn med jakt-fangst økonomi. Dette har inspirert til utarbeidelse av ulike typologier der jakt-fangst samfunn deles inn i ulike undergrupper (Binford 1980; Woodburn 1980; Testart 1982; McGuire 1983; Price og Brown 1985; Rafferty 1985; Cohen 1985; se Schanche 1988:8-15 for en nærmere vurdering av disse arbeidene). Felles for flere av disse nye typologiene er at de fortsatt har en klar evolusjonistisk undertone, vel og merke med det nye poenget at "utviklingen" startet allerede før jordbruket ble introdusert (sml. Hood 1992:7-36).

Et grunnleggende trekk ved menneskelig tanke og kultur er å gruppere fenomen etter likheter og ulikheter. Hvilke fellestrekk man velger å vektlegge varierer individuelt og kulturelt. Når vi inndeler samfunn i ulike typer, er det forbundet med våre forsøk på å forstå verden. Samfunnstypologier gir, så snart de blir godtatt og brukt av mange, inntrykk av å beskrive en allmenngyldig og objektiv virkelighet, men maskert i de termene vi bruker kan det ligge etnosentriske og snevre holdninger og verdisyn. Termer som f.eks. enkle/komplekse samfunn kan synes nyttige for å skille ulike samfunnstyper fra hverandre. Som regel henspiller det på forskjeller i organisasjonsform, der samfunn med en mer kompleks organisatorisk oppbygging har flere sosiale og politiske enheter. Problemet her er at begrepet kompleksitet blir positivt ladet samt at også andre sider av kultur og samfunnsliv automatisk blir oppfattet som mer komplekse enn i samfunn med en enklere organisasjonsform. Det er viktig å være klar over at selv om et samfunns politiske organisasjon er forholdsvis enkel, kan andre trekk - som f.eks. religiøse forestillinger, sosiale relasjoner, og regler og normer for adferd - være meget komplekse.

I studier av forhistoriske jakt-fangst samfunn står materiell kultur sentralt. For mange vil det være opplagt at materiell kultur i det minste avspeiler et samfunns teknologiske "nivå", slik at en enkelt sammensatt materiell kultur blir ensbetydende med en lite kompleks teknologi. Men utkommet av ulike produksjonsprosesser og næringsaktiviteter er ikke utelukkende avhengig av de gjenstandene som blir brukt; viktigst er de menneskene som utfører disse handlingene og den kunnskap som disse menneskene har. Ridington (1982, 1988) argumenterer for et utvidet teknologibegrep, der "technology should be seen as a system of knowledge rather than an inventory of objects" (Ridington 1982:471). En slik tilnærming innebærer at de fleste jakt-fangst samfunn beveger seg på et meget avansert teknologisk nivå: en omfattende kjennskap til naturen og kunnskap om teknikker for innhøsting av ulike typer naturressurser er det som kanskje først og fremst kjennetegner slike samfunn. Dette er kunnskap som vi ironisk nok etterstreber i dag under mer eller mindre akutte forhold.

Oppsummering

Hensikten med dette kapittelet har vært å diskutere arkeologiens begrensninger og muligheter på et mer generelt nivå. Dette er gjort for å klarlegge egne standpunkt til en del sentrale problemstillinger og diskusjoner innenfor faget de senere år, og for å definere mitt teoretiske ståsted.

I første del av kapittelet ble reist kritikk mot det objektive vitenskapsidealet, som har vært og tildels er framherskende innenfor arkeologisk forskning. Det finnes få sikre svar på hvordan forhistoriens mennesker levde og ordnet sine samfunn og hvordan de oppfattet sine omgivelser. Sporene etter menneskelig aktivitet gir rom for mange forskjellige tolkningsmuligheter, der den ene ikke nødvendigvis er mer riktig eller mer sann enn de andre. De tolkningene vi velger er resultatet av en vurderingsprosess der vår egen samtidige kontekst og den forståelse vi har av den spiller en viktig rolle; hvordan vi forstår fortida er i stor grad et resultat av hvordan vi forstår oss selv. Det er derfor all grunn til å ha en kritisk holdning til de forskningsresultatene som presenteres - egne så vel som andres - og blant annet vurdere dem i forhold til de konsekvensene de kan få i vår egen samtid.

I siste del av dette kapittelet ble det sett nærmere på hvordan jakt-fangst samfunn har vært oppfattet og definert, og hvordan dette har kommet til uttrykk når det gjelder forskning på slike samfunn. Tradisjonelt er jakt-fangst samfunn, dvs. samfunn der næringsaktivitetene har vært jakt, fangst, fiske og innsamling av ulike naturressurser, oppfattet som enkle, "primitive", og fullstendig prisgitt naturens luner. Forskning på forhistoriske jakt-fangst samfunn har i stor grad vært preget av slike oppfatninger, noe som blant annet har kommet til uttrykk ved en vektlegging av de teknologiske og økonomiske aspektene ved de samfunn man har studert (i den grad man i det hele tatt har erkjent at man har hatt å gjøre med samfunn med en særpreget og definert sosial organisasjon). Fokuseringen på teknologi og økonomi er trolig også et resultat av søken etter objektiv, sikker kunnskap. Av samme grunn har andre og mindre målbare forhold, som f.eks. sosiale relasjoner, religion og verdensanskuelse, ofte blitt utelatt.

KAPITTEL 5

MATERIELL KULTUR OG SAMFUNN

Innledning

I dette kapittelet presenteres teoretiske tilnærminger til noen av avhandlingens sentrale problemstillinger. Jeg finner det vanskelig å søke tilflukt i noen definert og avgrenset teoretisk retning, og har i stedet valgt å hente det jeg oppfatter som fruktbart og anvendelig innenfor ulike teoretiske posisjoner.

Avhandlingen har som målsetning å tegne et bilde av samfunn og levevis innenfor et bestemt område i et gitt tidsrom samt å se dette i sammenheng med den oppfatningen datidens mennesker har hatt av seg selv og av sine omgivelser. For å gjøre dette er det nødvendig å se nærmere på hvordan sosial og kulturell identitet konstitueres. Hvilke mekanismer er det som fører til at mennesker innenfor ulike samfunn og kulturer føler et spesielt fellesskap med hverandre og på sett og vis betrakter verden gjennom de samme brilleglassene?

En annen viktig målsetning er å beskrive og å forklare de prosessene som har ledet *fram til* og *ut av* det tidsbildet som tegnes. Dette er grunnen til at jeg har valgt å se nærmere på prosessen bak sosial strukturering, dvs. hvordan atferdsmønstre og sosiale og kulturelle forhold reproduseres og endres.

Utgangspunktet for det bildet som tegnes er - som for de fleste arkeologiske forskningsarbeider - spredte rester etter materiell kultur. Arkeologens (i dette tilfellet min) oppfatning av forholdet mellom materiell kultur og menneskelig adferd blir avgjørende for hvordan det arkeologiske materialet tolkes. Jeg har av den grunn valgt å se nærmere på den rolle materiell kultur kan spille i sosiale og kulturelle prosesser. I denne sammenhengen vil jeg også diskutere problem knyttet til tolkningen av et arkeologisk materiale inn i en (forhistorisk) sosial kontekst.

Som nevnt tidligere, har jeg valgt å legge spesiell vekt på *boligens* betydning og bruk innenfor et gitt område i et gitt tidsrom. Før jeg foretar en slik vurdering av det arkeologiske materialet (dvs. Gressbakkentuftene), vil den rolle boligen kan spille innenfor ulike kulturelle sammenhenger diskuteres på et mer generelt plan. Dette vil bli gjort til slutt i kapittelet.

Konstituering og strukturering av samfunn

Begrepet "samfunn" synes å være uunnværlig når det gjelder analyser av menneskelig adferd og ulike kulturelle forhold. Hvilken betydning som ilægges begrepet varierer, og det synes å være problematisk å enes om en klar og fast definisjon. Mens tendensen tidligere var å betrakte samfunn som lukkede, mer eller mindre statiske og velorganiserte system, stilles det nå spørsmål ved om det i det hele tatt lar seg gjøre å definere samfunn som klare enheter med fast definerte grenser. Ifølge Barth (1992:21) er samfunn tvert i mot "*disordered systems, further characterized by an absence of closure*". Med dette menes at samfunn ikke kan defineres som et hele sammensatt av ulike deler, men som åpne system og resultat av ulike individers handlinger - individer som har ervervet forskjellig kunnskap, og som har forskjellige verdisyn og virkelighetsoppfatninger (Barth 1992). Andre stiller seg kritisk til en slik individorientert tilnærming. De Coppet (1992) mener den sterke vektleggingen av individets rolle først og fremst er et resultat av den rådende ideologien i vårt moderne samfunn - der individets og samfunnets interesser settes opp mot hverandre, og der individet går for å være den grunnleggende verdien og verdikilden. Ved å fokusere på det individuelle fornektes eksistensen av bestemte kulturelle identiteter innenfor ulike samfunn, og resultatet blir en avtagende respekt for samfunn som skiller seg fra vårt eget. Som de Coppet (1992:61-62) påpeker, er det ikke individets eksistens, men nettopp det å leve sammen (i samfunn) som er det fundamentale ved det å være menneske. Jeg skal ikke gå nærmere inn på denne diskusjonen, men i det følgende presentere tilnærminger som jeg oppfatter som fruktbare, og som vektlegger *både* den individuelle aktøren og den sosiale konteksten.

Det som skiller samfunn fra hverandre varierer; "grensene" kan f.eks. uttrykkes gjennom fysiske, rasemessige, språklige og religiøse forhold. Men ikke alle avgrensningene, og ikke alle aspekt ved avgrensningene, er like objektivt tydelige som de ovenfor nevnte. Grensene finnes først og fremst som tanker og følelser hos dem det gjelder (A.P.Cohen 1985:12-13). På tross av at samfunnsmedlemmene opplever og erkjenner viktige forskjeller seg imellom, oppfatter de seg allikevel som mer lik hverandre enn mennesker som tilhører andre samfunn. Dette trenger ikke innebære at alle samfunnsmedlemmene er enige i verdien av en slik fellesskapsfølelse; selv individ som er klar over og erkjenner tilstedeværelsen av en felles identitet oppfatter ikke nødvendigvis den som korrekt eller riktig (Giddens 1984:165; A.P.Cohen 1985:16, 21). Men avvikende oppfatninger og kritiske holdninger er sjelden det som preger det bildet som formidles utad. Et samfunns offentlige "ansikt" framstår som langt enklere og uproblematisk, enn det interne, private (A.P.Cohen 1985:74).

Grensene mellom samfunn kan være forholdsvis uklare og glidende, ved at ulike samfunnssystem kan gripe inn i hverandre. Som Giddens (1984:164) formulerer det:

All societies both are social systems and at the same time are constituted by the intersection of multiple social systems. Such multiple systems may cross-cut the "inside" and the "outside", forming a diversity of possible modes of connection between societal totalities and intersocietal systems.

Men på tross av at sosiale system og relasjoner kan gå på tvers av samfunnsgrenser, slik at den ytre avgrensningen kan bli uklar, eksisterer det innenfor hvert samfunn *strukturelle prinsipper* som definerer samfunnets spesifikke egenskaper. Slike strukturelle prinsipper, "principles of organization of social totalities" (Giddens 1984:185), er resultatet av *sosial strukturering* - en prosess som foregår kontinuerlig i alle samfunn. I det følgende skal jeg komme nærmere inn på hva sosial strukturering innebærer. Jeg vil hovedsaklig støtte meg til Giddens (1979; 1981; 1984) teoretiske utredninger.

Begrepet *struktur* er gitt ulike betydninger innenfor samfunns-teori. En utbredt bruk og forståelse av begrepet er at det betegner et slags "mønster" av sosiale relasjoner eller

sosiale fenomen ("a patterning of presences"; Giddens 1984:16). Struktur sees på denne måten som et resultat av funksjonsbestemte handlinger (en slik tilnærming finner vi bl.a. hos Barth 1966). Innenfor strukturalistiske og post-strukturalistiske tilnærminger finner vi en noe annen definisjon. Med sosiale strukturer menes underliggende "koder", eller regler og normer, som påvirker og manifesteres gjennom menneskelig handling ("an intersection of presence and absence"; Giddens 1984:16). Sosiale strukturer er en slags "guide" til sosial adferd, de finnes i tankene eller i minnet til de sosiale aktørene, og de eksemplifiseres og uttrykkes gjennom ulike atferdsmønstre (den fremste eksponenten for en slik tilnærming er Levi-Strauss, se f.eks. 1963 og 1966). (Sml. Leach 1976:2-7)

Giddens teori om sosial strukturering tar utgangspunkt i denne siste forklaringen av begrepet (sosial) struktur, men han vektlegger at det ikke handler om noen statisk situasjon. Sosiale strukturer er duale, eller dobbeltsidige, - de er på sett og vis både virkning og årsak: "the rules and resources drawn upon in the production and reproduction of social action are at the same time the means of system reproduction" (Giddens 1984:12). Eksisterende regler og normer virker inn på adferd på samme tid som den daglige aktivitet over tid skaper regler og normer. Strukturer er på denne måten en kombinasjon av regler/normer og individuell adferd; de ligger ikke "utenpå" og styrer adferd, men er både *medium* for og *resultat* av adferd, de representerer både *begrensninger* og *muligheter* (Giddens 1979:65-66; Giddens 1984:25; se også Sahlins 1985:vii-xix og 151-156).

Sosiale endringer

Sosial strukturering foregår kontinuerlig i alle samfunn og utgjør grunnlaget for kontinuitet og sosial reproduksjon, men i denne prosessen ligger det også et potensiale for sosiale endringer. Samtidig som samfunnsmedlemmene sosialiseres inn i en eksisterende kontekst/virkelighet (samfunnet slik det framkommer her og nå), deltar hvert individ aktivt i utformingen av dets egen virkelighet; "children creates parents as well as parents create children" (Giddens 1979:113). Men endringer skjer ikke kun som et resultat av

bevisste handlinger. Selv individuell handling som finner sted innenfor rammen av de regler og normer som eksisterer innenfor et samfunn kan gi uforutsette, ikke-intensjonelle konsekvenser. Det uventede resultatet kan i sin tur ha tilbakevirkende kraft og på sikt føre til nye atferdsmønstre. Et eksempel på slike utilsiktede endringer er den modifiseringsprosessen som språket gjennomgår over tid. For som Sahlins (1985:153) påpeker: "every actual use of cultural ideas is some reproduction of them, but every such reference is also a difference".

Giddens (1981:162-206) ser motsetninger mellom strukturer som en drivende kraft bak sosiale endringer. Slike motsetningsforhold er universelle og en forutsetning for selve struktureringsprosessen. Et hvert strukturelt prinsipp virker på bakgrunn av eksistensen av et eller flere motstående prinsipp, og strukturelle motsetninger vil derfor alltid ligge latent i ethvert system (samfunn)¹. Slike motsetninger kan generere sosiale konflikter og ergo føre til sosiale endringer (Giddens 1981:66, 193; Giddens 1984:193; se også Shanks & Tilley 1987:130).

Mer omfattende samfunnsmessige endringer skjer ofte som et resultat av utstrakt kontakt med andre, utenforliggende samfunn. Dette gjelder særlig samfunn som har stor utstrekning i tid og rom. Ifølge Giddens (1981:83, 1984:164) kan kontakt mellom ulike samfunnstyper og det han benevner som "time-space edges" skape et klima som generer endringer. Slike egger/kanter eller grensesoner i tid og rom vil være særlig markante - og potensialet for endringer ergo større - i møtet mellom samfunn som skiller seg mye fra hverandre:

Time-space edges refer to forms of contact or encounter between types of society organized according to variant structural principles; they are the edges of potential or actual social transformation, the intersections between different planes of societal organization.
(Giddens 1981:83)

---

¹Giddens mener strukturelle motsetninger først og fremst finnes i sentraliserte system, og i mindre grad i desentraliserte stammesamfunn. For en utdyping av denne distinksjonen se Giddens 1984:195.

Kontakt med samfunn som skiller seg vesentlig fra det man selv tilhører fører til at man blir oppmerksom på og får kjennskap til at det finnes alternative virkelighets-oppfatninger; alternative måter å tenke på og å gjøre ting på. Dette kan skape konflikter og motsetningsforhold, og med det være en kime til strukturelle endringer innenfor de samfunn det gjelder. Ofte kan ett av samfunnene spille en dominerende rolle i denne prosessen, særlig hvis det eksisterer en skjev fordeling av ulike typer ressurser (materielle og ikke-materielle; se Giddens 1984:245, 256-262).¹

Endrede naturforhold og endrede økonomiske betingelser kan være en kime til samfunnsmessige endringer - ikke bare i økonomi og erverv, men også i måte å organisere samfunnet på og i eksterne og interne relasjoner. Jakt-fangst folk lever i nær kontakt med naturen. Endringer i naturomgivelsene vil naturlig nok ha innflytelse på levemåten, men innenfor de grensene som naturen setter for den kulturelle "utfoldelsen" finnes det utallige muligheter (dette er forøvrig noe jeg har vært inne på tidligere; se s.113-114). Det er videre viktig å være oppmerksom på at naturen for slike samfunn ikke er noe som finnes utenfor den kulturelle konteksten (slik den er det for mer "moderne" mennesker). Jakt-fangst folk ser seg selv som en del av naturen (eller omvendt). Naturen er derfor ikke de ytre rammene som styrer de kulturelle uttrykkene, naturen tolkes inn i den kulturelle virkeligheten og er en del av denne (Ohnuki-Tierney 1972; Johansen 1988; Rapoport 1975; 1980).

Materiell kultur og sosial strukturering

Materiell kultur har i tillegg til den rent funksjonelle betydningen også en potensiell symbolsk mening. Dette potensialet for å uttrykke mening gjør at materiell kultur inngår som en viktig brikke i sosial strukturering.

---

¹Se også Olsen (1987), som forklarer endringer innenfor vest-samiske samfunn fra 1300- til 1700-tallet som et resultat av "time-space edges". Økende grad av kontakt mellom samiske samfunn med en jakt-fangst økonomi og en organisasjonsform (siida) som har vektlagt egalitære verdier, og utenforliggende samfunn der markedsøkonomien har gjort seg sterkt gjeldende, har ført til en konfliktfylt situasjon som generert sosiale endringer i de samiske samfunnene.

Med *symboler* menes materielle objekter eller situasjoner og handlinger som i tillegg til den primære, direkte betydningen, også har en sekundær, indirekte mening - en symbolsk mening. Et symbol er med andre ord noe som representerer noe mer eller noe annet enn det egentlig er:

... the essence of a symbol is first that its importance, value or meaning is not inherent in the intrinsic properties of the symbol itself, but in the thing symbolised, which is by definition something else; secondly, that insofar as it is a symbol it has no intrinsic causal connection with its meaning, the thing it symbolises, but looked at in such terms the relationship between them is arbitrary, conventional.
(Parsons 1968:416)

Menneskelig kommunikasjon kjennetegnes framfor alt av evnen til å abstrahere ved hjelp av symboler; språk er en av mange typer symbolsk representasjon. Som Elias (1991) påpeker, er bruk av symboler derfor en grunnleggende egenskap ved det å være menneske.

Den symbolske meningen er ikke en naturlig del av selve symbolet, men blir tolket inn i symbolet. Samtidig som symboler *formidler* mening, gir de også kapasitet til å *skape* mening (Skorupski 1976). Den symbolske meningen er derfor ikke entydig, men kan oppfattes forskjellig fra individ til individ. Dette betyr ikke at meningsinnholdet vil være helt vilkårlig. Selv om tolkningen av symboler til en viss grad vil variere mellom medlemmer av et samfunn, vil i alle fall deler av den meningen man tolker inn i dem være sammenfallende. Den meningen som man ilegger symboler er styrt av kulturelle konvensjoner forbundet med kulturell tilhørighet, språk, tro, religion, osv. Som A.P.Cohen (1985:21) påpeker gjør en slik kombinasjon av flertydighet og sammenfall i meningsinnhold symbolene særlig effektive i sosial strukturering og konstituering av samfunn:

Symbols are effective because they are imprecise. They are, therefore, ideal media through which people can speak a "common" language, behave in apparently similar ways, participate in the "same" rituals, pray to the "same" gods, wear similar clothes, and so forth, without subordinating themselves to a tyranny of orthodoxy.

Symbolenes betydning er altså avhengig av den sosiale konteksten de opptrer i. Tolkningen vil ha en viss individuell karakter, men i stor grad være influert av de generelle oppfatningene som eksisterer i samfunnet. Men også på mellomliggende plan - innenfor ulike segment av samfunnet - kan symbolenes meningsinnhold variere. Den symbolske meningen kan være situasjonsbestemt og variere innenfor ulike situasjoner. Tolkningen av meningsinnhold kan dessuten variere mellom ulike sosiale grupperinger. Et eksempel her er hvordan punkerne brukte nazisymbol, militæreffekter, sikkerhetsnåler, osv. for å signalisere opprør og protest - ikke fordi de var tilhengere av nazismen og militæret (Myrvoll 1989). Hvis et symbol med en allmenn akseptert betydning opptrer i nye kontekster kan den "opprinnelige" betydningen forsvinne til fordel for en annen (og ikke alltid tilsiktet) betydning. Det kan også miste mye av sin symbolverdi. Et eksempel på slik skifte av kontekst og betydning er steinalderens helleristninger som i dag har blitt omformet til symboler for OL-94.

Det er særlig når mennesker kommer i kontakt med andre samfunn og andre kulturer at de blir klar over sitt eget samfunns egenart og særpreg (Barth 1969; A.P.Cohen 1985; jfr. Giddens "time-space edges" - se s.121). I tilfeller der samfunnets grenser trues - det være seg territoriale/geografiske grenser, eller samfunnets sosiale/kulturelle særpreg - ser man ofte en økende vektlegging av symbolske uttrykk og rituell aktivitet (Geertz 1975; A.P.Cohen 1985:39-70; Hodder 1982a). Dette skjer både som en ekstern markering der samfunnets grenser og egenart blir gjort synlig for omgivelsene, og som en intern kommunikasering av felles verdier og identitet. Eksistensen av et felles sett av symboler medvirker til å tilsløre og glatte over de forskjellige oppfatningene som eksisterer i et samfunn, og å underbygge fellesskapsfølelse og stabilitet (A.P.Cohen 1985:11-38).

Materiell kultur, som er arkeologenes viktigste kildegrunnlag, spiller en sentral rolle når det gjelder formidling og symbolisering av mening. Materielle objekter eksisterer i rom og tid - de utgjør en synlig og håndfast del av den eksisterende virkeligheten. Denne fysiske tilstedeværelsen gjør materiell kultur tilsynelatende uangripelig, og dermed til et særlig virkningsfullt redskap for naturalisering og objektivisering av mening. Sosiale fenomen er "krystallisert og festet til materielle bærere" og "virker på oss fra utsiden"

(Durkheim 1978:130, utdrag hos Østerberg 1990; sml. Bourdieu 1979). Et slikt utgangspunkt når det gjelder studier og analyser av arkeologisk materiale åpner for mange og spennende tolkningsmuligheter. Det er imidlertid først i den senere tid man for alvor har begynt å bli oppmerksom på dette potensialet.¹

Tradisjonelt har de rent funksjonelle og økonomiske aspektene ved materiell kultur vært vektlagt i arkeologiske analyser og rekonstruksjoner av forhistoriske samfunn. Det arkeologiske materialet har vært sett som et resultat av funksjonsbestemt adferd, og man har konsentrert tolkningen om å finne ut av hvilke aktiviteter materialet avspiller. Som jeg skal eksemplifisere nærmere nedenfor er det gode grunner til å problematisere slike tolkninger.

Gravfunn har spilt en særlig viktig rolle når det gjelder tolkninger av forhistoriske samfunns organisasjonsform. Størrelsen på gravene og de gavene som den døde har fått med seg i gravene har vært sett som en klar indikasjon på eventuelle statusforskjeller i samfunnet. Ensartede graver med få og enkle gravgaver har vært tolket som et resultat av en egalitær samfunnsordning (Bindford 1962; Kleppe 1974). Ser vi nærmere på vår egen begravelsesskikk blir vi imidlertid klar over at dette kan være en feiltolkning. Dagens vestlige (protestantiske) begravelsesskikk innebærer at de fleste får en enkel og relativt lik grav. Tilsynelatende er dette et uttrykk for ikke-materialisme og en vektlegging av et likhetsideal. Den virkeligheten vi lever i er imidlertid helt annerledes: materielle goder er en av vår tids viktigste verdier, skillet mellom fattig og rik er stort, og makten tilhører de rikeste (sml. Hodder 1982a:201). Dette viser at materiell kultur kan symbolisere det ideelle framfor det reelle, og på denne måten medvirke til å tilsløre eksisterende maktforhold og ulikheter i samfunnet.

Det har vært vanlig å tolke likhetstrekk i arkeologisk materiale fra ulike lokaliteter og områder som spor etter en og samme kulturgruppe eller etniske gruppe. Klare forskjeller i utforming og sammensetning av gjenstandsmaterialet har på sin side vært tolket som

---

¹ Dette er blant annet en konsekvens av at de nye teoretiske retningene og tilnæringsmåtene som nå gjør seg gjeldende innenfor fagdisiplinen (se kapittel 4).

spor etter ulike etniske grupper. Etnografiske studier viser at slike tolkninger bør problematiseres. F.eks. kan forskjeller i det arkeologiske materialet fra ulike lokaliteter avspeile ulike typer aktiviteter utført av de samme menneskene (se f.eks. Binford og Binford 1966). Når det gjelder identifiseringen av etniske grupper og forklaringen av deres eksistens, har man vektlagt homogenitet og stabilitet over tid, og bl.a. sett dette som et resultat av kulturell isolasjon. Som nevnt ovenfor er vissheten om egen tilhørighet og identitet nært knyttet til graden av kontakt og samhandling med andre. Etablering av etniske grupper og etnisk grensemarkering er en følge av kontakt med andre grupper, ikke et resultat av mangel på sådan. Behovet for å markere sin egenart og signalisere gruppetilhørighet forsterkes der situasjonen preges av sosial stress p.g.a. skjeve maktforhold og/eller økonomisk konkurranse om ressursene. En viktig del av grensemarkeringen er basert på bruk av materielle symboler (se f.eks. Hodder 1982a, 1989; Odner 1983; Olsen 1984, 1985; Hultgreen 1988).

Materiell kultur kommuniserer mening. Men til forskjell fra verbal kommunikasjon og andre typer meningsyttringer der tilstedeværelse og kontakt mellom den/de som kommuniserer med hverandre er en forutsetning, blir materiell kultur ofte "lest" i en kontekst som er fjernet fra og derfor annerledes enn den konteksten den ble "skrevet" i (Hodder 1989:70). Misforståelser avklares sjelden "ansikt til ansikt", noe som gjør materiell kulturs symbolske mening potensielt mer tvetydig. Resultatet er at materielle objekter - oftere enn for andre typer meningsbærere (symboler) - kan bli gitt nye ("gale") betydninger. Dette kan i sin tur gi uforutsette konsekvenser og medvirke til endringer i samfunnet forøvrig (Hodder 1989; Weissner 1989; Ramsden 1990; Bradley 1993).

Tidligere mente man at byggingen av monumentale og arbeidskrevende byggverk, slik som de europeiske megalittgravene, forutsatte et økonomisk overskudd skapt av en jordbruksøkonomi. Flere av megalittgravene har imidlertid vist seg å ha en datering til mesolittisk tid, dvs. før jordbruket var introdusert. Bradley (1993) argumenterer for at slike svært synlige og varige monumenter må ha medvirket til en endring i oppfattelsen av tid og sted, og også en endring i oppfattelsen av forholdet mellom natur og kultur. Megalittgravene ble symbol menneskenes kapasitet til å "temme" naturen, og medvirket

på denne måten til en prosess som omfattet domestiseringen av tidligere ville dyr og planter (Bradley 1993:1-21).

Konklusjonen som kan dras av diskusjonen og eksemplene ovenfor er materiell kultur ikke kun passivt reflekterer adferd. I tillegg til sin rent praktiske funksjon har materiell kultur også en symbolsk mening, som kan være forskjellig i ulike kontekster. Potensialet for å uttrykke mening gjør at materiell kultur kan spille en aktiv rolle i sosiale strategier. Materiell kultur naturaliserer og objektiviserer sosiale forhold, og kan også bidra til å maskere eller tildekke eksisterende (makt)forhold. Også der dette ikke var intensjonen i utgangspunktet kan materiell kultur kan virke inn på virkelighetsoppfatninger og føre til samfunnsmessige endringer.

Materiell kultur inngår som et viktig element i sosial strukturering. På samme måte som adferd både påvirkes av eksisterende sosiale strukturer og reproducerer eller transformerer disse strukturene, er materiell kultur både resultat og årsak. Materiell kultur er et resultat av menneskelig adferd, men virker også tilbake på atferdsmønsteret (Hodder 1982a, 1982b, 1986; Moore 1986; Shanks & Tilley 1987).

Romlig organisering av materiell kultur og adferd

I ethvert samfunn eksisterer det regler og normer som påvirker den enkeltes atferdsmønster. Vi får lære *hva* vi skal gjøre, *når* vi skal gjøre det, *hvordan* vi skal gå fram i forskjellige situasjoner, og *hvor* de bestemte aktivitetene skal utføres. Som jeg har vært inne på i tidligere arbeid (Schanche 1993) og tildels også i det jeg har skrevet tidligere i dette kapitlet, tolkes våre omgivelser inn i den kulturelle virkeligheten som vi er en del av. Hvordan vi beveger oss i de fysiske omgivelsene har derfor en nær sammenheng med den forståelse vi har verden og oss selv (Eliade 1969; Dovey 1977). Den fysiske verden blir, som Ardener påpeker, gitt en sosial dimensjon, og omvendt:

Societies have generated their own rules, culturally determined, for making boundaries on the ground, and have divided the social into spheres, levels and territories with invisible fences and platforms to be scaled by abstract ladders and crossed by intangible bridges with as much trepidation or exultation as on a plank over a raging torrent. (Ardener 1979:11-12)

Forbindelsen mellom det fysiske rom og det vi kan kalle "det sosiale rom" (hvordan vi forstår våre omgivelser, den kulturelle mening vi iligger omgivelsene) er ikke noen enveis "årsak og virkning". Rommets fysiske egenskaper begrenser og styrer våre bevegelser, og vi står derfor ikke helt fritt når vi tolker omgivelsene inn i vår kulturelle kontekst. Samtidig som samfunnets regler og normer er avgjørende for hvordan vi organiserer våre aktiviteter i tid og rom, vil omgivelsene virke inn på vårt atferdsmønster og på vår forståelse av verden: "the "theatre of action" to some extent determines the action" (Ardener 1979:12). Rommet "taler" til en viss grad "sitt eget språk". Rommet rundt oss medvirker med andre ord til struktureringen av/i samfunnet; det er både "forbruksvare" og "produksjonsmiddel" (Lefebvre 1991:85; se også Burnette 1974; Rapoport 1980: 293-297; Prior 1988).

Rom konstituerer så vel som representerer sosial og kulturell eksistens. Denne vekselvirkningen - der vi tolker rommet rundt oss samtidig som egenskaper ved rommet påvirker tolkningen - gjør at de romlige omgivelsene spiller en helt spesiell rolle når det gjelder objektivisering og naturalisering av spesielle atferdsmønstre (Lefebvre 1991:27-30; Bourdieu 1979:95). Som jeg var inne på tidligere, er de fysiske omgivelsene på sett og vis uangripelige. De konkrete egenskapene til det rom som omgir oss medvirker til at bestemte oppfatninger naturaliseres, slik at vi aksepterer tingenes tilstand og lar være å stille kritiske spørsmål til hvorfor det er slik.

Plasseringen/organiseringen av mennesker og materiell kultur kan ha en symbolsk mening som uttrykkes gjennom romlige opposisjoner. Romlige opposisjoner ser ut til å ha vært særlig framtrødende i s.k. tradisjonelle samfunn, og er en av grunnene til at strukturalistisk teori har synes spesielt anvendelig når det gjelder analyser av slike samfunn. Som eksempel kan nevnes Ohnuki-Tierney's arbeide "Spatial concepts of the

Ainu of the northwest coast of the northern Sakhalin" (1972), der Ainuenes verdensforståelse, bosetningsstruktur og boligens inndeling beskrives og forklares ut fra en rekke sett med binære opposisjoner: land:hav tilsvarer vi:dem, strand:fjell tilsvarer mann:kvinne, framsiden av huset:baksiden av huset tilsvarer hellig:profan, osv. (se også Cunningham 1973; Bourdieu 1977; Kuper 1980; Doxtater 1984; Yates 1989). En innvending mot denne typen strukturalistiske analyser er at de tar lite hensyn til at symbolsk mening er kontekstavhengig: Det finnes ikke kun *en* abstrakt kode for de meninger som uttrykkes, men flere koder som virker tildels uavhengig av hverandre (Moore 1986; Hodder 1987). Et annet forhold som er lite påaktet er den aktive sosiale rolle som de romlige omgivelsene kan spille i strukturingsprosessen.

Våre omgivelser omfatter både "naturlige" og menneskeskapt element. Jeg vil hevde at arkeologisk forskning i for liten grad har vært oppmerksom på den verdien som de naturlige omgivelsene kan ha som kildemateriale. Naturforhold har vært ansett som viktige når det gjelder rekonstruksjoner av økonomi og ressursutnyttelse, men man har mer eller mindre sett bort fra den *strukturere*nde rolle som disse spiller innenfor ulike samfunn. Dette kan ha en sammenheng med at det er konstruksjoner skapt av mennesker som dominerer det rommet og det landskapet som vi som moderne og urbane mennesker beveger oss i. Det er dette landskapet vi forstår og kjenner best. Den uberørte og "ville" naturen framstår som den direkte motsetningen til det som menneskene selv har formet, og har for oss lite med "kultur" å gjøre. Denne opposisjonen natur:kultur er den kanskje mest framtrædende strukturelle motsetningen i moderne samfunn, og som sådan grunnleggende for den måten vi forstår virkeligheten på. Jaktfangst folk har et noe annerledes forhold til de naturlige omgivelsene. For dem er naturen og naturlandskapet et viktig redskap for strukturering og ordning av virkeligheten. De lever ikke bare *i* naturen, men også *med* naturen. Naturens ulike elementer tolkes inn den kulturelle konteksten og gis en kulturell mening; naturen inngår i et ordnet og forståelig kosmos (Eliade 1969; Rapoport 1975, 1980; Hastrup 1985; Johansen 1988).

Boligen: symbolisering og naturalisering av mening

De menneskeskapte, bygde omgivelsene er viktige medium for strukturering av sosial adferd og objektivisering av bestemte virkelighetsoppfatninger. Utformingen og romlig inndeling av bygninger styrer og begrenser bevegelsene, og gir dermed klare beskjeder om hva som er riktig og hva som er gal adferd. Følgende sitat av Werne (1977:7) synes jeg formulerer dette på en fin måte:

Den vardagliga arkitekturen och det arkitektoniska rummet är vi sällan medvetna om men samtidigt finns de rumsliga dimensionerna med i allt vårt tänkande och allt vårt handlande. Arkitekturen smyger sig på oss obemärkt och formar våra känslor och föreställningar.

Arkitekturen kan i ena stunden möjliggöra våra drömmers förverkligande för att i nästa stund bli vårt fångelse där väggar, golv och tak tvingar oss in i givna handlingsmönster och hindrar oss att utveckla nya vanor och tänkesätt.

De platser, rum och byggnader som vi vuxit upp med bidrar omärkligt att forma vår identitet.

Religiøse og ideologiske budskap kan formidles gjennom arkitektonisk utforming, og gjør de bygde omgivelsene til et velegnet medium for å forsterke og vedlikeholde bestemte virkelighetsoppfatninger, og også for utøvelse av makt og kontroll. Et eksempel er kirken. Den plasseres som regel på en framtrædende plass i landskapet, og gir et stort og mektig inntrykk. Kirkens stereotype grunnplan er en rettesnor for bevegelsesmønsteret under de seremoniene som foregår i kirka. Oppmerksomheten rettes framover i rommet mot det oppbygde alteret og albertavlen der sentrale religiøse budskap formidles. Kirkerommets inndeling, med f.eks. adskilte sitteseksjoner, skiller ulike grupper fysisk fra hverandre, og kan med det underbygge sosiale skillelinjer i samfunnet. Kirkens beliggenhet, arkitektoniske utforming og inndelingen av det indre rommet formidler et spesifikt verdensbilde og menneskenes plass i verden (sml. Lefebvre 1991:44; Bradley 1993:4).

Bebodd rom står i en særklasse når det gjelder sosial strukturering og objektivisering/naturalisering av sosial adferd. Selv om variabler som tilgjengelig byggemateriale, klimatilpasning og ønske om funksjonell utforming og komfort spiller en

viktig rolle for boligens utforming, er det mer enn noe annet kulturtradisjon og den *meningen* som boligen symboliserer som er viktige for de valg man gjør når en bolig bygges. Boligen markerer og etablerer gruppetilhørighet og verdivalg, symboliserer makt og status, osv. Boligen formidler med andre ord informasjon om den eksisterende sosiale virkeligheten: "i måten boligen bygges på blir den kosmiske symbolisme understreket" (Eliade 1969:32).

Den symbolske mening som formidles gjennom boligens utforming og inndeling oppleves som naturlig og selvfølgelig på samme måte som de naturlige omgivelsene. Materialiserte strukturer som har sin bakgrunn i subjektive strukturelle prinsipp, blir objektive sannheter; det oppvoksende individ blir sosialisert inn i en "gitt" verden (Bourdieu 1979:89; Lefebvre 1991:27-30). Boligen kan derfor spille en viktig rolle i legitimering av eksisterende sosiale forhold og tilsløring av underliggende konflikter i samfunnet. Dette poengteres av Glassie (1975). Han har sett nærmere på boligene som ble bygget i Virginia på 1700-tallet, og forklarer utviklingen fra en varierende og asymmetrisk byggeskikk til en ensartet og strengt symmetrisk georgiansk arkitektur som et ubevisst ønske om kontroll og orden i en verden som ble mer og mer konfliktfylt og ukontrollerbar (se også Leone 1984).

Inndelingen av boligen i ulike seksjoner og rom kan - i tillegg til rent praktiske funksjoner - symbolisere og underbygge viktige strukturelle opposisjoner i samfunnet. De tradisjonelle boligtypene i en rekke samfunn har f.eks. vært inndelt i en del for menn og en del for kvinner (Ohnuki-Tierney 1972; Cunningham 1973; Bourdieu 1977b; Tanner 1979; Kuper 1980; se også Grøn 1985). Yates (1989) viser hvordan den faste romdelingen i de tradisjonelle samiske boligtypene - gammen og teltet - var basert på opposisjonen mann:kvinne. Denne inndelingen ble repetert i en rekke tilsvarende binære opposisjoner, som nord:sør, bak:foran, ren:uren, hellig:profan, død:liv osv. Selv om også andre beboere (barn, eventuelle gjester) hadde sin faste plass i boligen, var det denne todelingen (mann:kvinne) som var den viktigste og mest framtrædende. Området bak ildstedet (boaššo) forbeholdt menn og regnet for hellig, mens området framfor ildstedet, ved inngangen (uksa), var knyttet til kvinnens aktiviteter. Sitteplassene i gammen var som

følger: foreldrene innerst på høyre side (mannen nærmest *boaššo*); de små barna på samme side; større barn på andre siden. Plassene nærmest døra var for mer perifere familiemedlemmer, tjenere eller gjester (Schefferus 1956 [1673]:226-229; Leem 1767:92-95; Ränk 1949; Steen 1958; Yates 1989). Hvis det bodde to familier i gammen hadde de hver sin side (figur 45).

Nenetserne hadde en lignende inndeling av boligrommet, og ifølge Ovsyannikov og Terebikhin (u.å.) var boligen (the "choom") det viktigste mediet for formidling av Nenetsernes verdensbilde. Romdelingen understreket samfunnets sosiale struktur og bidro til en legitimering av eksisterende regler og normer.

Figur 45. Interiør og sosial romdeling i en samisk gamme delt av to familier. (Fra Leem 1767.)

Boligens utforming og inndeling trenger ikke å være et resultat av et bevisst ønske om å formidle et budskap. Den fysiske eksistensen taler på sett og vis sitt eget språk, en symbolsk mening skapes uten at dette egentlig har vært intensjonen (Ramsden 1990: 168-169; Bradley 1993). Et eksempel som jeg har brukt i tidligere arbeid (Schanche 1993) er den endrede rolle kjøkkenrommet har fått i de vestlige samfunn moderne tid, og hvordan dette utilsiktet har virket konserverende på det tradisjonelle kjønnsrollemønsteret. Mens kjøkkenet tidligere var et stort allaktivitets-rom, ble det på det nye, funksjonelle kjøkkenet ikke plass til annet enn å lage mat og vaske kopper. Husmorens arbeid ble altså romlig skilt fra aktivitetene til de andre familiemedlemmene. Dette bygde opp under forestillingen om at kvinnen hørte til på kjøkkenet, og kjøkkenet ble på denne måten selve symbolet på kvinnerollen. På samme tid som det ble arbeidet for økt likestilling mellom kjønnene skjedde det altså endringer i familieboligens romlige

inndeling som snarere virket som en symbolsk markering og fiksering av den tradisjonelle kvinnerollen. (Sml. Lawrence 1987)

Kent (1990) har sett nærmere på inndelingen av boligene innenfor ulike samfunn og samfunnstyper i forskjellige deler av verden. Hun viser at det er samsvar mellom hvordan boligen er inndelt og hvordan samfunnet er organisert. Økende grad av kompleksitet i sosial organisering, økonomisk spesialisering og arbeidsdeling mellom kjønnene, avspeiles i boligens inndeling ved at den får flere adskilte rom. Resultatet av denne analysen synes å være svært relevant for studier av forhistoriske samfunn, men det er grunn til å rette en advarende pekefinger. Ikke alle samfunn glir like lett inn i det generelle mønsteret i denne "krysskulturelle" analysen. Romdelingen kan dessuten være vanskelig å observere i tilfeller der det konseptuelle rommet ikke kommer til uttrykk gjennom fysiske skillelinjer. Kent tar videre lite hensyn til den symbolske meningen som boligen formidler og den aktive rolle boligen kan ha i sosial strukturering. I sin svært overflatiske analyse unngår hun å komme nærmere inn på de ulike kulturelle kontekstene som boligene inngår i, men ser romdelingen kun som en passiv refleks av samfunnsorganiseringen.

Oppsummering

Normalt har hvert enkelt menneske sin tilhørighet og sin identitet knyttet til et bestemt samfunn. Hvert samfunn har en spesifikk organisering og struktur, og innenfor samfunnet er det en rekke regler og normer som samfunnsmedlemmene må forholde seg til. Men samtidig som eksisterende regler og normer styrer og virker inn på individets adferd, vil individuell adferd over tid endre og skape nye regler og normer. Samfunnsmedlemmene er resultat av de omgivelsene de er sosialisert inn i, og opptre sjelden fritt og uavhengig av den kulturelle konteksten de tilhører, men deltar allikevel aktivt i utformingen av sin egen virkelighet.

Samfunn er altså ikke statiske, lukkede enheter, men i stadig endring og med avgrensninger som varierer over tid. Dette er et uunngåelig resultat av den kontinuerlige

strukturingsprosessen som foregår internt i hvert samfunn, men også ytre faktorer virker inn på denne prosessen og kan føre til endringer. Mer omfattende endringer skjer som regel som et resultat av kontakt med utenforliggende samfunn som avviker fra ens eget. Alternative virkelighetsoppfatninger og avvikende interesser kan føre til konflikter som i sin tur resulterer i samfunnsmessige endringer. Også endringer i naturomgivelsene kan føre til strukturelle endringer i samfunnet.

I tillegg til den rent praktiske funksjonen har materiell kultur også et symbolsk meningsinnhold og spiller en framtrødende rolle når det gjelder sosial strukturering og formidling av verdisyn og kulturell identitet. En slik formidling skjer både internt i samfunnet, og eksternt i forhold til andre, utenforliggende samfunn. Eksternt kan materiell kultur markere og tydeliggjøre samfunnets grenser og egenart for utenforstående. Internt i samfunnet kan materiell kultur skape en følelse av felles identitet og tilhørighet samt medvirke til kulturell kontinuitet og stabilitet.

Materiell kulturs symbolske mening er ikke entydig. Meningsinnholdet som kommuniseres er kontekstavhengig, slik at de samme gjenstandene kan forstås forskjellig av forskjellige mennesker og avhengig av hvilken kontekst de inngår i. Meningen vil også endres over tid. På tross av muligheten for flere tolkninger og på tross av at disse tolkningene er subjektive og et resultat av vår kulturelle kontekst, stiller vi sjelden spørsmål med den forståelsen vi har av våre materielle omgivelser. Dette gjør at materiell kultur kan maskere eller tildekke eksisterende (makt)forhold og verdisyn, slik at disse framstår som allmenngyldige og riktige. Også der det ikke var intensjonen i utgangspunktet kan materiell kultur virke inn på verdisyn og virkelighetsoppfatninger, og medvirke til samfunnsmessige endringer.

Våre fysiske omgivelser er tilsynelatende uangripelige. Utformingen av det rom som omgir oss medvirker til at bestemte oppfatninger naturaliseres slik at det ikke har noen hensikt å stille spørsmål ved tingenes tilstand: det bare *er* slik. Bebodd rom står i en særklasse når det gjelder naturalisering/objektivering av adferd ved at den symbolske mening som formidles gjennom boligens utforming og inndeling oppleves som naturlig og selvfølgelig på samme måte som de naturlige omgivelsene.

DEL III

TOLKNINGER: VARANGER 2000 F.KR.

KAPITTEL 6

RESSURSENTNYTTELSE OG SESONGVARIASJONER

Innledning

Jeg har nå kommet til den siste delen av avhandlingen, der jeg skal forsøke å gi det arkeologiske materialet "liv" ved å plassere det inn i en tenkt forhistorisk kontekst. Det er nå de teoretiske betraktningene som jeg har presentert i de to forgående kapitlene skal omsettes i praksis. I dette og de to neste kapitlene vil jeg presentere tolkninger omkring bosetting og levevis i Varanger i tida rundt 2000 f.Kr. I tillegg til en "rekonstruksjon" av de rådende forhold på den tiden gressbakkentuftene var i bruk, vil jeg diskutere de endringsprosessene som ledet fram til denne tiden samt mulige årsaker til at hus av gressbakkentype tilsynelatende plutselig går ut av bruk.

Dette kapitlet er i hovedsak en analyse og tolkning av det osteologiske materialet fra de utgravde gressbakkentuftene. Materialet gir et gunstig utgangspunkt for en rekonstruksjon av hvilke ressurser som har vært utnyttet, samt for sesongvariasjoner i ressursutnyttelse og bosettingsmønster. Fra de fleste av de utgravde tuftene er møddingmaterialet forholdsvis begrenset, enten fordi utgravningene har hatt et begrenset omfang eller fordi bevaringsforholdene har vært dårlige. Jeg har funnet det mest hensiktsmessig å sammenstille det osteologiske materialet fra tufter der større deler av det bevarte møddingmaterialet er utgravd. Dette gjelder tuft 18 i Suovvejohka/Bergeby, tuft 17 i Kalkillebukta (begge utgravd i forbindelse med dette prosjektet), samt tuft 1 på "Karlebotnbakken" og hus 3 og 4 på "Gressbakken Nedre Vest". Resultatene fra artsbestemmelsene av beinene som er funnet i møddingene framfor disse tuftene er presentert i kapittel 2 (i tabell 2, 6, 8 og 11).¹

---

¹Rapportene fra analysene av det arkeologiske materialet fra tuftene foreligger som en publikasjon (H.Olsen 1967) samt som to upubliserte stensiler (H.Olsen u.å.; Hufthammer u.å.)

I mange arkeologiske arbeid har osteologisk materiale fra forhistoriske boplasser vært ansett som direkte indisium på hvor mye man har beskattet de ulike ressursene. Med utgangspunkt i frekvens og antall bein for de ulike dyreartene som har vært representert, har man beregnet konsumert kjøttvekt og kaloriinntak i deler av eller hele den tida boplassen var i bruk. Slike beregninger er beheftet med store usikkerhetsmomenter. Ulike bevaringsforhold og resistens for beinene gjør at sammensetningen av arter i beinmaterialet som finnes på ulike boplasser vil endres over tid (Binford og Bertram 1977; Jørgensen 1984:47-57). Representativiteten er dessuten avhengig av innsamlingsmetode (Hultgreen m.fl.1984). En annen mulig "feilkilde" er at enkelte dyrearter kan ha vært selektivt deponert og derfor ikke finnes i de framgravde boplassmaterialet. Et eksempel i denne forbindelse er samenes rituelle gravlegging av bjørnebein (Düben 1977 [1873]:278-284; Helland 1905:292) og reinbein (Mebius 1965; Fjellström 1985:292; Iregren 1985; se også Hultkrantz 1965). Også fiskebein har vært gjenstand for selektiv deponering: i Arjeplogområdet i Sverige skulle alle fiskebein samles og bæres tilbake til vannet etter at fiskekjøttet var fortært (Fjellström 1985:293).

Artsbestemmelsene av bein fra forhistoriske boplasser vil av årsaker som de nevnt ovenfor, sjelden være en direkte avspeiling av i hvilket omfang de ulike ressursene har vært utnyttet. Jeg ser det derfor som lite hensiktsmessig å foreta detaljerte beregninger av næringsverdi eller antall byttedyr for de artene som finnes i møddingene. Min tilnærming til det osteologiske materialet vil undersøke nærmere hvilke ressurser som faktisk har vært utnyttet, og om det eksisterer markante forskjeller mellom tuftene. En del arter vil dessuten kunne gi opplysninger om hvilken tid på året tuftene har vært bebodd.

Også andre trekk ved det arkeologiske materialet vil bli trukket inn i diskusjonen i dette kapittelet. Både tuftenes karakter og det framgravde gjenstandsmaterialet kan gi informasjon om hvilke ressurser som har vært utnyttet og når på året dette har skjedd.

Et helhetlig bilde av de forholdene som menneskene har levd under, må også omfatte de naturlige omgivelsene som menneskene har levd i. Jeg vil derfor starte dette kapittelet

med å gi et innblikk i det som vi pr. i dag vet om de rådende naturforhold i det området og den tidsperioden som avhandlingen omhandler.

Naturforhold

Varangerfjorden er bred og åpen, og orientert øst - vest. Den er ikke skapt av isen, men av en forkastning, og er derfor ikke en fjord i egentlig forstand. Forkastningen midt i fjorden har gjort at berggrunnen er en helt annen på sørsiden enn på nordsiden av fjorden. På sørsiden består berggrunnen av grunnfjellsbergarter som gneis og granitt, mens berggrunnen i nord består av sedimentære bergarter som skifer, sandstein og morenekonglomerat. Dette er årsaken til at topografien - i dag som i forhistorisk tid - er noe flatere og mer avrundet på nordsiden av fjorden enn på sørsiden, der terrenget er mer kupert med flere bergframspring, bakker og knauser.

I tida rundt 2000 f.Kr. var havnivået i Varangerfjorden 12 - 15 meter høyere enn i dag (Møller 1987; Fletcher m.fl. 1993). Dette innebærer at topografien i de strandnære områdene har lignet dagens forhold. I tillegg til lune bukter og vikar - de fleste med en slak skråning ned mot stranda og en steilere bakke i bakkant - har kystlinja også omfattet parti med mer værutsatte nes samt bratte fjell og berg som stupte like ned i havet. Gamle strandlinjer - i form av erosjonskanter eller strandvoller og strandterrasser - finnes på ulike nivå i terrenget, både over og under det nivå der gressbakkentuftene ligger.¹ Den siste istiden har satt sitt preg på terrenget i form av glattskurte berg og store løsmasseavsetninger.

Mange dalfører og elver munner ut i Varangerfjorden. De største elvene er Bahčaveideatnu/Pasvikelva og Njárdámjohka/Neidenelva, men det finnes i tillegg mange mellomstore elver (Uvddujohka/Munkelva, Njiðgo/Vesterelva, Annejohka/Vestre Jakobselva,

---

¹Den markert "hovedlinja" som ble dannet like etter istiden - for 10.500 år siden - ligger 70-75 meter over dagens havnivå (Donner m.fl. 1977; Fletcher m.fl. 1993).

Stuorrajohka/Komagelv, m.fl.), og tallrike mindre elver og bekker. De topografiske forholdene har gjort at de fleste innsjøene ligger i områdene på sør-siden av fjorden.

Gressbakkentuftene var i bruk rundt 2000 f.K.r, dvs. i midtre del av den subboreale klimaperioden. I subboreal tid, 5.000 - 2.500 BP¹, var klimaet en del fuktigere og kjøligere enn i den forgående perioden (atlantisk tid), men temperaturgjennomsnittet kan ha vært noe høyere enn i dag (Mangerud m.fl. 1974). En nyere geologisk undersøkelse kan tyde på at det i århundrene rundt 2.000 f.Kr midlertidig ble en forverring av klimaet i form av noe kjøligere vintre (Fletcher m.fl. 1993).

I løpet av subboreal tid fant det sted en gradvis tilbaketrekning av furu- og bjørkeskogens grenser, og mot slutten av perioden var vegetasjonsbildet i Varanger omtrent som i dag (Hyvärinen 1975 og 1976; Prentice 1981). På den tiden da gressbakkentuftene var bebodd var denne prosessen startet, men det vokste ennå en blandet furu- og bjørkeskog i området. Dette går bl.a. fram av treartsbestemmelsene i forbindelse med ¹⁴C-dateringer (se kapittel 3, tabell 23, 24 og 25).

Dyrelivet i Varangerområdet for 4.000 år siden var rikt og variert. En del informasjon får vi fra det bevarte beinmaterialet fra utgravde gressbakkentufter/møddinger (artsbestemmelsene er vist i tabeller i kapittel 2), men det må også ha eksistert en rekke arter som ikke er representert i møddingmaterialet. Rovdyr som ulv, bjørn, jerv, mår, oter, gaupe og rev må ha vært faste innslag i faunaen. Av de større landpattedyrene har planteetende dyr som rein, elg og bever vært vanlige. Osteologiske analyser viser at reinen har vært høyere og kraftigere enn det som er vanlig for dagens tam- og villreinbestand her til lands (Hufthammer u.å.). Den nærmeste parallellen i dag er sannsynligvis den store skogsreinen i taigaen i Sibir.

Varangerfjordens åpne karakter (fjorden mangler en s.k. terskel siden den ikke er dannet av isen) gir en god gjennomstrømning av vannmassene og dermed en god

---

¹Angitt i ¹⁴C-år før nåtid.

primærproduksjon. Den er oppvekst-, beite- og gyteområde for mange fiskearter (Nakken 1987). Dette må ha vært situasjonen også i forhistorisk tid. Tidlig på våren seig lodda inn i store stimer, og ble fulgt av den norsk-arktiske torsken (loddetorsken). Forøvrig fantes stasjonær fjordtorsk, sei, hyse, sild, kveite, ulike arter flyndre, samt mange andre fiskearter (f.eks. brosme, lange og uer). Også enkelte haiarter har forekommet i større antall (Helland 1905:547-548).

I elvene og innsjøene har det vært rike forekomster av røye og ørret, og på sørsiden av fjorden av østlige arter som sik, harr, abbor, lake og gjedde. Flere av elvene som løper ut i Varangerfjorden er i dag lakseførende, og også i forhistorisk tid (antagelig i enda større antall enn i dag) må laks, sjørøret og sjørøye ha gått opp i elvene.

I forhistoria, før fiskeriene representerte noen trussel for fiskebestandene, ga de rike fiskeressursene grunnlag for store bestander av sel og hval. Bestanden av ulike hvalarter er kraftig redusert av moderne hvalfangst, som startet opp på midten av 1800-tallet. Også hvalrossen, som ble utryddet i Finnmark på slutten av 1700-tallet (Helland 1905:706), kan ha vært vanlig i Varangerfjorden.

I Varanger finnes det i dag flere fuglefjell med hekkende sjøfuglarter. Dette har selvfølgelig også vært tilfelle på den tiden da gressbakkentuftene var i bruk (f.eks. er det funnet bein av krykkje, alke og lomvi i møddingene). En rekke andefugler, gjess, rovfugler, vadere og småfuglarter har bare besøkt området i sommersesongen, mens f.eks. ærfugl, fjæraplytt og rype har vært tallrike hele året rundt. Det osteologiske materialet viser at også den ikke flyvedyktige geirfuglen, som nå er utryddet, har vært vanlig i området.

Noen generelle trekk ved ressursutnyttelsen

Det økonomiske grunnlaget for bosettingen i Varangerområdet i forhistorisk tid har vært naturressursene. Disse ble høstet ved fiske, jakt og fangst av ulike dyrearter, samt

innsamlinger av plante- og dyreføde (først og fremst bær), byggemateriale, brensel og ulike typer råstoff til redskapstilvirkningen. I tillegg kom sanking av skjell og snegler, som enten har vært konsumert eller brukt til agn. Den sesongvise forekomsten av ulike typer ressurser har gjort at ressursutnyttelsen har hatt forskjellig karakter til ulik tid på året.

Ved jakt og fangst av ulike dyrearter fikk man ikke bare føde i form av animalsk fett og protein, men også en rekke andre viktige produkter som sener, bein/horn og skinn. Senene kunne brukes til ulike formål som garn, line, rep, og sytråd. Bein og horn har vært viktige råstoff til redskapsproduksjonen. Skinn har vært brukt til klær, fottøy, teltduk, osv.

Gressbakkenhusene har ligget nær stranda, i bukter og viker der det har vært gode landingsforhold for båt, og dette kan sees som et uttrykk for den sentrale rolle som havets ressurser har spilt for bosettingen. Dette framgår også av gjenstandsmaterialet fra de utgravde tuftene. Fiskekroker og fiskesøkker er funnet i de fleste tuftene. Det samme gjelder spydspisser, pilespisser og harpuner av skifer, bein og horn. Disse har vært brukt til jakt og fangst av sjø- og landpattedyr. Skiferknivene og de største avslagene av kvarts og kvartsitt kan ha vært brukt til flensing av hval og sel. Skrapere av kvarts og kvartsitt har vært brukt til bearbeiding av ulike typer skinn.

Det osteologiske materialet fra gressbakkentuftene bekrefter en vektlegging av marine ressurser. I tillegg til store mengder fiskebein, hovedsakelig fra torsk, sei og hyse, er det funnet bein fra en rekke arter av sjøfugl og marine pattedyr. Blant sjøfuglene er ulike arter av alkefugler de best representerte, mens sjøpattedyrene omfatter ulike sel- og hvalarter. Også terrestriske ressurser har vært utnyttet. Det har vært drevet jakt og fangst av flere av de landpattedyrene som var vanlige i området, noe som først og fremst gjelder reinsdyr, men i møddingene finner man også bein fra arter som elg, bever, rev, mår, oter m.fl. En annen innlandsressurs som har vært utnyttet er rypa.

Tabell 26 viser fordelingen av bein fra henholdsvis pattedyr, fugl og fisk i det utgravde møddingmaterialet fra tuftene. Som det framgår av tabellen, synes det å ha eksistert

	Pattedyr	Fugl	Fisk
Tuft 18, Suovvejohka/Bergeby	9872 (53,6%)	726 (3,9%)	7788 (42,4%)
Tuft 1, "Karlebotnbakken"	5914 (41,2%)	792 (5,5%)	7638 (53,2%)
Hus 3, "Gressbakken Nedre Vest"	14418 (21,3%)	4155 (6,2%)	48640 (72,4%)
Hus 4, "Gressbakken Nedre Vest"	12790 (60,0%)	1555 (7,3%)	6962 (32,7%)
Tuft 17, Kalkillebukta	468 (35,9%)	40 (3,1%)	795 (61,0%)

Tabell 26. Antall bein fra henholdsvis pattedyr, fugl og fisk på ulike lokaliteter. (Prosentdel i parentes.)

variasjoner mellom hushold med hensyn til hvilke ressurser som har vært utnyttet. Generelt er andelen av fuglebein forholdsvis lav, mens det finnes større variasjoner når det gjelder bein fra pattedyr og fisk. Mens noen av tuftene har størst prosentandel av fiskebein, har andre flest pattedyrbein. Særlig bemerkelsesverdig er forskjellen mellom hus 3 og 4 på "Gressbakken Nedre Vest", der hus 3 har en klar overvekt av fiskebein, mens hus 4 har størst prosentdel av pattedyrbein. Av denne grunn velger H.Olsen (1967:73) å kalle hus 3 for "fiskernes hus", mens han kaller hus 4 for "jegernes hus". Han tolker altså forskjellene i beinmaterialet fra de to husene som et resultat av ulik økonomisk eller ervervsmessig spesialisering. Engelstad (1984) stiller seg skeptisk til en slik tolkning, og velger i stedet å se forskjellene som et uttrykk for tilpasning til varierende naturomgivelser. Et forhold som både Olsen og Engelstad overser, er at det er funnet et forholdsvis likt antall pattedyrbein i hus 3 og hus 4; det er den store forskjellen i antall fiskebein som gjør at prosenttallene avviker også for pattedyrbein. Ifølge Hufthammer (u.å.) synes gode bevaringsforhold å favorisere fiskebein, og er også dette en mulig forklaring på forskjellene mellom hus 3 og hus 4 på "Gressbakken Nedre Vest".

En understøtting av H.Olsens konklusjoner ville være at det ble funnet flest fiskeredskap i hus 3 og flest jaktredskap i hus 4. Oversikten over gjenstandsmaterialet fra tuftene (se tabell 10, s.52) viser at det faktisk er funnet flere fiskekroker i hus 3 (36 fiskekroker og "løse mothaker" i hus 3, mot 23 i hus 4), men at det også er funnet noen flere pile- og spydspisser i hus 3 enn i hus 4. Antall fiskesøkker er likt i de to tuftene. Gjenstandsmaterialet fra tuftene viser altså ingen entydig korrelasjon med forskjellene i det osteologiske materialet.

Forskjellig innsamlingsstrategi kan gjøre at enkelte bein blir bedre representert enn andre. Under Simonsens gravinger på 50-tallet ble beinene samlet inn for hånd etterhvert som de ble gravd fram, mens beinene fra de utgravningene jeg selv har forestått på "Karlebotnbakken", i Suovvejohka/Bergeby og i Kalkillebukta, ble pukket opp etter at jorda var såldet gjennom 4mm's netting. Dette kan imidlertid ikke forklare de store forskjellene mellom hus 3 og 4 på "Gressbakken Nedre vest", som begge ble gravd ut av Simonsen.

Det finnes altså flere mulige forklaringer og tolkninger når det gjelder forskjeller i sammensetninger i beinmaterialet fra ulike tufter. Som det vil gå fram av avsnittene nedenfor, der utnyttelsen av de ulike dyregruppene behandles separat, er det også klare forskjeller når det gjelder antall bein fra ulike arter innenfor hver gruppe. En del av disse forskjellene mener jeg kan knyttes til variasjoner i bosettingsmønsteret og det faktum at ressursutnyttelsen har hatt ulik karakter til ulik tid på året - blant annet som en følge av sesongvariasjoner i tilgjengelige ressurser. Dette vil bli diskutert senere i dette kapittelet. Jeg oppfatter dessuten en del av de mest markante forskjellene mellom tuftene som et resultat av en viss grad av spesialisering i samfunnet på den tiden møddingmaterialet ble deponert. Dette er noe jeg vil komme nærmere inn på i neste kapittel.

Jakt og fangst av pattedyr

Det er identifisert bein fra en rekke pattedyrarter i møddingene. Best representert er reinsdyr og ulike arter av sel og hval, dog med en del variasjoner mellom tuftene. Dette går fram av tabell 27. Frekvenstallet for bestemte selbein er forholdsvis stort for alle tuftene, men mens prosenttallet for de utgravde tuftene i Suovvejohka/Bergeby og Kalkillebukta er på opp mot 90%, ligger tallet for tuft 1 på "Karlebotnbakken" og hus 4 på "Gressbakken Nedre Vest" lavere, på rundt 50%. Ennå større forskjeller er det for frekvensen av hvalbein i de ulike tuftene. For hus 4 på "Gressbakken Nedre Vest" utgjør bein fra hval nesten 40% av de bestemte pattedyrbeinene, mens det ikke er funnet et

eneste hvalbein i tuft 17 i Kalkillebukta. Fra hus 3, "Gressbakken Nedre Vest", foreligger dessverre ikke resultatet av artsbestemte sjøpattedyr (og heller ikke av fuglebeinene).¹ Det er også store forskjeller når det gjelder frekvens av reinsdyrbein i de ulike tuftene. I tuft 1 på "Karlebotnbakken" utgjør reinbeinene nesten 50% av de bestemte pattedyrbeinene, mens prosentdelen av reinbein for de øvrige tuftene er forholdsvis lav.

Jakten og fangsten av de ulike pattedyrartene må ha hatt forskjellig karakter og foregått på forskjellig tid på året. Nedenfor skal jeg se litt nærmere på de enkelte artene som er representert, og på når og hvordan fangsten har foregått.

	Sel	Hval	Rein
Tuft 18, Suovvejohka/Bergeby	2985 (88%)	191 (5,6%)	233 (6,8%)
Tuft 1, "Karlebotnbakken"	1160 (48,4%)	46 (1,9%)	1149 (47,9%)
Hus 3, "Gressbakken Nedre Vest"	?	?	1106 (>8%)
Hus 4, "Gressbakken Nedre Vest"	5577 (52%)	4034 (37,6%)	647 (6,0%)
Tuft 17, Kalkillebukta	145 (91,2%)	0 (0)	5 (3,1%)

Tabell 27. Antall beinfragment fra sel, hval og rein fordelt på ulike lokaliteter. (Prosentdel av total mengde artsbestemte pattedyrbein står i parentes.)

Sel

Av selartene er Grønlandsselen spesielt rikt representert (tabell 28). I moderne tid har den vært årvisst ved Finnmarkskysten hver vår - fra april til juni, mens den i enkelte år opptrer så tidlig som i januar/februar. I beinmaterialet er det identifisert en del unge individ (1-2 år); i materialet fra Suovvejohka/Bergeby utgjør disse hele 70% av det totale antall bein fra Grønlandssel (Hufthammer u.å.). Vårtrekket av Grønlandssel omfatter først og fremst unge dyr. Det er derfor sannsynlig at beinene i møddingen representerer en vårfangst.

Fangsten på ringselen, som det er funnet forholdsvis mange bein av i hus 4, "Gressbakken Nedre Vest", har sannsynligvis foregått i tida fra februar til mars da den

¹H.Olsen 1967; H.Olsen u.å.

var mest tallrik (i alle fall gjelder dette for historisk tid; H.Olsen u.å.). Av de øvrige selartene, som ikke gir noen informasjon om årstid, ser vi det er funnet forholdsvis mange bein av havert i tuft 1, "Karlebotnbakken". Blåsel er bare identifisert i beinmaterialet fra tuft 17 i Kalkillebukta, mens hvalross (som nå er utryddet fra området) bare er funnet i hus 4 på "Gressbakken Nedre Vest".

	1	2	3	4	5	6	7
Tuft 18, Suovvejohka/Bergeby	445	-	1	-	1	-	-
Tuft 1, "Karlebotnbakken"	114	-	-	-	35	-	-
Hus 3, "Gressbakken Nedre Vest"	?	?	?	?	?	?	?
Hus 4, "Gressbakken Nedre Vest"	418	100	34	31	3	-	3
Tuft 17, Kalkillebukta	49	1	1	-	-	5	-

1:Grønlandsel, 2:Ringsel, 3:Steinkobbe, 4:Storkobbe, 5:Havert, 6:Blåsel, 7: Hvalross

Tabell 28. Antall beinfragmenter fra ulike selarter på ulike lokaliteter.

Ifølge H.Olsen (u.å.) synker hvalrossen i sjøen når den drepes, og må derfor fanges med harpun og line. Av øvrige fangstmetoder for sel kan man ha anvendt garn, eller selen har vært slått i hjel med stokk på yngleplassene (gjelder havert og steinkobbe; Larsen 1950:22). Selfangsten kan ellers ha foregått fra båt eller på isen. Indre del av Varangerfjorden, Mieskavuonna (Varangerbotn), og Neidenfjorden fryser igjen om vinteren. Som nevnt tidligere, kan vintrene ha vært noe kaldere på den tiden gressbakkentuftene var bebodd enn i dag, og større deler av Varangerfjorden og fjordarmene kan ha vært isdekket. Dette kan ha skapt gunstige forhold for selfangst på isen.

Harpuner av bein/horn er funnet i flere gressbakkentufter, og også pilespisser og spydspisser av skifer, som det er funnet flere av i gressbakkentuftene, kan ha vært brukt til selfangst. Som det går fram av tabell 29, varierer antall spydspisser

Tuft 18, Suovvejohka/Bergeby	7
Tuft 1, "Karlebotnbakken"	9
Hus 3, "Gressbakken Nedre Vest"	17
Hus 4, "Gressbakken Nedre Vest"	7
Tuft 17, Kalkillebukta	0

Figur 29. Antall spydspisser av skifer (både ferdige redskap og emner) funnet i ulike tufter.

mellom tuftene. Denne variasjonen ser ikke ut til å ha noe klart sammenfall med prosentandelen av sel i møddingmaterialet fra de ulike tuftene. Det er verdt å merke seg at det ikke er funnet skiferspisser i tuft 17 i Kalkillebukta (det samme gjelder forøvrig tuft 7 på samme sted), der de fleste pattedyrbeinene er fra sel. Dette kan selvsagt ikke tas til inntekt for at skiferspisser funnet på andre lokaliteter *ikke* har vært brukt i seljakta. Redskapsinventaret fra Kalkillebukta er i det hele meget begrenset, og det er mulig at man i større grad enn for andre boplasser har benyttet bein- og hornredskap, som nå er vitret bort.

Hval

Hvalbeinene domineres av småhvalarter som nise og kvitnos, men det er også identifisert bein fra større hvalarter, som spermhval og grindhval (tabell 30). Mens det er funnet flere hvalarter i materialet fra Suovvejohka/Bergeby og "Gressbakken Nedre Vest", er det kun identifisert bein fra nise i materialet fra "Karlebotnbakken". Som nevnt tidligere, er det ikke funnet hvalbein i Kalkillebukta. Dette kan ha sin forklaring i at lokaliteten ligger i et område der sjøen er forholdsvis langgrunn. Det ser altså ikke ut til at beboerne på denne lokaliteten har drevet fangst på hval i områder lenger unna, for så å frakte hvalskrottene tilbake til boplassen (se avsnittet om sesongvariasjoner senere i dette kapitlet for en nærmere diskusjon av ressursutnyttelsen fra denne boplassen).

	1	2	3	4	5	6	7	8
Tuft 18, Suovvejohka/Bergeby	24	1	15	3	1	-	-	-
Tuft 1, "Karlebotnbakken"	13	-	-	-	-	-	-	-
Hus 3, "Gressbakken Nedre Vest"	?	?	?	?	?	?	?	?
Hus 4, "Gressbakken Nedre Vest"	89	1471	-	-	2	4	2	10
Tuft 17, Kalkillebukta	-	-	-	-	-	-	-	-

1:Nise, 2:Kvitnos, 3:Kvitkjerring, 4:Hvithval, 5:Spekkhogger, 6:Spermhval, 7:Nebbhval, 8:Grindhval

Tabell 30. Artsbestemte hvalbein. Antall beinfragmenter fra ulike lokaliteter.

Småhval kan ha vært tatt med garn, slik det ble gjort av sjøsamene i området i nyere tid (Larsen 1950:24), eller den kan ha blitt harpunert fra båt (Rode 1842: 127-129; Larsen 1950:24). De største spydspissene av skifer som er funnet i gressbakkentuftene kan ha vært brukt til slik fangst. Det samme gjelder de største harpunene av bein/horn. Når det gjelder bein fra større hval er det er mest sannsynlig at disse skriver seg fra strandete individ, ikke fra aktiv fangst. Siden det ikke finnes bein fra større hvalarter i alle tuftene kan dette skyldes at man har hatt særskilte rettigheter til hval som har strandet i nærheten av boplassene. I noen områder har få hval strandet, i andre områder flere (vi må her ta med i betraktning at bare en del av de beinene som opprinnelig er deponert på boplassene er bevart for ettertiden).

Rein

Hvis reinen vandret mellom ulike områder til ulike årstider er det mest sannsynlig at tiden for villreinjakten har vært under trekket på høsten. Mens reinen kan være avkreftet og mager om våren, er den feit og fin om høsten og utover vinteren. Villreins trekkruiter kan ha vært en del annerledes enn det som i dag er vanlig for tamreinflokkene. Odner (1989:35-36) argumenterer - med utgangspunkt i Tegengrens (1952:237-248) studier - for at trekkrutene for villreinflokkene har gått fra vinterbeiter på Kolahalvøya til sommerbeiter i Varangerområdet. En annen mulighet er at reinen har holdt til i de samme områdene i større deler av året. De osteologiske analysene av reinbein fra gressbakkentuftene viser at reinen har vært mer storvokst enn dagens tundrarein; det kan altså ha dreie seg om en skogrein-rase som har hatt tilhold i området året rundt ((Hufthammer u.å.). Hvis dette har vært tilfellet kan reinen ha vært jaktet også andre tider på året. I denne forbindelse kan det nevnes at en viktig del av reinjakta skjedde på vårvinteren i det svenske skogsreinområdet (Fjellström 1985:210).

Hundebein er dokumentert i flere av møddingene, og dette kan bety at drivjakt på rein har vært vanlig. Redskapen under slik jakt har vært pil og bue eller kastespyd. I de fleste gressbakkentuftene er det funnet pilespisser av skifer, og også beinspisser kan ha vært brukt under reinjakta. Hood (1991:224-235,246) argumenterer for at flateretusjerte kniver, spyd- og pilespisser av harde steinråstoff (kvartsitt, kvarts), kan knyttes spesielt til

reinjakt. At det er funnet få slike i gressbakkentuftene ser han som et uttrykk for at reinen i liten grad har vært jaktet fra disse boplassene (Hood 1991:246)¹. Et viktig poeng, som Hood utelater å ta med i betraktning, er at flatehugging i det store og hele var lite benyttet på denne tida; først *etter* 2000 f.Kr. (i tidlig metalltid) ble denne teknologien mer vanlig (Schanche 1988:118; Hood og Olsen 1988).² Det er dessuten mulig at man i stor utstrekning har anvendt fangstmetoder som ikke innebar bruk av jaktvåpen. Av kjente metoder kan nevnes fangst i snarer og i fallgraver (se f.eks. Tegengren 1952; Fjellström 1985: 209-212). Det er registrert en rekke fallgraver for rein i Varangerområdet, og flere av disse kan skrive seg til tida rundt 2000 f.Kr.³ Ifølge Niemi (1983:175) kan også de store fangstanleggene med ledegjerder (vuopman) som det er registrert flere av på Varangerhalvøya, ha en datering tilbake til steinalderen. Hittil finnes det ingen sikre holdepunkter for en slik antagelse.

Andre pattedyr

Av andre pattedyrarter som er representert i møddingene kan nevnes elg, bever, hare, rev, oter, mår, hund, ulv og bjørn. Også for disse dyreartene finnes det klare forskjeller mellom tuftene (se tabeller i kapittel 2). Elgen er f.eks. ikke identifisert i det rikholdige materialet fra "Gressbakken Nedre Øst", mens det ble funnet elgbein i tufta i Suovvejhoka/Bergeby, der det osteologiske materialet hadde et langt mer begrenset omfang. Bjørnebein er funnet i hus 3 og 4 på "Gressbakken Nedre Vest", men ikke i tufta på "Karlebotnbakken" eller i tuftene som ble utgravd i forbindelse med dette prosjektet. Det er imidlertid liten grunn til å dra noen bastante konklusjoner med bakgrunn i disse variasjonene, da antall bein i alle tilfellene er forholdsvis få og representativiteten dermed er mer usikker.

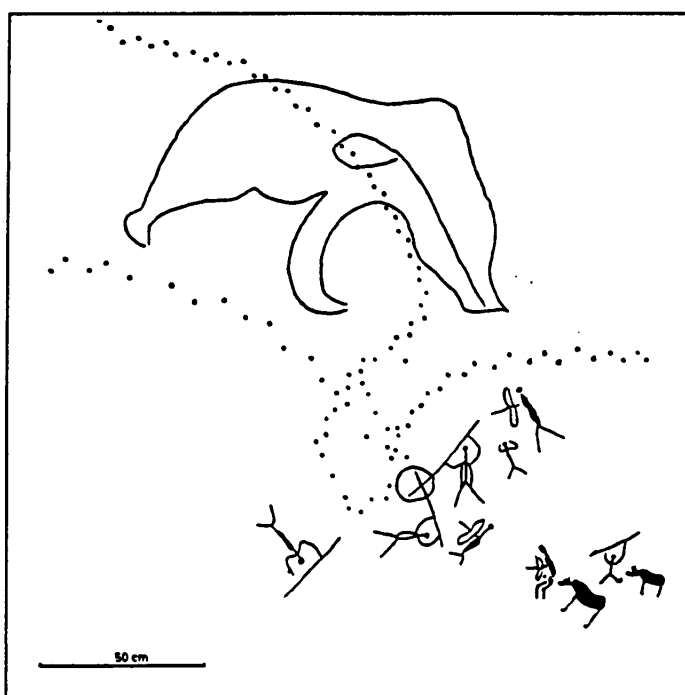
---

¹Se også avsnitt om sesongvariasjoner senere i dette kapittelet.

²Flatehugging er også dokumentert på boplasser datert tidlig i yngre steinalder. Teknikken ser så ut til å gå ut av bruk, for å komme igjen på slutten av yngre steinalder og i tidlig metalltid (Schanche 1988:118)

³I Nord-Sverige har en rekke fangstgraver blitt ¹⁴C-datert tilbake til steinalderen (Forsberg 1989).

Flere av de ovenfor nevnte dyreartene kan ha vært tatt på bestemte tider av året. F.eks. kan bjørnen ha vært tatt i felle om sommeren (Larsen 1950:22), eller den har vært jaktet om vinteren. En tradisjonell samisk jaktmetode var å oppspore bjørnehiet. Bjørnen ble jaget ut og drept med spyd eller pil og bue (Düben 1977 [1873]:278-284; Helland 1905:496-498). Denne jaktmetoden må også ha vært brukt i steinalderen: blant helleristningene i Hjemmeluft i Alta finnes det en sene som framstiller oppstillingen av jegere rundt et bjørnehiet (figur 46).

Figur 46. Helleristning som framstiller bjørnejakt. (Fra helleristningsfeltet i Hjemmeluft i Alta; Helskog 1984:fig.14).

Ulike typer feller kan ha også ha vært benyttet ved fangst av f.eks. bever, hare og rev. Beverfangsten ("beverfisket") har tradisjonelt foregått om vinteren. I nordøst-samiske områder har det vært vanlig å plassere en felle under isen, ved åpningen av beverhytta (Tegengren 1952:121).

I en av tuftene på "Gressbakken Nedre Vest" er det funnet et bein bestemt til sau/geit. ¹⁴C-datering av beinet har vist at det er fra nyere tid, og altså sekundært i forhold til tufta (Johansen 1990).

Fuglefangst

Selv om antall fuglebein i møddingene er få i forhold til bein fra pattedyr og fisk, er relativt mange arter representert. Dette gjelder forskjellige andefugler, alkefugler, måsefugler, hønsefugler, vadefugler m.fl.. Som det går fram av tabell 31, er bein fra sjøfugler (best representert er ulike typer alkefugler) klart dominerende for tuftene i Suovvejohka/Bergeby, på "Karlebotnbakken" og på "Gressbakken Nedre Vest". Fra hus 3 på den sistnevnte lokalitet foreligger dessverre ikke resultatet fra artsbestemmelsen av fuglebein (Olsen 1967). I tuft 17 i Kalkillebukta er det i motsetning til de øvrige tuftene funnet flest bein fra terrestriske fuglearter (først og fremst hønsefugler). Man skal imidlertid være forsiktig med å ilegge denne forskjellen noen stor vekt da antall artsbestemte fuglebein fra Kalkillebukta er svært få (kun 10).

	Terrestr. fuglearter	Sjøfuglarter
Tuft 18, Suovvejohka/Bergeby	26	224
Tuft 1, "Karlebotnbakken"	17	386
Hus 4, "Gressbakken Nedre Vest"	246	658
Tuft 17, Kalkillebukta	7	3

Tabell 31. Antall beinfragmenter fra henholdsvis terrestriske fuglearter og sjøfugl på ulike lokaliteter.

Flere av fugleartene må ha vært jaktet/fanget på bestemte tider av året. Opplysningene om den sesongvise forekomsten for de artene som nevnes i det følgende, er bl.a. hentet fra Schaanning (1907) og Haftorn (1971), samt delvis basert på egne observasjoner og kunnskap om områdets ornitologi.

Noen av de identifiserte fugleartene indikerer en vinterfangst. Dette gjelder alkekonge, havhest, praktærfugl og polarlomvi, som er arktisk hekkende arter som kommer inn til norskekysten om høsten og forlater den igjen tidlig på våren. Disse artene finnes i Varangerområdet fra oktober/november til mars/april (alkekonge, polarlomvi) eller til april/mai (havhest, praktærfugl). Selv om trekkrutene for noen fuglearter kan ha vært noe annerledes i forhistorisk tid, er det lite sannsynlig at slike arktisk rugende arter har hekket

i Varangerområdet for 4000 år siden, da sommertemperaturen antagelig var noe høyere enn i dag. De er identifisert i materialet fra Suovvejohka/Bergeby, "Karlebotnbakken" og "Gressbakken Nedre Vest", men ikke i det mer begrensede materialet fra Kalkillebukta.

Andre fuglearter har vært tatt i sommerhalvåret. Fra hus 1 på "Karlebotnbakken" er det identifisert bein fra andefuglene brunnakke og krikkand. Dette er trekkfuglearter som holder til i områder lenger mot sør om vinteren.¹ Også alke, lomvi og lunde indikerer en sommerfangst. Disse artene, som er rikt representert i møddingene, trekker inn til kysten for å hekke. Om våren (i mai) samles de i hekkekolonier/fuglefjell og er på denne tiden et lett bytte. Også den nå utryddete geirfuglen har hekket i kolonier, antagelig på skjær og holmer. H.Olsen (1967:128) bemerker at man ikke kjenner til at geirfuglen har hekket nord for polarsirkelen. Han mener derfor at geirfuglbeinene i materialet fra "Gressbakken Nedre Vest" må være fra fugl som er fanget i åpen sjø om vinteren. Han diskuterer ikke om et mildere klima i deler av forhistorisk tid kan ha gjort at geirfuglen har hekket i området. Etter min mening er det sannsynlig at den ikke flyvedyktige geirfuglen har vært tatt nettopp i rugetiden (vår/tidlig sommer) da den kom opp på land for å ruge.

En del fuglearter finnes i området året rundt. Dette gjelder blant annet ærfugl og rype. Når det gjelder rypa har den tradisjonelt vært fanget sent på høsten og om vinteren (Helland 1905:514 ; Nilsen u.å.). En viktig fangstmetode for rype som ganske sikkert går tilbake til steinalderen, er snarefangst (Helland 1905:514). Også orrfugl og storfugl, som er representert i materialet fra Kalkillebukta, har trolig vært fanget i snarer. Tradisjonelt har denne fangsten foregått på vårvinteren (Fjellström 1985:213). Av andre fangstmetoder for fugl som er nevnt i etnografiske kilder, og som også kan ha vært brukt i forhistorisk tid, kan nevnes nett (på land; bl.a. brukt i fuglefjellene) og garn (i sjøen: for ærfugl og dykkender) (Leem 1767:243; Rode 1842:152; Larsen 1950:25). I tillegg har fugl vært skutt med pil og bue, eller tatt med kastespyd med divergerende beinspisser som kunne ramme flere fugler på en gang. Sistnevnte redskap er kjent fra Vest-Grønland der

---

¹Også laksand, siland og sjøorre, som også er funnet i møddingene, trekker i dag et stykke lenger mot sør om vinteren. En del eksemplarer overvintrer imidlertid, og i perioder med litt mildere vinterklima og bedre tilgang på føde kan de ha vært vanlig på kysten også vinterstid. De er derfor lite pålitelige som årstidsindikatorer.

det særlig ble brukt på sjøfugl (Birket-Smith 1927:99-100). Slike fuglespyd er bl.a. identifisert i materialet fra tidlig metalltid på Kjelmøy i Sør-Varanger (Olsen 1984:184-185). Enkelte av beinspissene som er funnet i møddingene framfor gressbakkentuftene kan ha hatt slik anvendelse, uten at dette kan fastslås med sikkerhet.

Fiske

Fisk ser ut til å ha vært en svært viktig ressurs for de menneskene som bodde i gressbakkenhusene. Torsk, sei og hyse er de artene som er best representert i møddingene. Fisket etter torsk kan ha foregått året rundt, men det mest omfattende torskefisket har tradisjonelt foregått i april - mai (H.Olsen 1967). På denne tida kommer lodde-torsken (norsk-arktisk torsk) sigende inn mot kysten. Den stasjonære fjordtorsken kan imidlertid ha vært fisket hele året. Det kan derfor bli en overvekt av deponerte torskebein på en boplass også om bosettingen har vært helårig. Mengdefordelingen av bein fra disse fiskeartene viser, som det går fram av tabell 32, klare forskjeller. Torsken dominerer blant fiskebeina fra "Karlebotnbakken" og "Gressbakken Nedre Vest" (70 - 80% av bestemte fiskebein), og også for tuft 18 i Suovvejohka/Bergeby er prosentdel av torskebein litt i overkant av antall seibein.

Også prosentdelen av seibein varierer mellom tuftene. Størst er frekvensen for tuft 17 i Kalkillebukta der det funnet langt flere seibein (>60%) enn torskebein (kun 6%). Også i tuft 18 i Suovvejohka/Bergeby er antall seibein forholdsvis mange (over 20%), mens frekvensen i de øvrige tuftene er ganske lav (under 10%). Forekomsten av sei på kysten av Øst-Finnmark er størst fra mai/juni til oktober (H.Olsen 1967:34), men i Varangerfjorden er sesongen litt kortere. På denne tida går seien i store stimer i de øvre vannmassene (Eliassen 1982). Seibeinene i møddingene synes altså å indikere et sommerfiske, og en overvekt av seibein kan dermed tyde på at fisket først og fremst har foregått om sommeren.

Når det gjelder hyse er prosentdelen forholdsvis lav (fra 7 til 15%), og i tuft 17 i Kalkillebukta er det ikke er funnet bein fra hyse. Fjordfisket av hyse foregår om høsten og i første del av vinteren (september til desember). Når det gjelder nærområdene til Kalkillebukta, Munkefjorden og Neidenfjorden, går hysa under isen etter at denne har lagt seg på fjorden i oktober (gjelder særlig Neidenfjorden).¹ Dette er en mulig forklaring på at hysebein mangler i materialet fra Kalkillebukta. Man må også ta med i betraktning at det totale antall fiskebein på denne lokaliteten er forholdsvis få.

	Torsk	Sei	Hyse
Tuft 18, Suovvejohka/Bergeby	1092 (32,4%)	826 (24,5%)	499 (14,8%)
Tuft 1, "Karlebotnbakken"	2460 (82,1%)	64 (2,1%)	430 (14,4%)
Hus 3, "Gressbakken Nedre Vest"	11154 (80,3%)	1100 (7,9%)	1057 (7,6%)
Hus 4, "Gressbakken Nedre Vest"	1834 (73,1%)	216 (8,6%)	398 (15,9%)
Tuft 17, Kalkillebukta	18 (6,1%)	190 (64,2%)	0 -

Tabell 32. Antall beinfragment fra torsk, sei og hyse fordelt på ulike lokaliteter. (Prosentdel av total mengde artsbestemte fiskebein står i parentes.)

Lodde er representert med ett bein i tuft 18 i Suovvejohka/Bergeby, men ikke i noen av de øvrige tuftene. Lodda trekker inn til kysten i vinterhalvåret, med det største innsiget i Varangerfjorden i mars - april. Fra mai til desember vil den ikke finnes i området (Hufthammer u.å.). Også de andre laksefiskene er relativt gode årstidsindikatorer. De fanges først og fremst i sommerhalvåret, og den beste fangsttida for laksen som går opp i elvene, er i siste halvdel av juni og første halvdel av juli. Resistensen for laksebeinene er liten (H.Olsen 1967:61) og dette kan gjøre at de blir underrepresenterte, men dette er neppe den eneste forklaringen på at det er funnet svært få fiskebein av laksefamilien i de utgravde tuftene (1 ørretbein i Kalkillebukta og 3 bein bestemt til laksefamilien i Suovvejohka/Bergeby). En mulighet er at laksebeinene har blitt deponert selektivt, dvs. andre steder enn i møddingen. Rituelle nedleggelse av laksebeinene er bl.a. kjent fra

¹Lokal informant: Nils Ternen, Uvdu/Munkefjord.

indianerstammer på nordvestkysten av Amerika (Hultkrantz 1965:305).¹ En annen mulighet er at laksefisket har foregått med utgangspunkt i mer sesongbetonte boplasser. At laksen ikke har vært fisket ser jeg som lite sannsynlig, noe som også de identifiserte laksebeinene - på tross av at de er få - taler mot.

Bein fra flyndre (rødspette) utgjør en stor del av fiskebeina fra hus 17 i Kalkillebukta (opp mot 20 % av de artsbestemte fiskebeinene). Det er identifisert flyndre i materialet fra gressbakkentufter på andre lokaliteter, men prosentandelen er her langt mindre. Dette kan ha sin forklaring i at forholdene for flyndrefiske har vært særlig gode på sandbankene utenfor Kalkillebukta. Flyndrefisket foregår tradisjonelt fra sommeren (juli) og et stykke utover høsten/vinteren; om våren er flyndra mager og har dårlig smak.

Det er også identifisert forholdsvis mange sildebein i møddingmaterialet fra tufta i Kalkillebukta. I tuftene på de andre lokalitetene er det funnet svært få eller ingen sildebein. Sildebeinene er små og tynne og setter større krav til innsamlingsmetode. De kan derfor lett bli underrepresentert i det arkeologiske materialet. Materialet fra Kalkillebukta, "Karlebotnbakken" og Suovvejohka/Bergeby er innsamlet på samme måte, og forskjellig andel av sildebein må derfor ha en annen forklaring. Årsaken er nok at fjordarmene på sørsiden av Varangerfjorden - i forhistorisk tid som i nyere tid - har vært gode sildefjorder (Nakken 1987).

Mens garn er en sannsynlig metode for sildefisket, kan flatfisk (flyndre og kveite) ha vært tatt med fiskespyd. Også lysting kan ha vært en vanlig metode brukt under f.eks. laksefisket. Tenner til lystergaffel er bl.a. funnet i tuft 1 på "Karlebotnbakken" (se Schanche 1989:fig.5). En annen metode brukt i elver kan ha vært ulike typer stengsel. Selv om forhistoriske spor etter slike ennå ikke er funnet, tyder bl.a. lingvistiske studier og tidlige historiske kilder på at stengselfisket er svært gammelt i området (se Olsen 1984:177).

---

¹Selektive deponeringer av fiskebein er også kjent fra samiske områder (Fjellström 1985:293).

Av andre fiskearter som er identifisert i møddingmaterialet fra flere av gressbakkentuftene kan nevnes kveite, brosme, lange og steinbit (se tabeller i kapittel 2). En samlet vurdering av de identifiserte artene viser at fisket må ha hatt en varierende karakter, bestemt av årstid og forskjellig levemåte for de ulike artene som har vært fisket (de finnes bl.a. på ulike dybder).

At man har hatt båt er selvsagt og hevet over enhver tvil. Dette går forøvrig også fram av helleristninger fra steinalderen der båter er avbildet. Funn av vabein¹ som har vært festet til båtripa viser at fiske med snøre og angel (juksing eller dorging) har vært vanlig. Søkkesteinene og fiskekrokene av bein/horn som er funnet i de fleste utgravde gressbakkentuftene, har sannsynligvis vært brukt til et slikt fiske. I Kalkillebukta er de eneste fiskeredskapene som er funnet to fiskesøkker: ett i hver av de utgravde tuftene.

Innsamling av andre naturprodukter

I tillegg til jakt, fangst og fiske har det også vært foretatt innsamling av forskjellige andre naturprodukter brukt til ulike formål. Fugleegg har sannsynligvis vært en viktig og ettertraktet fødevarer tidlig i sommerhalvåret. Av vegetabiliske fødeemner har man uten tvil høstet av de rike bærforekomstene i området. Krøkebæra blir tidligst moden: i siste del av juli. Multebær og blåbær modnes i løpet av august, ved varme somrer noe tidligere, mens tyttebæra blir moden noe senere på høsten. En annen plante som nok også har vært utnyttet er kvannen. Stammen har et saftig fruktkjøtt, og må høstes tidlig på sommeren før den blir for trenet og besk på smak (Nilsen u.å.; Fjellström 1985:284). I tillegg kan ulike urter ha vært innsamlet for f.eks. medisinske formål. Hvorvidt man har plukket og spist sopp er usikkert; området har ingen tradisjon på dette i nyere tid.

I møddingene er det funnet store mengder skjell og sneglehus, noe som tilsier at det må ha vært brukt adskillig tid til innsamling av disse bløtdyrene. Materialet er ikke nærmere

---

¹Fleire vabein er funnet i de utgravde tuftene på "Gressbakken Nedre Vest" (avbildninger på s. 305, 325 og 327 i Simonsen 1961).

analysert, men det dreier seg først og fremst om arter som lever i strandsonen og på forholdsvis grunt vann (strandsnegl, kuskjell, blåskjell). Det finnes ingen tradisjon i området på å bruke skjell til føde, men en kjenner til at bløtdyr har vært spist andre steder i nordområdene. På øya Kodiak på vestkysten av Alaska spiste de skjell og snegler, og disse ble for det meste spist rå (Black 1977; beretningen er fra begynnelsen av 1800-tallet). En annen mulighet er at skjell og snegler ble brukt som agn under fisket, noe som forøvrig har vært vanlig i Finnmark i nyere tid (Helland 1905:622). Innsamlingen av bløtdyrene kan ha foregått om våren (Clark 1984:190).

I naturen fant man også de råstoffene man trengte til ulike typer redskap o.l. Skifer, kvarts og kvartsitt har vært de viktigste råstoffene til steinredskap. Dette varierer noe mellom de utgravde tuftene: mens skifer og kvarts ser ut til å ha vært de viktigste råstofftypene i Suovvejohka/Bergeby (tabell 1, kapittel 2), i Bájkgohpi ("Advik"), på "Gressbakken Nedre Vest" og i hus 17 og 19 i Iversfjord (Hood 1991:242)¹, er det nesten utelukkende funnet kvarts i tuftene i Kalkillebukta (tabell 3 og 5, kapittel 2). På "Karlebotnbakken" er det funnet flere redskap og avslag av kvartsitt enn av kvarts (tabell 7, kapittel 2), noe som også gjelder de utgravde tuftene i Reisevuonna/Bugøyfjord (Simonsen 1961:479). Steinråstoff har vært funnet lokalt, men også hentet fra områder lenger unna. Kvarts og kvartsitt har man kunne hogge ut av fast berg, men disse råstofftypene har man også funnet i fjæra i form av steinblokker og rullesteiner. På en del av de kvarts- og kvartsittkjernene som er funnet i tuftene, gjenstår ennå deler av den vannrullede overflaten (sml. Hood 1991:242-244). Det finnes skifer i berggrunnen i området, men denne er av en kvalitet som lite egner seg til redskapstilvirkning. I Tanaområdet er skiferen derimot meget kompakt og hard (Hood u.å.). Enten har man oppsøkt dette området for å hente råstoff til skiferredskapene, eller så har man inngått bytetransaksjoner med de lokale beboerne som hadde lettere tilgang til, og kan hende kontroll over skiferbruddene. Det er også funnet enkelte avslag av råstofftyper som har kommet fra langt mer fjerntliggende kilder. Dette gjelder sør-skandinavisk flint, funnet i

---

¹ Dette er noe usikkert når det gjelder "Gressbakken Nedre Vest". Ifølge Hoods (1991) analyser er det mer kvarts enn kvartsitt i hus 3, 4 og 5 på denne lokaliteten, mens det ifølge Simonsen (1961:375) er en overvekt av kvartsitt. Misforholdet kan skyldes forskjellig oppfattelse av hva som er kvarts og hva som er kvartsitt. Jeg har ikke sett meg tid til å gå gjennom materialet selv.

hus 4 på "Gressbakken Nedre Vest" og i hus 17 i Iversfjord, samt jaspis fra nord-finsk område funnet i hus 1 i Reisevuonna/Bugøyfjord (Hood 1991:247-249).

I skogen har man blant annet hentet brensel, redskapsemner og treverk til boliger og båter, osv. Innsamling av brensel for vinteren må ha vært en ikke uvesentlig aktivitet i løpet av sommerhalvåret. Det er også mulig at man har hentet en del rekved i fjæra. Blant beinredskapene funnet på "Karlebotnbakken" er det funnet tre barkskraper¹ av lignende type som er kjent fra samiske områder i nyere tid. Barken har vært brukt til bearbeidingen av ulike typer skinn. Også sennagress brukt i sko/fottøy kan ha røtter langt tilbake i tid. Varangerområdet er rikt på vann- og myrområder der det vokser sennagress. Tradisjonelt skjedde skjæringen av sennagress i juli måned (Nilsen u.å.).

Sesongvariasjoner i ressursutnyttelse og bosetting

Den sesongvise opptreden av flere av de naturressursene som har vært utnyttet har gjort at en rekke aktiviteter og gjøremål har vært årstidsbestemte. Årssyklusen for næringsaktiviteter kan ha hatt følgende rytme:

Om *våren* ble aktiviteter i skogen og på fjellet vanskeliggjort av snesmeltinga. Tidlig på våren seig loddetorsken inn mot kysten, og den årvisse grønlandselen kom inn i fjorden i store flokker. Senere på våren begynte sjøfuglene å samle seg i fuglefjell og på øyer og holmer. Aktivitetene ble konsentrert om jakt og fangst av sjøpattedyr og fugl, fiske og eggsanking. En annen våraktivitet kan ha vært sanking av skjell og snegler. Dette må ha foregått fra båt i de strandnære områdene.

Sommeren var tiden for en rekke forskjellige aktiviteter. Tidlig på sommeren, når sevja gjorde at barken lett løsnet fra trærne, ble det sanket bark som skulle brukes til barking av skinn utover året. Never ble innsamlet for bruk i boligene, og for å lage ulike typer

---

¹En av barkskraperne, som forøvrig er ornamentert med siksakmønster og et meander-lignende mønster, er avbildet i Schanche 1989a, fig.7.

beholdere. Dette var også tiden for hugging av byggemateriale og emner til ulike typer redskaper samt sanking av kvann. Senere på sommeren startet fisket etter laks, sjørøret og sjørøye som gikk opp i de større elvene. I tillegg ble det drevet fjordfiske, først og fremst etter sei, samt innlandsfiske i vann og mindre elver. I de lange lyse sommernettene kunne man følge seistimenes bevegelser på fjorden, og dra ut med båt når forholdene syntes mest gunstige; ekstra liv og røre ble det nok når flokker med småhval kom inn fjorden. I siste del av sommeren var tiden kommet for sanking av bær.

Høsten var tiden for jakt og fangst av villrein. En annen viktig høstaktivitet har vært innsamling av brensel i skogen og i fjærasonen. Høstfisket har bl.a. dreid seg om stikking av flyndre og kveite, og også hysa fikk man først og fremst om høsten. I rullesteinsstrandvoller og i fast berg i innlandet og på kysten ble det i løpet av hele sommeren og ut over høsten søkt etter råstoff til steinredskaper.

Vinteren har vært den roligste årstiden med hensyn til høstingen av naturens ressurser. Særlig midtvinters gjorde de korte dagene at utendørsaktiviteter ble begrenset. Fjordfisket ble imidlertid drevet jamnlig vinteren igjennom, og denne tida av vinteren var ikke noe unntak i så henseende. Fisket kan i stor grad ha foregått på fjordisen. Snarefangst av rype og skogsfugl startet senhøstes og foregikk videre utover vinteren. Også reinen fanget man i snare på denne tiden av året. I tillegg jaktet man på de store flokkene med sjøfugl som lå ute på fjorden. Utpå nyåret ble dagene stadig lengre. Isen hadde nå lagt seg på de indre delene av fjorden, og her kunne man drive jakt på steinkobbe og annen sel som lå på iskanten. Vinteren var også den viktigste årstiden for bjørnejakt og beverfiske.

Et spørsmål som flere har vært opptatt av, er hvorvidt gressbakkentuftene er spor etter en sesongbosetting eller en helårig bosetting. Foregikk utnyttelsen av de forskjellige ressursene slik de er beskrevet ovenfor med utgangspunkt i en og samme boplass året rundt, eller har boplassene ligget på forskjellige steder til ulike årstider? Dette vil diskuteres nærmere i det følgende.

Gressbakkentuftene er uten tvil spor etter meget solide og permanente huskonstruksjoner som det må ha krevd en stor arbeidsinnsats å sette opp (se forslag til rekonstruksjon i kapittel 8). En av årsakene til at man har bygd disse solide boligene mener jeg har vært at de skulle brukes over et lengre tidsrom, ikke kun i en kort og hektisk sesong. Også de akkumulerte møddingene tyder på et slikt forhold. Bosetting over kortere tid, selv med repeterte opphold på stedet, vil gi små og begrensede møddinger. En mer permanent bosetting har sørget for mer eller mindre kontinuerlig deponering av møddingmateriale. Bein o.a. som har havnet i møddingen har raskt blitt dekket av nytt materiale, og dette har begrenset forråtnelsesprosessen og skapt gunstige bevaringsforhold. Dessuten har det gjort at materialet i mindre grad har blitt fraktet bort av f.eks. vind og sno. Et annet forhold som peker mot et langvarig opphold er fordelingen av gjenstander i og utenfor tuftene. Gjenstandene er funnet spredt over hele boligflaten samt i områdene på yttersiden av husveggene (se kapittel 3, figur 40-44). Mer situasjonsbestemte opphold vil ofte gi et enklere mønster og mindre spredning av funnene (Kelly 1992).¹

De tolkningene som har vært framsatt tidligere når det gjelder det bosettingsmønsteret som gressbakkentuftene representerer, har først og fremst basert seg på beinmaterialet fra tuftene; det er de osteologiske analysene av beinene fra møddingene som gir de sikreste indikasjonene på når på året tuftene har vært i bruk. Simonsen (1975:397-404) foreslår et flyttemønster der man har beveget seg mellom faste boplasser til ulike årstider. Gressbakkentuftenes solide karakter mener han tyder på at de har vært bebodd i den kalde årstiden. Han får medhold fra H.Olsen (1967; u.å) som har analysert det osteologiske materialet fra "Gressbakken Nedre Vest". Det finnes en rekke vinterindikatorer i materialet, og samtidig mener Olsen at det er trekk i materialet som tyder på tuftene ikke har vært brukt om sommeren (dette vil jeg komme nærmere inn på nedenfor).

---

¹Funnfordelingen i tuftene i Iverfjord på Nordkynn (se s.60-63) viser en tendens til konsentrasjon inn mot sentrum (E.Helskog 1983:120-130). Dette kan tyde på at disse tuftene representerer et noe annet bosetningsmønster enn gressbakkentuftene i Varanger.

Senere har flere argumentert for at boplassene kan ha vært bebodd hele året. Dette gjelder bl.a. Renouf (1981, 1989) og Engelstad (1984) (se også Myrvoll 1992; Schanche 1988, 1989a, 1992a). På bakgrunn av en analyse av redskapsinventaret og det osteologiske materialet fra ulike lokaliteter i Varanger (herunder "Gressbakken Nedre Vest") og Iversfjord på Nordkynn, konkluderer Engelstad (1984) med at ressursutnyttelsen i yngre steinalder i Øst-Finnmark har vært preget av diversitet og fleksibilitet. En slik fleksibilitet mener hun har vært nødvendig for å kunne møte fluktuasjoner i ressurstilgangen (Engelstad 1984:20; se også E.Helskog 1983). Hun forslår to modeller for hvordan dette har skjedd: enten har man flyttet mellom ulike boplasser på kysten og i innlandet, eller så har bosettingen på kysten vært mer eller mindre bofast med kortere opphold andre steder hvis situasjonen krevde det. Engelstad synes selv å ha størst tiltro til den siste modellen.¹ Også Hood (1991) argumenterer for en slik "logistisk mobilitet" (et begrep som er hentet fra Binford 1980).

I materialet fra Suovvejohka/Bergeby, "Karlebotnbakken", og "Gressbakken Nedre Vest", synes både vår, sommer, høst og vinter å være representert. Av årstidsindikatorer i disse tuftene kan nevnes bein fra grønlandsel og kolonihekkende fuglearter (vår), seibein (sommer), bein fra rein, rype, flyndre og hyse (høst/vinter), og bein fra arktisk hekkende sjøfuglarter samt bjørn og bever (vinter). Dette tyder på at befolkningen har vært forholdsvis bofast.

H.Olsen (1967) påpeker at det ikke har blitt identifisert fugleunger i materialet fra "Gressbakken Nedre Vest".² Dette tolker han som et tegn på at boplassen ikke har vært bebodd sommerstid (H.Olsen 1967:79). Det er grunn til å problematisere en slik tolkning. Fugleunger er sjeldent særlig kjøttrike før de er bort i mot flygedyktige, og dette kan ha gjort at man fant fangst av fugleunger lite attraktivt. Man kan heller ikke se bort i fra at

---

¹En svakhet med Engelstads analyse er at hun samler sammen materiale fra ulike kronologiske perioder i samme "sekk", uten å ta med i betraktning at det kan ha skjedd endringer i løpet av yngre steinalder (Schanche 1988:151). Dette kommenteres også av Hood (1991), men slik jeg ser det begår han selv den samme feilen (se nedenfor; den samme invendingen kan forøvrig rettes også mot Simonsen 1975 og Renouf 1981, 1989).

²Dette er ikke undersøkt i materialet fra de øvrige utgravde Gressbakkentuftene.

det har eksistert tabu mot fangst av fugleunger. Enkelte av de fugleartene som er representert har - som det er konkludert med tidligere i dette kapitlet - etter alt å dømme vært tatt i sommersesongen.

Det er funnet få eller ingen laksebein i gressbakkentuftene. Mangel på laksebein i tuftene på "Gressbakken Nedre Vest" tolkes av H.Olsen (1967:62) som nok et indisium på at boplassene ikke kan ha vært bosatt i sommerhalvåret. På tross av at laksebeinene har en dårligere resistens enn de fleste andre fiskebeinene, skulle man forvente en del laksebein om disse opprinnelig var deponert i møddingene. Flere av feltene med gressbakkentufter ligger lokalisert ved elver der det må ha gått opp laks. F.eks. ligger Kalkillebukta ikke langt fra Neidenelvas munning, og denne elva er kjent for å være en svært god lakseelv. En mulighet, som jeg har vært inne på tidligere, er at laksebeinene har vært selektivt deponert, en annen at man har forlatt de faste boplassene til fordel for fangstboplasser et stykke oppe i elvedalene for å drive fiske etter laks. Dette kan ha foregått i løpet av en kortere periode, og kan f.eks. ha vært kombinert med bærplukking. Flyttingene til slike sesongboplasser kan ha omfattet kun deler av befolkningen.

Et av Renoufs (1981, 1989) argument for at gressbakkentuftene representerer en bofast bosetting er at alle deler av reinskjelettet er representert i materialet "Gressbakken Nedre Vest" (H.Olsen u.å.). Hvis reinjakten har foregått i områder langt unna boplassen er det grunn til å forvente at det først og fremst er de kjøttrike delene av reinen som vil finnes i møddingmaterialet. Også i tuft 18 i Suovvejohka/Bergeby er alle deler av reinskjelettet representert (Hufthammer u.å.), og dette mener jeg underbygger Renoufs antagelser om at reinjakten ikke har foregått svært langt unna boplassen (slike analyser er ikke foretatt for det øvrige materialet fra utgravde gressbakkentufter).

Ifølge Renouf (1989:219-225) er reinbeinene funnet i anatomisk riktig posisjon i møddingene, noe som hun mener bekrefter at reinene er brakt til boplassen som hele slakt. Jeg noe skeptisk til om en slik iakttagelse kan brukes som argument for at skrottene er kommet til boplassen i ett stykke. Det ville innebære at man har fjernet kjøttet fra beinene på slik måte at skjelettet har blitt bevart helt. Dette er en høyst uvanlig, upraktisk

og uøkonomisk måte å partere slakt på. En annen mulighet er selvfølgelig at beinene har vært samlet sammen etterpå, for så å bli lagt i "riktig" stilling.

Som jeg har vært inne på tidligere i dette kapittelet (se tabell 27), varierer andelen av reinbein i møddingene. Størst prosentandel finnes i materialet fra "Karlebotnbakken" (49,7% av artsbestemte pattedyrbein). Jeg velger å se også dette som et uttrykk for at reinsdyr i hovedsak har vært en ressurs som har vært utnyttet fra boplassen ved kysten, og at varierende mengde reinbein i møddingene bl.a. er et uttrykk for hvor tilgjengelig denne ressursen har vært for de ulike boplassene, samt for en noe ulik spesialisering mellom de ulike boplassene.

Hood mener at reinbeinene som er funnet i gressbakkentuftene kun er spor etter en sporadisk reinjakt, og at mer omfattende reinjakt ble drevet fra midlertidige boplasser lenger inn i landet (Hood 1991:246). Dette begrunnes med at det er funnet få flateretusjerte spisser i gressbakkentuftene. Som jeg har vært inne på tidligere i dette kapittelet (avsnitt om jakt og fangst av pattedyr), er denne begrunnelsen svak. Flatehugging i større omfang får man først etter at gressbakkentuftene har gått ut av bruk.

Kalkillebukta har en noe annen artssammensetning og mengdefordeling av bein fra de ulike dyreartene enn de øvrige tuftene. Hufthammer (u.å.) mener at dominansen av seibein i tuft 17 i Kalkillebukta (se tabell 27) kan tyde på at den først og fremst har vært bosatt i sommerhalvåret. I alle fall tyder den lave andelen torskebein på at man ikke har drevet vårfiske på loddetorsk fra denne boplassen. Forklaringen kan være at torskefisket ikke har vært drevet i særlig omfang på grunn av at det har vært et begrenset innsig av loddetorsk i nærområdene til boplassen. Alternativt kan boplassen ha vært forlatt til fordel for en annen og mer sesongpreget boplass i den tida torsken kom sigende inn i Varangerfjorden. Det er imidlertid identifisert forholdsvis mange bein fra Grønlandsel i materialet fra Kalkillebukta, og dette er en art som opptrer omtrent samtidig med loddetorsken (mai/juni). En mulighet er at selfangsten har vært drevet i tida før man dro

til sesongboplassen for å fiske torsk, eller etter at man hadde vendt tilbake til boplassen i Kalkillebukta.

De mange beinene fra flyndrefisk/rødspette i materialet fra Kalkillebukta indikerer sannsynligvis et høstfiske. Det finnes ingen sikre vinterindikatorer i materialet. Blant de få fuglebeinene fra tufta er både rype og storfugl representert, og det er mulig at dette er arter som har vært tatt med snare i den perioden da snøen dekket marka.

Det osteologiske materialet fra Kalkillebukta og antyder med andre ord at bosettingen har hatt en mindre permanent karakter enn det analysen av de øvrige lokalitetene tyder på. Et forhold som også taler for en slik tolkning er at det er akkumulert lite møddingmateriale på denne boplassen, samt at begge de tuftene som er utgravd er forholdsvis funnfattige (prøvestikking i flere av de andre av tuftene antydnet at dette er tilfellet også for de øvrige tuftene i feltet). En annen mulig forklaring på det begrensede funnmaterialet fra Kalkillebukta er at redskapsinventaret hovedsaklig har bestått av tre, horn og bein, og at det har vært dårlige bevaringsforhold for organisk materiale på stedet.

Det osteologiske materialet fra Nuvvusgohppi/Høybukt, en annen boplass på sørsiden av Varangerfjorden, har visse likhetstrekk med materialet fra Kalkillebukta. Det er gjort begrensede utgravninger i møddingene framfor to av gressbakkentuftene på denne lokaliteten (Simonsen 1963:220-226). Det osteologiske materialet herfra er meget begrenset og analyseresultatene er dessuten blandet sammen med osteologisk materiale fra nærliggende lokaliteter som sannsynligvis har en noe tidligere datering. Det er likevel verdt å nevne at det osteologiske materialet fra Nuvvusgohppi/Høybukt (H.Olsen 1967) har lignende tendenser som materialet fra Kalkillebukta, blant ved at andelen av sei-bein er forholdsvis høy.

En mulig tolkning av materialet fra boplassene i Kalkillebukta og Nuvvusgohppi/Høybukt sammenholdt med materialet fra de øvrige lokalitetene, er at det har eksistert to bosettingssystem i Varanger. Bosettingen på nordsiden av fjorden og i de indre

fjordområdene har vært tilnærmet bofast, evt. med et årlig sesongopphold i elvedalene for å fiske laks. Selv om menneskene selvfølgelig har beveget seg rundt i terrenget for å utføre ulike typer gjøremål knyttet til utnyttelse av naturens ressurser, ofte til områder som har ligget et godt stykke unna hovedboplassen, har dette ikke innebært forflytninger av større deler av befolkningen. I de mindre fjordene på sørsiden av Varangerfjorden har bosettingen hatt en mer sesongpreget karakter. Også her har man bodd i hus av gressbakkentype på hovedboplassen, men denne boplassen har vært forlatt oftere eller i lengre perioder enn det som har vært vanlig på nordsiden av fjorden. Sesongboplasser kan ha vært benyttet under vårtorskefisket og laksefisket. Det er også mulig at boplassen har vært forlatt i større deler av vinteren.

Det er forøvrig meget interessant at forskjeller i bosettingsmønster mellom disse to områdene er dokumentert også for den samiske bosettingen i historisk tid. Mens Neiden-siidaen (og også Pasvik-siidaen) hadde sine vinterboplasser i innlandet, hadde Varanger-siidaen vinterboplassene ved fjorden (Tanner 1929; Helland 1906; Vorren 1980). Som jeg vil vise i neste kapittel, er det er det også andre trekk i det arkeologiske materialet som synes å sammenfalle med situasjonen i området slik vi kjenner den fra historiske og etnografiske kilder.

Til slutt i dette kapittelet vil jeg nevne materialet fra Pasvikdalen. Det er her registrert flere regulære gressbakkentufter (se appendix I samt kapittel 2 s.57), selv om dateringen ennå er noe usikker. Hvorvidt disse tuftene er spor etter en egen innlandsbefolkning eller en befolkning som i tider av året har bodd på kysten, er selvfølgelig vanskelig å fastslå. Tuftenes nedgravde karakter kan tyde på at de ikke representerer en kortvarig sesongbosettong. På eventuelle sesongboplasser for de menneskene som bodd i gressbakkenhusene på kysten er det mer nærliggende å tenke seg boliger, telt eller gammer, av en noe lettere karakter.

Oppsummering

De artsbestemte beinene fra møddingene viser at menneskene som bodde i hus av gressbakkentype har utnyttet et rikt spekter av ressurser. I tillegg til fiske har man drevet jakt og fangst av pattedyr og fugl. De marine ressursene synes å ha vært mest beskattet. Ressursutnyttelsen har foregått etter en årssyklus, som blant annet har vært bestemt av den sesongvise opptreden av ulike arter.

Artssammensetningen i møddingmaterialet fra ulike utgravninger viser variasjoner som tyder på at det har eksistert forskjeller i hvilke ressurser som har vært utnyttet mellom ulike hus på en og samme boplass, og mellom ulike boplasser. Dette kan tyde på en forskjellig økonomisk spesialisering, noe jeg forøvrig vil komme tilbake til i neste kapittel.

De fleste av gressbakkentuftene synes å representere en mer eller mindre bofast bosetting, slik at ressursene i de omkringliggende områdene har vært unyttet med utgangspunkt i en og samme boplass gjennom store deler av året. I kortere perioder har boplassene vært forlatt til fordel for mer sesongpregede boplasser.

Forskjeller i det osteologiske materialet og i det øvrige arkeologiske materialet fra ulike lokaliteter tyder på at varigheten og hyppigheten av sesongboplasser varierer i ulike regioner. For lokalitene Suovvejohka/Bergeby, "Karlebotnbakken" og "Gressbakken Nedre Vest" har jeg foreslått at man i løpet av en kortere periode i siste del av sommeren flyttet opp i elvedalene for å fiske laks, eventuelt også for å plukke bær. Materialet fra Kalkillebukta tyder på at man oftere og/eller i lengre perioder har forlatt boplassen for sesongopphold i andre områder. Både fisket på loddetorsken tidlig på våren og laksefisket om sommeren kan ha foregått fra en sesongboplass. Det er også mulig at boplassen har vært forlatt i en periode på vinteren. Med dette som utgangspunkt har jeg antydnet at det kan ha eksistert to ulike bosettingssystem i Varanger: ett på nordsiden av fjorden og i de indre fjordområdene, et annet i de mindre fjordene på sørsiden av Varangerfjorden. Eventuelt kan det ha eksistert et tredje system, tilknyttet boplassene i Pasvik, der befolkningen tilbrakte største delen av året i innlandet.

KAPITTEL 7

BOSETNINGSSTRUKTUR OG SOSIAL ORGANISERING

Innledning

I dette kapitlet vil jeg presentere tolkninger vedrørende den sosiale organiseringen og struktureringen av samfunnet i tiden rundt 2000 f.Kr. Av spørsmål som vil diskuteres særskilt er om den geografiske spredningen av bosetningen er strukturert etter et bestemt mønster, og om dette kan avspeile ulike territoriale grupper/samfunn. Jeg vil også komme med konkrete forslag til hvor mange mennesker som kan ha hatt sin tilhørighet innenfor hvert samfunn. Deretter vil samfunnets sosiale organisering diskuteres. Dette gjelder både selve organisasjonsformen, og de sosiale rollene og skillelinjene som har eksistert i samfunnet. I tilknytning til disse problemstillingene vil jeg komme inn på om hvert hushold har vært selvforsynende, eller om økonomien har vært mer spesialisert slik at spesielle oppgaver har vært fordelt mellom ulike grupperinger. Til sist i kapitlet vil jeg se nærmere på hvilken form for kontakt man har hatt med andre, samtidige samfunn.

Utgangspunktet for tolkningene er det arkeologiske materialet slik det er presentert i kapittel 2 og 3, med en særlig vektlegging på den romlige distribusjonsanalysen i kapittel 3. Også konklusjonene vedrørende sesongmessighet i ressursutnyttelse og bosetning (kapittel 6), vil være av betydning for vurderingen av samfunnsorganisering og sosiale relasjoner mellom mennesker.

I kapittel 5 ble det presisert at samfunn er resultat av en kontinuerlig struktureringsprosess. Samfunn er derfor ikke statiske, men dynamiske og i stadig endring. Det bildet som presenteres i dette kapitlet vil på tross av en slik erkjennelse ha en statisk karakter. Intensjonen er å tegne et bilde av de rådende forhold på et gitt tidspunkt. Framstillingen vil derfor være beskrivende, og til en viss grad også problematiserende, men i liten grad forklarende. Forklaringene kommer i neste kapittel.

Bosettingsstruktur og sosiale territorier

Som vist i kapittel 3 (s.66-71), antyd det gressbakkentuftenes fordeling rundt Varangerfjorden en gruppering innenfor to ulike områder: ett på sørsiden av Varangerfjorden - fra Korsfjorden til og med Reisevuonna/Bugøyfjorden, og ett i de indre delene av Varangerfjorden samt ut til Sjøbuselva på nordsiden av fjorden. I samme kapittel (s.99-100) argumenterte jeg for at det enkelte hus av gressbakkentype normalt har vært i bruk over en lengre tidsperiode, og at flertallet av de registrerte tuftene derfor kan representere en samtidig bosetning. Dette innebærer at det fordelingsmønsteret som tuftene viser i hovedtrekk må samsvare med datidens geografiske bosettingsmønster.

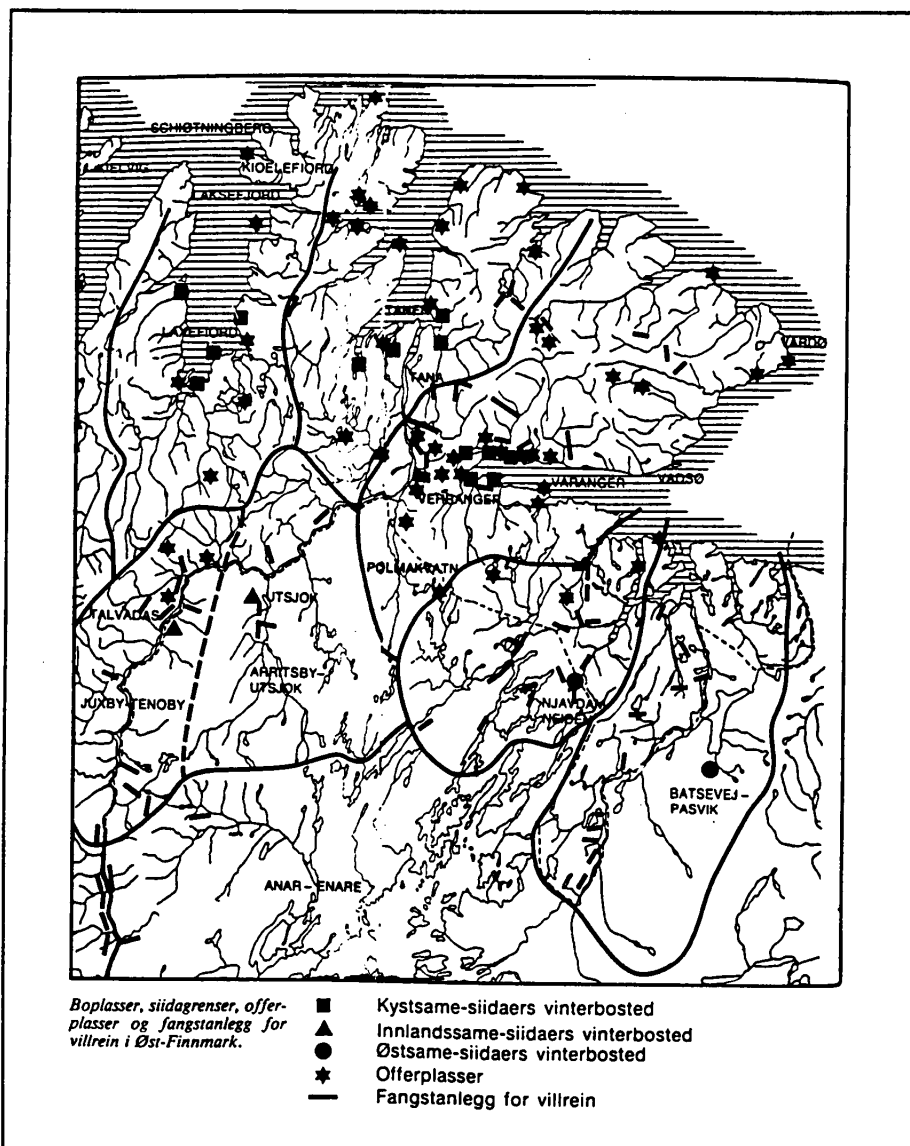
Den geografiske fordelingen av boplasser til to ulike områder synes ikke å ha "naturlige" forklaringer, da det mellomliggende området fra Reisevuonna/Bugøyfjord til Oðđajohka/Nyelv ikke har noen klare særtrekk med hensyn til topografi eller andre naturforhold. En rekke likhetstrekk mellom de to områdene gjør at det heller ikke er grunn til å tro at fordelingen er tilfeldig. I tillegg til at antall tufter innenfor hvert av områdene er omtrent likt - rundt 100 tufter, synes det også å eksistere et mønster med hensyn til antall tuftfelt og antall tufter i hvert felt. De tilsammen (minst) 34 registrerte feltene fordeler seg likt mellom de to områdene, og av disse omfatter de fleste feltene et antall på under 10 tufter. Innenfor hvert av områdene er det dessuten registrert *ett* større felt på mellom 20 og 30 tufter. Selv om registreringene ikke viser den fullstendige oversikten over det opprinnelige antall gressbakkentufter i Varanger - blant annet fordi en rekke tuftfelt må være fjernet av nyere aktivitet - er det vanskelig å forstå disse variasjonene og sammenfallene som annet enn resultat av kulturelt betingede valg. Dette betyr med andre ord at gressbakkentuftenes fordelingsmønster avspeiler de sosiale forholdene som rådde på den tiden tuftene var bebodd. Det gjentatte mønsteret for de to områdene tyder på at vi har å gjøre med adskilte sosiale enheter - to adskilte samfunn.

En slik tolkning av distribusjonsmønsteret for gressbakkentufter i Varanger underbygges ved at det eksisterer et lignende mønster når det gjelder fordelingen av slike tufter rundt

Porsangerfjorden. Tuftene i Porsanger er samlet innenfor ett område (tilsvarende de to i Varanger), og i dette området er det registrert et tilnærmet likt antall tufter som for hver av grupperingene i Varanger. På de fleste lokalitetene finnes det et begrenset antall tufter, mens ett av feltene skiller seg fra de øvrige ved et særlig høyt antall tufter. I Porsanger er antall registrerte gressbakkentufter omkring halvparten av de som er registrert i Varanger. Dette, sammen med at tuftene her er konsentrert innenfor et begrenset område, tyder på at vi har å gjøre med ett samfunn tilsvarende de to i Varanger.

Konsentrasjonen av tufter innenfor forholdsvis begrensede områder kan tyde på at nærhet i rom har vært viktig for bosetningen innenfor samfunnet. Dette kommer særlig sterkt til uttrykk når det gjelder Porsanger, der gressbakkentuftene ligger samlet i en meget begrenset del av fjordområdet. Det er nærliggende å se dette i sammenheng med hvordan samfunnene har vært organisert - noe jeg vil komme nærmere inn på senere i dette kapitlet - og med en territorial inndeling av områdene. Jeg ser det som en meget sannsynlig tolkning at grupperingene av boplasser avspeiler og avgrenser de territoriene som hvert samfunn har rådd over. At boplasser ikke har vært plassert i grensesonen mellom de to grupperingene av gressbakkentufter i Varanger tolker jeg som en markering av den territoriale grensen mellom samfunnene.

En lignende områdeinndeling mellom likeartede, tilgrensende samfunn er kjent fra den historisk dokumenterte samiske bosetningen i Varangerområdet. Den tradisjonelle organiseringen av samiske samfunn i såkalte siidaer har gjort seg gjeldende i området fram til nyere tid, og blant øst-samene var denne organisasjonsformen intakt helt fram til dette århundret (Tanner 1929). Jeg skal senere komme nærmere inn på den sosiale organiseringen innenfor siidaene; i denne omgangen er det først og fremst den territoriale inndelingen som er av interesse. Til hver siida hørte et bestemt område - et territorium. Innenfor territoriet hadde siidaen spesielle rettigheter med hensyn til jakt, fangst og fiske (Tanner 1929; Solem 1933; Vorren og Manker 1981), og grensesonen mellom to siidaer var et fellesområde med felles rettigheter (Tanner 1929:347).

Figur 47. Rekonstruksjon av siida-områder i de østlige delene av Finnmark. (Fra Vorren 1980, gjengitt i Niemi 1983:174).

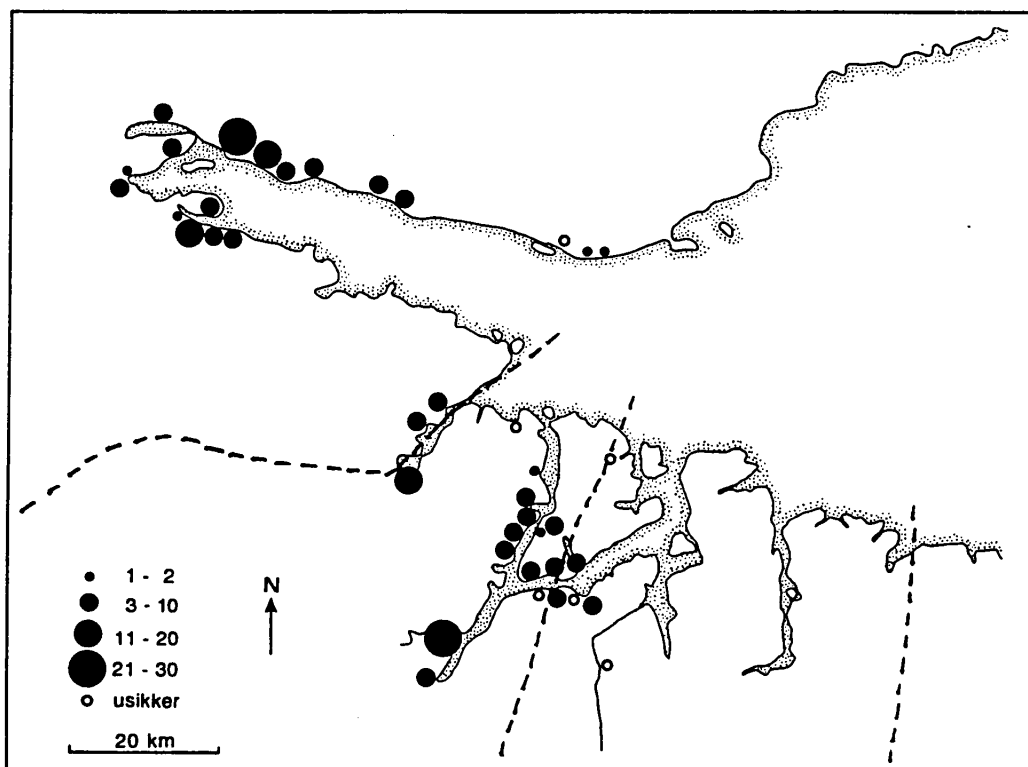
På grunnlag av arkivmateriale og feltundersøkelser av kulturminner har Vorren (1980) rekonstruert siidaområdene i Finnmark. Som vist i figur 47, var det tre siida-områder i Varanger: Varanger-siidaen, som omfattet Nord-Varanger og de indre delene av Varangerfjorden, samt Neiden-siidaen og Pasvik-siidaen, som begge lå på sørsiden av Varanger-fjorden. Øst for Pasvik-siidaen, nå på russisk side av grensen, lå Petsjenga-siidaen. Sør for Petsjenga-siidaen lå Suenjel-siidaen, som var en ren innlandsiida.

På neste figur (figur 48) har jeg tegnet inn de rekonstruerte siida-grensene i Varanger på fordelingskartet for gressbakkentufter. Man ser her at det eksisterer et visst samsvar mellom grupperinger av gressbakkentufter og siida-områder: dette gjelder Varanger-siidaen og Neiden-siidaen. Det er nærliggende å se dette sammenfallet som et uttrykk for en kontinuitet fra jakt-fangst samfunnene i steinalderen og fram til den historisk dokumenterte samiske bosetninga i området. Med forbehold om at endringer ikke har skjedd som en lineær, enveis prosess, slik at det kan ha eksistert ulike variasjoner til ulik tid, mener jeg altså at man i overgangen til nyere tid så den siste rest av en territorial inndeling av Varangerområdet som hadde sin forløper allerede i yngre steinalder. I denne forbindelsen er det interessant at lignende samsvar synes å ha eksistert når det gjelder sesongvariasjoner i bosettingsmønster innenfor Varanger-siidaen og Neiden-siidaen, og bosetningen i de samme områdene for 4000 år siden (se kapittel 6). Som det går fram av figur 48, ligger noen av de registrerte tuftfeltene ligger i og like utenfor Neiden-siidaens grenseområder. Dette kan være uttrykk for at grensene har vært noe annerledes i forhistorisk tid, slik at det territoriet som tilsvarer Neiden-siidaen har omfattet en litt større kyststrekning.

Bortsett fra tuftfeltene i grenseområdene mot Neiden-siidaen, er det ikke registrert kystboplasser med gressbakkentufter innenfor Pasvik-siidaen. Olsen (1984:158-166) argumenterer for at oppdelingen av to siidaer i Sør-Varanger har skjedd først i tidlig metalltid, slik at det før denne tiden ikke har vært noen territorial grense mellom Pasvik- og Neiden-siidaen. Det arkeologiske materialet gir imidlertid visse indikasjoner på at dette kan ha skjedd på et tidligere tidspunkt. I området Vaggatem - Noatun i indre Pasvik er det registrert flere tufter av gressbakkentype (se appendix I samt kapittel 2, s.57-58), og det er mulig at disse tuftene er spor etter et tredje samfunn som har vært beslektet med og samtidig med de to øvrige "gressbakken-samfunnene" i Varanger. Som jeg var inne på i forrige kapittel, kan boplassene i Pasvik være spor etter en befolkning som har oppholdt seg i innlandet i større deler av året. Territoriet for dette samfunnet kan grovt sett ha omfattet de samme områdene som Pasvik-siidaen har hatt råderett over. Dette er en tolkning som jeg nødig vil hevde for bastant siden datamaterialet fra Pasvik er mangelfullt; det foreligger f.eks. ennå ikke sikre dateringer av noen av tuftene. Framtidige

undersøkelser og registreringer i indre Pasvik kan gi bedre holdepunkter for tolkninger av materialet.

Figur 48. Fordelingskart over gressbakkentufter i Varanger med inntegnede samiske siidagrensler.

Folketall

Jeg har tidligere uttrykt skepsis når det gjelder beregninger av folketall i forhistoriske samfunn (Schanche 1988:186). Utgangspunktet for slike beregninger har gjerne vært den biodynamiske produksjonen i området samt statistiske beregninger av gjennomsnittlige antall samtidige hus på boplassene, og av det gjennomsnittlige boligareal pr. individ. Slike regnestykker tar lite hensyn til kulturelle faktorer. Ressursutnyttelse er ikke utelukkende bestemt av ressurstilgang, men også kulturelt betinget, og det kan være store variasjoner mellom ulike samfunn når det gjelder boligens størrelse og antall mennesker som har hatt tilhold i hver bolig. Likevel: det arkeologiske materialet jeg har gitt meg i kast med nærmest inviterer til slike beregninger når det gjelder Varangers

folketall i tida rundt 2000 f.Kr. Oversikten når det gjelder antall boplasser og husstrukturer innenfor et område i et begrenset tidsrom må sies å være sjeldent god i en arkeologisk/forhistorisk sammenheng. Jeg vil imidlertid legge til at de tallene jeg kommer fram til nok har store feilmarginer.

Fra før av foreligger det flere og tildels avvikende forslag når det gjelder størrelsen på boplassene i yngre steinalder i Finnmark. Både Nummedal (1937), Gjessing (1942; 1945), Simonsen (1972; 1976; 1979) og Renouf (1981; 1984; 1989) tolker de store tuftfeltene fra yngre steinalder i Varanger som spor etter landsbyer eller fiskevær med ansamlinger av mange hus, men med det forbehold at neppe alle tuftene som finnes på en lokalitet har vært samtidige. Simonsen (1972:188; 1979:397-404) spesifiserer dette nærmere ved å foreslå at antall samtidige hus på lokaliteten "Gropbakkeengen" (Ruovdenjunlovta), der det er registrert vel 80 hustufter datert til første halvdel i yngre steinalder, har vært 30-40 (Simonsen 1972) eller 20-30 (Simonsen 1979). På den senere lokaliteten "Gressbakken Nedre Vest" mener han antall samtidige hus har vært 10-15. Her mener han altså at bort i mot flertallet av husene har vært samtidige. På hver av disse boplassene foreslår han at det har bodd 130-150 personer, for mens de relativt små husene (12-20 m²) på "Gropbakkeengen" var boliger for kjernefamilier på rundt 6 personer, bodde det to eller flere familier i de større husene på "Gressbakken Nedre Vest". Slike store gressbakkenhus (40-70 m²) rommet fra 12 til 15 personer. Utgangspunktet for disse forsøkene på å anslå antall personer pr. hus er etnografiske paralleller. Gressbakkenhusene sammenstilles f.eks. med de inuittske vinterhusene på Vest-Grønland. Disse store husene rommet flere familier (Simonsen 1979:375-378).

Også E.Helskog (1983), K.Helskog (1984a) og Andreassen (1985) har diskutert antall beboere i ulike steinalderhus og størrelsen på den samtidige bosetningen. De kommer fram til lignende resultat som Simonsen når det gjelder forholdet mellom antall beboere og størrelsen på boligen, men er sterkt kritiske til at det skal ha eksistert boplasser av den størrelsen som Simonsen foreslår. På lokaliteten Iversfjord på Nordkynnhavøya, der det er registrert 44 hustufter fra steinalder og tidlig metalltid, mener E.Helskog (1983:57, 150-151) at ikke mer enn to av husene har vært samtidige. Et lignende antall kommer

Andreassen (1985:247) fram til for bosetninga på Sørøya i yngre steinalder. K.Helskog (1984a) har tatt for seg det samme materialet som Simonsen hadde som utgangspunkt for sine beregninger: hustuffer datert til yngre steinalder i Varanger. Med grunnlag i ¹⁴C-dateringer og statistiske beregninger mener han å tilbakevise at det skal ha eksistert landsbyer av den størrelse som Simonsen tidligere hadde foreslått. Helskog (1984a:52) mener boplassene normalt har omfattet fra 1 til 6 samtidige hus, eller mer sannsynlig: fra 1 til 4 hus. I likhet med Simonsen betrakter han gressbakkenhusene som boliger for to til tre familier. Gjennomsnittlig antall beboere av hvert hus beregner han til 12 personer, og gjennomsnittet for folketallet på hver boplass til mellom 40 og 60 personer (K.Helskog 1984a:66)

Disse vurderingene av størrelsen på de forhistoriske boplassene mener jeg gir grunn til flere kritiske merknader. Med utgangspunkt i noen få lokaliteter og et begrenset arkeologisk materiale diskuterer man bosettingsbildet for *hele* yngre steinalder og for langt større områder enn de konkrete lokalitetene som behandles. Simonsen (1972; 1976; 1979) ser f.eks. lokalitetene "Gropbakkeengen" og "Gressbakken Nedre Vest og Øst" som representativt for yngre steinalder i Varanger, og det er på bakgrunn av materialet fra disse lokalitetene han setter opp en modell for bosettingsmønster og samfunnets størrelse og organisering. E.Helskog (1983:150) kritiserer denne modellen for å være statisk og for generaliserende. Jeg vil imidlertid påstå at hennes alternativ kun er å bytte ut modellen med en annen, like generaliserende modell. Ut fra det arkeologiske materialet fra Iversfjord-lokaliteten argumenterer hun for variasjon og fleksibilitet i bosetning og ressursutnyttelse, og for at boplassene generelt har vært små. Slike forhold mener hun har gjort seg gjeldende gjennom hele yngre steinalder og den perioden som i dag benevnes tidlig metalltid (se også Engelstad 1984).

Også K.Helskog (1984a) tar utgangspunkt i noen få lokaliteter når han diskuterer de "normale" forholdene i yngre steinalder i Varanger. I tillegg mener jeg han har en tendens til ukritisk og i for stor grad å støtte seg til resultatene fra ¹⁴C-dateringer. På lokaliteten "Gressbakken Nedre Vest" er 7 av de tilsammen 14 tuftene ¹⁴C-datert. Av disse ligger 6 innenfor samme tidsmargin hvis en tar hensyn til standardavviket, og den syvende

mangler kun et par tiår på å falle innefor samme margin. På tross av usikkerhetene ved ¹⁴C-dateringer velger Helskog å fokusere på variasjonene mellom dateringene, som han mener indikerer at høyst 6 av tuftene på lokaliteten har vært bebodd samtidig (K.Helskog 1984a:44-51).

Et sentralt argument for at det har vært få samtidige hus på boplassene i yngre steinalder, er at hvert hus har hatt en forholdsvis kort levetid. Man har tatt utgangspunkt i det som har vært vanlig for samiske torvgammer, og konkluderer med at steinalderhusene normalt har vært brukt i fra 30 til 50, eventuelt 70 år. Som jeg har argumentert for tidligere (se kapittel 3, s.99-100), er det mye som tyder på at de nedgravde steinaldertuftene representerer hustyper/gammetyper som har hatt en mye lenger "levetid". Når det gjelder gressbakkentuftene mener jeg at enkelte av tuftene kan ha utgjort fundamentet for en bolig i hele den perioden denne hustypen var i bruk, dvs. i minst 200 år (se s.99). Den gjennomsnittlige bruksperioden for det enkelte hus av denne typen må imidlertid ha vært en del kortere. Blant annet tyder stratigrafiske forhold på at noen av husene på en del lokaliteter har vært bosatt til ulik tid. I noen tilfeller ligger vollen til en tuft over vollen til nabotufta (noe som blant annet går fram av plantegningene av tuftfeltene i appendix I og II), og dette kan tyde på at tuftene ikke har vært samtidige. Dette er imidlertid ikke en helt uproblematisk tolkning. Nelson (1983 [1899]:249) skriver f.eks. om inuittene ved Bering-stredet at inngangen til et hus gjerne kan ligge på toppen av en annet hus. På bakgrunn av en samlet vurdering av disse forholdene vil jeg foreslå at den gjennomsnittlige bruksperioden for det enkelte hus av gressbakkentype har vært halvdelen av den totale bruksperioden for slike hus, dvs. minst 100 år.

Hvis husformer av gressbakkentypen bare var i bruk i en periode på omkring 300 år, og den generelle bruksperioden for det enkelte gressbakkenhus har vært rundt 150 år, må en stor del av de registrerte gressbakkentuftene representere en samtidig bosetning. I territoriet som tilsvarer Varanger-siidaen, dvs. områdene innerst i og på nordsiden av Varangerfjorden, er det registrert i overkant av 100 tufter. I tillegg må man regne med at en del tufter fortsatt er uregistrerte samt at et større antall tufter - kanskje 20 - 30 % av det totale antallet (som da skulle bli i overkant av 150 tufter) - er fjernet av nyere

aktiviteter. Med i vurderingen av antall samtidige tufter må man også ta med i betraktning at noen av boplassene kan ha vært flyttet i løpet av perioden, slik at ikke alle boplassene representerer en samtidig bosetning. Med dette som utgangspunkt vil jeg anslå antall samtidige hus innenfor dette området til å ha vært rundt 75.

I området/territoriet på sørsiden av fjorden er det registrert en del færre tufter enn for territoriet på nordsiden/i de indre delene av Varangerfjorden. Dette betyr sannsynligvis at også antall samtidige hus har vært noe lavere. Antall registrerte tufter innenfor dette territoriet er i underkant av 100, og med samme "regnemåte" som ovenfor vil antall samtidige hus bli rundt 50.

Hvis jeg nå skal gå et skritt videre og anslå folketallet innenfor hvert territorium/samfunn, er det først nødvendig med en vurdering av hvor mange mennesker som har hatt tilhold i hvert hus. Som nevnt ovenfor har både Simonsen (1979:397-404) og K.Helskog (1984a:66) foreslått at gressbakkenhusene har rommet flere familier, og det oppgis et gjennomsnittlig antall på mellom 12 og 15 personer. Helskog fører den mest omfattende argumentasjonen for denne konklusjonen; han trekker blant annet inn en rekke etnografiske data som viser at boligene til nordlige jakt-fangst folk har rommet forholdsvis mange mennesker og at gulvareal pr. individ har vært ganske begrenset. Dette gjelder f.eks. de tradisjonelle samiske boligene. Det gjennomsnittlige gulvarealet for boligen til en samisk kjernefamilie beregnes av Elgström (1922:171) til å ha vært rundt 12 m². Blant forskjellige inuitsamfunn finnes det en rekke eksempler på at hus med mindre gulvareal enn det gressbakkenhusene har hatt, har rommet flere familier (Thalbitzer 1914; Nelson 1983 [1899]; Oswalt 1967). Når jeg likevel velger å sette tallet noe lavere, til rundt 10 personer pr. gressbakkenhus, er det på bakgrunn av en vurdering av den samtidige konteksten. Eksemplene fra samiske og inuittiske samfunn gjelder hovedsaklig sesongboliger. Gressbakkenhusene har sannsynligvis vært bebodd i større deler av året (se kapittel 6), og dette kan ha skapt behov for mer rommelige forhold i boligen. Forøvrig vil jeg presisere at det sannsynligvis har eksistert en del variasjoner både med hensyn til antall personer så vel som den sosiale sammensetningen innenfor hvert hus/hushold.

Når jeg har foreslått 10 personer pr. hushold er dette er ment å vært det *gjennomsnittlige* antallet.

I tabell 33 har jeg beregnet folketallet ut fra ulike alternativ når det gjelder antall samtidige hus innenfor et territorium/samfunn, og det gjennomsnittlige antall mennesker som har hatt tilhold i hvert enkelt hus. Det jeg betrakter som de mest sannsynlige alternativene er avmerket spesielt. Som jeg har argumentert for ovenfor, finner jeg det mest sannsynlig at antall samtidige hus innenfor det ene (det

		Antall personer i hvert hus			
		5	10	15	20
Antall samtidige hus	25	125	250	375	500
	50	250	500	750	1000
	75	375	750	1125	1500
	100	500	1000	1500	2000
	125	625	1250	1875	2500

Tabell 33. Folketall beregnet ut fra ulike alternativ når det gjelder antall samtidige gressbakkenhus innenfor et territorium/samfunn og gjennomsnittlig antall beboere av hvert hus.

nordligste) samfunnet i Varanger har vært rundt 75. Med et gjennomsnitt på 10 personer i hvert hus vil dette gi et folketall på rundt 750. Samfunnet på sør-siden av Varangerfjorden kan ha vært noe mindre - rundt 500 personer. Manglende datamateriale gjør at jeg ikke vil anslå størrelsen av et eventuelt samfunn i Pasvik-området.

Det har vært store variasjoner med hensyn til hvor mange mennesker som har bodd sammen på hver boplass. På de minste boplassene har det kun ligget et par hus samlet. I Suovvejohka/Bergeby er det registrert opp mot 30 gressbakkentufter. De fleste av disse tuftene kan ha vært samtidige. Hvis vi går ut fra at rundt av 20 tuftene representerer en samtidig bosetning, og at hvert hus har rommet rundt 10 personer, får vi som resultat at det har bodd 200 mennesker på denne boplassen. Etnografiske beretninger viser at dette på ingen måte er noen uvanlig størrelse for jakt-fangst folk i arktiske og subarktiske områder (se f.eks. Riches 1982:63-64; Nelson 1983 [1899]:257, 262; Clark 1984:191). Ifølge Tanner (1929:211) omfattet Suenjel-siidaens vinterboplass tilsammen 40 familier.¹

¹Det finnes også eksempler på at sesongboplasser har samlet et langt større antall mennesker. Nelson (1983 [1899]:261) beskriver i 1881 en sommerboplass på kysten av Sibir med hele 600-800 innbyggere.

Sosial organisering

Diskusjonen omkring boplassenes størrelse og de resultat man mener å ha kommet fram til er ikke utelukkende bestemt av det arkeologiske materialets karakter og gode etnografiske paralleller. Slik jeg ser det er det også et resultat av forskerens valg og mer eller mindre forutinntatte oppfatninger når det gjelder livsvilkår, kulturforhold og den sosiale organiseringen i de forhistoriske jakt-fangst samfunnene i Finnmark. Før jeg kommer nærmere inn på hvordan gressbakkentuftene kan tolkes i forhold til samfunnets sosiale organisering, vil jeg ta for meg tidligere framsatte forslag til samfunnsorganiseringen i yngre steinalder. Jeg finner det naturlig å konsentrere meg om Øst-Finnmark og Varanger.

Simonsens tolkning av de store steinalderlokalitetene i Varanger som spor etter vinterboplasser der hele befolkningen var samlet, begrunnes blant annet i etnografiske analogier fra samme område. Simonsen tegner altså et bilde av forholdsvis stabile sosiale forhold fra steinalder fram til den historisk dokumenterte samiske bosetningen, men han argumenterer også for visse endringer. I tillegg til endringer i familiestrukturen (overgang fra kjernefamilie- til flerfamiliehus), skjedde det ifølge Simonsen (1979:472) en viss økonomisk differensiering og utvikling av mer spesialiserte profesjoner mot slutten av yngre steinalder. Likevel mener han at samfunnsorganisasjonen hele tiden har vært egalitær. Han betrakter de store lokalitetene med steinaldertufter som de fysiske spor etter *ett* samfunn (en "stamme") (Simonsen 1972:164). Hvorvidt han ser boplasser med færre tufter som spor etter de mer spredte sesongboplassene, eller om han tenker seg flere andre samtidige, men mindre samfunn, er usikkert. Simonsen velger i stor grad å tilpasse tolkningene en etnografisk beskrevet samfunnsmodell, og synes å overse noen av de iøynefallende forskjellene som det arkeologiske materialet vitner om. Vi må imidlertid ta med i betraktning at kunnskapen om det arkeologiske forholdene i dag er langt mer omfattende enn den var da Simonsen lanserte sine tolkningsforslag.

E.Helskog (1983)/Engelstad (1984) kritiserer Simonsen for å skape en statisk modell av steinaldersamfunnene i Finnmark. Selv er hun svært forsiktig med å bruke begrep som

samfunn og sosial organisasjon i sine tolkninger av det arkeologiske materialet fra Iversfjord på Nordkynnhalvøya (E.Helskog 1983). Hun mener imidlertid at dette materialet tyder på at bosetninga i steinalderen hadde form av små og spredte sjølforsynte hushold uten noe fast og enhetlig bosettingsmønster. Senere definerer hun disse gruppene som s.k. "bands". Selv om Helskog/Engelstad sier lite konkret om den sosiale strukturen og den interne organiseringen i samfunnet, framgår det av hennes arbeider at hun velger å tolke materialet i forhold til en annen samfunnsmodell enn Simonsen. Organiseringen av befolkningen i små, selvstendige og uavhengige sosiale enheter mener hun har vært nødvendig og en naturlig konsekvens av naturforholdene i disse nordlige områdene:

It is the local band which is most evident along the coast of Finnmark. It is the local band with its task groups which has the necessary fluidity to maintain the flexibility required to adjust to changing circumstances. (Engelstad 1984:20)

En slik konklusjon er tydelig påvirket av økonfunksjonalistisk tankegang.

E.Helskogs/Engelstads "band"-modell støttes av K.Helskog (1984a:60; 1988:26-28), som foreslår at hver gruppe/bosetning (dvs. hvert "band") har hatt en leder. Hver husholdning har vært selvforsynt, men innenfor gruppen kan man ha samarbeidet i enkelte former for jakt. Kontakten med tilsvarende grupper mener han har skjedd via sosiale og religiøse sammenkomster.

I likhet med E.Helskog/Engelstad ser Renouf (1981; 1984; 1989) den sosiale organiseringen av steinalderssamfunnene i Finnmark som en konsekvens av de rådende naturforholdene, men til forskjell fra E.Helskog/Engelstad og K.Helskog mener hun resultatet har vært utvikling av samfunn med en mer kompleks sosial organisasjon. Utgangspunktet for en slik tolkning er blant materialet fra yngre steinalder i Varanger, fra Ođđajohka/Nyelv og fra "Gressbakken Nedre Vest". Overgangen til et sedentært bosettingsmønster, som hun mener har vært en naturlig konsekvens av en rik tilgang på ulike typer ressurser (se også Yesner 1980), har fordret en mer formalisert sosial kontroll. Konsekvensen kan ha vært et sammenbrudd i opprinnelig egalitære samfunnsforhold (Renouf 1984:22), noe hun mener eksistensen av to ulike gravskikker, røysbegravelser

og møddingbegravelser, er et uttrykk for (Renouf 1981:225; 1989:99-100; se også Olsen 1994:88). Jeg vil her innvende at det ennå er usikkert om begravelsene i møddinger og røyser har forekommet til samme tid. Møddingbegravelser er først og fremst kjent fra gressbakkentuftene, mens det foreløpig er usikkert hvorvidt de røysene som er funnet i nærheten av felt med gressbakkentufter kan knyttes til den bosetningen som tuftene er spor etter (se kapittel 3, s.73). Jeg stiller meg dessuten noe skeptisk til om deler av menneskeskjelett funnet i møddinger virkelig indikerer en egen begravelsesmåte. Kun i ett tilfelle er det dokumentert en begravelse av et helt individ. Dette gjelder et skelett som ble funnet nedgravd i en mødding i Oðđajohka/Nyelv. Begravelsen er ¹⁴C-datert til ca. 3000 f.Kr. (Renouf 1981:144-145).

Hood (1991:286) stiller seg kritisk til Renoufs tolkninger i retning av stratifiserte samfunn i yngre steinalder, og mener at det foreløpig er lite i det arkeologiske materialet som kan tolkes i en slik retning. Med utgangspunkt i en analyse av steinråstoff funnet på ulike steinalderlokaliteter i Finnmark, mener han at vi har å gjøre med mer selvstendige bosettingsenheter med liten grad av integrering i større sosiale grupper. Også materialet fra de utgravde tuftene på "Gressbakken Nedre Vest" mener han kan tyde på et slikt forhold (Hood 1991:288). Det kan reises spørsmål med om det datamaterialet som Hood tar utgangspunkt i (steinråstoff) alene er velegnet til å gi informasjon om samfunns sosiale organisasjon. Hood ser da heller ikke bort fra at andre trekk i det arkeologiske materialet kan tolkes i retning av mer differensierte samfunn. F.eks. mener han at utviklingen av store flerfamiliehus (gressbakkenhus) kan være uttrykk for et ønske om å organisere større jakt- og fangstlag. En intensivt produksjon som en følge av dette kan ha gitt et overskudd som har vært brukt til en markering av enkelte ledes høyere status (Hood 1991:286). Det synes imidlertid ikke som om Hood selv fester stor lit til en slik tolkning.

Selv om jeg synes Renoufs (1981; 1984; 1989) tolkninger og vurderinger i for stor grad preges av en økofunksjonalistisk tankegang, har jeg - etter en samlet vurdering av de ovenfor presenterte tolkningsforslagene - likevel stor sympati for de konklusjonene som hun kommer fram til. Som jeg har vært inne på i tidligere arbeid (Schanche 1988:185-

192; 1989b; 1993), mener jeg den situasjonen som Renouf beskriver særlig gjør seg gjeldende i siste del av yngre steinalder. Det arkeologiske materialet fra denne perioden kan tolkes i retning av samfunn med en forholdsvis kompleks organisatorisk oppbygging (se også Myrvoll 1992:152-181; Olsen 1994:85-100). I det følgende skal dette begrunnes nærmere.

Jeg har ovenfor argumentert for at Varanger-området har vært forholdsvis tett befolket i tiden rundt 2000 f.Kr., og at fra 500 til 750 personer har hatt sin tilhørighet innenfor hver av de to territoriale gruppene/samfunnene jeg mener å ha identifisert. Dette må ha satt visse krav til samfunnets organisering. Ifølge Johnson (1982; se også Kent 1989) vil en øket gruppestørrelse skape en stress-situasjon som krever en strengere sosial kontroll og en hierarkisk organisering. Han skiller mellom "sequential hierarchies" og "simultaneous hierarchies". "Sequential hierarchies" er horisontale hierarki innenfor egalitære samfunn med et forholdsvis mobilt bosettingsmønster. Når ulike lokalgrupper samles for en periode (f.eks. på hovedboplassen) tas avgjørelser som overenskomster mellom ulike organisatoriske enheter (tilsvarende den samiske siida-organiseringen). "Simultaneous hierarchies" er vertikale hierarki og en konsekvens av et mer sedentært bosettingsmønster og en stor gruppestørrelse. Mens man i "sequential hierarchies" unngår at konflikter vokser seg for store ved at samfunnet er splittet opp i mindre enheter i store deler av året, må konflikter innenfor "simultaneous hierarchies" kontrolleres og løses etterhvert som de oppstår. For å sikre en slik kontroll skapes det organisatoriske enheter på flere nivå.

Johnsons modell for utviklingen av samfunn med mer kompleks sosial organisasjon kan kritiseres for å være for "mekanisk" (Hood 1991:32-33). Ikke alle samfunn lar seg plassere i slike "bokser". Likevel finner jeg modellen interessant når det gjelder vurderingen av de samfunn som gressbakkentuftene representerer. Som vist har bosettingsmønsteret rundt 2000 f.Kr. vært forholdsvis sedentært, og befolkningstettheten har vært overraskende høy. Dette må ha fordret en annen organisasjonsmodell enn i mobile samfunn med liten befolkningstetthet. Flere trekk i det arkeologiske materialet tyder på at vi har å gjøre med

samfunn med et forholdsvis strengt og formalisert regelverk, og en forholdsvis kompleks organisatorisk oppbygging i form av "simultaneous hierarchies".

Tidligere tolkninger av bosetning og samfunn i steinalderen har hatt en tendens til å se den enkelte boplass som spor etter den største sosiale enheten. Vurderingen av den generelle størrelsen på boplassene har derfor hatt store utslag for hvordan man har tenkt seg den sosiale organiseringen i samfunnet. Jeg har tidligere i dette kapitlet argumentert for at det på en og samme tid har eksistert *både* små og store boplasser, og at disse bosetningene har vært strukturert innenfor ulike territorier. Flere samtidige bosetninger av varierende størrelse har inngått som deler i en større sosial struktur. Dette betyr med andre ord at det har eksistert sosiale enheter på flere organisatoriske nivå innenfor et felles territorium (sml. Olsen 1994:86):

1. Den største administrative enheten har vært et *samfunn*, med en fysisk avgrensning innenfor et bestemt territorium. (Dette tilsvarer det Helm [1965] betegner som "regional band".)¹
2. Den sosiale enheten på neste nivå har bestått av de menneskene som har bodd sammen på en boplass. Vi har altså å gjøre med flere ulike *lokalsamfunn* av varierende størrelse innenfor hvert territorium. (Dette tilsvarer Helms [1965] benevnelse "local band").
3. Innenfor lokalsamfunnet har det eksistert flere (minst 2) *hus/hushold*.

Jeg vil påstå at det finnes arkeologiske belegg for alle disse 3 nivåene. De to grupperingene av gressbakkentufter i Varanger er spor etter to ulike *samfunn*, tuftene som ligger samlet på en lokalitet er spor etter et *lokalsamfunn*, og hver enkelt gressbakkentuft representerer et *hushold*.

Sosiale enheter på ulike organisatoriske nivå finner vi også innenfor den tradisjonelle samiske organisasjonsformen. Begrepet siida har i nyere tid vært brukt om de enkelte

---

¹Jeg velger her å bruke termen *samfunn* framfor det mye brukte "band" eller gruppe (når det gjelder jakt-fangst samfunn). Med dette ønsker jeg å tydeliggjøre at det ikke er snakk om en tilfeldig samling av mennesker, men en gruppe mennesker med en felles tilhørighet og tilknytning (se kapittel 5, s.2-3).

samiske bosetningene/lokalsamfunnene (Odner 1989:83). Sannsynligvis har den opprinnelige betydningen vært tilsvarende den som er dokumentert for de skoltesamiske samfunnene, der siida betegnet både et samfunn og det området som dette samfunnet disponerte. Siidaen var den største administrative enheten og besto av en sammenslutning av lokale grupper. De lokale gruppene besto av flere kjernefamilier, knyttet til hverandre gjennom familiære relasjoner. Hver siida hadde en valgt, mannlig leder (Solem 1933; Vorren og Manker 1981). Ifølge Tanners (1929) beskrivelse av skoltesamene hadde også den enkelte lokale gruppen en leder, og både siidaens leder og de lokale lederene hadde stor makt og autoritet (Tanner 1929:345, 371). Siidaen omtales ofte som en egalitær organisasjonsform, men som det går fram av beskrivelsene ovenfor, og som også Odner (1989:85) påpeker, er det mye som tyder på at den opprinnelig har vært forholdsvis hierarkisk.

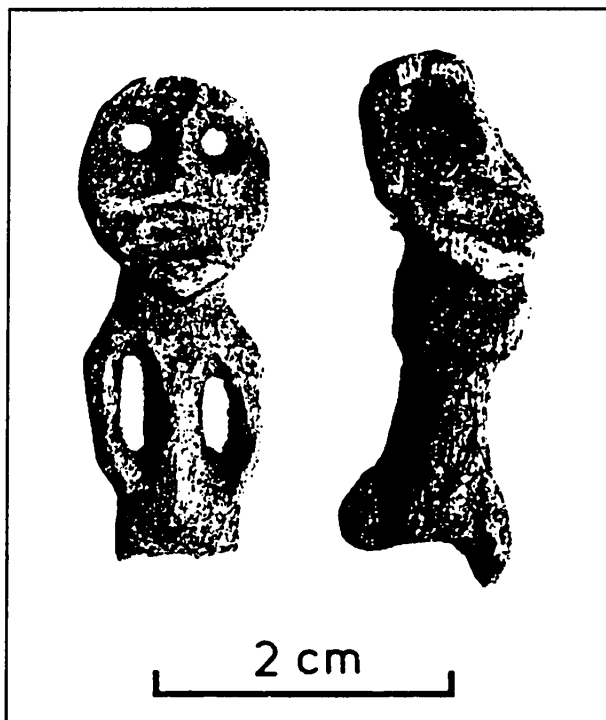
Det arkeologiske materialet tyder på at samfunnet i Varanger 2000 f.Kr. har vært mer differensiert enn det som har vært tilfellet for de samiske siidaene. Blant annet ser det ut som de ulike lokalsamfunnene kan ha innehatt spesielle funksjoner. Innenfor hvert av de områdene som jeg har definert som territoriet til et samfunn er det registrert en spesielt stor lokalitet med gressbakkentufter. Som jeg har vært inne på tidligere, kan det ha bodd rundt 200 personer på en slik boplass. Det gjentatte mønsteret med en stor boplass som har ligget forholdsvis sentralt innenfor hvert territorium tyder på at denne boplassen har spilt en viktig rolle i samfunnet. Jeg finner det sannsynlig at den største boplassen med gressbakkenhus har hatt en administrativ funksjon, og at en felles, overordnet leder eller lederskap har hatt tilhold her. En slik tolkning innebærer at forholdene i Varanger for 4000 år siden har hatt en del fellestrekk med det som er dokumentert for de tradisjonelle inuitsamfunnene på nordvestkysten av Alaska. F.eks. beskriver Ray (1984) en lignende bosetningsstruktur for inuitene ved Beringstredet. Hvert samfunn ("tribe") hadde sin tilhørighet innenfor et fast definert territorium. Innenfor hvert territorium var det en større landsbyboplass i tillegg til mindre boplasser. Det framgår ikke av beskrivelsen hvorvidt bestemte funksjoner var lagt til den største boplassen, men ifølge Ray (1984:286) ble hele samfunnet gitt det samme navnet som denne boplassen, og dette tyder på at boplassen spilte en sentral rolle i samfunnet - f.eks. ved at en felles

leder holdt til her. Etnografiske beskrivelser fra områdene lenger sør, på Alaska-halvøya og på øya Kodiak, viser at det i tillegg til en leder for hver enkelt bosetning ("village chief"), også har eksistert ledere med makt og innflytelse over grupper på flere boplasser (Clark 1984:193-194).

De markerte forskjellene i artssammensetningen i noen av de utgravde møddingene kan, som jeg har vært inne på tidligere (kapittel 6), være resultat av ulik ervervsmessig spesialisering. De ulike lokalsamfunnene kan med andre ord ha inngått i et økonomisk system med spesialiserte enheter og en overordnet økonomisk styring. En mulighet er at en del av de innhøstede ressursene har vært brakt til et sentralt sted - dvs. den største landsbyen - for så å fordeles mellom lokalsamfunnene, og deretter mellom de ulike husholdene. Den øvre lederen/ledelsen i samfunnet som har hatt tilhold her, kan ha hatt en administrativ funksjon i forhold til en slik redistributiv økonomi (Sahlins [1972:208-210] betegnelse på dette er "chiefly redistribution"). Fordelingen av produkter kan ha hatt karakter av en fest eller begivenhet der de fleste av samfunnsmedlemmene var samlet. En parallell til dette er de seremonielle festene, s.k. "potlatch", som ble holdt blant indianerne og inuittene på nordvest-kysten av Nord-Amerika. Blant Nootka-indianerne var det f.eks. en regel at samfunnets øverste leder skulle ha den første fangsten av laks og de første plukkede bærene samt en fast del av utbyttet der det ble gjort større fangst. Deretter ble produktene "gitt" til deltagerne på potlatchen. Denne "gavmildheten" var med på å understreke og opprettholde lederen status og prestisje (Barnett 1938; Drucker 1951). En annen mulighet er at produkter har blitt utvekslet direkte mellom de ulike lokalsamfunnene innenfor et territorium, mens det først og fremst har vært mer prestisjefylte varer/handelsvarer som har blitt brakt til den sentrale landsbyen. Disse varene kan så ha vært kanalisert til eksterne utvekslingssystem (se avsnitt om eksterne relasjoner senere i dette kapitlet).

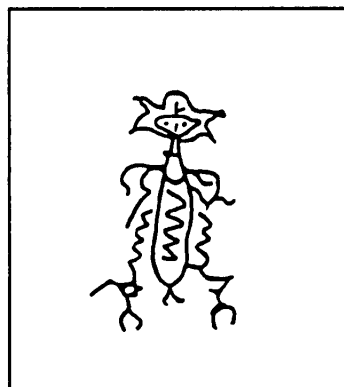
Som påpekt av Hesjedal (1992:50) og Olsen (1994:98), finnes det visse indikasjoner på at det har funnet sted omfattende sosiale og religiøse endringer i Finnmark mot slutten av yngre steinalder. F.eks. er det flere trekk i det arkeologiske materialet kan tolkes i retning av en økt rituell aktivitet. Fra siste del av perioden er det funnet en rekke

ornamenterte gjenstander - herunder små dyre- og menneskefigurer i bein/horn (figur 49). Hovedmengden av denne type materiale kommer fra gressbakkentuftene - faktisk er alle de tre menneskefigurene som hittil er funnet fra denne typen tufter. De ornamenterte gjenstandene er funnet i møddingene, noe som kan tolkes i retning av rituelle nedleggelse (se neste kapittel for en nærmere diskusjon av dette).

Figur 49. Menneskefigurer av bein funnet i tuft 1, "Karlebotnbakken".

I tillegg til ledere på det verdslige planet kan det også ha eksistert religiøse ledere i samfunnet. Økt rituell aktivitet kan, som både Simonsen (1979:472), Myrvoll (1992:167) og Olsen (1994:89) påpeker, ha omfattet en religiøs spesialisering i form av sjamanisme. Myrvoll (1992:167) viser i denne forbindelse til at det er funnet mange fuglefigurer i møddingene fra siste del av yngre steinalder, og sammenholder dette med etnografiske beskrivelser av sjamaner utkledd som en fugl, og/eller at sjamanens hjelpeånder ofte framstilles som fugler (Hultkranz 1978:13-17). Også helleristninger har vært tolket i denne retningen. Noen av menneskefigurene som finnes på helleristingsfeltene i Alta i Vest-Finnmark kan være avbildninger av sjamaner. Dette gjelder særlig ristningene som er datert sent i yngre steinalder (Hesjedal 1990:207; se også Hesjedal 1992). På feltet Amtmannsnes II, datert til 2700 - 1700 f.kr., er det avbildet et stort antall menneskefigurer. Flere av disse synes å ha en maske foran

Figur 50. Menneskelignende helleristning fra Amtmannsneset II. (Fra Helskog 1988.)

ansiktet (Helskog 1988:68). Som et apropos til Myrvolls tolkning av fuglefigurene (se ovenfor), kan det nevnes at en av menneskefigurene synes å være framstilt med fugleføtter (figur 50).

Det er lite i det arkeologiske materialet som gir klare holdepunkter med hensyn til den sosiale sammensetningen innenfor hvert enkelt hushold/gressbakkenhus. Etnografiske eksempler fra jakt-fangst folk i nordområdene (og for så vidt også andre deler av verden) viser at kjernefamilien som en grunnleggende sosial enhet har vært meget utbredt. Gressbakkentuftene har tradisjonelt vært tolket som boligene for to eller flere (kjerne)familier. Grunnlaget for en slik tolkning har først og fremst vært etnografiske paralleller fra inuittiske samfunn. Clark (1984:192) beskriver den sosiale sammensetningen i et "typisk" flerfamiliehus hos inuittene i Alaska:

[A] household ... contained several sisters and their families, any unmarried siblings, an older couple, and an assortment of peripheral persons such as poor relatives and orphans.

Den sosiale sammensetningen innenfor det enkelte hushold var med andre ord basert på slektskap. Hos inuittene var det vanlig at mannen flyttet sammen med konen hos hennes foreldre (matrilokalitet) når ekteskap ble inngått (Clark 1984:192; Helm 1965). Ifølge Odner (1989:78) har det motsatte (patrilokalitet) vært mer vanlig innenfor Varangersamenes område. Forøvrig er det bilokalitet (at begge mulighetene er åpne) vært utbredt i det sirkumpolare området, og dette er bl.a. dokumentert hos østsamene (Tanner 1929:340-343, 374).

Jeg har tidligere uttrykt skepsis til tolkningen av gressbakkentuftene som spor etter flerfamiliehus. I løpet av yngre steinalder skjer det en *gradvis* endring mot større hus, og dette kan tyde på at det ikke har skjedd et skifte fra kjernefamilie- til flerfamiliehus på et gitt tidspunkt, men at det derimot har skjedd en mer gradvis økning av antall beboere i hvert hus (Schanche 1988:187). En mulighet er at utviklingen av et mer bofast levevis har ført til høyere levealder og større barnetall pr. familie (sml. Hayden 1972; Godelier 1975:174-175). Jeg vil ikke se bort fra at gressbakkenhuset i perioder har rommet flere

barnefamilier, men ser det som sannsynlig at den "normale" sammensetningen av beboere av et enkelt hus har vært et foreldrepar med barn, personer fra en eldre generasjon (barnas besteforeldre og/eller andre eldre slektninger) samt ugifte slektninger.

Noen av husholdene kan også ha omfattet en eller flere slaver. I de inuittske samfunnene på vestkysten av Alaska fantes det egen underklasse. Denne besto av ufrie slaver, enten kjøpt eller fanget under krigerske framstøt mot andre grupper (Black 1977:84, 92; Clark 1984:192). Slavene sto lavest på rangstigen og ble holdt fanget livet igjennom for å tjene sitt "herskap". I flere av gressbakkenmøddingene er det funnet deler av menneskeskjelett. Hvorvidt disse kan være resultat av krigerske raid er selvfølgelig vanskelig å si, men parallellen til de aleuttiske samfunnene gjør etter min mening en slik tolkning nærliggende. Fanger/slaver kan med andre ord ha vært vanlig i deler av Varangers forhistorie.

Sosial arbeidsdeling og arbeidsorganisering

Etter å ha diskutert de mer prinsipielle sidene ved samfunnsorganiseringen, skal jeg nå se nærmere på organiseringen av ulike typer aktiviteter og hvordan disse har vært fordelt mellom samfunnsmedlemmene. Har det eksistert spesialiserte profesjoner, eller har den enkelte deltatt mer allsidig i forskjellige aktiviteter? Har det generelt vært en individuell og uavhengig utføring av ulike gjøremål, eller har grupper av mennesker samarbeidet? Selv om variasjonene er store har det i de fleste samfunn eksistert klare skillelinjer mellom kvinners og menns aktiviteter. Hvordan har dette eventuelt kommet til uttrykk i de samfunn som gressbakkentuftene representerer?

Som jeg har vært inne på i avsnittet ovenfor, kan det ha eksistert egne, religiøse spesialister - sjamaner. Etnografiske eksempler viser at disse kan ha vært kvinner så vel som menn (Ifølge Clark [1984:194] var sjamanen i inuittske samfunn ofte en mannlig transvestitt). Ifølge Simonsen (1979:416-422) får man også andre spesialiserte

profesjoner i slutten av yngre steinalder. Blant annet mener han å kunne identifisere spor etter pottemaker, skifersmed og handelsmann i det arkeologiske materialet fra Sørøya i Vest-Finnmark. Tolkningene er foretatt på et forholdsvis begrenset arkeologisk materiale (en tuft med en mulig "pottermakerovn" og mange keramikkskår utgravd i Risvåg, en tuft med mange pilespisser og emner til slike i Kuvika samt funn av importgods som asbest, russisk og sørskandinavisk flint i en del tufter), og jeg vil derfor være forsiktig med å fastslå at slike spesialister har vært en del av det allmenne bildet. I materialet fra Varanger er det foreløpig få indikasjoner på denne type "yrkesspesialiseringer". Som jeg var inne på i kapittel 3 (s.76-77), er det registrert enkelte tufter med avvikende form og størrelse på flere lokaliteter med gressbakkentufter. Kanskje har disse vært bebodd av spesialister eller av personer som på andre måter har innehatt spesielle posisjoner i samfunnet? Foreløpig er det foretatt få og begrensede utgravninger av slike tufter, og det er derfor vanskelig å argumentere for eller mot en slik tolkning. En annen mulighet er at tuftene ikke er spor etter boliger, men etter hus som har hatt andre funksjoner. Dette er forøvrig foreslått av Simonsen (1961:370, 380-385) for hus 21 på "Gressbakken Nedre Øst" og for hus 12 på "Gressbakken Nedre Vest".

Når det gjelder det utgravde funnmaterialet fra mer regulære gressbakkentufter er det dokumentert visse forskjeller mellom tuftene med hensyn til ulike kategorier av gjenstander. Dette går fram av funnlistene fra utgravningene som er presentert i kapittel 2. I tabell 34 har jeg valgt å ta utgangspunkt i noen av funnkategorier (spisser [spyd- og pilespisser], kniver, fiskesøkker og skrapere) som jeg mener kan avspeile bestemte typer aktiviteter.¹ Utgravd areal varierer for de ulike tuftene og tabellen må derfor leses ganske kritisk. Likevel mener jeg det finnes en del signifikante forskjeller. F.eks. er det i den totalgravde tuft 18 i Suovvejohka/Bergeby bare funnet 3 skrapere, mens det i tuft 1, "Karlebotnbakken", der det ble gravd et langt mindre areal, funnet så mange som 50 skrapere. Jeg har tidligere foreslått at den varierende artssammensetningen i møddingene kan være uttrykk for en økonomisk eller ervervsmessig spesialisering. Også forskjellene i redskapssammensetningen mellom tuftene kan tyde på en spesialisering

---

¹Jeg har utelatt redskaper av bein og horn da varierende bevaringsforhold kan gi store utslag når det gjelder antall slike funn.

med hensyn til utføringen av bestemte typer oppgaver/aktiviteter. En annen mulighet er at forskjellene avspeiler en ulik sosial sammensetning innenfor ulike hushold (f.eks. variasjoner i andel menn/kvinner).

	spisser	kniver	skrapere	fiskesøkker
Tuft 18, Suovvejohka/Bergeby	16	0	3	2
Tuft 1, "Karlebotnbakken"	16	12	50	7
Hus b, Båŋkgoŋpi ("Advik")	0	0	2	0
Hus j, "	3	2	2	0
Hus 1, "Gressbakken Nedre Vest"	1	3	6	0
Hus 2, " " "	0	1	1	0
Hus 3, " " "	28	19	14	10
Hus 4, " " "	16	13	6	11
Hus 5, " " "	15	0	31	9
Hus 21, "Gressbakken Nedre Øst"	1	4	3	1
Tuft 7, Kalkillebukta	0	0	3	1
Tuft 17, "	0	0	1	1
Hus I, Bugøyfjord	0	0	4	1
Hus II, "	2	1	8	1

Tabell 34. Antall spisser, kniver, fiskesøkker og skrapere funnet i utgravde gressbakkentufter i Varanger.

Selv om ensidige spesialister har vært sjeldne og få, har det sannsynligvis vært rom for personlige spesialiseringer i ulike retninger. Måten samfunnet har vært organisert på har muliggjort at enkeltpersoner som har vist seg spesielt dyktige i utføringen av bestemte typer aktiviteter har fått utvikle sine egenskaper i så måte. Den økonomiske spesialiseringen i samfunnet kan blant annet ha hatt et slikt utgangspunkt. Kunnskaper om spesielle typer ressurser og høstingen av disse kan ha vært holdt i hevd gjennom generasjoner mellom medlemmene i en familie eller de som har bodd sammen på en boplass, og ulike grupper har på denne måten spesialisert seg når det gjelder utføringen av bestemte oppgaver.

En rekke gjøremål og aktiviteter og den karakteren som disse har hatt har vært bestemt av årstidene og den sesongvise opptreden av ulike typer ressurser. Aktiviteter som har vært direkte knyttet til høsting av naturens ressurser har i tillegg vært bestemt av de spesifikke egenskapene som disse ressursene har hatt. Mens f.eks. snarefangst og småviltjakt kan utføres av enkeltpersoner, kan fangst av større pattedyr, som småhvaljakt og villrein, ha krevd samarbeid av flere. I det osteologiske materialet fra gressbakkenmøddingene er det identifisert arter som tyder på at både kooperativ og individuell fangst har vært vanlig. Innenfor gressbakkensamfunnet kan det ergo ha eksistert samarbeidsgrupper av ulike størrelser. Gruppene kan normalt ha vært organisert på boplassnivå, dvs. innenfor hvert enkelt lokalsamfunn. Mennesker fra flere hushold har i fellesskap utført bestemte oppgaver både når det gjelder høstingen av ulike ressurser og på produksjonsnivå. Utførelse av meget arbeidskrevende fangst kan ha skjedd til bestemte tidspunkt, og har da omfattet større deler av befolkningen innenfor et samfunn. Blant indianergruppene i Alaska var både villreinfangsten og det mest hektiske fisket organisert på denne måten - "often including all or some of the members of several local bands" (Helm 1965:378).

Den sosiale sammensetningen av samarbeidsgruppene kan ha variert alt etter hvilke oppgaver som skulle utføres. Siden visse typer jakt og fangst har krevd deltagelse av flere personer, og siden dette er aktiviteter som tradisjonelt er betraktet som mannsdominerte, har man konkludert med at samarbeid er noe som først og fremst har vært organisert mellom menn. Både Simonsen (1979:189), Olsen (1984:212) og Hood (1991:286) kobler f.eks. utviklingen av de store gressbakkenhusene til kollektiv fangst der de *mannlige* medlemmene av et hushold har utgjort et fangstlag. Selv om det finnes en omfattende dokumentasjon av arbeidsdeling og kjønnsrollemønster blant jakt-fangst samfunn som peker i retning av at dette først og fremst har vært mannlige sysler, vil jeg bemerke at man ikke kan se bort fra at også kvinner har deltatt i jakt og fangst. Kvinner kan f.eks. ha deltatt i samarbeidsgrupper når det gjelder den mest arbeidskrevende fangsten (blant de grønlandske inuittene deltok f.eks. både kvinner og barn i den mest arbeidskrevende villreinfangsten; Tegengren 1952:93-95; Kleivan 1984:606-607), og det kan også ha eksistert samarbeidsgrupper som først og fremst har bestått av kvinner.

Etnografiske eksempel på dette finner vi blant annet fra øst-samiske områder. Ifølge Tanner (1929:113) drev kvinnene i Pasvik-siidaen laksefiske med not fra vår/sommerboplassene inne i fjordene. Notfisket krever samarbeid av minst 4 - 5 personer, og er således et av de mest samarbeidskrevende fiskeriene. Laksefisket var en eksklusiv kvinneaktivitet, ettersom mennene befant seg på havfiske på øyene lengere ut (sml. Olsen 1984:177-179).

Som Conkey og Spector (1984) har påpekt, er det ikke uproblematisk å rekonstruere forhistoriske kjønnsrollemønster. Gravfunn med bevart skjelettmateriale og gravgaver kan gi visse indikasjoner på hvilke redskapstyper og gjenstander som har vært knyttet til henholdsvis mann og kvinne, men selv i slike tilfeller finnes det store usikkerheter heftet med tolkningene. Ofte har vi kun de forhistoriske gjenstandene å forholde oss til, og vi blir nødt til å velge blant en rekke tolkningsmuligheter. Etnografiske analogier hjelper oss langt på vei, men resultatet er at vi ofte ukritisk overfører våre egne forutinntatte oppfatninger og forventninger til det arkeologiske materialet. I det siste har det vært en gryende tendens å stille spørsmål ved en del av de kjønnsrollene som har vært foreslått for ulike forhistoriske samfunn, og man har blottlagt at en del allment godtatte "sannheter" viser seg å være fundert på ganske usikker grunn (Conkey og Spector 1984; Schanche 1989c). Jeg ser imidlertid et lite paradoks i at man gjerne vil overføre dagens likestillingsproblematikk på de forhistoriske samfunnene. I likestillingens navn skal menn og kvinner utføre de nøyaktig samme oppgavene - i forhistoria som i dag. Vi må ikke lukke øynene for at arbeidsdeling mellom menn og kvinner er dokumentert hos de fleste kjente folkegrupper og kulturer. Problemet er kanskje først og fremst de *verdiane* man ilegger ulike typer aktiviteter; ofte blir tolkningene konsentrert om det som har vært oppfattet som menns arbeid, siden det er disse aktivitetene som ansees som de viktigste for samfunnets eksistens og utvikling (Schanche 1989c:19).

Etnografisk materiale fra sirkumpolare strøk viser at det har eksistert en klar arbeidsdeling mellom kjønnene, noe som blant annet har innebært at menn har drevet jakt og fangst på større dyr, mens kvinner har samlet ulike planteprodukter (først og fremst bær) og drevet visse typer fiske. En del av næringsaktivitetene har blitt utført av både menn og

kvinner. Dette gjelder f.eks. fiske og småviltjakt (Graburn og Strong 1973). En lignende arbeidsdeling kan ha eksistert på den tiden gressbakkentuftene var i bruk, selv om det vel og merke er lite i det arkeologiske materialet som gir klare indikasjoner på dette. Også Myrvoll (1992:159) velger å ta utgangspunkt i etnografiske analogier fra nordområdene i sitt forslag til arbeidsdeling i de samfunn som gressbakkentuftene representerer. Hun foreslår imidlertid at fiske først og fremst har vært drevet av kvinner. Kvinnene har vært mer knyttet til boplassene enn mennene, noe som har kommet ennå sterkere til uttrykk i de relativt sedentære samfunnene på slutten av yngre steinalder. Mens menn i perioder har forlatt boplassene for å dra på jakt- og fangstekspedisjoner, har kvinnene kunnet drive fjordfiske fra boplassene på dagbasis (Myrvoll 1992:160).

Som jeg var inne på ovenfor, kan også rene kvinnesysler ha krevd samarbeid mellom flere personer. Myrvoll (1992:160) foreslår at båtmannskapet har vært sammensatt av yngre og voksne kvinner. Også bærplukking kan ha vært organisert som felles utfarter til gode bærområder (f.eks. multebærmyrer). Selv om selve plukkingen har vært utført selvstendig av hvert enkelt individ, kan arbeidet ha vært fordelt i forhold til bringing og frakting proviant og av bær. Også andre arbeidsoppgaver kan ha krevd en nøye organisering. Blant sjøsamene i Varanger ble sennagress-skjæringen utført av kvinner midtsommers. Hver familie hadde sitt sennagressområde, og her hadde kvinnene sine egne gammer til dette formålet. Mennenes oppgave var først og fremst å bære sennagresset ned fra skogen og fjellet (Nilsen u.å.).

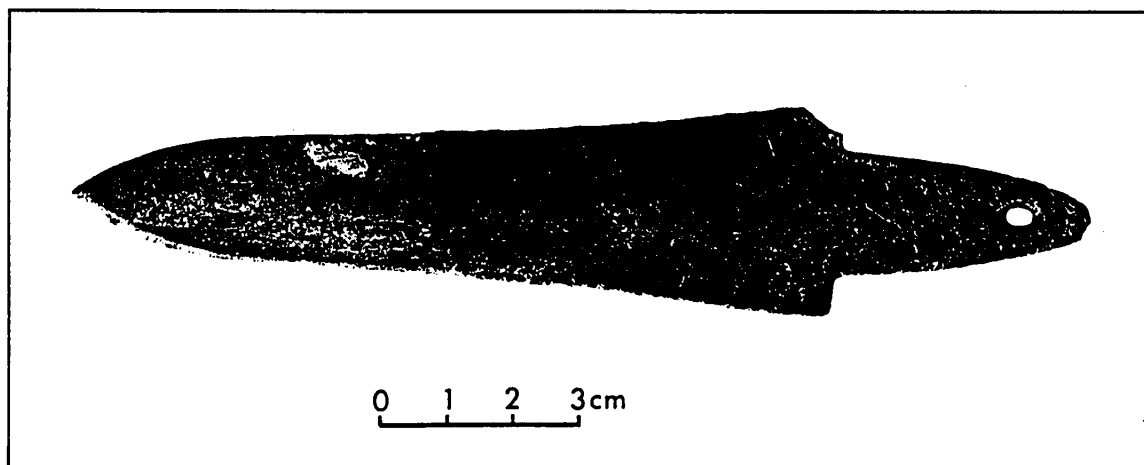
Av andre oppgaver som har blitt utført kan nevnes preparering av skinn, tillaging av redskap og vedlikehold av boliger. Siden kvinner sannsynligvis har vært mer tilstede på boplassene enn menn, er det naturlig at denne type arbeid i større grad har blitt utført av kvinner enn av menn.

Arbeidsdelingen i samfunnet må også ha skjedd på bakgrunn av alder. Dette er blant annet en naturlig følge av fysisk styrke og ervervet kunnskap over tid. Både de eldre og unge kan ha vært en betydelig ressurs ved utføringen av ulike oppgaver. Nilsen (1990) skriver om sjøsamene i Varanger at de eldre hadde tilsyn med alt rundt huset og hadde

stor innflytelse i barneoppdragelsen. Bestemora sydde klær og skotøy og bestefaren skaffet kokfisk og ved. Barna deltok i de meste, og fikk tidlig selvstendige oppgaver. Blant inuittene på vestkysten av Alaska ble jenter allerede fra 6-års alderen opplært i ulike kvinnesysler som veving og syng av klær, mens gutter i 12-års alderen deltok på fiske (Clark 1984:192).

Ekstern kontakt og samhandling

Det er gjort enkelte funn som kan tyde på langdistansekontakter med utenforliggende samfunn. Dette gjelder først og fremst kopperdolken som ble funnet i den utgravde gressbakkentufta på "Karlebotnbakken" (figur 51). Dolken er hamret og har også spor etter sliping, og er foreløpig enestående i sitt slag. Den har visse likheter med skiferdolker, noe som kan tyde på at den har fått sin endelige form i det området den ble funnet eller i andre områder med skiferteknologi.

Figur 51. Kopperdolk funnet i tuft 1, "Karlebotnbakken".

Kopperdolken kan sees i sammenheng med andre metallfunn fra nærliggende områder. Dette gjelder blant annet en pilespiss av kopper som ble funnet i en hustuft i Lebesby kommune (Gjessing 1930). Også denne kopperspissen er hamret, og Gjessing

(1945:256) antyder at den kan være resultat av et hjemlig arbeid.¹ Bakka (1976:21) mener kopperspissen hører sammen med et øvre funnskikt som kan dateres til middelalder, men ifølge Gjessing (1930), som foresto utgravningen av tufta, tilhører spissen klart et nedre funnskikt med blant annet skiferspisser, flatehugde spisser, og asbestkeramikk. Dateringen synes altså å være sen yngre steinalder/første del av tidlig metalltid. I Storbukt på Magerøya er det funnet et hamret kopperplate i kontekst med tekstilkeramikk og imitert tekstilkeramikk samt skrapere av kvarts og kvartsitt (Gjessing 1935:32-33; 1942:340-341). Konteksten sannsynliggjør at også dette kopperfunnet har en tidlig datering (Jørgensen og Olsen 1988:32).

Det er ingen grunn til å tro at kopperredskap har vært vanlig forekommende, men vi må ta med i betraktning at mange slike redskap ikke er bevart for ettertida; de få funn som er gjort er blant annet et resultat av gunstige bevaringsforhold. Dette, sammen med at det tilsynelatende har eksistert en kunnskap om hvordan metallet skulle bearbeides, betyr at det har vært en viss tilgang på denne type råstoff. Det er ikke gjort funn som tyder på at kopper kan ha vært utvunnet lokalt i Finnmark eller andre steder på nordkalotten, så den mest sannsynlige tolkningen er at det er importert fra mer fjerntliggende områder. Kopperet kan ha blitt fraktet til Finnmark som plater lik den som ble funnet i Storbukt, og deretter hamret om til redskap (sml. Olsen 1994:126). En mulighet er at kopperet har sitt opphav i russisk Karelen, der det finnes indikasjoner på utvinning og bearbeiding av kopper så tidlig som 3000 f.Kr. (Zuralev 1975; Zuralev og Brublevskaja 1978). Også lovozerokeramikken som er funnet på "Gressbakken Nedre Vest" (Simonsen 1961; Jørgensen og Olsen 1988), kan tyde på kontakt med samfunn i sør og øst.

Hvordan har så kopper blitt fraktet fra områdene i sørøst og opp til Varangerfjorden? En mulighet er at handelsfolk har dratt ut på lange reiser med ulike varer og produkter i "bagasjen". Slike personer kan ha besøkt Varangerområdet med jamne mellomrom. Det

---

¹I denne forbindelsen kan det nevnes at det i Suomussalmi (nord for finsk Karelen) er funnet et eggreskap av kopper hamret til en form lik en steinøks (Huure 1982; 1986). Også her har kopperredskapet blitt gitt en "lokal" utforming.

kan også ha gått ekspedisjoner fra områdene rundt Varangerfjorden til mer fjerntliggende områder. En annen mulighet er at metallgjenstander og andre produkter har vandret via mange hender i et omfattende utvekslingssystem. Dette har sannsynligvis vært den vanligste årsaken til at nye produkter har funnet veien til området. En redistributiv økonomi har, som jeg har vært inne på tidligere, gitt lederen/lederne en viss kontroll med produksjonen internt i samfunnet. Hensikten med en slik økonomisk styring kan ha vært å skaffe til veie det overskuddet som har vært nødvendig for å inngå i et transaksjonssystem med utenforliggende samfunn. Et kontaktnett ledere imellom har blant annet vært motivert av et ønske om å få tilgang på prestisjefylte byttevarer. Tilgang på "eksotiske" produkter har medvirket til lederenes makt og prestisje, enten de ble forbeholdt lederne eller gitt videre til andre i samfunnet (f.eks. ved at de har inngått i "potlatch"-lignede seremonier).

Hood (1991:288) tenderer til å avvise muligheten for en organisert varehandel på grunn av lite eksotiske innslag når det gjelder steinråstoffet i gressbakkentuftene. Foruten et par avslag av sørskandinavisk flint funnet i hus 3 og 4 på "Gressbakken Nedre Vest" (Simonsen 1961:375) og i hus 17 i Iversfjord, er det ikke funnet steinråstoff som med sikkerhet kan sies å ha en opprinnelse i fjerntliggende områder (Hood 1991:247-249). Dette trenger ikke å bety annet enn at steinredskap og -råstoff i liten grad har inngått i slike utvekslingssystemer. I tillegg til enkelte koppergjenstander kan det f.eks. ha dreid seg om skinn av forskjellige slags (eksotiske) dyr som vi ikke har mulighet til å etterspore i det arkeologiske materiale. De lokale "betalingsmidlene" kan ha vært skinn og andre produkter som har hatt sitt utgangspunkt i naturressursene i området.

Uttekslingen mellom nabogrupper kan også ha omfattet mindre fremmedartede varer, slik som steinråstoff og andre typer naturressurser som har vært særegne for de ulike områdene. Med utgangspunkt i arkeologisk materiale fra Vest-Finnmark (fra Virdnejávri i Alta-vassdraget og fra Sørøya) foreslår Simonsen (1987) at pimpstein og asbest har vært utvekslet mellom befolkningsgrupper på kysten og i innlandet. Av steinråstoff funnet i gressbakkentuftene i Varanger kan skifer ha vært en byttevare fra samfunn i Tanaområdet, der det finnes skifer av spesielt god kvalitet for redskapstilvirkning (Hood

1991:96). Geografiske forflyttinger av materielle objekter kan også ha vært resultat av utvekslinger av velutstyrte ektemaker mellom ulike grupper.

Eksterne relasjoner kan også ha omfattet røvertokter til nabogrupper i nærliggende områder. Som jeg har vært inne på tidligere, kan skjelettdelene som er funnet i møddingene tyde på et slikt forhold. I presten Gideons beskrivelse fra Kodiak og Alaska-halvøya i begynnelsen av 1800-tallet heter det:

They went on such raids in about 30 baraidas¹, each manned by 20 people (sometimes a few more or less). The inhabitants of the northern and western parts raided the Alaska inhabitants; the southern and easterns went against the Kenai and Chugach peoples. In good weather, they could cross from the Island Shuyak to Kenai Bay in two days. They aimed to attack the adversaries when those were asleep. The old men and the adults were killed; young woman, maidens and adolescents were taken prisoner; the minors were left with old women. (Black 1977:92)

Ifølge samme kilde som ovenfor kunne slike overfall også skje mellom grupper innenfor samme samfunn. Dette vitner om forholdsvis urolige og konfliktfylte tilstander. I neste kapittel vil jeg argumentere for at det er flere trekk i det arkeologiske materialet som kan tyde på at interne og eksterne konflikter også har preget samfunnene i Varanger for 4000 år siden.

Oppsummering

Gressbakkentuftene i Varanger er fordelt på to ulike områder: det ene omfatter områdene fra Korsfjorden til og med Reisevuonna/Bugøyfjorden på sørsiden av Varangerfjorden, og det andre omfatter de indre fjordområdene og nordsiden av Varangerfjorden ut til Sjøbuselva utenfor Vadsø. Jeg har her foreslått at dette avspeiler to ulike territoriale grupper. Tolkningen underbygges ved at fordelingsmønsteret har et visst sammenfall med områdeinndelingene for Neiden- og Varangersiidaen. Jeg har videre antydnet at det

---

¹Båttype.

har eksistert en tredje territorial gruppe i Pasvikområdet (tilsvarende Pasvik-siidaen). Denne gruppen har i så fall hatt sine hovedboplasser i innlandet. Det arkeologiske materialet fra dette området er imidlertid ennå mangelfullt og det foreligger ennå ingen sikre dateringer av gressbakkentuftene i Pasvik. I Porsanger tyder fordelingen av gressbakkentufter på at det har eksistert ett samfunn/territorial gruppe tilsvarende de to (tre) i Varanger.

Folketallet innenfor hvert territorium kan ha vært forholdsvis høyt. I det området som tilsvarende Varanger-siidaen er det registrert over 100 gressbakkentufter, men det opprinnelige antallet kan ha vært ennå høyere: jeg har anslått rundt 150 tufter. På bakgrunn av en vurdering av varigheten av de enkelte husene av gressbakkentype samt den totale perioden hus av denne type har vært i bruk, har jeg konkludert med at rundt 75 av tuftene kan ha vært bebodd til samme tid. Med et gjennomsnittlig antall beboere på 10 personer for hvert hus får vi et folketall på rundt 750 personer innenfor den nordligste territoriet i Varanger. I territoriet på sørsiden av fjorden (tilsvarende Neidensiidaen) kan folketallet ha vært noe lavere: rundt 500. I tillegg kommer et antall personer som har tilhørt en eventuell gruppe i Pasvik-området.

Innenfor hvert samfunn har det eksistert flere organisatoriske nivå, og tre av disse avspeiles i det arkeologiske materialet: hver gressbakkentuft representerer et hushold, hver boplass representerer et lokalsamfunn, og flere boplasser som er samlet innenfor et område representerer en territorial gruppe eller et samfunn. Innenfor hvert territorium har bosettingen vært fordelt på flere boplasser av varierende størrelse, der en av boplassene har skilt seg ut ved at den har vært spesielt stor. På denne landsbyboplassen, som har ligget forholdsvis sentralt i territoriet, har det bodd rundt 200 mennesker. Jeg ser det som sannsynlig en felles leder/lederskap har hatt tilhold her. I tillegg kan hvert enkelt lokalsamfunn ha hatt en leder. Det kan også ha eksistert religiøse ledere (sjamaner) på ulike nivå. Dette innebærer at samfunnene har vært forholdsvis hierarkisk oppbygd. I likhet med det som er dokumentert for inuitsamfunn på nordvestkysten av Amerika, kan det ha eksistert en egen underklasse i form av slaver.

Det arkeologiske materialet tyder på en viss økonomisk spesialisering innenfor samfunnene. Jeg har foreslått at samfunnets øverste leder/lederskap har hatt en administrativ funksjon i forhold til en innsamling og redistribusjon av ulike typer produkter. De innsamlede produktene kan ha vært delt ut på seremonielle sammenkomster tilsvarende de nordamerikanske "potlatch", eller de har inngått i handelstransaksjoner med utenforliggende samfunn. Den økonomiske spesialiseringen har i liten grad omfattet utviklingen av ensidige spesialister, men hatt som utgangspunkt at det innenfor ulike lokalsamfunn har eksistert spesielle økologiske forutsetninger samt personer med spesiell dyktighet når det gjelder utføring av bestemte typer oppgaver.

Innhøstingen av naturens ressurser og utføringen av andre typer oppgaver har vært utført både individuelt og som samarbeid mellom flere personer. Den sosiale sammensetningen av samarbeidsgruppene kan ha variert alt etter hvilke oppgaver som skulle utføres. F.eks. kan kvinnene ha samarbeidet om fiske og bærplukking, mens samarbeid mellom menn blant annet har omfattet hvalfangst. Enkelte oppgaver, som bestemte typer villreinfangst, kan ha vært utført av menn og kvinner i fellesskap.

Kopperdolken som er funnet i en gressbakkentuft viser at det har eksistert forbindelser til fjerntliggende samfunn, og det foreligger også andre indisier på slik kontakt. Langveisfarende fra vest, øst og syd kan ha besøkt Varangerområdet, og det kan også ha vært sendt ut ekspedisjoner fra herfra til fjernere områder. Nye produkter kan dessuten ha funnet veien til området ved at de har passert flere hender i et omfattende utvekslingssystem. Kontaktnettet mot sørøst synes å ha vært særlig godt utbygd.

De eksterne relasjonene kan også ha hatt en mer "krigersk" karakter, ved at det har foregått regulære røvertokter til grupper i nærliggende områder. Også andre trekk i det arkeologiske materialet kan tyde på at konflikter har preget dagligivet på den tiden gressbakkentuftene var bebodd. Dette er noe jeg vil komme nærmere inn på i neste kapittel.

KAPITTEL 8

GRESSBAKKENHUSET OG SOSIAL STRUKTURERING

Innledning

I dette siste kapitlet vil jeg fokusere på den egenartede boligtypen som var i bruk rundt 2000 f.Kr. Jeg har allerede vært inne på en del forhold som kan forklare noen av de trekkene som det arkeologiske materialet viser. For eksempel mener jeg at gressbakkentuftenes nedgravde karakter og det akkumulerte møddingmaterialet i vollene kan være et resultat av et forholdsvis sedentært bosettingsmønster. Det arkeologiske materialet er imidlertid også et resultat av en rekke andre, mer eller mindre kompliserte og sammensatte årsaksforhold.

Som det ble redegjort nærmere for i kapittel 5, spiller materiell kultur en viktig rolle i struktureringen av sosial adferd. Materiell kultur er skapt av mennesker, og kan brukes aktivt for å formidle status, tilhørighet osv. Men materiell kultur lever også på sett og vis "sitt eget liv", og kan virke på menneskers atferdsmønster og virkelighetsoppfatning også i tilfeller der det ikke ligger noen klar intensjon bak. Flere av tolkningsforslagene som presenteres i dette kapitlet, har som utgangspunkt at det eksisterer et slikt dualistisk samspill mellom menneskelig adferd på den ene siden, og materiell kultur og de fysiske omgivelsene på den andre siden.

I det følgende vil jeg starte med å presentere et forslag til hvordan gressbakkenhusene kan ha vært konstruert. Deretter vil jeg diskutere husenes opprinnelse og se nærmere på den rollen denne boligtypen kan ha spilt i den sosiale konteksten den inngikk i. Innledningsvis i avhandlingen stilte jeg spørsmål ved en del av de morfologiske trekkene som gressbakkentuftene har. Hvorfor er det f.eks. to ildsted i tuftene, og hvorfor har de flere innganger? Kan tuftene fortelle noe om samfunnets sosiale struktur, og om beboernes verdisyn og virkelighetsforståelse? Dette er spørsmål som jeg vil forsøke å svare på i dette kapitlet.

Gressbakkentuftene er spor etter en hustype som har vært i bruk innenfor et relativt begrenset tidsrom - kanskje så kort tid som 200 år. Hvorfor har denne hustypen så kort varighet? De bakenforliggende årsakene til at gressbakkenhusene går ut av bruk vil diskuteres i siste del av kapittelet.

Forslag til rekonstruksjon

Gressbakkentuftenes form og størrelse ble nærmere diskutert i kapittel 3. Jeg konkluderte der med at gjennomsnittsmålene for tuftenes indre nedgravning er 4 x 7 meter. Utgravningene av tuftene har vist at gulvet i hovedrommet har vært opp til 1 meter nedgravd i bakken. Nedgravningen har opprinnelig vært rektangulær, men masse fra vegger og valler har i ettertid rast inn over gulvet og gitt tuftene et mer avrundet preg. Det opprinnelige gulvarealet i hus av gressbakkentype kan dermed ha vært noe større enn det som i dag kan måles på overflaten (figur 54).

Utgravningsresultatene inviterer til en nærmere vurdering av hvordan husene kan ha vært konstruert, og jeg skal her - med god hjelp fra Ingolf Schanche - våge meg på et forslag til rekonstruksjon.

Som allerede nevnt er det mye som tyder på at gressbakkenhusene har vært forholdsvis solide og permanente huskonstruksjoner som det har vært arbeidskrevende å sette opp. De nedgravde hustomtene taler for et slikt forhold, og det er ingen grunn til å tro at man har tatt lettere på byggingen av tak og vegger. Det er dokumentert stolpehull i noen tufter. At det ikke er funnet stolpehull i alle de utgravde tuftene mener jeg skyldes bevaringsforhold og undergrunnens forskjellige beskaffenhet. Grov, hard grus med mye småstein gjør spor etter eventuelle stolper nærmest umulig å identifisere. I Kalkillebukta besto undergrunnen av finkornig sand, og det var dermed svært gode forhold for å dokumentere lagskiftninger o.l. I begge tuftene som ble utgravd her, ble det dokumentert stolpehull. En av tuftene (tuft 17) var noe forstyrret av aktiviteter i området på et senere tidspunkt, mens den andre tufta som ble utgravd (tuft 7) synes å være urørt. Det ble

dokumentert minst seks sikre stolpehull i denne tufta. De fleste stolpene har stått inne i rommet. Tre stolper har stått langs den bakre veggen (en på midten og en i hvert hjørne), én stolpe har stått midt i rommet, og det har også stått en stolpe rett innenfor inngangene i kortsidene. Plasseringen av stolper i fremre del av rommet er mer usikker. I tuft 17, Kalkillebukta ble det dokumentert et stolpehull midt på fremre langvegg. Også i tuft 18 i Suovvejohka/Bergeby ble det funnet et par mulige stolpehull, et av disse lå noe asymmetrisk innenfor fremre inngang. I tillegg har det vært dokumentert stolpehull i en tuft i Bárjgohpi ("Advik") og i en tuft i Reisevuonna/ Bugøyfjord (se kapittel 2). Disse stolpene har stått i hjørnene av hovedrommet. Selv om antall stolpehull som til nå er dokumentert i gressbakkentufter er få, er det grunn til å tro at takbærende stolper plassert like innenfor veggene samt midt i rommet, har vært det vanlige for hus av gressbakkentype. Stolpene kan ha bestått av furustammer eller bjørkestammer (diameter 10 - 20 cm), og har vært satt rett ned i bakken (ikke på skrå).

Hvordan har så taket vært konstruert? Buesperrekonstruksjon, som er kjent fra samiske gammer, er laget av bjørkestenger. Denne konstruksjonen gir husene et rundt eller avrundet gulvplan (Leem 1767:88; Vorren 1982). Gulvet i gressbakkenhusene har vært rektangulært. På den tiden husene ble bygd var skogen større enn i dag, og besto av både bjørke- og furutrær. Det er derfor mer naturlig å tenke seg en takkonstruksjon som har vært støttet opp av rette stolper. Av alternativene mønetak og valmet tak er jeg tilbøyelig til å velge det siste. Med mønetak får man loddrette kortvegger, noe som vanskeliggjør torvtekking. Valmet tak skrår i flere retninger, og får en naturlig stigning mot en ljore i midten. Gjennom ljoren har røyk sluppet ut og dagslys inn.

Det finnes ingen sikre spor etter vegger i de utgravde gressbakkentuftene, men i Kalkillebukta ble det under svært gode bevarings- og dokumentasjonsforhold identifisert torvlinser på ulike nivå i vollene. Dette tyder på at veggene og takene i gressbakkenhusene har vært dekt av torv. Det er videre naturlig å tenke seg at veggene i gressbakkenhusene har hatt et "panel" av furu- eller bjørkestammer. Størrelsen på husene tilsier at "panelet" har vært stående, ikke liggende. Et slikt reisverk (ikke bindingsverk) har dessuten gjort det lettere å skifte ut stokker etter som det ble

nødvendig. Veggene kan ha vært satt opp på innersiden eller i ytterkant av det nedgravde gulvet. Utgravningene har ikke gitt noen klare indikasjoner i så måte, men jeg finner det siste alternativet mest sannsynlig. Dette fordi vegger i ytterkant av nedgravningen har gitt en bedre utnyttelse av det indre rommet, samtidig som man har fått den nederste delen av veggen "gratis".

Forsenkninger i vollene, som er tolket som spor etter innganger, finnes som regel midt på fremre langside, på begge kortsider, og noen ganger også på bakre langside. Inngangene er gravd ned til samme nivå som gulvene i tuftene (gjelder ikke alltid den bakre inngangen), og har form av lange sjakter. Vollene på begge sidene av inngangene kan tyde på at de har hatt form av overbygde passasjer inn i husene, slik man også kjenner det fra boligene til mange arktiske og subarktiske folkeslag i historisk tid (se f.eks. Jochelson 1928; Dumond 1977; Nelson 1983 [1899]). I flere tilfeller synes inngangene i kortsidene å være forbundet med mindre tilbygg - i den utgravde tufta i Suovvejohka/Bergeby har det etter alt å dømme vært to slike tilbygg i tilknytning til den ene kortsiden.

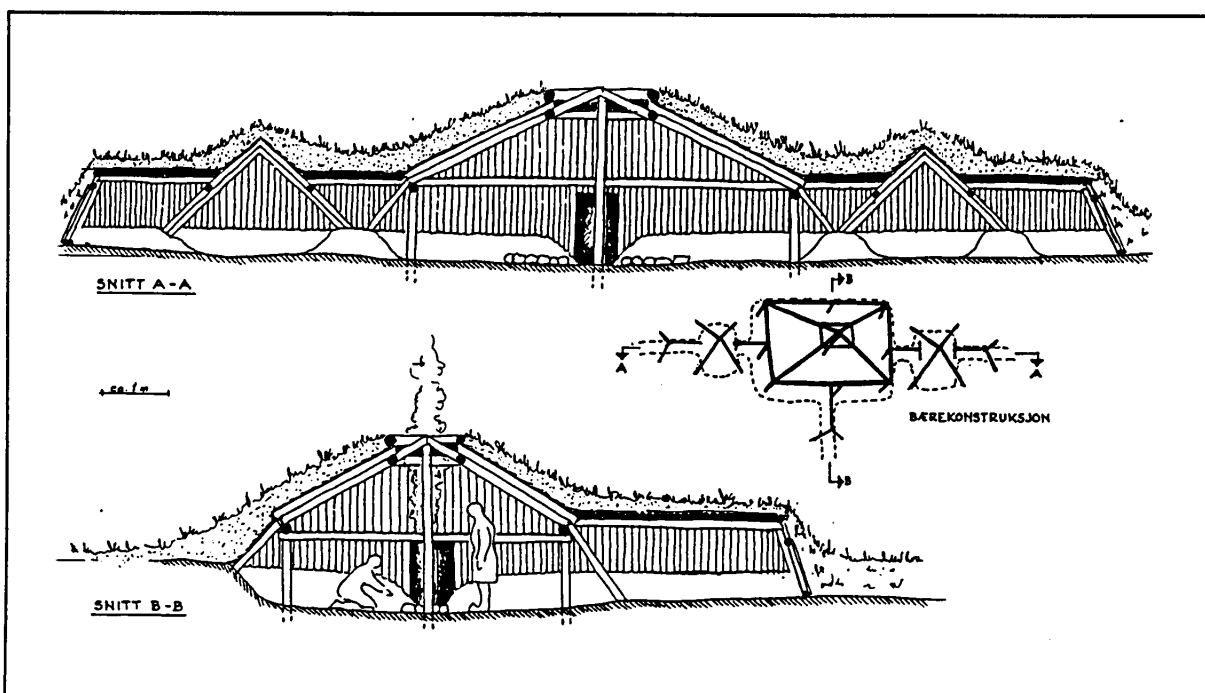
Oppføringen av gressbakkenhusene kan ha foregått trinnvis på følgende måte:

1. Det ble gravd en rektangulær fordypning, ca. 8 x 5 meter, og med dybde fra 20 cm til 1 meter. I tillegg ble det gravd ut inngangspassasjer og areal for mindre tilbygg i tilknytning til inngangene i kortsidene.
2. Det ble satt opp en bærekonstruksjon av tømmerstokker.
3. Det ble satt opp reisverk av tre (bjørk?) i vegger og tak. Midt i taket ble det laget en åpning for røyk og dagslys.
4. Vegger og tak ble dekket med never, og utenpå dette ble det stablet torv.
5. Utgravd masse ble kastet opp over veggene.

Dette stemmer i hovedtrekk overens med hvordan nedgravde torvhus har vært bygd i nordområdene i historisk tid (Jochelson 1928:205). Lisianski beskrev i 1805 inuittenes husbygging på øya Kodiak slik:

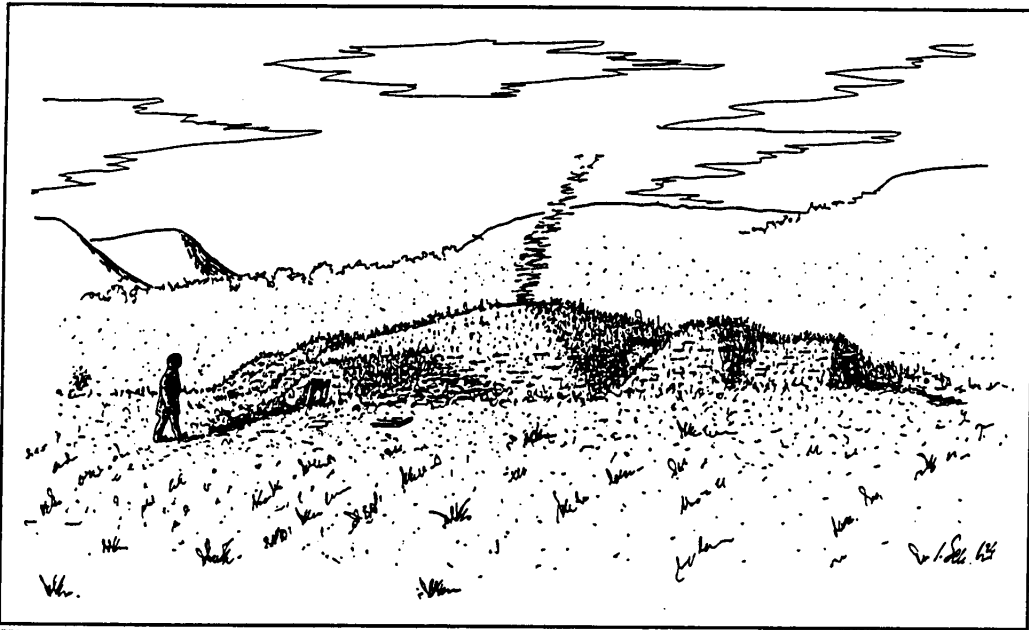
A large square space is dug about two feet deep in the ground. In the corners of this space, pillars, about four feet long are fixed, upon which a high roof is erected, thickly covered with grass. The sides of this building are boards plastered over with mud, which gives it an appearance not very unlike a dunghill. (Lisianski 1968:214)

På figur 52 er det utarbeidet et forslag til konstruksjonsprinsipp for gressbakkenhusene. Det rekonstruerte huset har en inngang midt på den ene langsiden, i tillegg til innganger forbundet med mindre tilbygg på kortsidene. På figur 53 ser vi det samme huset slik det kan ha sett ut utenfra like etter at det har vært satt opp. I tillegg til stein og grus har også møddingmateriale i form av måltidsrester og diverse gjenstander og redskaper/redskapsfragment, blitt lagt/kastet opp mot den fremre langveggen. Dette betyr at husene i løpet av sin beboelsestid må ha fått en mer "utflytende" karakter. Etter at huset har blitt forlatt har tak, vegger og møddingmateriale rast inn over gulvet og gjort at det indre av tuftene har blitt mer "gryteformet" (figur 54).

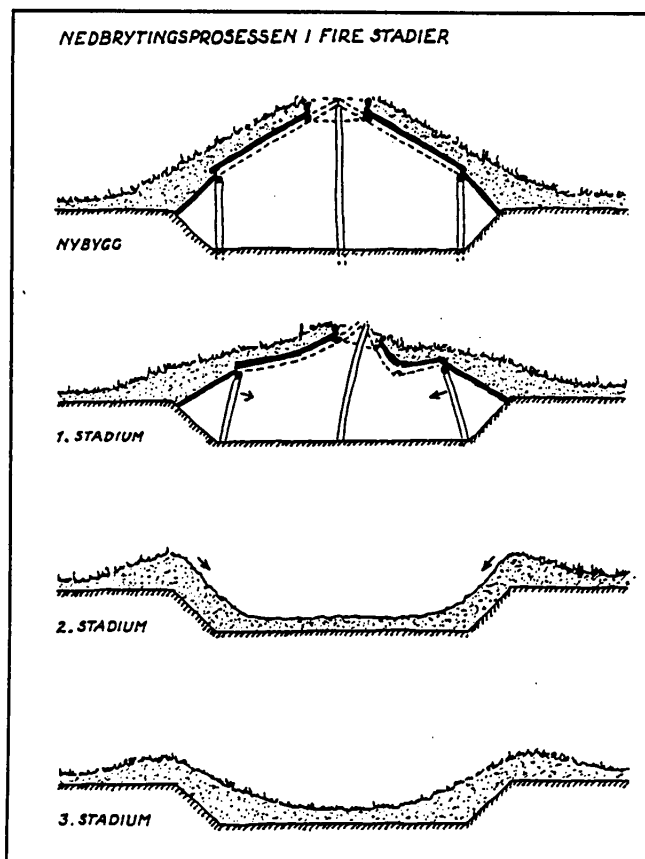

Figur 52. Forslag til rekonstruksjon av et gressbakkenhus. (Utarbeidet av Ingolf Schanche.)

Figur 53. Et gressbakkenhus. (Tegning: Ingolf Schanche.)

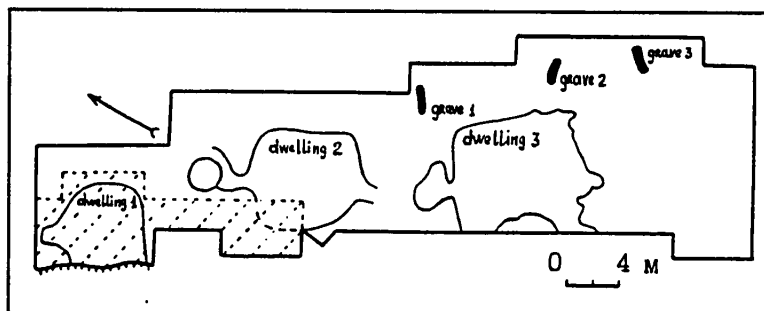
Figur 54. Fra gressbakkenhus til gressbakkentuft. (Tegning: Ingolf Schanche).

Gressbakkenhusets opprinnelse

Er gressbakkentuftene spor etter boliger som har tilhørt en folkegruppe som har vandret inn utenfra, eller har de sin opprinnelse innenfor de områdene der vi i dag finner slike tufter? Hvis det første er tilfellet bør det være mulig å finne tilsvarende eller lignende hustufter i andre geografiske områder, gjerne med en noe tidligere datering enn gressbakkentuftene. Hvis hus av gressbakkentype derimot er resultat av en intern utvikling bør det være mulig å etterspore dette i det arkeologiske materialet innenfor de samme områdene som gressbakkentuftene finnes i.

Gressbakkentuftene finnes i kyst- og fjordområdene fra Sørøya i Vest-Finnmark til områder ganske langt øst på Kolahalvøya. Utenfor disse områdene er det ikke funnet tilsvarende tufter.¹ Den nærmeste parallellen til den hustypen som disse tuftene representerer finner vi i andre arktiske og subarktiske områder. Disse hustypene - herunder de inuittiske flerfamiliehusene (se f.eks. Nelson 1983 [1899]:241-263) - opptrer imidlertid på et langt senere tidspunkt enn gressbakkenhusene. Ellers kan det nevnes at nedgravde hustufter datert

til neolittikum er dokumentert i det sentrale Russland. I Vashutino i Yaroslavl-distriktet er det funnet og undersøkt tufter som har klare likhetstrekk med gressbakkentuftene: tuftene måler fra 40 til 60 m², og er 40-50 cm nedgravd i

Figur 55. Neolittiske hustufter fra Yaroslavl-distriktet i det sentrale Russland. (Fra Utkin 1993, fig.1.)

bakken (figur 55). Ifølge Utkin (1993) ble det dokumentert mange gjentatte ildstedsoppbygginger i tuftene, noe som skulle tyde på langvarig bruk. Tuftene gir liten grunn til å postulere noen innvandring fra dette området til Finnmarks-/Kolakysten (eller motsatt vei), men likheten kan muligens være et uttrykk for kulturkontakter fra nord mot

¹Jeg vil her minne om Tanners (1939) merknad om nedgravde tufter på Jamalhalvøya og Reinøyene (se kapittel 1, s.6).

sørøst og omvendt. Som jeg var inne på i forrige kapittel, er det også andre trekk i det arkeologiske materialet som peker i retning av en slik kontakt.

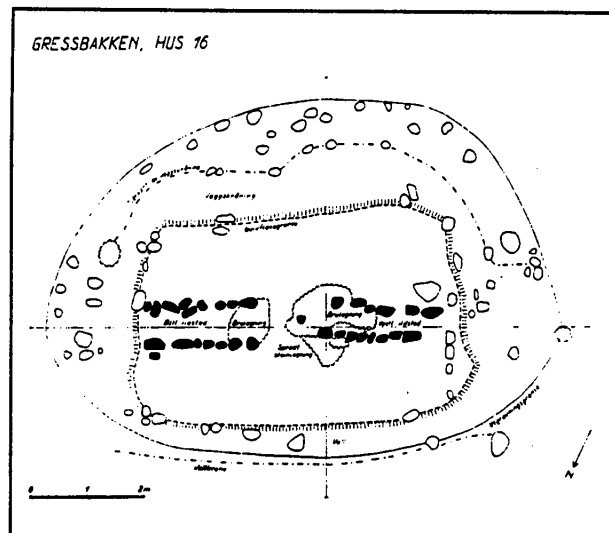
De ¹⁴C-dateringene som til nå foreligger tyder på at gressbakkentuftene har vært brukt på samme tid innenfor de forskjellige områdene vi i dag kjenner dem. Jeg vil her ta forbehold om at fremtidige dateringer fra de østligste registrerte tuftene (på Kolahalvøya) kan gi et noe annet resultat, men jeg vil legge til at jeg finner det ganske sannsynlig at de vil føye seg inn i rekken av øvrige dateringer. Dette innebærer at det ikke eksisterer noen klare indisier på at boligtypen har kommet tidligere innenfor noen av disse områdene: de har blitt tatt i bruk relativt samtidig langs Finnmarks- og Kolakysten.

I Varanger er det registrert og utgravd hustufter med dateringer innenfor ulike perioder av steinalderen. Med bakgrunn i dette materialet kan det slås fast at det har skjedd endringer med hensyn til boligenes form og størrelse over tid. Tidlig i eldre steinalder ser det ut til at boligene har vært lettere konstruksjoner, i form av telt. Senere i eldre steinalder blir hus/torvgammer med gulvet noe nedgravd i undergrunnen vanligere. En slik endring mot mer permanente huskonstruksjoner kan, som jeg har vært inne på i tidligere arbeid (Schanche 1988; 1989b), tolkes som et resultat av en gradvis overgang til et mer bofast bosettingsmønster. I løpet av yngre steinalder blir husene stadig større og mer nedgravd i bakken, og bosetningen mer bofast. Samtidig har det skjedd andre endringer i ytforminghen av husene. Tuftene fra begynnelsen av yngre steinalder er sirkulære eller tilnærmet kvadratiske, men i løpet av perioden blir det firkantige golvplanet dominerende (Schanche 1988:131-140).

I tillegg til en generell tendens til større og mer nedgravde tufter, finnes det også andre og mer spesifikke trekk i det arkeologiske materialet som kan tyde på at hus av gressbakkentype har sin opprinnelse innenfor de kystområdene der vi i dag finner dem. I Varanger finnes det flere eksempler på at hustufter med en noe tidligere datering i yngre steinalder har tilsvarende ildstedsanlegg som de som er funnet i gressbakkentuftene. I de fleste tuftene datert til første halvdel av yngre steinalder er det dokumentert et steinsatt ildsted sentralt i gulvet (Schanche 1988:138; 1989b). Dette

gjelder f.eks. tuftene på "Gropbakkeengen" (Ruovdenjunlovta) i Sturorrevuonna/Karlebotn. De fleste tuftene på denne lokaliteten, som er datert til fjerde årtusen f.Kr. (Helskog 1980:54), har en sirkulær til kvadratisk form, mens noen av tuftene er ovale/rektangulære. I to av de rektangulære tuftene er det dokumentert mer langstrakte ildsted med en rektangulær steinramme, og i en av de utgravde tuftene var ildstedet todelt tilsvarende det vi kjenner fra gressbakkentuftene (Simonsen 1961:1104-193). I Oðđajohka/Nyelv er det utgravd flere rektangulære tufter med todelte ildsted (Simonsen 1961; Renouf 1981). Disse tuftene, som har en datering til perioden 3200-2500 f.Kr., er en del større enn de eldre tuftene på "Gropbakkeengen" (Ruovdenjunlovta) (Helskog 1980; Renouf 1981; Olsen 1994). De skiller seg fra gressbakkentuftene ved at de er noe mindre nedgravd i bakken, og ved at de ikke har forsenkninger i vollene/spor etter innganger.

Et todelt ildstedsanlegg er også dokumentert i en tuft som ligger mellom feltene "Gressbakken Nedre Vest" og "Gressbakken Nedre Øst" (figur 56). Det er registrert to tufter her, men bare en av dem er utgravd. Ingen av tuftene er ¹⁴C-datert, men de ligger på et noe høyere nivå enn de regulære gressbakkentuftene, og er derfor sannsynligvis noe eldre. Som tuftene i Oðđajohka/Nyelv skiller de seg fra gressbakkentuftene ved at de mangler forsenkninger i vollene (Simonsen 1961:378-380).

Figur 56. Hus 16, Rissebávte/Gressbakken. (Fra Simonsen 1961, fig.156).

Vi kan dermed konkludere med at det i tiden forut for gressbakkenhusene har skjedd en mer eller mindre gradvis endring både når det gjelder husenes form, størrelse og også i ildstedenes utforming. Som vist ovenfor har gressbakkenhusene har en klar forløper i hus som vi blant annet kjenner fra Oðđajohka/Nyelv. Hustypen kom ikke som et fremmed element brakt til Kolakysten og fjordområdene i Finnmark av innvandrende grupper, men

var et resultat av interne prosesser i disse nordlige samfunnene. Kontinuiteten i den materielle kulturen forøvrig understøtter dette: redskapsinventaret og de råstofftypene som er brukt i redskapsproduksjonen bygger tydelig på lokale tradisjoner. Som jeg vil vise i avsnittet som følger, kan framveksten av hus av gressbakkentype knyttes til en økt sosial kontroll internt i samfunnet.

Gressbakkenhuset og sosial strukturering

Gressbakkentuftenes enhetlige preg gir inntrykk av et ordnet og homogent samfunn. Det kunne derfor være nærliggende å tolke tuftene som et uttrykk for stabile og egalitære forhold: alle bodde på samme måte med de samme tilgangene til materielle "goder". I forrige kapittel argumenterte jeg imidlertid for at organiseringen av samfunnet har vært forholdsvis hierarkisk, med tildels turbulente og ufredelige forhold. Dette gir en annen innfallsvinkel til tolkningen av tuftene.

Mot slutten av yngre steinalder har tiltagende stress og konflikter, forårsaket av et mer bofast bosettingsmønster, økt befolkningstetthet og kanskje også - som en følge av dette - en tiltagende utarming av ressursene, ført til en økt sosial kontroll. For å motvirke et potensielt sammenbrudd i samfunnets oppbygging har et felles verdigrunnlag blitt understreket. Dette har blant annet skjedd ved en økt rituell aktivitet og en mer utstrakt bruk av symboler (sml. Cohen 1985:11-38). De mange ornamenterte beingjenstandene som er funnet i gressbakkentuftene, og en mulig rituell deponering i møddingene (se s.218), kan tolkes i denne retningen. Samtidig har det blitt stadig sterkere sanksjoner på adferd. Gressbakkenhusenes utforming kan i denne forbindelse sees som uttrykk for en sterkere symbolsk markering og naturalisering/objektivering av sosiale forhold og bestemte atferdsmønstre.

I kapittel 5 ble det framholdt at boligen spiller en viktig rolle i sosial strukturering. Gjennom boligens utforming og praktiske bruk symboliseres bestemte kulturelle verdier. Den symbolske meningen oppleves som naturlig og selvfølgelig på samme måte som

de naturlige omgivelsene, og boligen kan derfor bidra til en objektivisering og legitimering av rådende virkelighetsoppfatning og samfunnets sosiale struktur (Glassie 1975; Bourdieu 1979:89; Lefebvre 1991:27-30).

I tidligere arbeid (Schanche 1988; 1989b; 1992b) har jeg foreslått at endringer i bosettingsmønsteret i løpet av steinalderen kan ha ført til at framtrede kulturelle trekk i større grad enn tidligere ble markert/symbolisert gjennom boligens utforming og inndeling. I eldre steinalder var de naturskaptene omgivelsene viktige elementer i sosial strukturering. Naturen og naturlandskapet ble tolket inn i den kulturelle virkeligheten og dannet rammen for grunnleggende inndelinger i samfunnet (sml. Johansen 1988; Rapoport 1975; 1980). Flyttingen mellom ulike områder, f.eks. mellom kyst og innland, virket - i tillegg til at det har hatt en rent økonomisk betydning (utnyttelse av ulike typer ressurser) - som en symbolsk markering av framtrede opposisjoner i samfunnet (f.eks. mellom kvinne - mann, liv - død, sommer - vinter, osv.). Et mer bofast bosettingsmønster i yngre steinalder kan ha gjort at boligen ble å spille en viktigere rolle i markering og symbolisering av viktige kulturelle verdier. Mange av de symbolske meningene som tidligere ble tolket inn i det landskapet man flyttet/beveget seg i, ble med et mer sedentært bosettingsmønster overført til boplassen og boligen. Dette kan være en del av forklaringen på gressbakkenhusets særegne utforming.

Grunnplanet i gressbakkentuftene formidler symmetri og orden: plasseringen av inngangene er i de aller fleste tilfellene midt på veggene og ildstedene ligger alltid langs husets lengdeakse. Dette mener jeg kan sees som et uttrykk for sosial kontroll og et forsøk på å hindre eller dekke over de tiltagende konfliktene og oppløsningstendensene i samfunnet. Romdelingen har understreket samfunnets ideelle sosiale struktur, dets regler og normer; og på denne måten medvirket til en ideologisk legitimering av de eksisterende maktforhold og den sosiale orden i samfunnet (sml. Glassie 1975; Bourdieu 1979). Jeg finner det sannsynlig at beboerne har hatt faste plasser, definert etter deres sosiale rolle, samt at det har eksistert bestemte regler for i hvilken del av boligen ulike typer aktiviteter kunne utføres. Gressbakkenhusene har vært en arena for sosial trening, og gitt beboerne en klar forståelse av deres plass i samfunnet.

Olsen (1984:211) har tolket organiseringen av den relative plasseringen av husene på boplassene på tilsvarende måte. Han poengterer at gressbakkentuftene har en klarere tendens til rekkeorganisering enn tufter med tidligere dateringer, og ser dette som et forsøk på en tilsløring av de eksisterende maktforholdene i samfunnet. Rekkeorganiseringen skaper et bilde av egalitet og like forhold for alle, mens de sosiale forholdene i virkeligheten har vært ganske annerledes. Som jeg har påpekt tidligere (i kapittel 3) er en slik rekkeorganisering på langt nær et entydig bilde for de mange feltene med registrerte gressbakkentufter. Et forhold som imidlertid kan slås fast er at husene har ligget forholdsvis tett inntil hverandre på boplassene. Nærhet i rom - både mellom husholdene på en boplass, og mellom ulike boplasser - kan ha vært viktig for å opprettholde en nær kontakt mellom alle av samfunnets medlemmer. Det har medvirket til en følelse av fellesskap og tilhørighet, og sikret at alle har lært å forholde seg til de reglene og normene som har gjort seg gjeldende i samfunnet.

Gressbakkenhuset kan altså ha inngått i en relativt bevisst strategi knyttet til den sosiale struktureringen i samfunnet. En del av de kulturelle verdiene som har blitt formidlet gjennom husets utforming kan imidlertid ha vært mer ubevisste. Endringer i boligens utforming har skapt rom for nye tolkninger av nye symboler. Gressbakkenhuset kan på denne måten ha gitt uforutsette konsekvenser med hensyn til sosial adferd og hvordan menneskene har oppfattet seg selv og sine omgivelser.

Praktisk funksjon og symbolsk mening

Jeg skal her se litt nærmere på gressbakkenhusets ulike formelement. Ovenfor har jeg sett framveksten av hustypen som et resultat av et sterkere "behov" for å markere og symbolisere bestemte kulturelle verdier. I tillegg må forhold som tilgjengelig byggemateriale og ønske om en solid, varm, rommelig og funksjonell bolig ha vært av betydning for den form som gressbakkenhuset fikk. Dette trenger på ingen måte å stå i noe motsetningsforhold til husets symbolske mening(er). Jeg vil hevde at det skarpe skillet som har blitt etablert mellom funksjonalitet og symbolisme i stor grad er misforstått

og kunstig: i størsteparten av materiell kultur er begge disse kvalitetene iboende. Som jeg vil vise nedenfor, kan flere av gressbakkenhusets morfologiske trekk både ha tjent en praktisk funksjon og hatt en symbolsk mening.

I løpet av yngre steinalder ble boligene større, mer nedgravde, og de fikk et firkantig gulvplan. På sett og vis kan man si at denne utviklingen kulminerte i hus av gressbakkentype. De bakenforliggende årsakene kan være mange og komplekse. Som jeg har vært inne på tidligere, er utviklingen av et mer sedentært bosettingsmønster og behov for mer permanente boliger sannsynligvis en del av forklaringen. På den andre siden kan mer permanente hus ha vært en medvirkende årsak til endringer i bosettingsmønsteret. Når det først har blitt etablert en boplass med permanent stående boliger kan dette ha skapt en klar følelse av tilhørighet. Endringer i den mentale oppfattelsen av boligen og det omkringliggende landskapet, har etterhvert ført til at man har "slått rot" på stedet. Vi kan med andre ord ha å gjøre med en slags gjensidig påvirkning mellom bosettingsmønster og boligtype.

Tidligere har de store gressbakkenhusene vært tolket som et resultat av en overgang fra enfamilie- til flerfamiliehus. Simonsen (1979:378) mener overgangen til flerfamiliehus skjedde på grunn av en gunstig ressursituasjon, ved at varierte og rike ressurser gjorde et økonomisk fellesskap mellom flere familier mulig.¹ Simonsen foreslår med andre ord at hvert hushold har representert en samarbeidsgruppe. Også Hood (1991:286) og Olsen (1994:91) mener at den økte størrelsen på husene kan knyttes til større samarbeidsgrupper, men i motsetning til Simonsen ser de dette som et resultat av sosiale prosesser internt i samfunnet. For å øke sin makt og prestisje ved hjelp av et økonomisk overskudd, har enkelte jegere organisert større fangstlag. Selv har jeg (i forrige kapittel) argumentert for at det normalt bare har bodd en barnefamilie i hvert gressbakkenhus. Den gradvise økningen av størrelsen på husene fram mot hus av

---

¹Simonsen trekker her parallellen til inuittiske flerfamiliehus på Grønland. Petersen (1965:111) forklarer imidlertid utviklingen av de store fellehusene etter år 1600 med en motsvarende situasjon: *It is noteworthy that this type of house appears to have spread at the same time as the importance of whaling began to decline. Perhaps the reason for the expansion of this form of house in West Greenland - irrespective of the causes of its genesis - was an attempt to keep alive the economic solidarity, as it was exposed to extinction when whaling lost its importance.*

gressbakkentype, ser jeg som et resultat av en mer bofast bosetning og med det et større barnetall, samt et ønske og behov for større boareal pr. individ. I tillegg mener jeg en økt størrelse på husene må knyttes til andre endringer, både når det gjelder boligens utforming og de sosiale forholdene i samfunnet.

I løpet av yngre steinalder blir det stadig vanligere med hus med et firkantig grunnplan. Dette kan ha sammenheng med den økte størrelsen på boligene: det har vært enklere å bygge en stor firkantig bolig, enn en stor rund bolig. I tillegg kan en del av forklaringen ligge i tilgangen på bestemte typer byggemateriale. På den tiden da gressbakkenhusene var bebodd vokste det furuskog langs deler av Finnmarkskysten, og samtidig må bjørkeskogen ha vært forholdsvis storvokst. Dermed har det vært mulig å få tak i store, rettvekste trestokker til husbyggingen. Det må dog bemerkes at på det tidspunktet da skogen hadde sin største utbredelse, i slutten av atlantisk tid, var det vanlig med hus med en sirkulær grunnflate. Det er derfor ikke noen entydig forbindelse mellom tilgang på trevirke og husform.

Som jeg har vært inne på i tidligere arbeid (Schanche 1988:189; 1989a), kan framveksten av hus med en firkantig gulvflate ha påvirket menneskenes oppfatning av forholdet mellom kultur og natur. Dette har neppe skjedd som et bevisst forsøk på å skape et skille mellom menneskene og de naturlige omgivelsene (og mellom det som er skapt av mennesker og det som er naturskapt), men kan ha vært en utilsiktet konsekvens av framveksten av firkantige hus. Et sirkulært hus bryter ikke med naturens egne former; de avrundete formene finnes igjen i landskap, himmelhvelving, og i sykliske bevegelser representert ved solens gang over himmelen, årstidene, fødsel - liv - død, osv. Firkantige former er mer absolutte og forekommer sjelden i naturen. De firkantige husene har stått i kontrast til de naturlige omgivelsene, og på denne måten påvirket beboernes virkelighetsoppfatning i retning av at natur og kultur har tilhørt to ulike, adskilte sfærer. Husene har blitt symbol på det menneskelige/kultur.

I denne forbindelsen vil jeg nevne Hodders sentrale idé i "The domestication of Eurpe" (1990). Hodder ser jordbrukets utvikling i midtøsten som en del av en prosess der kultur

ble separert fra natur, det tamme fra det ville. Domestiseringen av dyr og planter var motivert av et ønske om å kontrollere naturen og det ville. Også den truende, farlige døden skulle kontrolleres og beherskes. Derfor ble de døde gravlagt inne i husene. Det er dokumentert en barnebegravelse i en gressbakkentuft (i Barjkgohppi/ Advik), og det er mulig at også nedgravninger som er dokumentert i gulvet til andre tufter kan være spor etter (barne?)begravelser (se s.92). Jeg vil imidlertid være svært forsiktig med å tolke dette som et forsøk på å få kontroll over døden. I motsetning til hvordan vi i dag oppfatter døden: som noe truende, nifst og farlig, kan det tvert i mot være et uttrykk for at døden ikke har virket truende. Ved å begrave den døde inne i huset har man sikret at dødes sjel fikk "leve" videre sammen med husets beboere.

På samme tid som husene ble store og firkantige skjedde det endringer i ildstedenes form og beliggenhet inne i husene. Tidligere lå det ett ildsted midt på gulvet. Nå fikk man to ildsteder som lå langs husets lengdeakse. Funn av aske og trekull i de steinsatte dobbelt-ildstedene i gressbakkentuftene viser at de uten tvil har vært ment for å produsere varme, men dette har neppe vært den eneste hensikten med ildstedene. Husene har etter alt å dømme vært svært godt isolerte, og dette gjør det lite sannsynlig at det har vært nødvendig med to ildsteder for å varme dem opp. Ifølge Tanners (1979) beskrivelse av flerfamiliehus hos Mistassini Cree-indianerne i det nordlige Quebec, Canada, hadde hver familie en egen seksjon med ett eget ildsted. Overført til gressbakkenhusene kan de to ildstedene ha tilhørt to kjernefamilier med hvert sitt "matstell". At de doble ildstedene indikerer at to og to kjernefamilier alltid har bodd sammen har jeg imidlertid vanskelig for å tro. I inuit- og indianersamfunn der flerfamiliehus har vært vanlig, har det ikke eksistert noen fast regel for hvor mange familier som skulle bo under samme tak (Nelson 1983 [1899], Oswalt 1967, Tanner 1979). Jeg vil derfor framdeles holde fast med mitt tidligere forslag om at hvert gressbakkenhus normalt har rommet en familie.¹

---

¹I spesielle tilfeller kan flere enn en familie ha delt samme hus.

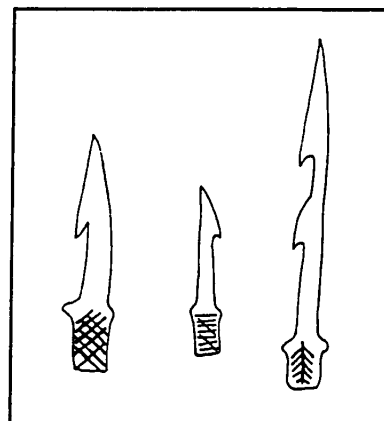
Det todelte ildstedsanlegget i gressbakkenhuset har ingen åpenbare "logiske", funksjonelle forklaringer. I stedet vil jeg foreslå at årsaken bak utviklingen av slike doble ildsted ligger i deres symbolske mening; i en mer uttalt materiell/symbolsk markering av bestemte kulturelle kategorier. Som jeg har vært inne på tidligere, er inndelingen av gressbakkenhuset strengt symmetrisk (se figur 39 s.76). Husets fire vegger er orientert i ulike retninger som står parvist mot hverandre. En tenkt tverrakse deler huset i to like deler som motsvarer hverandre. Jeg har jeg valgt å kalle disse delene for henholdsvis høyre (på høyre hand sett fra sjøsiden) og venstre halvdel.¹ Huset kan også deles på langs, og resultatet er også her to nesten like halvdeler, som jeg har valg å kalle henholdsvis fremre (sjøsiden) og bakre (landsiden) halvdel. Denne to(fire)delingen mener jeg må være knyttet til samfunnets klassifikasjonssystem.

En grunnleggende måte å forstå verden på er å systematisere og ordne det man ser og opplever i forhold til likheter og forskjeller. For å skille ting fra hverandre vektlegges motsetningene og forskjellene mellom dem - de får sin mening gjennom en serie av strukturelle kontraster eller opposisjoner (Bourdieu 1977; 1979, 1979; Moore 1986; Schanche 1993). Gressbakkenhusets spesifikke utforming og den markerte todelingen av det indre rommet kan sees som et forsøk på en markering av en del viktige kategorier i samfunnet gjennom romlige (binære) opposisjoner. Gjennom husets inndeling har ulike kulturelle motsetninger (mann - kvinne, ung - gammel, liv - død, osv.) blitt symbolisert og objektivisert. Delingen av huset i en *høyre* og en *venstre* del som er bilateral symmetrisk, mener jeg kan ha vært knyttet til den viktigste sosiale inndelingen i samfunnet: mellom *menn* og *kvinner* (innenfor ulike generasjoner). De sosiale dualismen mellom mann og kvinne er grunnleggende for de fleste samfunn, og det er dokumentert en rekke eksempler på at bolighuset har vært delt i forhold til disse to kategoriene. Tradisjonelt har den samiske boligen vært delt i en mann- og en kvinne-del (Ränk 1949; Yates 1989). Det samme har vært tilfelle innenfor en rekke andre nordlige jakt-fangst samfunn (Balıkcı 1970; Briggs 1970; Tanner 1979, 1991; se også kapittel 5, s.131-132).

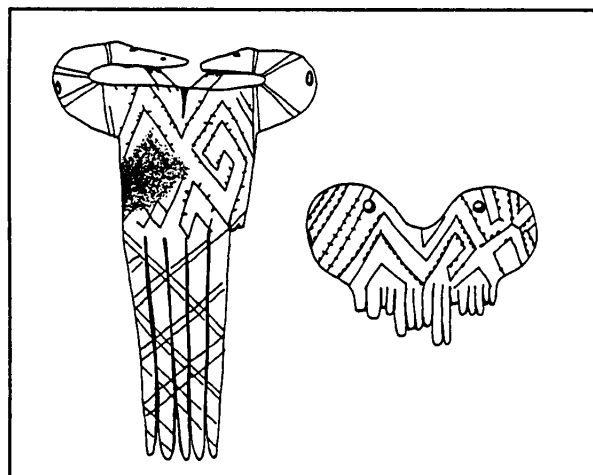
¹Hvorvidt dette er betegnelser som beboerne av huset har valgt å bruke er selvfølgelig et åpent spørsmål: det viktige her er at huset har hatt to motsvarende halvdeler.

Myrvoll (1992) foreslår at utviklingen av et sedentært bosettingsmønster i løpet av yngre steinalder har medvirket til en polarisering av forholdet mellom menn og kvinner. De ornamenterte beinredskapene som er funnet i gressbakkentuftene mener Myrvoll avspeiler opposisjoner mellom kjønnene. Mens ornamenterte jaktredskap (harpuner) - som hun mener har tilhørt menn - har en symmetrisk ornamentikk (figur 57), har kammer, prener og hengesmykker - som hun assosierer med kvinner - en asymmetrisk ornamentikk (figur 58). Dette tolker hun som et resultat av kjønnsrelasjonene i samfunnet. Den mannlige, symmetriske ornamentikken er i samsvar med den dominerende ideologien, slik den også kommer til uttrykk i husenes symmetriske utforming. Den kvinnelige,

Figur 57. Ornamenterte beinharpuner fra 'Gressbakken Nedre Vest'. (Fra Myrvoll 1992, fig.33-35.)

asymmetriske ornamentikken kan sees som et uttrykk for kvinners opposisjon mot menns forsøk på å dominere i samfunnet. Den asymmetriske ornamentikken er forøvrig ofte svært intrikat komponert ved at den ved første øyekast virker symmetrisk, men ved nærmere ettersyn har en tydelig asymmetri.

Figur 58. Ornamenterte beinkammer fra 'Gressbakken Nedre Vest'. (Fra Myrvoll 1992, fig.18.)

Kvinnene har sannsynligvis vært mer knyttet til boplassen enn menn, og siden større deler av samfunnslivet nå har utspilt seg på en og samme boplass året igjennom, kan kvinnene ha fått en økende innflytelse i samfunnet. Også deres reproduktive rolle har blitt mer framtrædende og synlig. For å motvirke denne tendensen har menn søkt større kontroll over den sosiale reproduksjonen. Dette har blant annet skjedd ved at kvinners tilstedeværelse og deltagelse i spesielle sosiale sammenhenger har blitt tabubelagt (Myrvoll 1992:161-162). Den markerte todelingen av gressbakkenhuset kan sees som en sterkere markering av kvinners og menns rom i boligen: kvinner og menn har hatt sine

bestemte plasser, og det har eksistert faste regler for bevegelse og aktiviteter alt etter hvilket kjønn man har tilhørt. Strengere regler for adferd inne i huset kan - i tråd med Myrvolls tolkning - først og fremst ha hatt til hensikt å sette restriksjoner for kvinnenes bevegelsesfrihet. En annen mulighet er at klarere skiller mellom kvinners og menns aktiviteter og sosiale roller ikke har skjedd som en aktiv, mannlig strategi, men av mer likeverdige relasjoner mellom kjønnene.

Det er lite i det arkeologiske materialet som peker i retning av hvilken halvdel av huset som eventuelt kan ha vært forbeholdt menn/kvinner (eller om det eventuelt har eksistert andre delinger av rommet i forhold til ulike aktiviteter og andre sosiale grupper). Ifølge Tanners (1991:28) beskrivelse av Mistassini-indianernes bolig ble den romlige orden inne i huset omsnudd hvis noen av betydning døde. Dette innebar først og fremst at mann og kvinne skiftet side i huset.¹ Dette er en mulig forklaring på det noe "rotete" bildet når det gjelder funnfordelingen inne i gressbakkentuftene. Et annet moment som man må ta med i betraktning er at en nøyaktig funndokumentasjon er foretatt for et mindretall av de utgravde gressbakkentuftene. For de tuftene der dette er gjort viser funnfordelingen at det indre av tuftene er forholdsvis funnfattige (dette gjelder særlig de sentrale delene av gulvet; se kapittel 3, s.77-89). Forklaringen på dette forholdet kan være at gulvet i husene har vært ryddet gjentatte ganger. I tillegg kan det ha skjedd en bevisst manipulering fra f.eks. kvinnenes side. En mer tilfeldig plassering av gjenstander og redskaper kan ha vært en form for opposisjon og et forsøk på å overskride grensene mellom menns og kvinners område i boligrommet. Dette kan f.eks. ha skjedd ved at kvinner har tatt hele boligen i bruk når husholdets voksne menn har vært borte på f.eks. fangstekspedisjoner.

I tuft 18 i Suovvejohka/Bergeby - en av de få tuftene der funnene er mer nøyaktig innmålt - ble de fleste pilespissene funnet i den høyre² delen av tufta (se figur 40 s.78). Uten å gjøre dette til noe annet enn en mulig hypotese, vil jeg foreslå at denne delen har vært

---

¹Også i nenetsiske samfunn har det vært vanlig med romlige inverteringer i forbindelse med død (Ovsyannikov og Terebikhin u.å).

²På høyre hand sett fra sjøsiden.

forbeholdt menn, den venstre kvinner. Hver av disse delene har hatt et eget ildsted der maten kan ha vært tilberedt spesielt av og for de mannlige/kvinnelige beboerne av huset.

Et annet spesielt trekk som gressbakkentuftene fremviser er at de har flere innganger. Det er vanskelig å finne rent praktiske årsaker til dette, men etnografisk litteratur antyder mulige funksjonelle (del-)forklaringer. Jeg tenker her på Nelsons beskrivelser av alternative rømmingsveier ut av husene i inuit-landsbyer på nordvest-kysten av Alaska:

The early Russian trader who visited this district say that the people in these large villages had underground passageways leading from the kashim to adjacent houses, for use in case of sudden attack by an enemy. A Russian told me that he once discovered a passage of this kind from the kashim to an ancient house and from there to another house. (Nelson 1983 [1899]:250-251)

Ifølge Nelson (1983 [1899]:251) kunne også den økte størrelsen på husene skyldes slike "ufredelige" forhold: det indre rommet måtte være stort nok til å spenne buen slik at man kunne forsvare seg mot eventuelle fiendtlige angrep.

For noen av gressbakkentuftene kan det se ut som om forsøkningsene i kortveggene fortsetter som passasjer inn i tufter som ligger ved siden av (dette går fram av noen av kartskissene i appendix I og II). Man har dermed kunne bevege seg mellom husene tilsvarende beskrivelsen ovenfor. Som det er antydning i flere sammenhenger tidligere i dette arbeidet, er det trekk ved det arkeologiske materialet fra gressbakkentuftene som tyder på sosiale konflikter både internt og eksternt i samfunnet. Trusselen om overfall fra andre grupper kan ha skapt behov for flere rømmingsveier ut av huset. Som jeg var inne på i kapittel 3, er det registrert enkelte enslige gressbakkentufter i nærheten av større tuffefelt. Disse tuftene ligger på nes (i motsetning til feltene, som ligger inne i bukter og vikene), med godt utsyn over havet, og kan ha fungert som "vaktstasjoner" i urolige tider. Fra disse vaktpostene kunne man speide etter uventede "besøk", og selvsagt også holde mer "fredelig" utkikk etter f.eks. sel og hval.

Frykten for overfall har imidlertid neppe vært den eneste årsaken til at gressbakkenhusene har to, tre, eller i noen tilfeller fire innganger.¹ Ovenfor foreslo jeg at huset har vært delt i en (venstre) del for kvinner, og en (høyre) del for menn. Hver del har hatt et eget ildsted, og også en egen inngang. Det kan med andre ord ha eksistert klare restriksjoner på hvem som kunne bruke inngangene i hver kortsid. Det finnes flere etnografiske eksempler på bolighus med egne innganger for menn og kvinner. Blant annet kan det nevnes at det i den samiske boligen tradisjonelt har eksistert to døråpninger, hvorav den ene utelukkende kunne brukes av menn (Shefferus 1673:226-229; Ränk 1949; Steen 1958; Yates 1989).

I tillegg til inngangene på kortsidene har det vært en inngang på fremre langsiden (sjøsiden), og noen gang også på den bakre langsiden. Jeg finner det sannsynlig at det har eksistert klare regler også for hvordan og av hvem disse inngangene skulle brukes. Et viktig forhold i denne sammenhengen er at møddingmateriale hovedsaklig finnes i tilknytning til husets fremre inngang. En del av de gjenstandene som er funnet i møddingene er ofte uskadet og har neppe vært kassert/ kastet fordi de var ubrukelige. Dette gjelder både ulike redskapstyper og prydgjenstander/gjenstander som har hatt en mer symbolsk betydning. Når vi i tillegg tar med i betraktning at både menneskebein og noe så spesielt som en dolk av kopper er funnet i møddingene, blir det klart at de neppe har fungert som det som vi forstår som rene søppeldynger (se også Schanche 1989a; Engelstad 1991:29). Tvert i mot tyder funnene på at nedleggingen har hatt en rituell karakter.

Også deponeringen av måltidsrestene kan ha vært en symbolsk/rituell handling. I tillegg til at menn og kvinner kan ha tilberedt sine måltider på separate ildsteder, kan også restene etter måltidene blitt holdt separat og deponert i hver sin møddinghalvdel (den venstre og den høyre). En slik hypotese lar seg vanskelig ettersøke i det arkeologiske materialet med mindre menyen har vært ulik for menn og kvinner. Det kan her nevnes at det i tidligere tider skal ha eksistert regler for hvilke deler av ulike dyr som kunne

---

¹Også for husene på Kodiak kan årsakene ha vært mer sammensatte enn det som blir oppgitt i sitatet ovenfor.

spises av samiske menn og kvinner (Leem 1767:485 Yates 1989:257). Analysen av det arkeologiske materialet fra de to møddinghalvdelene i tuft 18, Suovvejohka/Bergeby (den eneste møddingen der det er foretatt separate analyser av materialet fra hver halvdel), viser imidlertid ingen klare forskjeller som kan tolkes i denne retningen. Eventuelt kan vi også her ha å gjøre med en opposisjon mot samfunnets dominerende ideologi. I dette tilfellet har det skjedd ved at kvinnene(?) bevisst har brutt reglene for "riktig" deponering.

Ifølge Olsen (1994) kan møddingmaterialet framfor gressbakkentuftene tolkes på to måter. En mulighet er at det akkumulerte møddingmaterialet vitner om en sosial konkurranse mellom hushold og deres ledere. Ved å sette store verdier (mat, redskap) ut av spill i en form for "potlatch" har man økt sin sosiale status. På den andre siden kan nedleggingen av statusgjenstander (som f.eks. kopperdolken) i møddingene ha skjedd fordi man "ønsket å motvirke at de ble brukt til ervervelse av en personlig status som kunne true reproduksjonen av det sosiale fellesskap" (Olsen 1994:95).

Den rituelle nedleggingen av møddingmateriale på fremsiden av huset kan bety at denne delen av huset har vært oppfattet som den mest "hellige". Vi kan dermed ha å gjøre med en symbolsk markering av henholdsvis den *hellige* framsiden (den fremre halvdel av huset), og den *profane* baksiden (den bakre halvdel av huset). Den fremre inngangen kan ha vært benyttet ved utføring av bestemte rituelle aktiviteter (herunder nedlegginger i møddingene). Tilsvarende romlige opposisjoner har vært symbolisert gjennom den samiske boligen. Her var det den bakre delen som var den mest hellige og tabubelagte (for kvinner), og i dette området ble runebomma og jaktvåpen oppbevart (Schefferus 1956 [1673]:226-229; Steen 1958). Hvis en person døde inne i boligen kunne liket ikke bæres ut av den vanlige, profane inngangen: i stedet måtte det bæres ut av huset gjennom den bakre, hellige inngangen (Steen 1958). Hos Ainuene på Sakhalin ble den fremre delen av huset (som vendte mot fjellene og der døråpninga var) oppfattet som hellig (Ohnuki-Tierney 1972).

Noen av gressbakkentuftene har en bakre inngang i tillegg til de tre øvrige inngangene. En mulig tolkning er at disse utgangene er resultat av en omsnuing av den sosiale orden

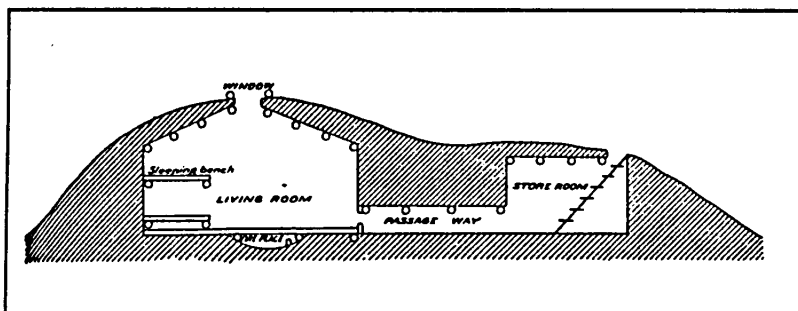

ved spesielle dødsfall eller andre spesielle begivenheter, slik at den fremre (hellige) inngangen nå ble flyttet til den bakre veggen (sml. Tanner 1991:28; se s.216).

Jeg var tidligere inne på at de firkantige gressbakkenhusene kan ha virket på menneskenes oppfatning av relasjonene mellom kultur og natur. Boligene og det indre rommet har representert kulturen, mens de ytre omgivelsene har representert naturen. Den romlige opposisjonen *inne:ute* har tilsvart opposisjonen *kultur:natur*. Inngangene i husene har dermed markert grensen mellom to ulike sfærer: mellom den indre, kulturelle verden, og naturen utenfor (passeringen av terskelen/dørstokken har forøvrig hatt en symbolsk betydning i en rekke kulturer; sml. Eliade 1969:105; Bourdieu 1967; Cunningham 1973; Hodder 1990). De overbygde inngangene i gressbakkenhusene kan ha representert et bindeledd mellom "det der ute" og "det her inne". Det å bevege seg gjennom disse passasjene kan ha hatt en rituell karakter, og symbolisert overgangen mellom natur og kultur. Møddingene kan i denne forbindelsen sees som et forsøk på å skape en domestisert sone framfor huset - en overgangssone mellom natur og kultur.

Det siste av gressbakkenhusenes formelement som jeg vil si noe om er tilbyggene som finnes i forbindelse med inngangene i kortveggene. En rekke av tuftene har spor etter slike tilbygg. Utgravningene har så langt ikke gitt noen klare indikasjoner på hvilken anvendelse de har hatt.

I flere av inuitsamfunnene i det nordvestre Alaska var det vanlig med små rom eller tilbygg i forbindelse med inngangen til bolighuset (et eksempel er vist i figur 59). Dette rommet var et lagerrom for matvarer og redskaper av ulike slag. På øya Kodiak ble små siderom i boligene blant annet brukt som soverom og badstuer (Knecht og Jordan 1985). Det var ikke ildsted i

Figur 59. Snitt gjennom et bolighus i inuitlandsbyen Ignituk ved Cape Darby, Nord-Vest Alaska. (Fra Nelson 1983 [1899], fig.80).

soverommene, men hvis nettene var særlig kalde kunne man varme stein på ildstedet i hovedrommet og bruke disse som "varmeovner". Når man skulle ta badstu/dampbad ble det kastet vann på slike stein som var båret inn fra ildstedet. Badstu ble tatt i forbindelse med ritualer, av medisinske grunner, eller som ren rekreasjon (Knecht og Jordan 1985:23).

Det er funnet store mengder skjørbrrente stein i vollene til de fleste utgravde gressbakkentufter. Hvorvidt disse har vært anvendt som "kokstein", dvs. til oppvarming av vann bukt til f.eks. matlaging, som "varmeovner", eller om de har vært brukt til dampbad er selvsagt vanskelig å si. Kanskje har de hatt alle tre anvendelsesområder. Konsentrasjonen av skjørbrrente stein som er funnet i midt mellom de to ildstedene i de fleste tuftene kan ha vært et reservoar (av nyinnsamlete og tidligere brukte stein) som skulle brukes til slike formål. Dette kan ha skjedd i hovedrommene, i tilbyggene, eller det kan ha vært bygget egne bygg for dampbad. Hvis inngangene på kortsidene har vært forbeholdt henholdsvis menn og kvinner, slik jeg har foreslått ovenfor, er det naturlig å tenke seg at også tilbyggene har vært kjønnsespesifikke.

Gressbakkenhuset: en etnisk markør?

Gressbakkentuftene framviser svært lite avvik når det gjelder form og størrelse selv over store geografiske avstander. Fra Kola i øst til Sørøya i vest har boligen blitt konstruert på samme måte, med de samme særegne formelementene. Dette tyder på at denne særegne husformen kan ha markert og kommunisert en felles kulturell tilhørighet og identitet mellom flere samfunn. Et naturlig spørsmål som melder seg i denne forbindelsen, er om tuftene er spor etter en egen etnisk gruppe.

Etnisitet er et mye diskutert begrep/fenomen (se Barth 1969; Odner 1983; Olsen 1985; Olsen og Kobylinski 1991). Jeg finner det lite hensiktsmessig å komme nærmere inn på denne diskusjonen her, men velger å ta utgangspunkt i Barth (1969) som definerer etnisitet som en sosial grensemekanisme betinget av samhandling mellom flere grupper

(sml. Olsen 1985:26). Som jeg var inne på i kapittel 5, kan kontakt med andre samfunn og kulturer virke truende på et samfunns grenser - det være seg territoriale grenser eller samfunnets sosiale/kulturelle særpreg. Et resultat er ofte en økende intern markering av felles verdier og identitet, og en ekstern markering der samfunnets grenser og egenart blir synlig for omgivelsene (Gertz 1975; Hodder 1982a; A.P.Cohen 1985). Tilkomsten av etniske grupper kan sees som et resultat av en slik prosess. Materiell kultur spiller en sentral rolle når det gjelder markering og symbolisering av kulturell egenart, og en viktig del av en etnisk grensemarkering er derfor basert på bruk av materielle symboler (Hodder 1982a; Odner 1983; Olsen 1985).

Gressbakkenhusene kan ha spilt en viktig rolle for den eksterne markeringen territoriale og kulturelle grenser. Kontakten med utenforliggende samfunn har omfattet "fredelige" sosiale sammenkomster og handelstransaksjoner, men også mer konfliktfylte møter (se kapittel 7, s.193-195). I et klima som har vært preget av sosial stress og en mulig økonomisk konkurranse om ressurser, har behovet for en markering av en felles identitet og samhörighet internt i samfunnet, og en ekstern synliggjøring av samfunnets grenser og egenart, økt.

Det arkeologiske materialet antyder at en differensiering av kyst- og innlandsgrupper kan ha funnet sted allerede i eldre steinalder (K.Helskog 1974; E.Helskog 1978; Schanche 1988:184; Olsen 1994). I løpet av steinalderen har bosetningen på store deler av kysten av Finnmark fått en mer sedentær karakter, noe jeg i tidligere arbeid (1988:191) har tolket som en del av en sosial strategi for å markere territoriale grenser. I innlandet har bosetningen framdeles vært forholdsvis mobil (Hood 1988; Hood og Olsen 1988; Andreassen 1989; Olsen 1994). Boplassene med permanent stående hus har medvirket til en legitimering av retten til naturressursene i et område - både i forhold til den samtidige kystbosetningen, og i forhold til grupper i innlandet (sml. Storli 1991:125-127). Som Myrvoll (1992:156) har vært inne på, kan også de akkumulerte møddingene framfor gressbakkentuftene ha vært en del av en slik strategi. Store møddinger har symbolisert lang tids bosetning og kontinuitet i bruken av et område (sml. Munn 1992:97).

Selv om det har eksistert klare territoriale grenser også mellom ulike gressbakken-samfunn (dvs. samfunn der hus av gressbakkentype var i bruk)¹, har det også vært sterke band som har knyttet disse samfunnene sammen. Prinsippene bak samfunnets organisering har vært de samme, og boligtypen har vært den samme. Dette har skapt en skarp avgrensning mot andre samfunn (mobile grupper i Finnmarks innland og andre grupper i øst, sør og vest).

Jeg finner det sannsynlig at menneskene som bodde i gressbakkenhusene har hatt en felles, overordnet kulturell/etnisk identitet. Årsakene bak framveksten av gressbakkenhus er sammensatte og komplekse, og kan søkes i både interne og eksterne relasjoner. Gressbakkenhusenes symbolske betydning, for de som bodde i husene, og for de som betraktet dem utenfra, kan tildels ha vært en uintensjonell konsekvens av den form som huset fikk. Hustypen har gitt en økt bevissthet om en felles kulturell tilhørighet. Samtidig har hustypen synliggjort denne identiteten for utenforstående. Gressbakkenhusene kan med andre ord ha medvirket til framveksten av en egen etnisk gruppe.

Sammenbrudd og reorganisering

Et eller to århundre etter 2000 f.Kr. sluttet man å bygge og bo i hus av gressbakkentype. Foreløpig finnes det få dateringer fra gressbakkentufter utenfor Varanger, men de som finnes (se tabell 25 s.98) kan tyde på at hustypen har gått ut av bruk relativt samtidig innenfor større områder. Hva er årsaken til at dette skjer? I dette kapittelet har jeg argumentert for at gressbakkenhuset har spilt en svært viktig rolle i det enkelte samfunn, og at det på sett og vis har vært med på å holde samfunnsstrukturen sammen. I tillegg har hustypen uttrykt en felles kulturell tilhørighet mellom flere, likeartede samfunn, og på denne måten vært viktig også når det gjelder relasjoner og samhandlinger med andre (typer) samfunn. Når gressbakkenhusene går ut av bruk kan det derfor være knyttet til omfattende strukturelle, kulturelle og økonomiske endringer.

---

¹I kapittel 7 (s.169) så jeg mangelen på hustufter i områdene mellom de to grupperingene av gressbakkentufter i Varanger som et uttrykk for en territorial grense.

Det foreligger flere forslag til forklaringer på gressbakkenhusenes opphør. Simonsen (1979:378) mener at svikt i ressurstilgangen gjorde en inndeling i mindre sosiale enheter nødvendig. Hver familie fikk nok med å sørge for seg selv, og man fikk en overgang fra flerfamiliehus (gressbakkenhus) til mer spredte enfamiliehus. Også Olsen (1984) har forklart opphøret av gressbakkenhus som et resultat av klimatiske endringer og et mer mobilt bosettingsmønster. Skogen trakk seg tilbake fra kysten og ressurskonsentrasjonen ble mindre. Lengre jaktekspedisjoner og etableringen av egne sesongboplasser ble nødvendig, og hovedboplassen mistet sin betydning (Olsen 1984:160). Endringer i reinens adferd kan ha ført til større migrerende reinflokker, og dette har gjort strategisk jakt mer fordelaktig. Stor-/flerfamilien i gressbakkenhusene ble splittet opp og erstattet av en organisering av kjernefamilier i s.k. "band" (Olsen 1984:212-213). I et senere arbeid (Olsen 1994) har Olsen revurdert denne tolkningen.

Selv har jeg stilt meg kritisk til en slik økologisk forklaring på at gressbakkenhusene gikk ut av bruk (Schanche 1988:153; se også Myrvoll 1992:181-183 og Olsen 1994:1289). Kvartærgeologiske og pollenanalytiske undersøkelser viser at skogens tilbaketrekning og et kjøligere klima har vært en langvarende prosess som startet en god stund før gressbakkenhusene ble tatt i bruk (Mangerud m.fl. 1974; Hyvärinen 1975, 1976; Prentice 1981). Gressbakkensamfunnene har dessuten vært forholdsvis marint orientert, slik at en mindre tilgang på enkelte landpattedyr ikke har ført til noen alvorlig reduksjon i mattilgangen (Myrvoll 1992:182). Jeg ser imidlertid en viss mulighet i at en relativt tett og bofast bosetning etterhvert har skapt problemer med hensyn til brenselforsyningen. Dette kan ha medvirket til at man har flyttet fra boplassene.

Som både Myrvoll, jeg selv (Schanche 1992a; 1992b; 1993), og Olsen (1994) har vært inne på, kan gressbakkenhusenes opphør skyldes interne konflikter i gressbakkensamfunnene. En del av forklaringen kan dessuten ligge i en intensivering av reinjakt og pelsdyrjakt som følge av eksterne sosio-økonomiske relasjoner. Dette skal jeg utdype nærmere i det følgende.

I Varanger etterfølges gressbakkentuftene av en tuftetype som har fått benevnelsen mortensnestufter etter lokaliteten Mortensnes (Ceavccegeadgnjarga) i Unjárgga gielda/Nesseby kommune. Mortensnestuftene, som hovedsaklig er registrert på nordsiden av Varangerfjorden (der de er svært tallrike)¹, ble tidligere datert til perioden 0-1500 e.Kr. (Johansen og Odner 1968). Nyere vurderinger av materialet, samt nye ¹⁴C-dateringer, tilsier at de ligger langt tidligere i tid: tuftene har i all hovedsak vært i bruk i det andre årtusen f.Kr., dvs. i første del av tidlig metalltid (Schanche 1988:91-92; 132-133; Olsen 1994:113). Mortensnestuftene er markert nedgravde og har en nærmest kvadratisk grunnflate. De er noe mindre enn gressbakkentuftene, og har ikke spor etter innganger.² Det er foretatt omfattende utgravninger i kun to av mortensnestuftene i Varanger (på Ceavccegeadgnjarga/Mortensnes). Disse tuftene hadde et enkelt ildsted, plassert asymmetrisk på gulvet (Johansen og Odner 1968; Schanche 1988:139). Det ble funnet en del dyrebein under utgravningene, men ikke i form av akkumulerte møddinger som for gressbakkentuftene. Dette, sammen med det forhold at det ikke er konstatert sommerindikatorer i beinmaterialet (Schanche 1988:92), kan tyde på at tuftene er spor etter en mer sesongpreget bosetning enn gressbakkentuftene.

Mortensnestuftene er i liten grad kjent i områder utenfor Varanger. Nyere utgravningsresultater, blant annet fra de store undersøkelsene på Slettnes på Sørøya, tyder på hustuftene fra tidlig metalltid generelt sett er mindre nedgravd i bakken enn det som er vanlig for tufter fra yngre steinalder. Utgravningene på Slettnes omfattet blant annet en hustuft datert til siste del av det andre årtusen f.Kr. Den utgravde tufta hadde to ildsted, hvorav det ene lå langs tuftas lengdeakse, mens det andre var mindre og var plassert noe til siden for husets midtlinje. Tufta var noe mindre enn gressbakkentuftene

---

¹Det er registrert en rekke større felt med mortensnestufter på nordsiden av Varangerfjorden; særlig i de indre delene. Utbredelsen til denne tuftetypen i Varanger (og i evt. andre områder) ut over dette er usikker. En oversikt over mortensnestuftenes utbredelse krever nye feltregistreringer.

²Simonsens (1975:379-380) beskrivelse av denne tuftetypen stemmer lite overens med de faktiske forhold. Han beskriver tuftene som rektangulære med gavlen mot sjøen. Engelstad (1988) avviser hustypen på bakgrunn av statistiske analyser av registreringer av forhistoriske hustufter. Et problem som hun ikke har tatt med i betraktning er ulik registreringspraksis og varierende kriterier for definering av ulike tuftetyper (sml. Olsen 1994:112).

(Hesjedal m.fl. 1993:47-53). I Iversfjord på Nordkynn er det utgravd en hustuft med et ildsted liggende asymmetrisk på gulvet, og en hustuft med tre mulige ildsted hvorav ingen lå langs gulvets midtakser eller sentralt på gulvet (E.Helskog 1983:38, 44-45). Begge disse tuftene er ¹⁴C-datert til siste del av det andre årtusen f.Kr.

De nye hustypene tyder på at det har skjedd en endring i retning av et mer mobilt bosettingsmønster. De forholdsvis nedgravde mortensnestuftene i Varanger kan eventuelt representere en mellomfase mot en mer mobil bosetning. Framdeles har man bodd på en boplass med permanente boliger i deler av året, men mer kortvarige sesongboplasser har fått en stadig større betydning.

Jeg har tidligere i dette kapittelet foreslått at framveksten av hus av gressbakkentype kan knyttes til en økende grad av sosiale konflikter i samfunnet. Konfliktene har blitt forsøkt kontrollert gjennom sanksjoner på adferd og ved en sterkere vektlegging av et felles verdigrunnlag gjennom symbolbruk og rituell aktivitet. En tildels hierarkisk samfunnsordning med ulike sosiale og økonomiske forhold, og en økende sosial uro, har blitt maskert og tilslørt gjennom en materiell symbolisering av likhet og orden. Dette har vært en ustabil situasjon. Uløste konflikter har bygd seg opp, og til slutt har de kontrollerende og konfliktforebyggende mekanismene ikke lenger vært tilstrekkelige for å holde samfunnet sammen. Sosiale grupper med kryssende interesser i forhold til en eksisterende "maktelite", kan ha undergravd samfunnets sosiale struktur ved å bryte ut av fastlagte handlingsmønster (sml. Myrvoll 1992:182). Dette har etter kort tid ført til et konstitusjonelt sammenbrudd. De nære relasjonene mellom de ulike gressbakken-samfunnene har ført til at et slikt sammenbrudd har skjedd relativt samtidig innenfor ulike områder.

Etter dette har det skjedd en reorganisering av samfunnet i mindre enheter, og en endring mot et mer mobilt bosettingsmønster (sml. Johnson 1982). Konfliktene har blitt "løst" ved at de stridende partene har dratt hver til sitt. I store deler av året har bosetningen vært splittet opp i mindre grupper, f.eks. basert på det enkelte hushold. I en begrenset periode av året kan man ha bodd sammen på en hovedboplass,

tilsvarende det som er kjent fra østsamiske områder inn i historisk tid (Tanner 1929). Denne utviklingen har gjort at boligene ikke lenger spilte en like viktig rolle i forhold til den sosiale struktureringen i samfunnet. Den mer "tilfeldige" plasseringen av ildstedene i tufter som er datert senere enn gressbakkentuftene kan skyldes et brudd med den sosiale og romlige orden som eksisterte i gressbakkenhusene (Schanche 1988:193).

Gressbakkentuftene representerer en tid med utstrakt ekstern kontakt, og også dette kan ha vært en medvirkende årsak til samfunnsmessige endringer. Som jeg var inne på i kapittel 5, skjer omfattende endringer ofte som resultat av en utstrakt kontakt med andre, utenforliggende samfunn. Kontakt mellom ulike samfunnstyper kan skape konflikter og motsetningsforhold (både interne og eksterne), og generere strukturelle endringer (jfr. "time-space edges"; Giddens 1981, 1984; se kapittel 5, s.121). Som jeg vil vise nedenfor kan en utvidet ekstern kontakt også på en mer "konkret" måte ha ført til endrede samfunnsforhold.

Som jeg var inne på i forrige kapittel (s.193-195) har man gjennom kontakt med samfunn i sørøst fått tilgang på metall. Dette har i første omgang vært kopper og bronse, mens jern ser ut til å bli vanlig senere i tidlig metalltid (Olsen 1984:66-68). I bytte mot metall har man levert varer som har hatt sin opprinnelse i naturressursene i området. Elfenben (hvalrosstann) kan ha vært én attraktiv byttevare. Ellers er det naturlig å tenke seg at skinn av ulike landpattedyr kan ha vært viktige produkt i en slik byttehandel. Det er dermed mulig at man for å skaffe et økonomisk overskudd som kunne inngå i byttetransaksjoner med andre samfunn, i større grad enn tidligere har måtte orientere seg mot terrestriske ressurser. Dette kan være en mulig årsak til samfunnene på kysten har gitt opp et sendentært levevis der ressursutnyttelsen i hovedsak var rettet mot den marine fauna (Schanche 1992b:36).

Det arkeologiske materialet tyder på at det har skjedd en intensivering i bruken av Finnmarks innland i slutten av yngre steinalder/overgangen til tidlig metalltid. Boplassene i innlandet skiller seg fra kystboplassene ved at ikke har levnet synlige spor etter boliger. Dette tyder på at bosetningen har vært forholdsvis kortvarig. Tallrike funn av flatehugde

spisser og skrapere på innlandsboplassene peker videre mot en omfattende pelsdyrjakt (rein). Slike boplasser kjennes både fra Finnmarksvidda (Hood og Olsen 1988; Olsen 1994), Tanadalen (Rankama 1986) og Pasvikdalen (Simonsen 1963). Olsen (1994:96-97, 129) påpeker at ulike keramikktyper i innlandet (pasvikkeramikk) og på kysten (lovozerokeramikk, tekstilkeramikk og imitert tekstilkeramikk) i første del av tidlig metalltid kan tyde på motsetninger mellom innlands- og kystsamfunn. Innlandsressursenes økende økonomiske betydning kan ha ført til et sterkere behov for å markere territoriale rettigheter i innlandsområdene. På kysten har behovet for å markere territoriale og kulturelle grenser mot innlandet på den andre siden blitt mindre. Fortsatt har de marine ressursene vært et viktig økonomisk grunnlag, men samtidig har man fått en økende orientering mot ressurser i innlandet. De nedgravde husene har dermed mistet noe av sin symbolske betydning som territoriale markører. For å få tilgang på viktige innlandsressurser kan strategien ha vært å identifisere seg med innlandssamfunnene (Schanche 1992b:36). I siste del av tidlig metalltid forsvinner kontrastene i materiell kultur mellom kyst og innland (Olsen 1994:131). Dette har vært tolket som en vektlegging av en felles, overordnet (samisk) identitet for befolkningen på store deler av Nordkalotten (Olsen 1985; Jørgensen og Olsen 1988.)

Oppsummering

Gressbakkentuftene er spor etter permanente og solide boliger, som det har vært ganske arbeidskrevende å sette opp. Et regulært gressbakkenhus har vært nedgravd i bakken, det har hatt en rektangulær gulvflate, og en innvendig bærekonstruksjon av tømmerstokker. Det er videre foreslått at veggene har bestått av reisverk, og at taket har vært valmet. Midt i taket har det vært et vindu/ljore. Gressbakkenhusene har hatt innganger på hver kortside, på fremre langside, og noen ganger også på bakre langside. Inngangene har hatt form av overbygde passasjer. I tilknytning til inngangene i kortsidene har flere av husene hatt små tilbygg. Husene har vært godt isolerte: i tillegg til at vegger og tak sannsynligvis har vært torvdekte, har utgravde masse (sand/grus og

stein) fra den indre nedgravningen vært kastet opp over veggene. På den fremre langsiden har dette også omfattet møddingmateriale i form av måltidsrester o.a.

Gressbakkenhusene er neppe brakt til Kola- og Finnmarkskysten av innvandrede folkegrupper. Det arkeologiske materialet fra Varanger viser at hustypen har klare forløpere i området, og er resultat av en gradvis endringsprosess som har funnet sted i disse kystområdene. Utviklingen av større og mer permanente boliger kan sees som et resultat av en endring mot et mer sedentært bosettingsmønster. På samme tid kan boligene ha medvirket til denne endringsprosessen ved at de har skap en følelse av territorial tilhørighet og områdetilknytning.

Et mer bofast bosettingsmønster har gjort at huset ble å spille en stadig viktigere rolle i sosial strukturering. Dette kan forklare en del av gressbakkenhusenes særegne formelement. Tiltagende stress og konflikter, forårsaket av det sedentære leveviset og økt befolkningstetthet, har ført til et sterkere behov for sosial kontroll. Sanksjoner på adferd og en økt rituell aktivitet og symbolbruk har understreket et felles verdigrunnlag og gitt samfunnsmedlemmene en klar forståelse av deres plass i samfunnet. Husene har symbolisert og understreket samfunnets ideelle sosiale struktur, og inngått i en strategi for objektivisering og legitimering av sosiale forhold og viktige kulturelle verdier. Jeg finner det sannsynlig at det har eksistert klare regler for hvordan huset skulle brukes: hvor den enkelte skulle oppholde seg, hvilke av husets innganger man kunne passere, osv.

Gressbakkenhusene har hatt en klar symmetrisk oppbygging. Huset kan deles i to (fire) like (speilvendte) deler. Jeg har foreslått at dette har vært knyttet til samfunnets klassifikasjonssystem. Gjennom husets inndeling har ulike kulturelle motsetninger blitt symbolisert og objektivisert. Huset kan f.eks. ha vært delt i en halvdel for kvinner, den andre for menn. Hver av disse halvdelene har hatt et eget ildsted der maten kan ha vært tilberedt spesielt for og av menn/kvinner, og en egen inngang. I tillegg kan huset ha vært delt i en hellig, fremre del og en profan, bakre del. Deponeringen av måltidsrester og gjenstander i møddingen som har ligget oppover husets fremre langvegg, kan ha hatt

en rituell karakter. I slike situasjoner skulle den fremre, hellige inngangen brukes. Også den bakre inngangen kan ha hatt en spesiell anvendelse. Den er mindre vanlig, og kan f.eks. ha vært laget i tilfeller der den romlige orden i huset ble omsnudd.

Gressbakkenhusene har (selvfølgelig) også fylt rent praktiske behov, og flere av formelementene kan ha funksjonelle forklaringer. Praktisk funksjon og symbolsk mening står imidlertid ikke i noe motsetningsforhold. Jeg har blant annet foreslått at de flere inngangene også kan ha fungert som rømmingsveier i tilfelle angrep fra fiendtlige grupper. Tilbyggene i forbindelse med inngangene i kortveggene kan ha vært brukt som lagerrom, og kanskje også som badstuer.

Endringer i boligens utforming kan ha gitt nye rom for tolkninger av nye symboler. Dette kan ha gitt uforutsette konsekvenser med hensyn til sosial adferd og virkelighetsoppfatning. Utviklingen av hus med en firkantig grunnflate kan f.eks. ha virket på beboernes oppfatning av forholdet natur - kultur. De firkantige husene har stått i kontrast til de naturlige omgivelsene, og med det understreket et motsetningsforhold mellom to ulike sfærer: natur og kultur.

Gressbakkenhusene har også spilt en viktig rolle for den eksterne markeringen av territoriale og kulturelle grenser. Den særegne hustypen har gitt en økt bevissthet om en felles kulturell tilhørighet og kan ha medvirket til framveksten av en egen etnisk gruppe.

Når gressbakkenhusene etter forholdsvis kort tid går ut av bruk kan det være et resultat av omfattende strukturelle, kulturelle og økonomiske endringer. De interne konfliktene i samfunnet kan ha bygd seg opp til et nivå som gjorde at de ikke lenger kunne kontrolleres. Dette har ført til et konstitusjonelt sammenbrudd, og en reorganisering av samfunnet i mindre, mer mobile enheter. En akutt situasjon når det gjelder tilgang på trevirke og brensel i nærheten av boplassene kan også ha påvirket en slik utvikling. En tredje mulig årsak til at samfunnene på kysten har gitt opp et sedentært levevis, kan ha vært en sterkere orientering mot terrestriske ressurser som del av en strategi for å få tilgang på metall. Endringene har ført til at husene ikke lenger spilte en like viktig rolle i sosial strukturering og ekstern markering, og man har etterhvert tatt i bruk "enkler" boligtyper.

SLUTTORD

Intensjonen med denne avhandlingen har vært å tegne et mest mulig bredt og allsidig bilde av bosetning og samfunnsforhold i Varanger for 4000 år siden. Hvorvidt jeg har lykket med dette er det opp til andre å vurdere. Tolkningene er begrenset av det arkeologiske materialets karakter og omfang, og en del forhold har blitt behandlet ganske overflattisk rett og slett for å avgrense avhandlingens størrelse. Når jeg har vektlagt enkelte aspekt mer enn andre er det også på grunn av min personlige oppfatning av at disse har vært de viktigste, og fordi det var disse jeg synes jeg hadde muligheter for å si noe om. Tolkningene er påvirket av min egen kulturelle kontekst og virkelighetsforståelse. Andre mennesker med andre forutsetninger ville ganske sikkert ha fortalt en annen historie.

Materiell kultur symboliserer mening. Boliger, klær og de gjenstandene vi omgir oss med formidler kulturell og personlig identitet, verdinormer og status. Den symbolske meningen er kontekstavhengig og ofte flertydig. I flere tilfeller kan de fysiske omgivelsene "tale sitt eget språk" mer uavhengig av kulturelle konvensjoner, og på denne måten styre vår oppfattelse/tolkning av en bakenforliggende mening. Det er en tiltalende tanke at både mine tolkningsforslag og verdensbildet til menneskene som levde i gressbakkenhusene har vært påvirket av en del av de samme fysiske omgivelsene. Det arkeologiske materialet - gjenstandsfunn spor etter boliger - og det landskapet som dette er funnet i, har vært en del av virkeligheten til datidens mennesker, og nå, 4000 år senere, utgangspunktet for en dr.art. avhandling i arkeologi.

LISTE OVER FIGURER

Figur 1. Den første tegningen av det som senere ble kalt gressbakkentufter.....	s. 5
Figur 2. Zemliakovs tegninger av gressbakkentufter ved Store Motka Vik på Kolahalvøya.....	s. 7
Figur 3. Kart over Finnmark med Varangerfjorden og Porsangerfjorden avmerket.....	s. 15
Figur 4. Oversikt over lokaliteter der det er foretatt utgravninger av gressbakkentufter.....	s. 20
Figur 5. Felt med gressbakkentufter på østsiden av Suovvejohka/Bergebyelva.....	s. 21
Figur 6. Skisse av tuft 18, Suovvejohka/Bergeby, slik den framkom på overflata før utgravningen.....	s. 22
Figur 7. Profiler gjennom tuft 18, Suovvejohka/Bergeby.....	s. 23
Figur 8. Tuft 18, Suovvejohka/Bergeby, gravd ned til steril grunn.....	s. 25
Figur 9. Pilespisser og pilespissemner av ulike typer, fra tuft 18, Suovvejohka/Bergeby.....	s. 27
Figur 10. Noen av bein- og hornjenstandene fra tuft 18, Suovvejohka/Bergeby.....	s. 29
Figur 11. Felt med gressbakkentufter i Kalkillebukta.....	s. 32
Figur 12. Tuft 7, Kalkillebukta, slik den framkom på overflata før utgravning.....	s. 33
Figur 13. Profiler gjennom tuft 7, Kalkillebukta.....	s. 34
Figur 14. Tuft 7, Kalkillebukta, gravd ned til steril grunn.....	s. 35
Figur 15. Øks av leirstein eller skifer funnet i tuft 7, Kalkillebukta.....	s. 36
Figur 16. Tuft 17, Kalkillebukta, slik den framkom på overflata før utgravningen.....	s. 37
Figur 17. Profil gjennom tuft 17, Kalkillebukta.....	s. 38
Figur 18. Tuft 17, Kalkillebukta, gravd ned til steril grunn.....	s. 39
Figur 19. Et randskår fra keramikk-karet funnet i tuft 17, Kalkillebukta.....	s. 40
Figur 20. Keramikk-karet fra tuft 17, Kalkillebukta, tegnet slik som det må ha sett ut som nytt.....	s. 41
Figur 21. Profil gjennom grop sørøst for tuft 17.....	s. 43
Figur 22. Tuft 1, "Karlebotnbakken".....	s. 44
Figur 23. Hus b, Bánkgohppi("Advik").....	s. 46
Figur 24. Hus j, Bánkgohppi("Advik").....	s. 47
Figur 25. Barnegraven i hus j, Bánkgohppi("Advik").....	s. 47
Figur 26. Hus 1, "Gressbakken Nedre Vest".....	s. 48
Figur 27. Hus 2, "Gressbakken Nedre Vest".....	s. 49
Figur 28. Hus 3, "Gressbakken Nedre Vest".....	s. 49
Figur 29. Hus 4, "Gressbakken Nedre Vest".....	s. 50
Figur 30. Hus 5, "Gressbakken Nedre Vest".....	s. 51
Figur 31. Hus 21, "Gressbakken Nedre Øst".....	s. 54
Figur 32. Hus I og II, Reisevuonna/Bugøyfjord.....	s. 55
Figur 33. Hus 4, Nusgohppi/Høybukta.....	s. 57
Figur 34. Hus I, Gravholmen.....	s. 58
Figur 35. Hus 1, Leirpollen.....	s. 59

Figur 36. Hus 17, 18, 19 og 20, Iversfjord.....	s. 61
Figur 37. Fordeling av gressbakkentufter rundt Varangerfjorden.....	s. 68
Figur 38. Fordeling av gressbakkentufter rundt Porsangerfjorden.....	s. 69
Figur 39. Grunnplanet i en gressbakkentuft, skjematisk framstilt.....	s. 76
Figur 40. Fordeling av bearbeida stein- og beingjenstander i tuft 18, Suovvejohka/Bergeby.....	s. 78
Figur 41. Fordeling av avslag i tuft 18, Suovvejohka/Bergeby.....	s. 79
Figur 42. Fordeling av avslag fra lag 2 i tuft 18, Suovvejohka/Bergeby.....	s. 80
Figur 43. Fordeling av kjerner og avslag i tuft 7, Kalkillebukta.....	s. 81
Figur 44. Fordeling av kjerner og avslag i tuft 17, Kalkillebukta.....	s. 83
Figur 45. Interiør og romdeling i en samisk gamle delt av to familier.....	s. 132
Figur 46. Helleristinger som framstiller bjørnejakt.....	s. 150
Figur 47. Rekonstruksjon av siida-områder i de østlige delene av Finnmark.....	s. 170
Figur 48. Fordelingskart over gressbakkentufter i Varanger med inntegnede samiske siida-grenser.....	s. 172
Figur 49. Menneskefigur i bein, funnet i tuft 1, "Karlebotnbakken".....	s. 185
Figur 50. Menneskelignende helleristning fra Amtmannsneset II.....	s. 185
Figur 51. Kopperdolk, funnet i tuft 1, "Karlebotnbakken".....	s. 193
Figur 52. Forslag til rekonstruksjon av gressbakkenhus.....	s. 203
Figur 53. Et gressbakkenhus.....	s. 204
Figur 54. Fra gressbakkenhus til gressbakkentuft.....	s. 204
Figur 55. Neolittiske hustufter fra Yaroslavl-distriktet i det sentrale Russland.....	s. 205
Figur 56. Hus 16, Rissebávte/Gressbakken.....	s. 207
Figur 57. Ornamenterte beinharpuner fra "Gressbakken Nedre Vest".....	s. 215
Figur 58. Ornamenterte beinkammer fra "Gressbakken Nedre Vest".....	s. 215
Figur 59. Snitt gjennom et bolighus i inuitlandsbyen Ignituk ved Cape Darby, Nord-Vest Alaska.....	s. 220

LISTE OVER TABELLER

Tabell 1. Funnliste, tuft 18, Suovvejohka/Bergeby.....	s. 26
Tabell 2. Artsbestemmelse av bein fra tuft 18, Suovvejohka/Bergeby.....	s. 30
Tabell 3. Funnliste, tuft 7, Kalkillebukta.....	s. 35
Tabell 4. Artsbestemmelse av bein fra tuft 7, Kalkillebukta.....	s. 36
Tabell 5. Funnliste, tuft 17, Kalkillebukta.....	s. 39
Tabell 6. Artsbestemmelse av bein fra tuft 17, Kalkillebukta.....	s. 42
Tabell 7. Funnliste, tuft 1, "Karlebotnbakken".....	s. 45
Tabell 8. Artsbestemmelse av bein fra mødding, tuft 1, "Karlebotnbakken".....	s. 45
Tabell 9. Funnliste fra hus b og j, Bánkgohppi ("Advik").....	s. 47
Tabell 10. Funnliste, hus 1 - 5, "Gressbakken Nedre Vest".....	s. 52
Tabell 11. Artsbestemmelse av bein fra hus 3 og 4, "Gressbakken Nedre Vest".....	s. 53
Tabell 12. Funnliste, hus 21, "Gressbakken Nedre Øst".....	s. 54
Tabell 13. Funnliste fra hus I og II, Reisevuonna/Bugøyfjord.....	s. 56
Tabell 14. Funnliste, hus 1, Leirpollen.....	s. 59
Tabell 15. Funnfordeling i hus b og j, Bánkgohppi("Advik").....	s. 84
Tabell 16. Funnfordeling i hus 1 og 2, "Gressbakken Nedre Vest".....	s. 84
Tabell 17. Funnfordeling i hus 3, "Gressbakken Nedre Vest".....	s. 85
Tabell 18. Funnfordeling i hus 4, "Gressbakken Nedre Vest".....	s. 86
Tabell 19. Funnfordeling i hus 5, "Gressbakken Nedre Vest".....	s. 87
Tabell 20. Funnfordeling i hus 21, "Gressbakken Nedre Øst".....	s. 88
Tabell 21. Funnfordeling i hus I og II, Reisevuonna/Bugøyfjord.....	s. 88
Tabell 22. Artsbestemte bein fra tuft 18, Suovvejohka/Bergeby, fordelt på venstre og høyre møddinghd. s.	91
Tabell 23. ¹⁴ C-dateringer fra lokalitetene Suovvejohka/Bergeby og Kalkillebukta i Varanger.....	s. 96
Tabell 24. ¹⁴ C-dateringer fra gressbakkentufter på øvrige lokaliteter i Varanger.....	s. 97
Tabell 25. ¹⁴ C-dateringer fra gressbakkentufter utenfor Varanger.....	s. 98
Tabell 26. Antall bein fra henholdsvis pattedyr, fugl og fisk på ulike lokaliter.....	s. 143
Tabell 27. Antall beinfragmenter fra sel, hval, og rein fordelt på ulike lokaliter.....	s. 145
Tabell 28. Antall beinfragmenter fra ulike selarter på ulike lokaliteter.....	s. 146
Tabell 29. Antall spydspisser av skifer (både ferdige redskaper og emner) funnet i ulike tufter.....	s. 146
Tabell 30. Artsbestemte hvalbein. Antall beinfragmenter fra ulike lokaliteter.....	s. 147
Tabell 31. Antall beinfragmenter fra henholdsvis terrestriske fuglearter og sjøfugl på ulike lokaliteter.....	s. 151
Tabell 32. Antall beinfragment fra torsk, sei og hyse fordelt på ulike lokaliter.....	s. 154
Tabell 33. Folketall beregnet ut fra ulike alternativ når det gjelder antall samtidige gressbakkenhus innenfor et territorium/samfunn og gjennomsnittlig antall beboere av hvert hus.....	s. 177
Tabell 34. Antall spisser, kniver, fiskesøkker og skrapere funnet i utgravde gressbakkentufter i Varanger.....	s. 189

LITTERATUR

- Andreassen, R. 1985. Yngre steinalder på Sørøy. Økonomi og samfunn 4000-1000 f.Kr.
Upubl. magistergradsavh. i arkeologi. Universitetet i Tromsø.
- Andreassen, R. 1988. Arkeologiske undersøkelser i Leirpollen, Ifjord, Lebesby kommune,
Finnmark. Tromura, kulturhistorie nr. 9, IMV, Universitetet i Tromsø.
- Andreassen, R. 1989. Yngre steinalder i Vest-Finnmark. Nye resultater - nye perspektiver.
Riksantikvarens rapporter, 1989:17.
- Ardener, S. 1979. Ground rules and social maps for woman: an introduction. I: Woman
and Space. Red. av S.Ardener, s.11-34. London.
- Bakka, E. 1976. Arktisk og nordisk i bronsealderen i Nordskandinavia. Miscelanea, 25.
- Balicki, A. 1979. The Netsilik Eskimo. New York.
- Barnett, H.G. 1938. The nature of the Potlatch. American Anthropologist, vol. 40, s.349-
358.
- Barth, F. 1966. Models of Social Organization. (Royal Anthropological Institute:
Occasional Paper no. 23). London.
- Barth, F. 1969. Ethnic groups and boundaries. Boston.
- Barth, F. 1992. Towards greater naturalism in conceptualizing societies. I:
Conceptualizing Society. Red. av A.Kuper, s.17-33. London.
- Bender, B. 1985. Prehistoric developments in the American Midcontinent and the
Brittany, Northwest France. I: Prehistoric Hunter-Gatherers. Red. av T.D.Price og
J.A.Brown, s.21-58.
- Bettinger, R.L. 1987. Archaeological approaches to hunter-gatherers. Annual Review of
Anthropology, vol.16, s.121-142.
- Binford, L.R. 1962. Archaeology as Anthropology. American Antiquity, vol.28, s.
- Binford, L.R. 1967. Smudge pits and hide smoking. The use of analogy in archaeological
reasoning. American Antiquity, vol.32, s.1-12.
- Binford, L.R. 1968. Archaeological perspectives. New Perspectives in Archaeology. Red.
av L.Binford og S.R.Binford, s.5-32. Chicago.
- Binford, L.R. 1980. Willow smoke and dogs tails: hunter-gatherer settlement system and
archaeological site formation. American Antiquity, vol.45, s.4-20.
- Binford, L.R. og S.R.Binford. 1966. A preliminary analysis of functional variability in the
Mousterian of Levallois facies. American Anthropologist, 68, s.239-295.

- Binford, L.R. og J.B.Bertram. 1977. Bone frequencies and attritional processes. I: For theory building in archaeology. Red. av L.R.Binford, s.77-135. New York.
- Birket-Smith, K. 1927. Eskimoerne. København.
- Black, L. 1977. The Konyag (The Inhabitants of the Island Kodiak) by Iosaf (Bolotov) (1794-1799) and by Gideon (1804-1807). Arctic Anthropology, vol.XIV, nr.2, s.79-108.
- Bourdieu, P. 1977a. Outline of a Theory of Practice. Cambridge.
- Bourdieu, P. 1977b. The Kabyle house or the world reversed. Algeria 1960. P.Bordieu. Cambridge.
- Bradley, R. 1993. Altering the Earth. The origins of monuments in Britain and Continental Europe. Society of Antiquaries of Scotland Monograph Series, nr. 8. Edinburg.
- Braidwood, R.J. 1957. Prehistoric Men. 3.utg., Chicago Natural History Museum Popular Series, Anthropology, nr. 37.
- Brattli, T. og A. Svestad. 1991. Forskningshistoria og den arkeologiske praksisen. Viking, 1991, s.105-112.
- Briggs, J.L. 1970. Never in anger. Portrait of an Eskimo Family. Cambridge Mass.
- Burnette, C. 1974. The mental image and design. I: Designing for human behavior: Architecture and the behavioural sciences. Red. av J.Lang, C.Burnette, W.Moleski og D.Vachon, s.169-182. Stroudsburg.
- Carpelan, C. 1975. Kronologisk schema över Kemi älvs förhistoria. I: Kemijoki 8000 - laxälv i norr. Red. av A.Era-Esko. Stockholm.
- Clark, D.W. 1984. Pacific Eskimo: Historical ethnography. Handbook of North American Indians, vol.5 (The Arctic), s.185-197. Washington.
- Cohen, A.P. 1985. The Symbolic Construction of Community. London.
- Cohen, M.N. 1985. Prehistoric hunter-gatherers: the meaning of social complexity. I: Prehistoric Hunter-Gatherers. Red. av T.D.Price og J.A. Brown, s. 99-120.
- Conkey, M.W. 1984. To find ourselves: art and social geography of prehistoric hunter-gatherers. I: Past and Present in Hunter-Gatherer Studies. Red. av C.Shire. New York.
- Conkey, M.W. og J.D. Spector. 1984. Archaeology and the study of gender. Advances in Archaeological Theory and Method, vol.8, s.1-38.
- Crowell, A. 1988. Prehistory of Alaska's Pasific Coast. I: Crossroads of Continents. Cultures of Siberia and Alaska. Red. av W.W.Fitzhugh og A.Crowell.

- Cunningham, C.E. 1973. Order in the Antoni House. Right & Left. Essays on Dual Symbolic Classification. Red. av R.Nedham, s.204-238. Chicago.
- Damm, C., A.Hesjedal, B.Olsen og I.Storli. 1993. Arkeologiske undersøkelser på Slettnes, Sørøy 1991. Tromura, kulturhistorie nr.23. Universitetet i Tromsø -IMV.
- De Coppet, D. 1992. Comparison, a universal for anthropology: from the "re-presentation" to the comparison of hierarchies of values. I: Conceptualizing Society. Red. av A.Kuper, s.59-74. London.
- Doxtater, D. 1984. Spatial Opposition in Non-Discursive Expression: architecture as ritual process. Canadian Journal of Anthropology, vol.4, nr.1, s.1-17.
- Donner, J., M.Eeronen og H.Jungner. 1977. The dating of the Holocene relative sea-level changes in Finnmark, North Norway. Norsk geografisk tidsskrift, 31, s.103-128.
- Dovey, K. 1977. Home: an ordering principle in space. Landscape, bd.22, hefte 2, s.24-30.
- Drucker, P. 1951. The Northern and Central Nootkan Tribes. Washington.
- Dumond, D.E. 1977. The Eskimos and Aleuts. London.
- Durkheim, E. 1912. Les formes élémentaires de la vie religieuse.
- Düben, G. von. 1977 (1873). Om Lappland och Lapparne. Östervåla.
- Elgström, O. 1922. Karesuandolapparna. Stockholm.
- Eliade, M. 1969 (1957). Det hellige og det profane. Oslo. (Hamburg.)
- Eliassen, J.E. 1982. Fisk og fiskerier i Nord-Norge. Ottar, ?
- Elias, N. 1991. The Symbol Theory. London.
- Engelstad, E. 1984. Diversity in arctic maritime adaptations. An example from the Late Stone Age of Arctic Norway. Acta Borealia, vol.1, 2-1984, s.3-24.
- Engelstad, E. 1988. Pit houses in Arctic Norway: An investigation of their typology using multiple correspondence analysis. I: Multivariate archaeology: Numerical approaches to Scandinavian archaeology. Red. av I.T.Madsen. Jutland Archaeological Society Publications, vol.84, s.71-84.
- Engelstad, E. 1992. The symbolism of everyday life in prehistory. I: Report from the 2nd Nordic TAG Conference. Red. av E.Baudou. Archaeology and Environment, vol.11, s.23-32.
- Engelstad, E. u.å. Overgangen mellom steinalder og jernalder i Finnmark. Arkeologisk feltarbeid 1985. Tromsø Museums arkiv.

- Fjellström, P. 1985. Samarens samhälle i tradition och nutid. Stockholm.
- Flannery, K.V. 1972. The cultural evolution of civilisations. Annual Review of Ecology and Systematics, vol.3, s.399-426.
- Fletcher, C.H., R.W.Fairbridge, J.J.Møller og A.J.Long. 1993. Emergence of the Varanger Peninsula, Arctic Norway, and climate changes since deglaciation. The Holocene, 3, 2 (1993), s.116-127.
- Forsberg, L. 1989. Economic and social change in northern Sweden 6000 B.C. - 1000 A.D. I: Readings in Saami History, Culture and Language. Red. av N.D.Broadbent. Miscellaneous publications, nr. 7, s.1-28. Umeå Universitet.
- Freeman, L.G. 1968. A theoretical framework for interpreting archaeological materials. I: Man the Hunter. Red. av R.B.Lee og I.De Vore, s.262-267.
- Fried, M. 1967. The Evolution of Political Society. New York.
- Geertz, C. 1975. Thick description: toward an interpretive theory of culture. I: The Interpretation of Culture. Red. av C.Geertz, s. 3-30. London.
- Giddens, A. 1979. Central Problems in Social Theory. London.
- Giddens, A. 1981. A Contemporary Critique of Historical Materialism. London.
- Giddens, A. 1984. The Constitution of Society. Cambridge.
- Gjessing, G. 1930. Et hustuffunn fra Lebesby. Universitetets Oldsaksamlings Årbok, 1929.
- Gjessing, G. 1935. Fra steinalder til jernalder i Finnmark. Etnologiske problemer. Institutt for Sammenlignende Kulturforskning, C, III:3, s.1-76.
- Gjessing, G. 1941. Fangstfolk. Oslo.
- Gjessing, G. 1942. Yngre steinalder i Nord-Norge. Institutt for Sammenlignende Kulturforskning, B, XXXIX.
- Gjessing, G. 1945. Norges steinalder. Oslo.
- Glassie, H. 1975. Folk Housing in Middle Virginia. Knockville.
- Godelier, M. 1975. Bas och överbyggnad.
- Gould, R. 1978. Beyond analogy in ethnoarchaeology. I: Explorations in Ethnoarchaeology. Red. av R.Gould.
- Graburn, N.H. og B.S. Strong. 1973. Sircumpolar Peoples: an anthropological perspective.

- Grøn, O. 1985. General Spatial Behaviour in Small Dwellings: a Preliminary Study in Ethnoarchaeology and Social Psychology. I: The Mesolithic in Europe. Red. av O.Bonsall.
- Grøn, O. 1991. A method for reconstruction of social structure in prehistoric societies and examples of practical application. I: Social Space. Human Spatial Behaviour in Dwellings and Settlement. Red. av O.Grøn, E.Engelstad og I.Lindblom. Odense University Studies in History and Social Sciences, vol.147, s.100-118.
- Haftorn, S. 1971. Norges Fugler. Oslo.
- Hastrup, K. 1985. Culture and History in Medieval Iceland: An anthropological Analysis of Structure and Change. Kap.2: Spatial categories, s.50-69. Oxford.
- Hawkes, C. 1954. Archaeological theory and method: some suggestions from the Old World. American Anthropologist, vol.56, s.155-168.
- Hayden, B. 1972. Population Control among Hunter-Gatherers. World Archaeology, vol.4.
- Helland, A. 1905. Finnmarkens Amt I. Kristiania.
- Helland, A. 1906. Finnmarkens Amt II. Kristiania.
- Helm, J. 1965. Bilaterality in the Socio-Territorial Organisation of the Arctic Drainage Dene. Ethnology, nr.4, s.361-385.
- Helskog, E. 1978. Finnmarkviddas kulturhistorie. Norges Offentlige Utredninger, 18A, s.135-144.
- Helskog, E. 1983. The Iversfjord locality. A study of behavioural patterning during the Late Stone Age of Finnmark, North Norway. Tromsø Museums Skrifter, vol. XIX.
- Helskog, K. 1974. Stone Age settlement patterns in interior North Norway. Arctic Anthropology, vol.XI, s.266-271.
- Helskog, K. 1978. Late Holocene sea-level changes seen from prehistoric settlements. Norsk geografisk Tidsskrift, vol. 32, s.111-119.
- Helskog, K. 1980. The chronology of the Younger Stone Age in Varanger, North-Norway. Norwegian Archaeological Review, vol.13, nr.1, s.47-54.
- Helskog, K. 1984a. The Younger Stone Age settlements in Varanger, North Norway. Acta Borealia, 1984:1, s.39-69.
- Helskog, K. 1984b. Helleristningene i Alta. En presentasjon og en analyse av menneskefigurene. Viking, 1983, XLVII.
- Helskog, K. 1988. Helleristningene i Alta. Alta.

- Hesjedal, A. 1990. Helleristninger som tegn og tekst. En analyse av veideristningene i Nordland og Troms. Upubl. magistergradsavh. i arkeologi. Universitetet i Tromsø.
- Hesjedal, A. 1992. Veideristninger i Nord-Norge, datering og tolkningsproblematikk. Viking, 1992.
- Hesjedal, A., B.Olsen, I.Storli og C.Damm. 1993. Arkeologiske undersøkelser på Slettnes, Sørøy 1992. Tromura, kulturhistorie nr.25. Universitetet i Tromsø - IMV.
- Hodder, I. 1979. Social and economic stress and material culture patterning. American Antiquity, vol.44.
- Hodder, I. 1982a. Symbols in Action. Cambridge.
- Hodder, I. 1982b. The Present Past. London.
- Hodder, I. 1986. Reading the Past. Cambridge.
- Hodder, I. 1987. The meaning of discard: Ash and domestic space in Baringo. Method and Theory for Activity Area Research. Red. av S.Kent, s.424-448. Colombia.
- Hodder, I. 1989. Post-moderism, Post-structuralism and Post-processual Archaeology. I: The meaning of things. Red. av I.Hodder. London.
- Hodder, I. 1990. The Domestication of Europe. Cambridge.
- Hood, B. u.å. Stone Age lithic raw material surveys in Finnmark, 1983. Upublisert rapport, 1983.
- Hood, B. 1988. Sacred Pictures, Sacred Rocks: Ideological and Social Space in the North Norwegian Stone Age. Norwegian Archaeological Review, vol.21, nr.2, s.65-84.
- Hood, B. 1991. Prehistoric Foragers of the North Atlantic: Perspectives on Lithic Procurement and Social Complexity in the North Norwegian Stone Age and the Labrador Maritime Archaic. Upublisert Ph.D.- avhandling, University of Massachusetts.
- Hood, B. og B.Olsen. 1988. Virdnejavri 112. A Late Stone Age - Early Metal Period site from interior Finnmark, North Norway. Acta Archaeologica, vol.58-1987, s.105-125.
- Hufthammer, A.K. u.å. Beinmateriale fra to steinalderlokalteter i Varanger. Upublisert rapport, 1992. Zoologisk Museum, Universitetet i Bergen.
- Hultgreen, T. 1988. Yngre steinalder i Rana. en analyse av kyst og innlandsbosetninga mellom 4000 - 2000 BC. Upubl. magistergradsavh. i arkeologi, Universitetet i Tromsø.

- Hultgreen, T., O.S.Johansen og R.W.Lie. 1984. Sturhelleren i Rana. Dokumentasjon av korn, husdyr og sild i yngre steinalder. Viking, 1984, s.83-102.
- Hultkrantz, Å. 1965. Type of Religion in the Arctic Hunting Cultures. I: Hunting and Fishing. Red. av H.Hvarfner, s.265-318. Luleå.
- Hultkrantz, Å. 1978. Ecological and Phenomenological Aspects of Shamanism. I: Studies in Lapp Shamanism. Red. av Backman og Hultkrantz. Stockholms Studies in Coparative Religion, 16.
- Hurre, M. 1982. Suomussalmen varhaista metallikautta. Suomen Museo, 1981.
- Hurre, M. 1986. The eastern contacts of Northern Fennoscandia in the Bronze Age. Fennoscandia Archaeologica, III.
- Hyvärinen, H. 1975. Absolute and relative pollen diagrams from northernmost Fennoscandia. Fennia, vol.142.
- Hyvärinen, H. 1976. Flandrian pollen deposition rates and tree-line history in northern Fennoscandia. Boreas, bd.5, s.163-175.
- Iregren, E. 1985. Osteological evaluation of reindeer bone finds from the territory of the Southern Saamis. I: Saami Pre-Christian Religion. Red. av L.Bäckman og Å.Hultkrantz. Acta Universitatis Stockholmiensis, Stockholm Studies in Comparative Religion, 25, s.101-114.
- Jochelson, W. 1928. Peoples of Asiatic Russia. The American Museum of Natural History.
- Johansen, A. 1988. Mytiske landskap. Profil, 2/88, s.12-27.
- Johansen, E. og Knut Odner. 1968. Arkeologiske undersøkelser på Mortensnes ved Varangerfjorden. Viking, XXXII, s.57-85.
- Johansen, O.S. 1990. Synspunkter på jernalderens jordbrukssamfunn i Nord-Norge. Stensilserie B, nr.29. Universitetet i Tromsø - ISV.
- Johnsen H. og B. Olsen. 1992. Hermeneutics and archaeology: on the philosophy of contextual archaeology. American Antiquity, vol.57, s.419-436.
- Johnson, G.A. 1982. Organizational structure and scalar stress. I: Theory and Explanation in Archaeology. Red. av C.Renfrew, M.S.Rowlands og B.A. Segraves, s.389-422. London.
- Jørgensen, R. 1984. Bleik. En økonomisk/økologisk studie av grunnlaget for jernaldergården på Andøya i Nordland. Upubl. magistergradsavh. i arkeologi, Universitetet i Tromsø.
- Jørgensen, R. 1986. The Early Methal Age in Nordland and Troms. Acta Borealia, 4:1.

- Jørgensen, R. og B.Olsen. 1987. Asbestkeramikk i Nord-Norge. Finskt Museum, 1987.
- Jørgensen, R. og B.Olsen. 1988. Asbestkeramiske grupper i Nord-Norge, 2100 f.Kr. -100 e.Kr. Tromsø, kulturhistorie nr. 13. Universitetet i Tromsø - IMV.
- Kelly, R.L. 1992. Mobility/sedentism: concepts, archaeological measures, and effects. Annual Review of Anthropology, vol.21, s.43-66.
- Kent, S. (red.). 1989. Farmers as Hunters - The Implications of Sedentism. Cambridge.
- Kent, S. 1990. A cross-cultural study of segmentation, architecture, and the use of space. I: Domestic Architecture and the Use of Space: An Interdisciplinary Cross-Cultural Study. Red. av S.Kent, s.127-152.
- Kleivan, I. 1984. West Greenland before 1950. Handbook of North American Indians, vol.5 (The Arctic), s.595-621. Washington.
- Kleppe, E.J. 1974. Samiske jernalderstudier ved Varangerfjorden. Upubl. magistergradsavh. i arkeologi. Universitetet i Bergen.
- Knecht, R.A. og R.H.Jordan. 1985. Nunakakhnak: an historic Koniag village in Karluk, Kodiak Island, Alaska. Arctic Anthropology, vol.22, nr.2, s.17-58.
- Kuper, A. 1980. Symbolic dimensions of the southern Bantu homestead. Africa, 1980:50, s.8-23.
- Kuper, A. 1988. The invention of primitive society. Transformation of an illusion. New York.
- Kuper, A. (red.) 1992. Conceptualizing Society. London.
- Larsen, A. 1950. Om sjøsamene. Tromsø Museums Årshefter, vol.170, nr.2.
- Lawrence, R. 1987. Housing, Dwellings and Homes. Chichester.
- Leach, E. 1976. Culture and Communication. Cambridge.
- Lee, R.B. 1968. What hunters do for a living, or How to take out on scarce resources. I: Man the Hunter. Red. av R.Lee og I.DeVore, s.30-49. Chicago.
- Leem, K. 1767. Beskrivelse over Finnmarkens Lapper. (Trykt på nytt i 1956, Oslo.)
- Lefebvre, H. 1991. The Production of Space. Overstatt til engelsk ved D.Nicholson-Smith. Cambridge.
- Leone, M.P. 1984. Interpreting ideology in historical archaeology: using the rules of perspective in the William Paca Garden in Annapolis, Maryland. I: Ideology, Power and Prehistory. Red. av D.Miller og C.Tilley. Cambridge.
- Levi-Strauss, C. 1963. Structural Anthropology. New York.
- Levi-Strauss, C. 1966. The Savage Mind. Chicago.

- Liskianski, U. 1968. A voyage round the World, 1803-1806. New York.
- Mangerud m.f. 1974. Quarternary stratigraphy of Norden, a proposal for terminology and classification. Boreas, vol.3. s.109-127.
- McCarthy, F.D. og M. McArthur. 1960. The food quest and the time factor in Aboriginal economic life. I: Records of the Australian-American Scientific Expedition to Arnhem Land, Vol.2: Anthropology and Nutrition. Melbourne.
- McGuire, R.H. 1983. Breaking down cultural complexity: inequality and heterogeneity. Advances in Archaeological Method and Theory, vol.6, s.91-133.
- Mebius, H. 1965. Sacrificial Cult and Hunting Rites. Some views on Same religion. I: Hunting and Fishing. Red. av H.Hvarfner, s.351-362. Luleå.
- Moore, H. 1986. Space, Text and Gender. Cambridge.
- Munn, N.D. 1992. The cultural anthropology of time: a critical essay. Annual Review of Anthropology, vol.21, s.91-123.
- Myrvoll, E. 1989. Stil og kunst i arkeologisk forskning. Ottar, nr.177:4, s.22-28.
- Myrvoll, E. 1992. Stil og samfunn. En analyse av materiell symbolisme og sosiale relasjoner i Varanger 2200 - Kr.f. Upubl. magistergradsavh. i arkeologi, Universitetet i Tromsø.
- Møller, J.J. 1987. Shoreline relation and prehistoric settlement in Northern Norway. Norsk geografisk Tidsskrift, vol.41, s.45-60.
- Nakken, O. 1987. Varangerfjorden. Varanger Årbok, 1987.
- Nelson, E.W. 1983 (1899). The Eskimo about Bering Strait. Eighteenth Annual Report of the U.S.Bureau of American Ethnology, 1896-1897. Washington.
- Niemi, E. 1983. Vadsø bys historie, bind 1. Vadsø
- Nilsen, Ø. 1990. Varangersamene - boplasser og ressurser. Unjárgga gielda/Nesseby kommune.
- Nilsen, Ø. u.å. Varangersamenes utmarksbruk. Upublisert manuskript, 1991.
- Nummedal, A. 1929. Noen stenredskaper fra Finnmark. Universitetets Olsaksamlings Skrifter, II, s.2-34.
- Nummedal, A. 1937. Yngre steinaldersfunn fra Nyelven og Karlebotn i Østfinnmark. Universitetets Olsaksamlings Årbok, 1935-36, s.69-131.
- Nummedal, A. 1938. Redskaper av horn og ben fra Finnmark. Viking, II, s.145-150.

- Nydal, R. 1968. Radiologisk datering av Varangerfunnene. I: Varangerfunnene VI. Analyseresultater og mindre rapporter. Red. av P.Simonsen. Tromsø Museums Skrifter, vol.VII, hefte VI, s. 5-21.
- Odner, K. 1983. Finner og terfinner. Oslo Occasional Papers in Anthropology, nr.9, Universitetet i Oslo.
- Odner, K. 1989. The Varanger Saami. Habitation and economy 1200-1900 AD. Dr.Philos.avh. Universitetet i Oslo.
- Odner, K. u.å. Rapport fra befaringer og undersøkelser i Varanger, 1959 og 1960. Tromsø Museums arkiv.
- Ohnuki-Tierney, E. 1972. Spatial concepts of the Ainu of the northwest coast of southern Sakhalin. American Anthropologist, 74, s.426-457.
- Ohnuki-Tierney, E. 1973. Sakhalin Ainu time reckoning. MAN, vol.8, nr.2, s. 285-299.
- Olsen, B. 1984. Stabilitet og endring. Produksjon og samfunn i Varanger 800 f.Kr. - 1700 e.Kr. Upubl. magistergradsavh. i arkeologi, Universitetet i Tromsø.
- Olsen, B. 1985. Arkeologi og etnisitet. Et teoretisk og empirisk bidrag. AmS-Varia, vol.15, s.25-31. Stavanger.
- Olsen, B. 1987a. Arkeologi, tekst, samfunn. Fragmenter til en post-prosessuell arkeologi. StensilsSerie B, historie/arkeologi, nr. 24, Universitetet i Tromsø.
- Olsen, B. 1987b. Stability and Change in Saami Band Structure in the Varanger Area of Arctic Norway, AD 1300-1700. Norwegian Archaeological Review, vol.20, nr.2, s.65-80.
- Olsen, B. 1991. Metropolises and satellites in archaeology: on power and assymetry in global archaeological discourse. I: Processual and Postprocessual Archaeologies. Red. av R.W. Preucel, s.211-224. Carbondale.
- Olsen, B. 1994. Bosetning og samfunn i Finnmarks forhistorie. Oslo.
- Olsen, B. og A.Kobylnski. 1991. Ethnicity in anthropological and archaeological reseach: a Norwegian-Polish perspective. Archaeologica Polona, vol.29, s.5-27.
- Olsen, H. 1967. Varangerfunnene IV. Osteologisk materiale. Innledning - fisk - fugl. Tromsø Museums Skrifter, vol.VII, hefte IV.
- Olsen, H. U.å. Varangerfunnene - pattedyr. Upubl. rapport, Tromsø Museums arkiv.
- Oswalt, W. 1967. Alaskan Eskimos.
- Ovsyannikov, O.V. og N.M.Terebikhin. u.å. Sacred space in the culture of the arctic regions. Upublisert manuskript.

- Parsons, T. 1968 (1937). The Structure of Social Action. London.
- Petersen, R. 1965. Some regulation factors in the hunting life of Greenlanders. Folk, vol.7, s.107-124.
- Prentice, H.C. 1981. A Late Weichselian and Early Flandrian pollen diagram from Østervatnet, Varanger Peninsula, NE Norway. Boreas, bd.10, s.53-70.
- Price, T.D. og J.A.Brown. Prehistoric Hunter-Gatherers. New York.
- Prior, L. 1988. The architecture of the hospital: a study of spatial organization and medical knowledge. The British Journal of Sociology, vol.XXXIX, nr.1, s.86-113.
- Rafferty, J.E. 1985. The archaeological record on sedentariness: recognition, development, and implications. Advances in Archaeological Method and Theory, vol.8, s.113-156.
- Ramsden, P.G. 1990. Death in winter: changing symbolic patterns in Southern Ontario prehistory. Anthropologica, vol.XXXII, nr.2, s.167-181.
- Rankama, T. 1986. Archaeological research at Utsjoki Ala-Jalve. Helsinki papers in archaeology, nr.1.
- Rapoport, A. 1975. Australian Aborigines and the definition of place. I: Shelter, Sign & Symbol. Red. av P.Oliver, s.38-52. London.
- Rapoport, A. 1980. Vernacular architecture and the cultural determinants of form. I: Buildings and Society. Red. av A.D.King, s.283-305. London.
- Ray, D.J. 1984. Bering Strait Eskimo. Handbook of North American Indians, vol.5 (The Arctic), s.285-302. Washington.
- Ränk, G. 1949. Grundprinciper för disponeringen av utrymmet i de Lapska kåtorna och gammerna. Folkliv, 1948, vol.12-13, s.87-111.
- Renouf, M.A.P. 1981. Prehistoric Coastal Economy in Varangerfjord, North Norway. Unpubl. Ph.D. Thesis, University of Cambridge.
- Renouf, M.A.P. 1984. Northern coastal hunter-fishers: an archaeological model. World Archaeology, vol.16, nr.1, s.18-27.
- Renouf, M.A.P. 1989. Prehistoric Hunter-Fishers of Varanger-fjord, Northeastern Norway. British Archaeological Review, 487.
- Riches, D. 1982. Northern Nomadic Hunter-Gatherers. London.
- Ridington, R. 1982. Technology, world view and adaptive strategy in a northern hunting society. Canadian Review of Sociology and Anthropology, vol.19, nr.4, s.469-481.

- Ridington, R. 1988. Knowledge, power and the individual in subarctic hunting societies. American Anthropologist, vol.90, s.98-110.
- Rode, F. 1942. Optegnelser fra Finmarken samlede i Aarene 1826-1834, og senere udgivne som et Bidraf til Finmarkens Statistikk.
- Rorty, R. 1991. Solidarity or objectivity. Objectivity, Relativism, and Truth. Cambridge.
- Sahlins, M. 1972. Stone Age Economics. London.
- Sahlins, M. 1985. Islands of History. Chicago.
- Sandmo, A.K. 1986. Råstoff og redskap - mer enn teknisk hjelpemiddel. Unpubl. magistergradsavh. i arkeologi, Universitetet i Tromsø.
- Schaanning, H.T.L. 1907. Østfinnmarkens fuglefauna. Bergebs Museums Aarbok, 1907, nr.8.
- Schanche, A. 1991. En boplass fra eldre steinalder i Unjárgga gielda/Nesseby kommune. Tromura, kulturhistorie nr.19, s.51-64. Universitetet i Tromsø.
- Schanche, K. 1986. Utgravning av en yngre steinalders hustuft i Karlebotn, Nesseby kommune, Finnmark. Tromura, kulturhistorie nr.6, s.23-32. Universitetet i Tromsø.
- Schanche, K. 1988. Mortensnes, en boplass i Varanger. En studie av samfunn og materiell kultur gjennom 10.000 år. Unpubl. magistergradsavh. i arkeologi, Universitetet i Tromsø.
- Schanche, K. 1989a. Nye funn fra yngre steinalder i Varanger. Viking, 1989.
- Schanche, K. 1989b. Hus og samfunn i steinalderen. Ottar, 177, s.39-47.
- Schanche, K. 1989c. Arkeologi og feminisme. KAN, nr.8, s.13-33.
- Schanche, K. 1992a. Hus og samfunn i Varanger 2000 f.Kr. Kontaktstensil, 36, s.51-62.
- Schanche, K. 1992b. Den funntomme perioden. Nord-Troms og Finnmark i det første årtusen e.Kr. FOK-programmets skriftserie, nr. 2.
- Schanche, K. 1993. Landscape, dwellings and symbolic meaning. I: Report from the Third Nordic TAG Conference 1990. Red. av C.Prescott og B.Solberg, s. 56-60. Bergen.
- Schefferus, J. 1956 [1673]. Lapland [Lapponia]. Uppsala.
- Service, E.R. 1962. Primitive Social Organization. New York.
- Shanks, M. og C. Tilley. 1987. Re-Constructing Archaeology. Theory and Practice. Cambridge.
- Schulz, H.P. 1990. On the mesolithic Quartz industry in Finland. Iskos, vol.9, s.7-23.

- Siiriäinen, A. 1974. Quartz, Chert and Obsidian. Finskt Museum, 1974, s.15-29.
- Simonsen, P. 1959. Funnforhold og dateringer. I: Varangerfunnene I - Funn av menneskeskjeletter, av J.Torgersen, B.Getz og P.Simonsen. Tromsø Museums Skrifter, vol.VII, hefte I, s.5-19.
- Simonsen, P. 1961. Varangerfunnene II. Tromsø Museums Skrifter, VII:2.
- Simonsen, P. 1963. Varangerfunnene III. Tromsø Museums Skrifter, VII:3.
- Simonsen, P. 1972. The Transition from foodgathering to pastoralism in North Scandinavia and its impact on settlement patterns. I: Man, Settlement and Urbanism. Red. av P.Ucko, s.187-192. London.
- Simonsen, P. 1975. Veidemenn på Nordkalotten, hefte 1 og 2. Stensilserie B, ISV, Universitetet i Tromsø.
- Simonsen, P. 1976. Steinalderens hustyper i Nord-Norge. Iskos, nr.1, s.23-25.
- Simonsen, P. 1979. Veidemenn på Nordkalotten, hefte 3. Stensilserie B, ISV, Universitetet i Tromsø.
- Simonsen, P. 1987. Exange of raw material between coast and inland in Northernmost Scandinavia in Late Stone Age. Trade and Exange in Prehistory, studies in honour of Berta Stjernqvist, s.99-105.
- Skorupski, J. 1976. Symbol and theory. A philosophical study of theories of religion on social anthropology.
- Solem, E. 1933. Lappiske rettstudier. Instituttet for Sammenlignende Kulturforskning, serie B, XXIV. Oslo.
- Steen, A. 1958. Boassio. Kristiansand.
- Steward; J.H. 1942. The direct historical approach to archaeology. American Antiquity, vol.7, s.337-343.
- Storli, I. 1991. "Stallo"-boplassene. Et tolkningsforslag basert på undersøkelser i Lønsdalen, Saltfjellet. Dr.art.-avh. i arkeologi, Universitetet i Tromsø.
- Stuiver, M. og P.J.Reimer. 1986. A computer program for radiocarbon age calibration. Radiocarbon, vol.28, nr.2B, s.1022-1030.
- Tanner, A. 1979. Bringing Home Animals. Religious Ideology and Mode of Production of the Mistassini Cree Hunters. London.
- Tanner, A. 1991. Spatial organization in social formation and symbolic action: Fijian and Canadian examples. I: Social Space. Human Spatial Behaviour in Dwellings and

- Settlement. Red. av O.Grøn, E.Engelstad og I.Lindblom. Odense University Studies in History and Social Sciences, vol.147, s.21-39.
- Tanner, V. 1928. Om Petsamo-kustlapparnas sägner om forntida underjordiska boningar, s.k. jennam.vuolas.-kuatt. Finskt Museum, 1928, s.1-24.
- Tanner, V. 1929. Skolt-lapparna. Fennia, 49:4.
- Tanner, V. 1932. Ett arktisk kulturproblem. Terra, 44:3, s.160-174.
- Tanner, V. 1939. Folk och kulturer på Labrador. Societas Scientiarum Fennica, Årsbok, XVII, 1938-1939.
- Tegengren, H. 1952. En utdödd lappkultur i Kemi-Lappmark. Acta Academiae Åboensis, XIX, 4.
- Testart, A. 1982. The signification of food storage among hunter-gatherers: Residence patterns, population densities, and social inequalities. Current Anthropology, vol.25, nr.5, s.523-571.
- Thalbitzer, W. 1914. The Anmassalik Eskimo. Meddelelser om Grønland, vol.39. København.
- Torgersen, J. og B.Getz. 1959. Antropologisk undersøkelse. I: Varangerfunnene I - Funn av menneskeskjeletter. Tromsø Museums Skrifter, vol.VII, hefte I, s.20-27.
- Torgersen, J., B.Getz og P.Simonsen. 1959. Varangerfunnene I - Funn av menneskeskjeletter. Tromsø Museums Skrifter, vol.VII, hefte I.
- Utkin, A. 1993. Graves of the Volosovo Culture at the Vashutino site in Central Russia. Fennoscandia archaeologica, vol.X, s.51-57.
- Vorren, Ø. 1980. Samisk bosetning på Nordkalotten, arealdisponering og ressursutnyttning i historisk-økologisk perspektiv. Acta Univ. Umensis, nr. 24.
- Vorren, Ø. 1992. Kystsamenes husformer. Ottar, 1982:4.
- Vorren, Ø. og E. Manker. 1981. Samekulturen. (2. utg.) Tromsø.
- Waterbolk, H.T. 1983. Ten guidelines for the archaeological interpretation of radiocarbon dates. PACT, 8, s.57-70.
- Werne, F. 1977. Den usynliga arkitekturen. Göteborg.
- Weissner, P. 1989. Style and changing relations between the individual an society. I: The meaning of things. Red. av I.Hodder, s.57-63. London.
- White, L.A. 1959. The Evolution of Culture. New York.
- Wobst, M.H. 1978. The archaeo-ethnology of hunter-gatherers or the tyranny of the ethnographic record in archaeology. American Antiquity, vol.43, s.303-309.

- Woodburn, J. 1980. Hunters and gatherers today and reconstruction of the past. Soviet and Western Anthropology. Red. av E.Gellner, s.95-118. New York.
- Wylie, A. 1985. The reaction against analogy. Advances in Archaeological Method and Theory, vol.8, s.63-11.
- Yates, T. 1989. Habitus an social space: some suggestions about meaning in the Saami (Lapp) tent c.1700-1900. I: The Meaning of Things. Material Culture and Symbolic Expressions. Red. av I.Hodder, s.249-262. London.
- Yesner, D.R. 1980. Maritime Hunter-Gatherers: Ecology and Prehistory. Current Anthropology, vol.21, nr.6, s.727-735.
- Zemljakov, B.F. 1937. Archeologiceskie issledovannija na poberezje Arkticeskago okeanna (Archäeologishe Forschungen an der küste des Arctischen Ozeans). Trudy A.I.C.P.E. 1937:III, s. 81-108.
- Zuralev, A.P. 1975. O drevnejsem centre metalloobrabotki medi v Karelii. Kratkije Soobscenija, Institut Materialnoi Kultury SSSR, 142, s.31-38.
- Zuralev, A.P. og E.L. Brublevskaia. 1978. Rannij etap metalloobratbotki v Karelii. Sovetskaia archaeologija, 1978:1, s.154-165.
- Østerberg, D. (red.) 1990. Handling og samfunn. Sosiologisk teori i utvalg. Oslo.

APPENDIX I

Registrerte Gressbakkentufter i Varanger

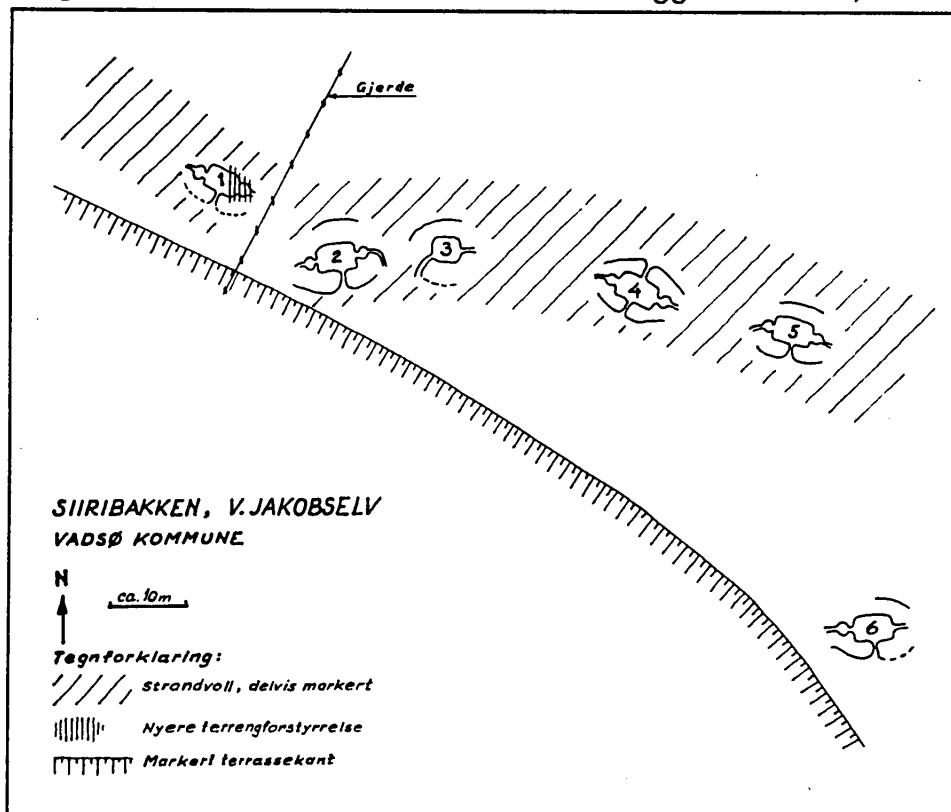
Med enkelte unntak (Rissebavte/Gressbakken, Bájkgohpi/"Advik" og Ceavccegeađge/Mortensnes i Unjárgga gielda/Nesseby kommune, samt Bugøyfjord, Storbukt og Norskjelva i Sør-Varanger kommune), er beskrivelsene nedenfor basert på egne befaringer i felt. En større geografisk oversikt ble vurdert å være vel så viktig som oppmålingen av hvert tuftfelt og hver enkelt tuft, og dette har nok i noen grad gått på bekostning av mer detaljerte og nøyaktige beskrivelser. Avgrensning av tuftenes voll, spesielle formelement, identifisering av mer vage strukturer osv., vil dessuten ofte være et skjønnsproblem. Under registreringsarbeidet ble det imidlertid forsøkt å være så konsekvent som mulig. De ulike lokalitetene ble kartfestet, det ble tegnet enkle kartskisser av tuftefeltene (målestokken er omtrentlig, ikke nøyaktig), og hver enkelt tuft ble oppmålt. Registreringene er avmerket på kartet over Varangerfjorden bakerst i appendixet.

1-2. Sistetjøhka/Skjåbuselva, Vadsø kommune.

Øst for Skjåbuselva ligger 2 tufter av Gressbakkentype i terreng svakt skrånende mot sør. Tuftene er tildels vagt markerte, men har tydelige forsenkninger i vollene på begge kortsider. De ligger side om side. Indre mål for begge tuftene: 6 x 3 m. Like vest for Skjåbuselva, i et delvis forstyrret område (grustak) er det registrert en tuft med samme mål. Det er ikke laget kartskisser av tuftene.

3. Siiribakken, Ánnejohka/Vestre Jakobselv, Vadsø kommune.

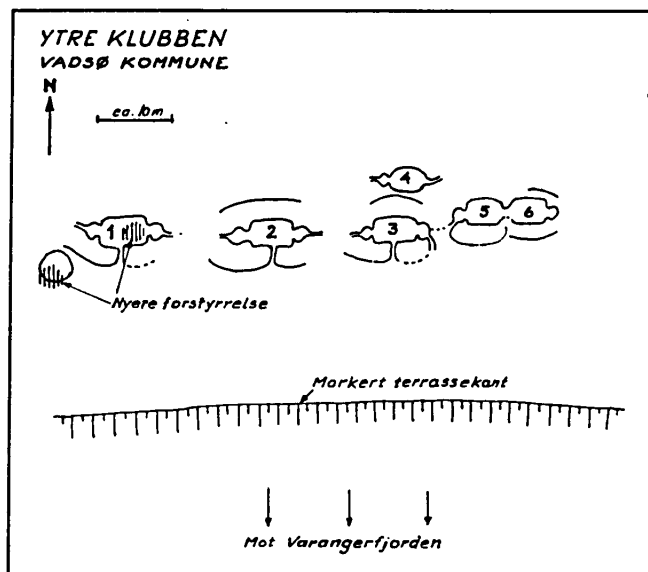
På Siiribakken, øst for Jakobselva, er det registrert 8 tufter av Gressbakkentype. Tuftene ligger ved det som tidligere har vært en sør-vendt vik. 6 av tuftene ligger øst i feltet, utenfor dyrket mark. De to øvrige ligger et stykke mot vest - en av disse er halvert av vegen (disse tuftene ligger utenfor kartskissen. Det er mulig at det har ligget flere tufter i det mellomliggende området (nå dyrket mark/boligområde). En av tuftene (nr.3) skiller seg tilsynelatende fra de øvrige. Den er tiln. kvadratisk (4 x 4 m), og har forsenkning i voll i en side samt et

av hjørnene. Målene på tuftene forøvrig er fra 7 x 3 til 7 x 4 m. De har forsenkninger i vollene på begge kortsider samt på fremre langside. En av tuftene (nr.4) har forsenkning i vollen også på bakre langside.

4. Klubbo/Ytre Klubben, Vadsø kommune.

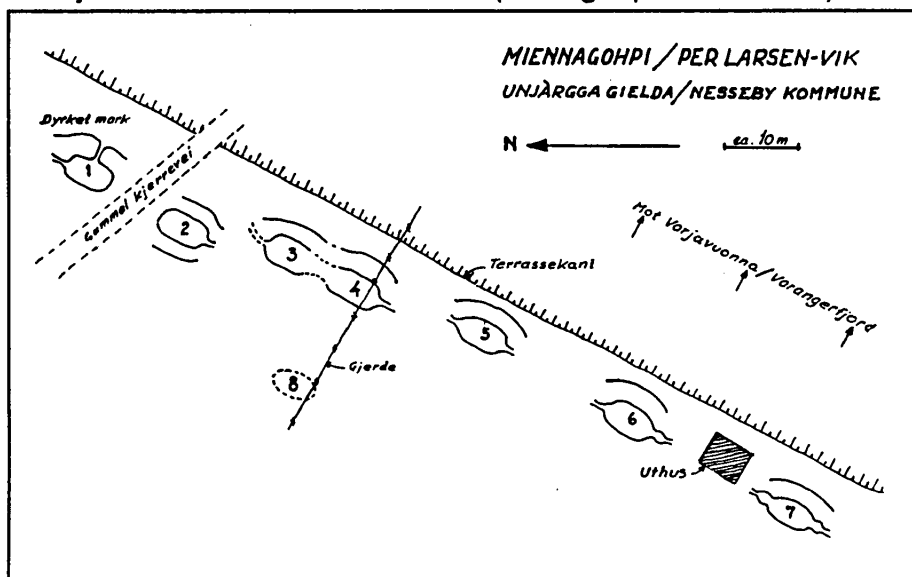
Tilsammen 6 tufter av Gressbakkentype ligger på en sør-vendt terrasse. 3 av tuftene har forsenkninger i vollen på begge kortsider samt på fremre langside. Målene på disse tuftene er 7 x 4 m. 2 av tuftene (nr.5 og 6) henger tilsynelatende sammen, og måler hver for seg ca. 5 x 4 m. I tillegg er det registrert en sirkulær forsenkning (tuft?) i dette feltet (lengst til venstre på kartskissen).

5. Miennágohppi/Per Larsen-vik, Unjárgga gielda/Nesseby kommune.

På en øst-vendt terrasse er det registrert 8 Gressbakkentufter (hvorav en er noe usikker), men dyrkning i området kan ha fjernet flere tufter. To av tuftene (nr.4 og 5 på kartskissen) ser ut til å være forbundet med hverandre.

Tuftene i feltet har forsenkninger i vollen på begge kortsider (en veg gjennom feltet har forstyrret disse for to av tuftene). Kun en av tuftene har en tydelig forsenkning også midt på fremre langside. Målene på tuftenes indre forsenkning er fra 7 x 4 til 8 x 4 m.

6. Ceavccegeađe/Mortensnes, Unjárgga gielda/Nesseby kommune.

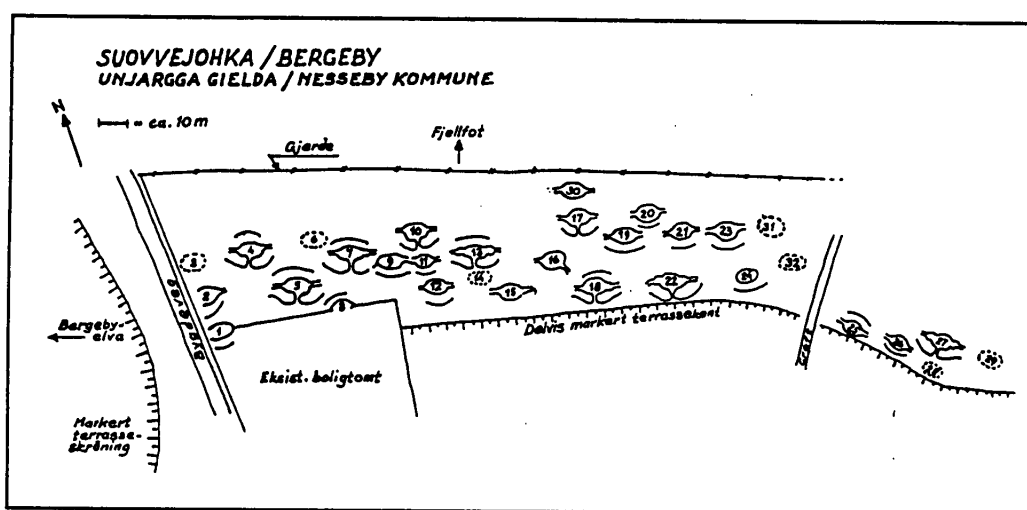
I Ceavccegeađe/Mortensnes er det registrert i alle fall 6 sikre tufter av Gressbakkentype, men det er sannsynlig at også flere av tuftene på denne lokaliteten kan defineres som Gressbakkentufter. Tuftene er fordelt på to felt og ligger orientert i forhold til tidligere vik, i overflatedyrket terreng som skråner henholdsvis mot sør og mot vest. (Se Johansen og Odner 1968: fig. 4 og 5.)

7. Veašnjárga/Hammemes, Unjárgga gielda/Nesseby kommune.

De ca. 17 tuftene på denne lokaliteten er kun talt opp ved et flyktig besøk. De ligger i dyrket mark, og flere er derfor nokså vage. Tuftene er orientert i forholdt til en tidligere sør-vendt vik. Størrelsen (7 x 4 m, indre mål) og forsenkninger i vollene tyder på at det dreier seg om tufter av Gressbakkentype. Det er ikke laget kartskisse av feltet.

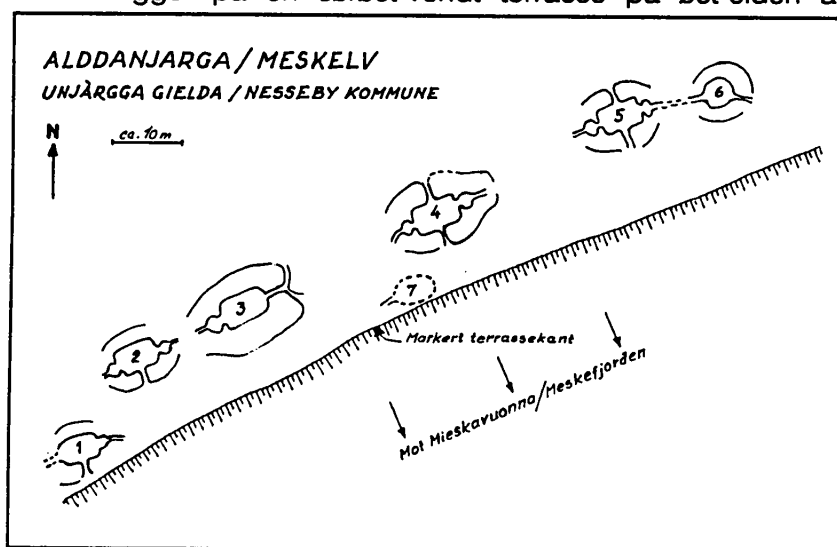
8. Suovvejohka/Bergeby, Unjárgga gielda/Nesseby kommune.

I alle fall 30 Gressbakkentufter er registrert, men flere er sannsynligvis fjernet ved anlegging av veg, grøftegraving og husbygging. Dessuten er terrassekanten mot Suovvejohka/Bergebyelva (i vest) erodert, og også dette kan ha fjernet flere tufter (en tuft er halvert av erosjonen). Tuftene ligger på en sør-vendt, vagt markert terrasse, i overflatedyrket terreng. Tuftene er meget godt markerte, selv om avgrensningen av vollene/det indre av tuftene er noe uklar. Størrelsen er fra 6 x 3 til 8 x 4 m. De fleste av tuftene har tydelige forsenkninger i vollen på begge kortsider, noen også på fremre langside. En av tuftene (nr.18 på kartskissen) i dette feltet er utgravd.

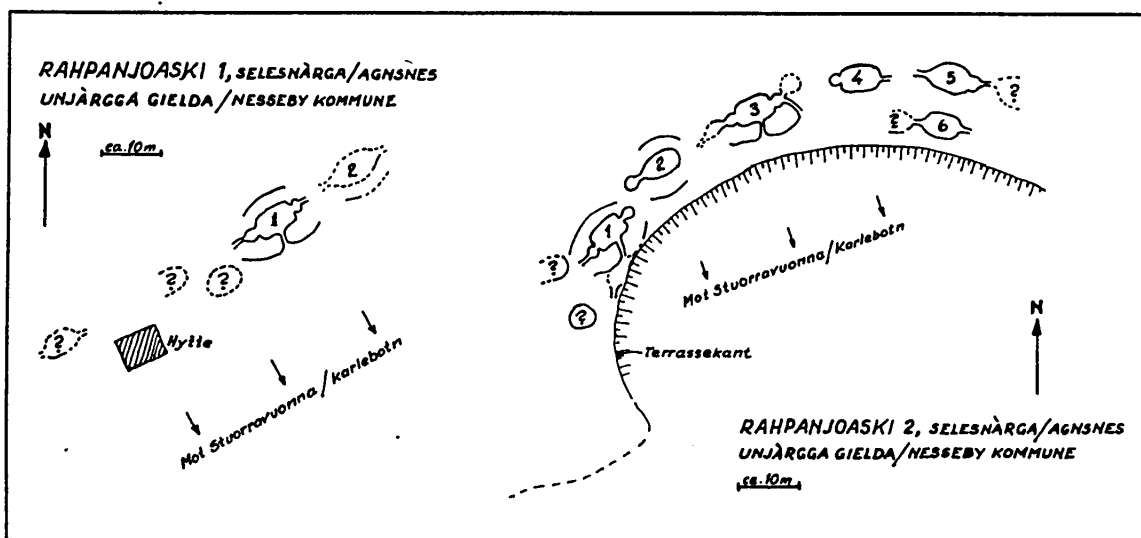
9. Álddanjárga/Meskelv, Unjárgga gielda/Nesseby kommune.

Tilsammen 7 Gress-bakken-tufter ligger på en sørøst-vendt terrasse på øst-siden av Álddajohka/Meskelva. Tuftene har forsenkninger i vollen på begge kortsider, samt for 4 av tuftene på fremre langside. Målene er fra 7 x 3,5 til 8 x 4 m. En av tuftene (tuft 6 på kartskissen) avviker imidlertid fra dette, med målene 3 x 3 m. Denne tufta har forsenkning i en side samt i et av hjørnene.

10-11. Rahpanjoaski 1 og 2, Selešnjárga/Angsnes, Unjárgga gielda/Nesseby kommune.

Det er her registrert tilsammen 8 Gressbakkentufter fordelt på 2 felt, men det er mulig at disse opprinnelig har utgjort et sammenhengende felt. I tillegg til de registrerte tuftene er det flere vage groper/tufter, og det er sannsynlig at noen av disse er gjengrodde/-pløyde Gressbakkentufter. Feltet lengst mot vest, Rahpanjoaski 1, omfatter minst 2 Gressbakkentufter med indre mål 3 x 7 m. Den mest markerte av disse har tydelige forsenkninger i vollen på begge kortsider samt på fremre langside. Ca. 50 meter mot øst ligger Rahpanjoaski 2. Dette feltet omfatter minst 6 Gressbakkentufter som er orientert i forhold det som tidligere har vært en sørøst-vendt vik. Målene på tuftene er fra 6 x 3 til 8 x 4 m, med en avvikende tuft på 4 x 4 m (nr.2 på kartskissen). Den sistnevnte tufta har kun forsenkning i østlige voll, de øvrige har forsenkninger i vollen på begge kortsider, to av den også på fremre langside.

12. Stuorruvuonna/Karlebotn, Unjárgga gielda/Nesseby kommune.

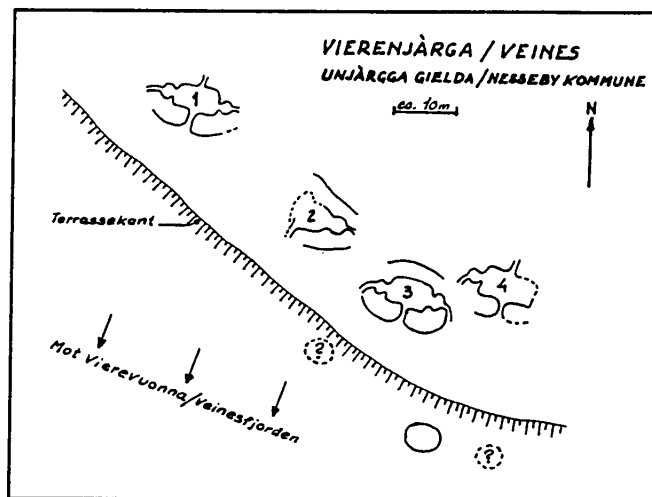
2 tufter av Gressbakkentype, liggende side om side i skrånende terreng mot sør, er nå fjernet p.g.a. boligbygging. Tuftene var tildels dårlig markert på overflata (p.g.a. dyrkning), men utgravning av deler av en av tuftene viste at den var av Gressbakkentype (Schanche 1986; 1989a). Det er sannsynlig at det også har eksistert flere Gressbakkentufter i området. Det er ikke laget kartskisse av tuftene.

13. Sirddagohppi, Unjárgga gielda/Nesseby kommune.

På en markert, delvis erodert terrasse ligger det 4 Gressbakkentufter hvorav 3 er delvis rast ut. De ligger på rekke, parallelt med terrassekanten. Den best markerte har indre mål 7 x 4 m, og har tydelige forsenkninger i vollen på hver kortside. I området bakenfor tuftene ligger det flere tufter/groper. Det er ikke laget kartskisse av feltet.

14. Vierenjårga/Veines, Unjårgga gielda/ Nesseby kommune.

4 Gressbakkentufter ligger i sørvestlig skrånende terreng på sørsiden av Veineset. En av tuftene (nr.2 på karskissen) har uregelmessig form og ser ut til å være forstyrret av senere tids aktivitet. Forøvrig har tuftene indre mål fra 7 x 4 til 8 x 4 m, de har forsenkninger i vollen på begge kortsider, på fremre langside, og to av tuftene også på bakre langside. I området fremfor tuftene, på et litt lavere nivå, ligger det flere vage forsenkninger/ tufter.

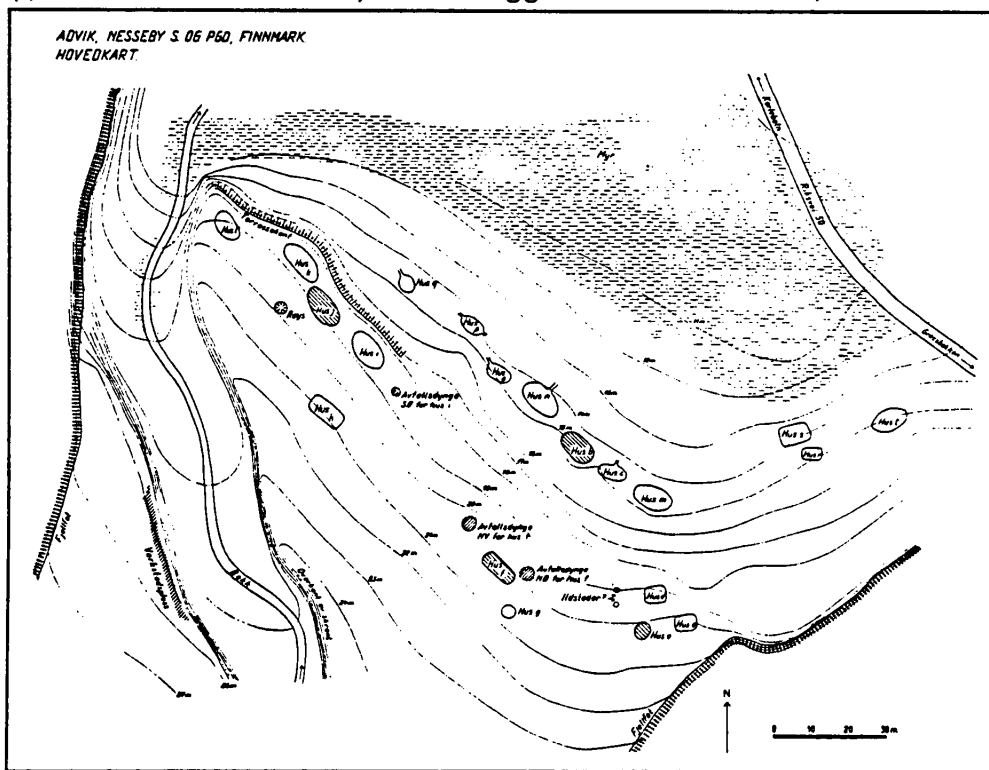

15. Kårengieddi, Unjårgga gielda/ Nesseby kommune.

En Gressbakkentuft er registrert, men det har sannsynligvis vært flere tufter i området (i riksvegtrasè). Tufta ligger i dyrket mark ved tidligere nordøst-vendt bukt, har målene 8 x 4 m, og den har forsenkninger i vollen på begge kortsider samt på fremre langside. Det er ikke laget skisse av tufta.

16. Barjgohppi/Advik, Unjårgga gielda/Nesseby kommune.

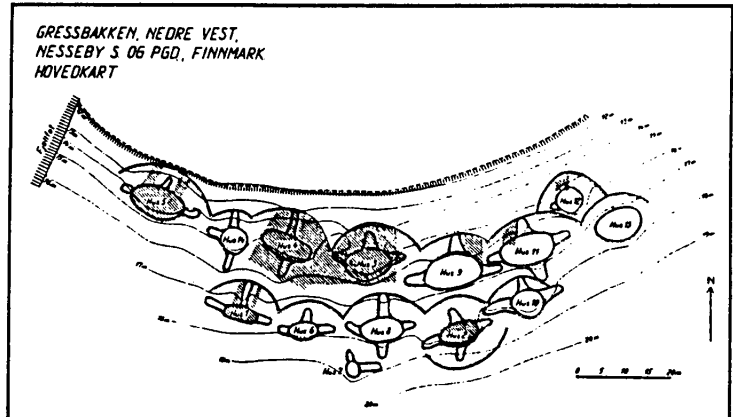
Det er her registrert en rekke hustufter hvorav 11 kan karakteriseres som Gressbakkentufter (hus i - l og m - q på Simonsens kartskisse). Tuftene ligger sør for en liten elv, ved det som tidligere har vært en nordøst-vendt vik. Ifølge Simonsens opptegninger av feltet har bare 5 av tuftene forsenkninger i vollene, men utgravninger av to av tuftene som ikke hadde tydelige forsenkninger (igjen ifølge Simonsens kartskisse) har vist at slike fantes både på begge kortsider og på fremre langside. Målene på tuftene er fra 4 x 5 til 5 x 8 m. (Simonsen 1961:213-247)

(Fra Simonsen 1961, figur 86.)

17. "Gressbakken Nedre Vest", Rissebávti/Gressbakken, Unjárgga gielda/Nesseby kommune.

Ved en tidligere nordvendt vik er det registrert 15 tufter, hvorav de aller fleste har forsenkninger i vollen på kortsidene, på fremre langside, og noen også på bakre langside. Typebenevnelsen "Gressbakken-tuft" har sin opprinnelse nettopp fra denne lokaliteten. En av tuftene (nr.15) ligger litt unna de øvrige; ellers ligger tuftene samlet, tilsynelatende

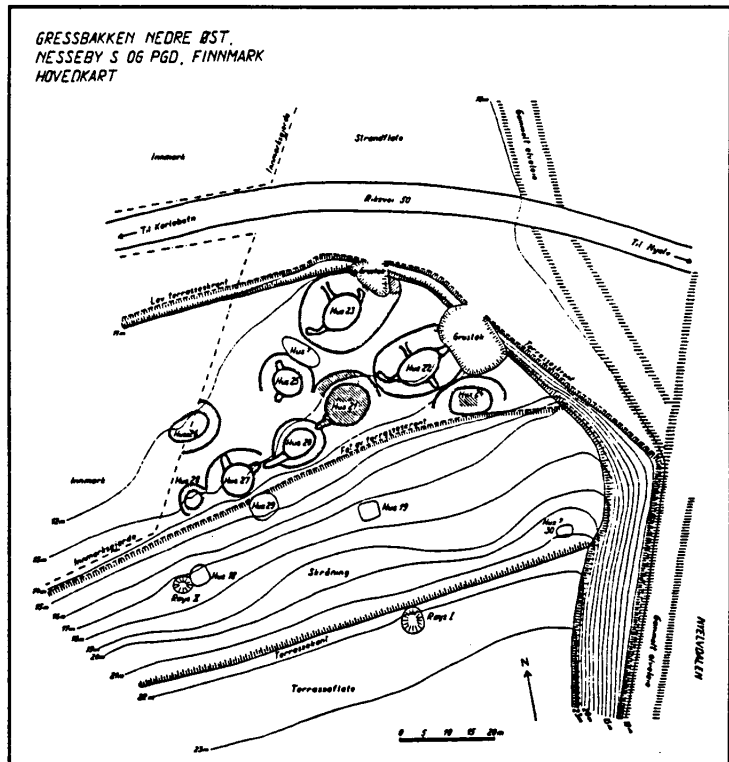

(Fra Simonsen 1961, figur 111.)

organisert i to rekker. Den indre forsenkningen måler i de fleste tuftene ca. 7 x 4 m, mens enkelte tufter er mindre og har sirkulær form. Flere tufter er utgravd; de mest omfattende undersøkelsene er foretatt av Simonsen (1961:271-377).

18. "Gressbakken Nedre Øst", Oaggunnjárga, Unjárgga gielda/Nesseby kommune.

7 - 8 Gressbakkentufter ligger samlet i svakt skrånende terreng mot nordvest (på andre siden av samme vik som "Gressbakken Nedre Vest"). 5 av tuftene har indre mål 8 x 4 m, mens 2 er tilnærmet sirkulære. Tuftene har (ifølge Simonsens karttegning) forsenkninger i vollen på en, to, tre eller alle fire sider. I området bakenfor tuftfeltet er det registrert 3 - 4 mindre, ikke så markerte tufter, samt 2 røyser hvorav en er utgravd (Simonsen 1961:378-392)

(Fra Simonsen 1961, figur 158.)

19. Ođđajohka/Nyelv, Unjárgga gielda/Nesseby kommune.

Ut fra Simonsens tidlige kartskisse av tuftene øst for Nyelva mener jeg at i alle fall to av tuftene (hus 17 og 18) kan ha vært av Gressbakkentype (Simonsen 1961, fig.164). Disse to tuftene er nå fjernet (p.g.a. utbedring av riksvegen). I tillegg ligger det to Gressbakkentufter inne i dyrket mark (i samme nivå som hus 17 og 18). Det er ikke tegnet kartskisse av disse tuftene. Flere tufter av samme type er sannsynligvis fjernet av riksvegen.

20. Stuorraluovta/Storbukta, Sør-Varanger kommune.

Det skal her finnes 6 Gressbakkentufter (befaringsrapport ved K.Odner 1960, Tromsø Museums arkiv; Simonsen 1961:495). Tuftene ligger i en østvendt bukt, på en markert terrasse sør for en liten elv. Fire av tuftene ligger på rekke, to side om side framfor denne rekka. Det er ikke tegnet kartskisse av tuftene.

21. Dážagohppi/Nordmannsbukta, Bugøyfjord, Sør-Varanger kommune.

Det skal her finnes 5 Gressbakkentufter (befaringsrapport ved K.Odner 1960, Tromsø Museums arkiv; Simonsen 1961:495). Tuftene ligger i sørlig skrånende terreng, vest for Norskeelva. I samme område som tuftene er det registrert en røys. Det er ikke tegnet kartskisse av tuftene.

22. Reisevuonna/Bugøyfjord, Sør-Varanger kommune.

11-12 Gressbakkentufter skal ha ligget i nordøst-skrånende terreng innerst i Bugøyfjorden (ØK-registrert). Før de siste tuftene ble fjernet (av reguleringsarbeider) foretok Simonsen undersøkelser i tre av dem. Tuftene var 8 x 4 m, og hadde forsenkninger i vollen på 2 til 4 sider. I tilknytning til tuftfeltet ble en røys registrert og utgravd. (Simonsen 1961:457-479.) Det er ikke laget kartskisse av tuftfeltet.

23. Horušváhki/Horsvåg, Sør-Varanger kommune.

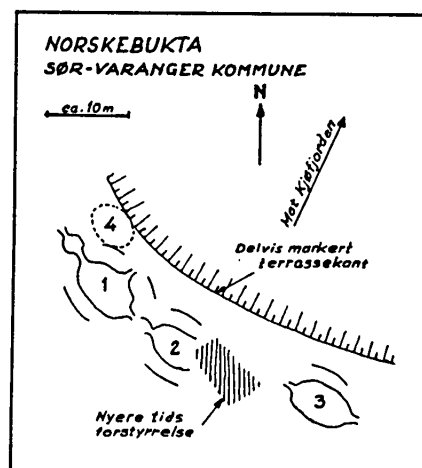
1 - 3 mulige, vagt markerte Gressbakkentufter på rekke i terrasseskråning mot øst. Forsenkninger i voll på hver kortsider (antydning også på fremre langside til en av tuftene). Indre mål 8 x 4 m. I området ligger også andre hustufter. Det er ikke laget kartskisse av tuftene.

24. Čižževuonna/Spurvfjorden, Sør-Varanger kommune.

Innerst i en østvendt fjordarm/bukt ligger 5 Gressbakkentufter hvorav halvparten av 2 er borterodert p.g.a. utrasninger mot elv i sør, og en er delvis dekket av utraste masser fra bakkeskråning. En nyere tids gammetuft ligger delvis oppå en av tuftene. Det kan også ha vært fjernet flere tufter i området. Tuftene er tilsynelatende organisert i 2 rekker. Forsenkninger i vollen på kortsidene synes å knytte tuftene til hverandre. Lengde for de to tuftene der dette kunne måles er 7 m, bredde 4 m. Kartskisse ikke laget.

25. Dážagohppi/Norskebukta, Kjøfjorden, Sør-Varanger kommune.

Tilsammen 3 eller 4 Gressbakkentufter ligger samlet i det som tidligere har vært en nordøst-vendt vik. Tuftene som ligger samlet i vika ligger på rekke og har målene 7 x 5 og 6 x 3 m. De har forsenkninger i vollen på begge kortsider samt for en av tuftene på fremre langside (en av tuftene er noe forstyrret). Det er mulig at det finnes i alle fall ytterligere en vag tuft i feltet.

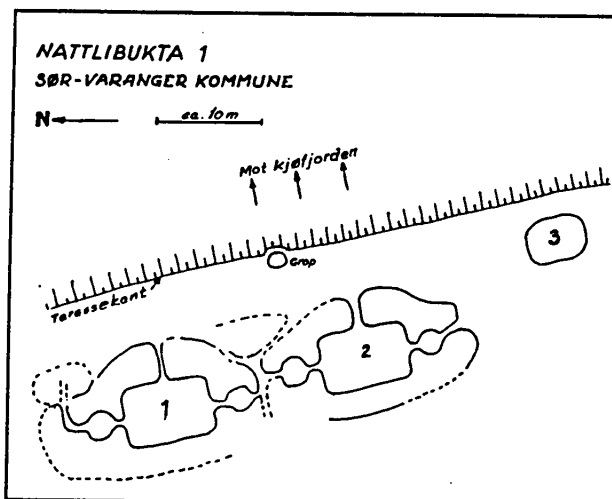
26. Nes sørøst for Dážagohppi/Norskebukta, Kjøfjorden, Sør-Varanger kommune.

Sørøst for tuftene i Nordmannsbukta, på et nordøst-vendt nes, ligger en enslig, noe atypisk Gressbakkentuft. Tufta har målene 6,5 x 4,5 m, og den har forsenkninger i vollen asymmetrisk på fremre langside samt på ene kortsider. Tufta kan være noe forstyrret av senere tids aktivitet. Tufta er ikke tegnet.

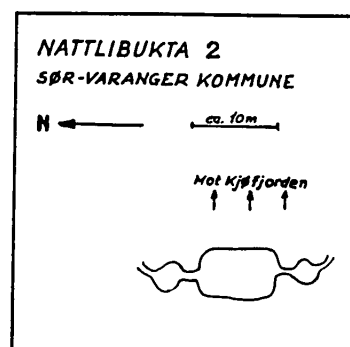

27-28. Náhteigohppi/Nattlibukta 1 og 2, Sør-Varanger kommune.

Tilsammen 3 Gressbakkentufter hvorav to (Nattlibukta 1) ligger sammen på en østvendt terrasse, mens den tredje (Nattlibukta 2) ligger 150 m nord for disse ved en østvendt vik. De to tuftene som ligger sammen er meget godt markerte og ser ut til å være lite sammenraste. Den indre forsenkninga er rektangulær og måler 7 x 5 m. Tuftene har forsenkninger i vollen på begge kortsider samt på fremre langside. Forsenkningene på kortsidene leder inn i små utvidelser/rom, og deretter videre ut i "kanaler" fremover og bakover (se kartskisse). I samme område som tuftene finnes det en mindre og en større grop (tuft?).

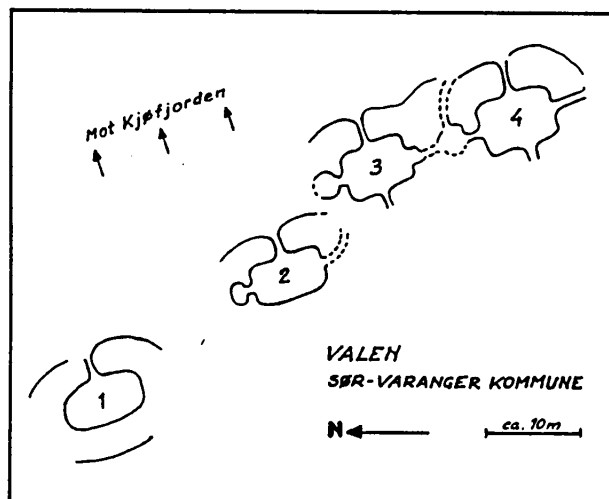

Den enslig liggende tufta (Nattlibukta 2) har forsenkninger i vollen i begge kortsider, og disse ser ut til å være forbundet med små rom/tilbygg. Tuftas indre mål er 6,5 x 4,5 m.

29. Coagalm/Valen, Sør-Varanger kommune.

Det er her registrert 4 Gressbakkentufter. De ligger sør for selve Valen-bukta, i terreng skrånende mot øst. To av tuftene har forsenkninger i vollen på alle 4 sider, en på begge kortsider samt på fremre langside, og en kun på fremre langside (skogvekst kan ha forstyrret dette bildet noe). Størrelsen er fra 7 x 3 til 8 x 3,5 m.

30. Ruoššavuonna/Nord-Leivåg, Sør-Varanger kommune.

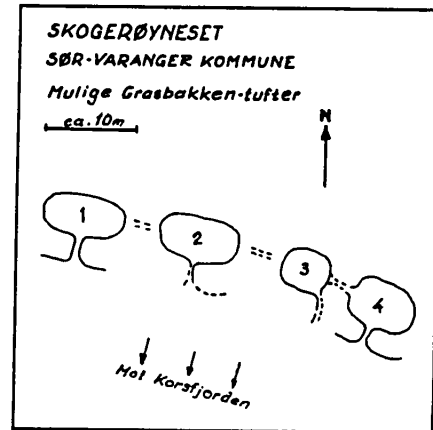
Det er registrert 7 tufter på denne lokaliteten og de 3 mest markerte av disse har tydelige forsenkninger i vollen på kortsidene og på fremre langside. Tuftene ligger i skråning mot nordøst, sørvest for elvemunningen. Det er ikke laget kartskisse av dette feltet.

31. Giettenjárga/Strømsnes, Skogerøya, Sør-Varanger kommune.

En vagt markert Gressbakkentuft ligger på tidligere vest-vendt nes. Tufta har forsenkning i vollen på en (muligens begge) kortsida, samt på fremre langside. Den indre forsenkninga måler ca. 7,5 x 4 m. Det er ikke laget skisse av tufta.

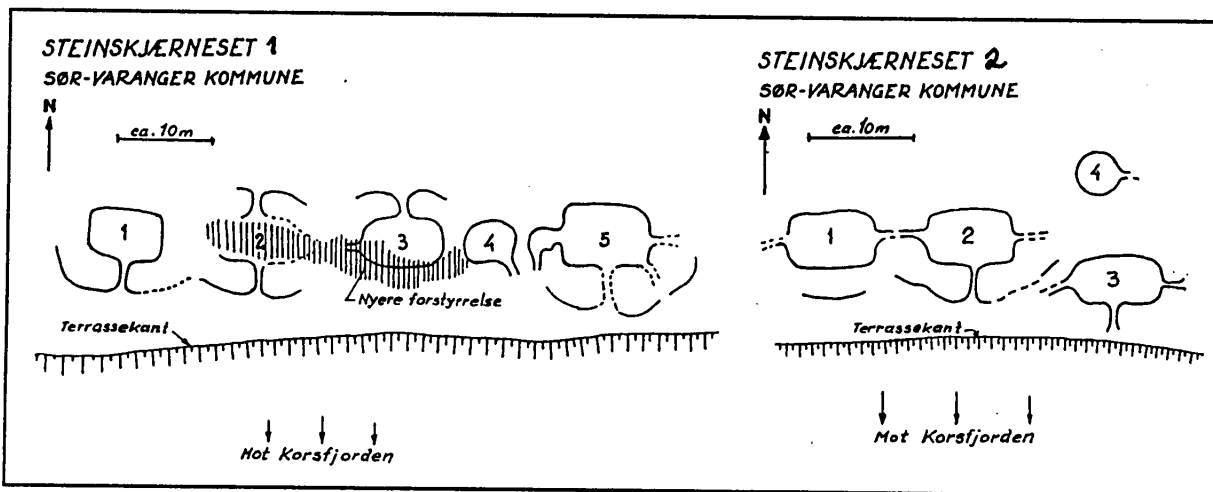
32. Sállangeahči/Skogerøyneset, Sør-Varanger kommune.

Tilsammen 5 tildels vagt markerte tufter, sannsynligvis av Gressbakkentype. Fire av tuftene ligger samlet ved det som tidligere har vært en sør-vendt vik, mens den femte ligger vel 100 meter lenger mot øst, på et sør-vendt nes (denne tufta er ikke med på kartskissen). Den sistnevnte tufta har forsenkning i vollen på en kortsida, og måler 8,5 x 3 m. De øvrige fire har vage forsenkninger i kortsidene, men, for tre av dem, mer tydelige forsenkninger på fremre langside. Disse tuftene måler 7 x 4 m. En av tuftene (nr.2) er mer kvadratisk/sirkulær av form, med diam. 3 m, og har forsenkning i et av de fremre "hjørnene".

33-34. Steinskjærneset 1 og 2, Sør-Varanger kommune.

Tilsammen 9 Gressbakkentufter fordelt på to felt med en avstand på vel 150 m. Feltet lengst i vest (Steinskjærneset 1) omfatter 5 tufter, hvorav to er noe forstyrret av nyere tids aktivitet. Tuftene ligger i innmark, på en sør-vendt terrasse. En av tuftene skiller seg ut med målene 4 x 4 m, og forsenkning i vollen i et av de fremre "hjørnene". For øvrig måler tuftene 8 x 4 til 8,5 x 5 m, en har forsenkning i vollen på fremre langside, en på fremre og bakre langside samt på kortsiden, en på bakre langside samt på en av kortsidene, og en på begge kortsider samt på fremre langside. Den sistnevnte (nr.5 på kartskissen) har dessuten tilsynelatende en forsenkning i et av de fremre "hjørnene".

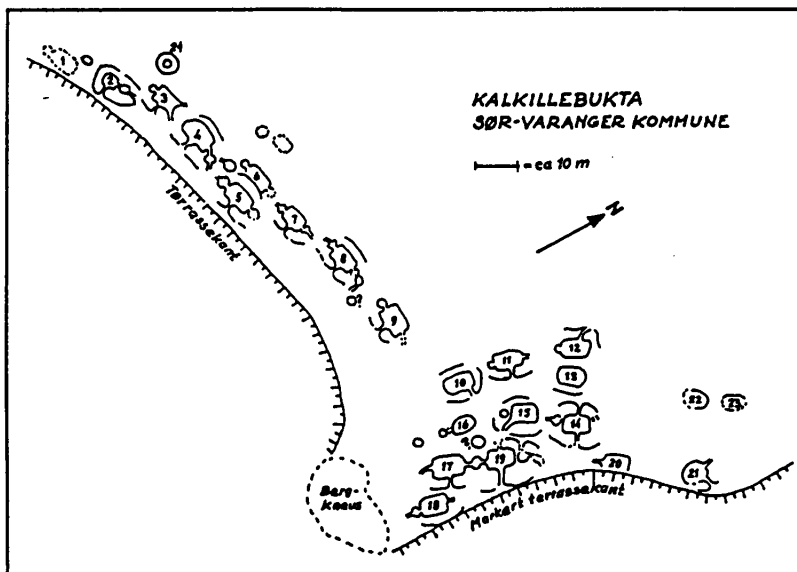
Også feltet lenger mot øst (Steinskjærneset 2) ligger på en sør-vendt terrasse. En av tuftene er tilnærmet sirkulær med diam. 3 m, og har forsenkning i vollen på en side. De 3 øvrige tuftene måler 8 x 4 m, har forsenkninger i vollen på begge kortsider, samt for 2 av tuftene på fremre langside. I nærheten av feltet er det registrert en røys.

I samme område er det i tillegg til Gressbakkentuftene registrert en rekke hustufter av andre typer.

35. Kalkillebukta, Sør-Varanger kommune.

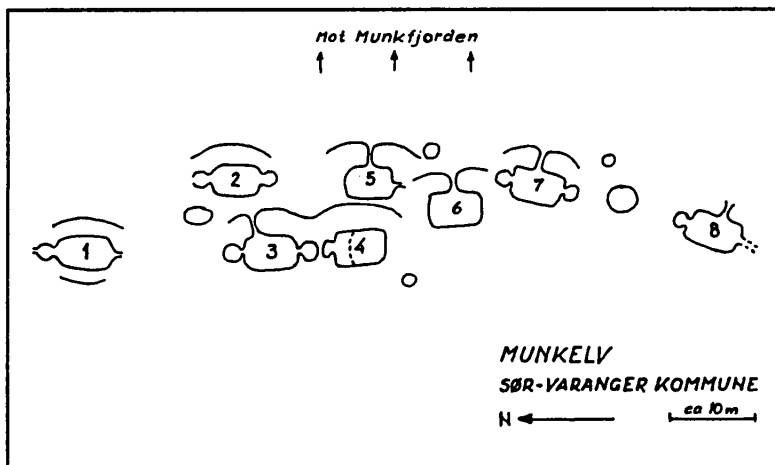
Det er her registrert tilsammen 23 Gressbakkentufter fordelt på 2 felt. Feltene ligger rett ved hverandre, men mens det ene (lengst i vest) er orientert i forhold til det som tidligere har vært en sør-vendt vik, ligger det andre orientert mot øst, på en nord-sør gående terrasse. Det sistnevnte feltet ligger dessuten noe (0,5 - 1 m) lavere i terrenget enn det første. Dette feltet omfatter i alt 14 tufter, hvorav en er halvert p.g.a. utrasninger i terrassekanten. Det er mulig at erosjonen kan ha fjernet flere tufter. 2 av tuftene (nr.22 og 23 på kartskissen) er vage og har uklar avgrensning. Forøvrig måler tuftene fra 6 x 3,5 til 7 x 4,5 m, bortsett fra en (nr. 21) som er tilnærmet sirkulær med diameter 4 m. Flere av tuften har tydelige forsenkninger i vollen på kortsidene samt på fremre langside, men noen har også slike forsenkninger på bakre langside.

Feltet i vest omfatter tilsammen 9 tufter. En av tuftene (nr.2 på kartskissen) skiller seg ut ved at den er tilnærmet kvadratisk, med målene 3 x 3 m, og med forsenkning i vollen på to sider. Forøvrig har tuftene målene 6,5 x 3,5 til 8 x 4 m. De fleste har forsenkninger i vollene på begge kortsidene samt på fremre langside. Det vokser forøvrig en del trær i tuftene (gjelder begge feltene), og dette kan ha forstyrret bildet noe. 2 av tuftene (nr. 7 og nr. 17) på denne lokaliteten er utgravd.

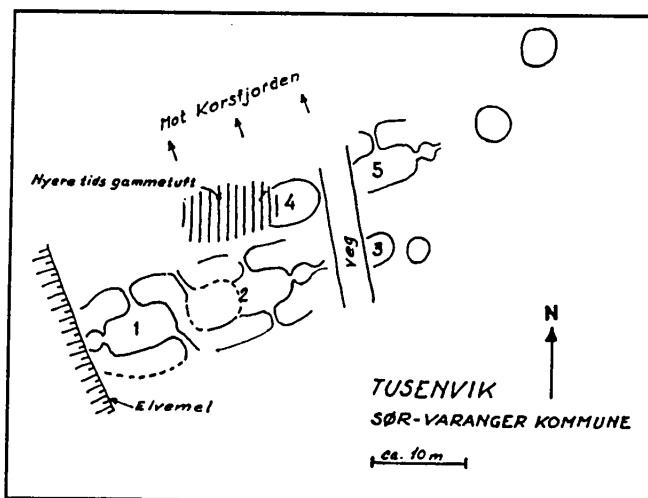
36. Urdu/Munkelv (Sommerplassen), Sør-Varanger kommune.

Det er her registrert 8 Gressbakkentufter og i tilknytning til disse enkelte mindre groper. Tuftene ligger i terreng svakt skrånende mot øst. De har forsenkninger i vollen på en til tre av sidene; en av tuften (nr.6) har en forsenkning asymmetrisk på fremre langside. De indre forsenkningene måler fra 6 x 3,5 til 7 x 4 m.

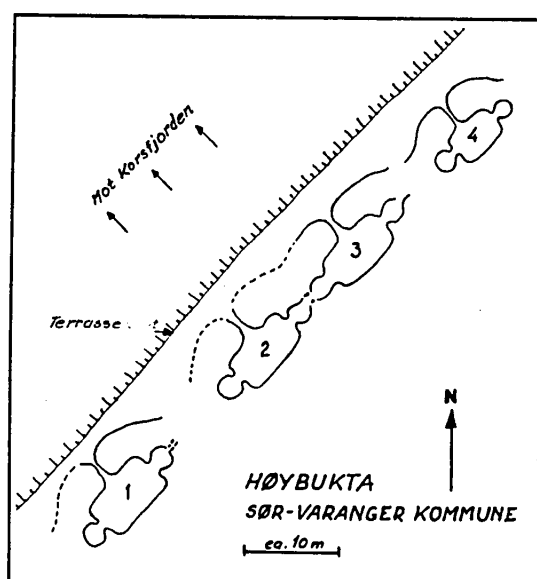
37. Tusenvik, Sør-Varanger kommune.

Det er her registrert 5 Gressbakkentufter, men utrasninger, dyrkning og annen nyere aktivitet kan ha fjernet flere tufter i området. Tuftene ligger ved en nord-vendt vik, øst for en liten elv, og de fleste (alle?) er forstyrret av nyere aktivitet. Den mest "hele" tufta (nr.1 på kartskissen) har indre mål 7 x 5 m. Tuftene i feltet har forsenkninger i veggvollene på kortsidene, på fremre langside, og også på bakre langside. I samme området som Gressbakkentuftene finnes det tufter av annen form og størrelse.

38. Núvvusgohppi/Høybukta, Sør-Varanger kommune.

4 Gressbakkentufter ligger på en nordvest-vendt terrasse på østsiden av Høybukta. Tuftene ligger side om side, måler fra 5 x 4 til 7 x 5 m, og har forsenkninger i vollen på begge kortsider samt på fremre langside. I samme område er det registrert 3 røyser. K.Odner har foretatt mindre utgravninger i 4 av tuftene (Rapport fra 1959 og 1960 i Tromsø Museums arkiv; Simonsen 1963:219-230).

39-41. Øvre Pasvik, Sør-Varanger kommune.

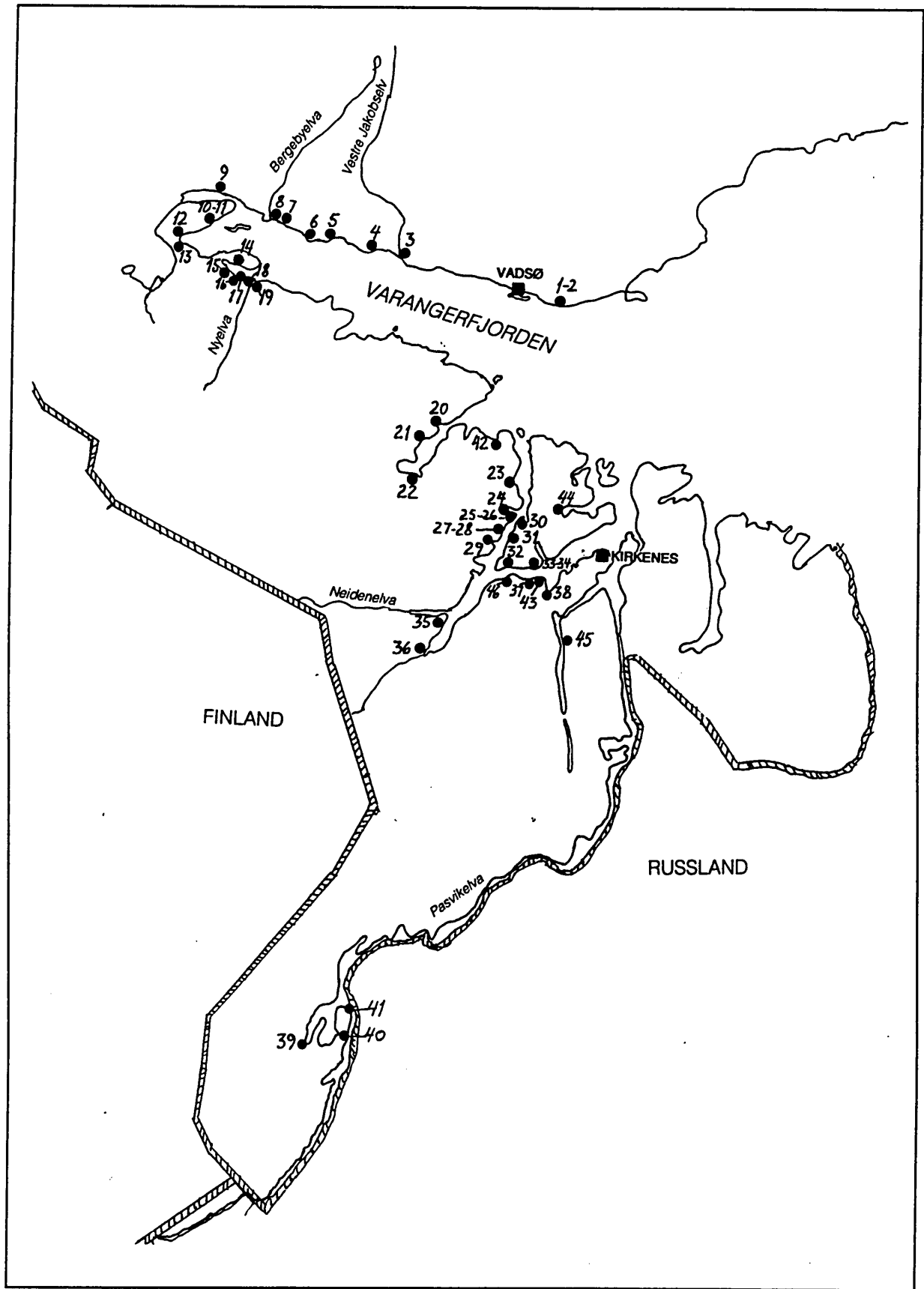
På Storsteinneset (39) er det registrert 7 "typiske" gressbakkentufter, 7-10 meter lange og 4-5 meter brede. Tuftene har kraftige voller med forsenkninger i kortsidene (Simonsen 1963:180).

På Gravholmen (40) er det utgravd en mulig gressbakkentuft, 6,7 meter lang og 4,0 meter bred. Tufta hadde kraftige voller med en forsenkning i den ene kortsiden, og et todelt, steinsatt ildsted (Simonsen (1963:162-168).

På Kjerringneset (41; "Fredrik-Antiplassen") er det registrert 8 gressbakkentufter. Tuftene er ca. 7 x 4 meter og markert nedgravde. For de to tuftene det er foretatt utgravninger i er det nevnt forsenkninger i henholdsvis begge korsider og på alle fire sider (Simonsen 1963:135-137).

: tillegg til tuftefeldene ovenfor skal det finnes gressbakkentufter i Čoahkkenvuonna/Oterfjorden (42), Fiskebukta (43), Neaskenvuonna/Kobbvågen (44), Goađa/Sandnes (45), og Luŋkusjohka/Junkereelv (46), alle i Sør-Varanger kommune. Det er usikkert hvor mange tufter hvert av disse feltene omfatter.

Alle registreringene er avmerket på kartet på neste side.

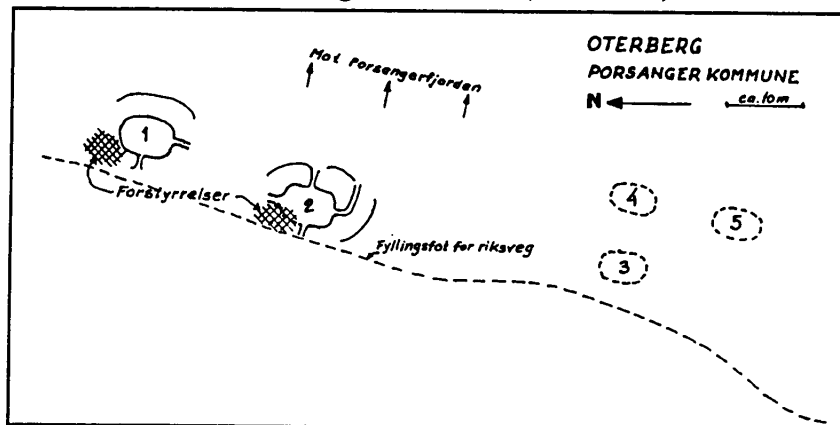
APPENDIX II

Registrerte Gressbakkentufter i Porsanger

Registreringene er basert på egne befaringer i felt. Tidligere registreringer for økonomisk kartverk viser at noen tufter/tuftfelt er fjernet av nyere aktivitet. Registreringene er avmerket på kartet over Porsangerfjorden bakerst i appendixet.

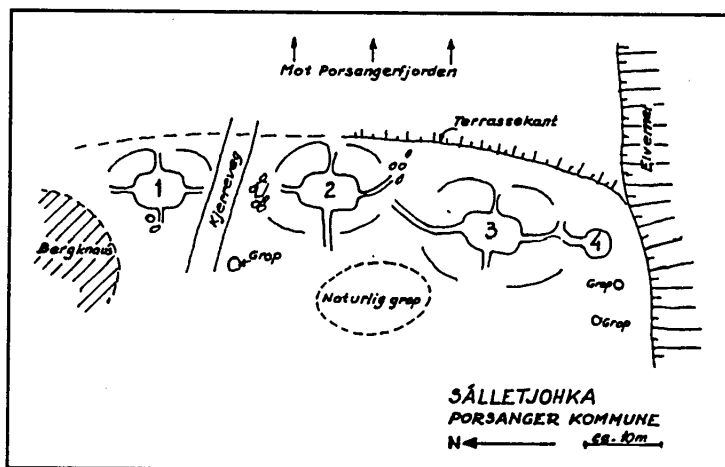
1. Čeavrábákti/Oterberg, Porsanger kommune.

2 sikre Gressbakkentufter, men sannsynligvis har feltet omfattet flere tufter av Gressbakkentype. De to tuftene er noe skadet av riksvegen. Tuftene er godt markerte, 7 x 5 m, den ene har forseknings i vollen på alle fire sider, mens kun 2 slike forseknings kunne identifiseres for den andre. En vag tuft (nr.3 på kartskissen) lå inne i overgrodd, tidligere dyrket mark. Under ØK-registreringen i -76 ble ytterligere 2 slike vage tufter dokumentert (tegnet inn på kartskissen som nr. 4 og 5).

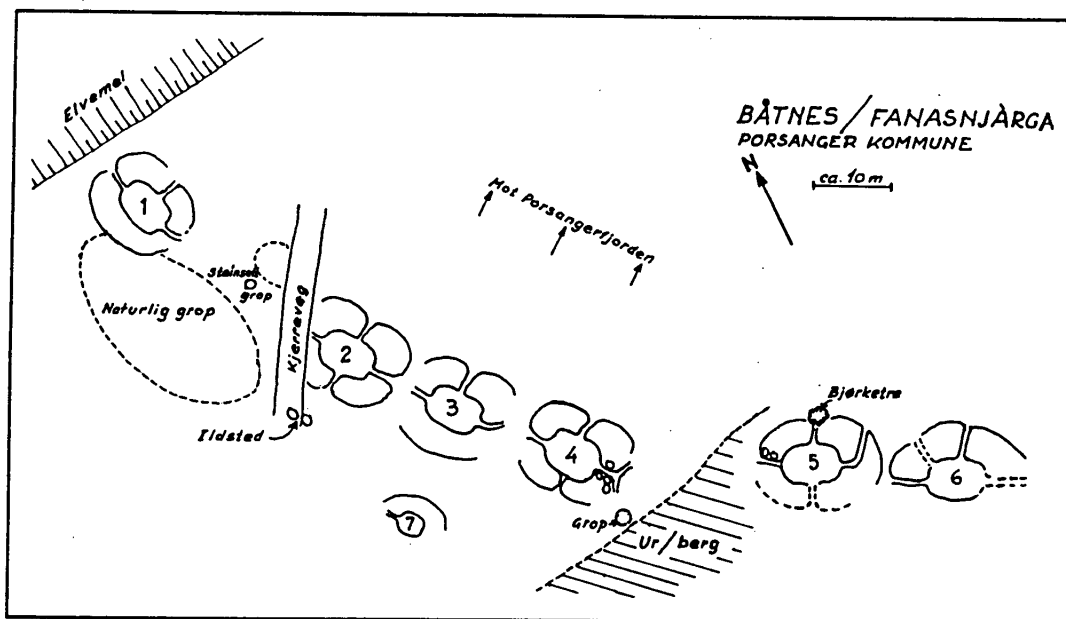
2. Sálletjohka, Porsanger kommune.

4 tufter av Gressbakkentype. Tuftene ligger i øst-hellende terreng, med en markert terrassekant i sør. Alle tuftene er godt markerte. 3 av tuftene (nr.2 - 4 på kartskissen) har forseknings i vollen på alle fire sider og måler fra 5 x 7 til 5 x 8 m, mens en av dem (nr.1) måler 3 x 3 m og bare har åpning i en av sidene. I tilknytning til tuftene finnes det 3 mindre groper/ forseknings.

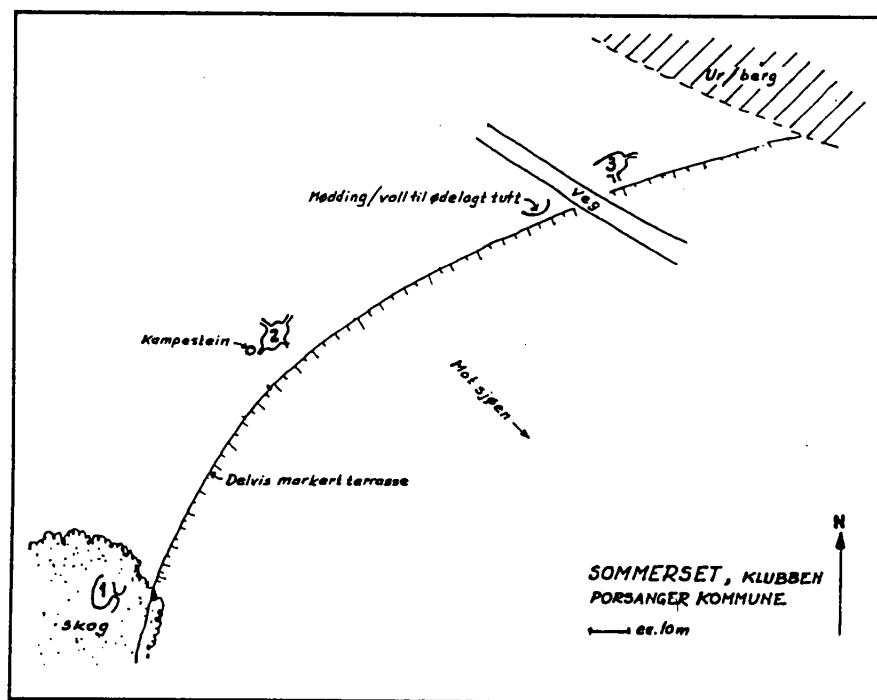
3. Fanasnjárga/Bátnes, Porsanger kommune.

7 sikre og i tillegg en mulig, noe forstyrret Gressbakkentuft. Tuftene ligger ved det som tidligere har vært en nord-øst vendt bukt, like ovenfor en svakt markert terrassekant. I bakkant av tuftfeltet er det en stigning opp til en ny terrasse, og det er her registrert flere steinaldertufter (ikke Gressbakkentufter). De registrerte Gressbakkentuftene er svært godt markerte. En av tuftene (nr. 7 på kartskissen) skiller seg ut: den er tilnærmet sirkulær med diam. 3 m, og har kun en forseknings i vollen. De øvrige tuftene har indre måle fra 7 x 5 til 7,5 x 5,5 m. Tre av tuftene har forseknings i vollen på alle fire sider, mens tre tufter har tre forseknings i vollen: midt på fremre langside og på begge kortsider. I bakkant av feltet ble det dokumentert et dobbelt ildsted (av Gressbakkentype) delvis fremme i dagen på flat mark. Forøvrig var det flere mindre groper/ forseknings i dette feltet.

4. Kluppogohppi/Sommerset, Porsanger kommune.

Det er her registrert 3 sikre Gressbakkentufter, men det har sannsynligvis vært flere tufter i området. Området er meget ødelagt/forstyrret av nyere aktivitet som kan skrives til den 2. verdenskrig. Alle de tre tuftene er berørt av denne aktiviteten. Tuftene ligger ved det som tidligere har vært en sør-øst vendt vik, ovenfor en delvis markert terrassekant. Tufta lengst mot vest (nr.1 på kartskissen) er meget forstyrret, men forsenkningen midt på fremre langside er meget tydelig. Neste tuft (nr.2) har tydelige forsenkninger i vollen midt på fremre og bakre langside. Tufta lengst mot øst (nr.3) har spor etter forsenkninger i vollen i østre kortsida samt fremre langside. Vestdelen av tufta er ødelagt av en veg. Mellom denne og forrige tuft ligger en forhøyning som jeg vil anta er rester etter en voll til en ødelagt tuft. De indre målene for den best bevarte tufta er 8 x 5 m.

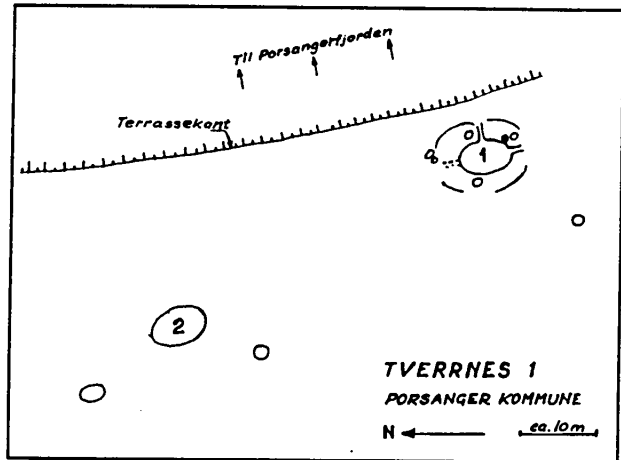

5-6. Tvermes, Porsanger kommune.

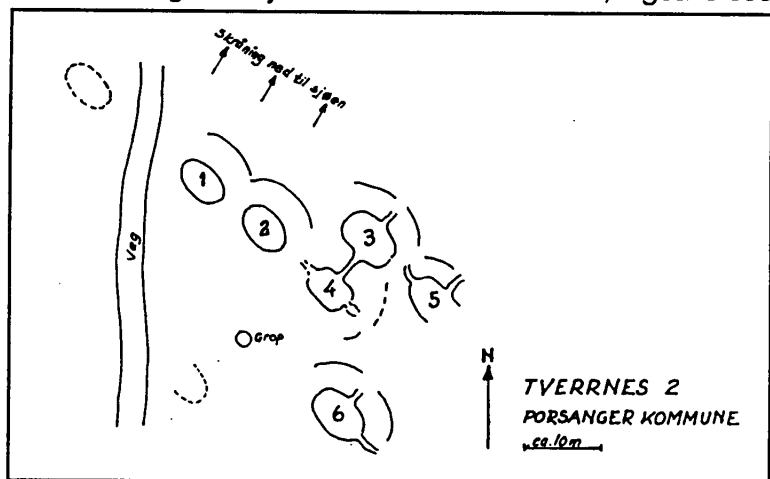
I dette området er det registrert totalt 17 tufter av Gressbakkentype, fordelt på tre tilsynelatende adskilte felt. Imidlertid er det, både innenfor hvert enkelt felt og mellom de ulike feltene, en rekke

mer vage strukturer som kan være pløyde Gressbakkentufter. Nyere tids aktivitet i området, både i form av dyrkning og tyske anlegg fra 2. verdenskrig, har nok dessuten fjernet en rekke tufter. Det er grunn til å tro at i alle fall tre av tuftfeltene (Tverrnes 2, 3 og 4) har vært forbundet med hverandre, og således en gang utgjort et sammenhengende felt.

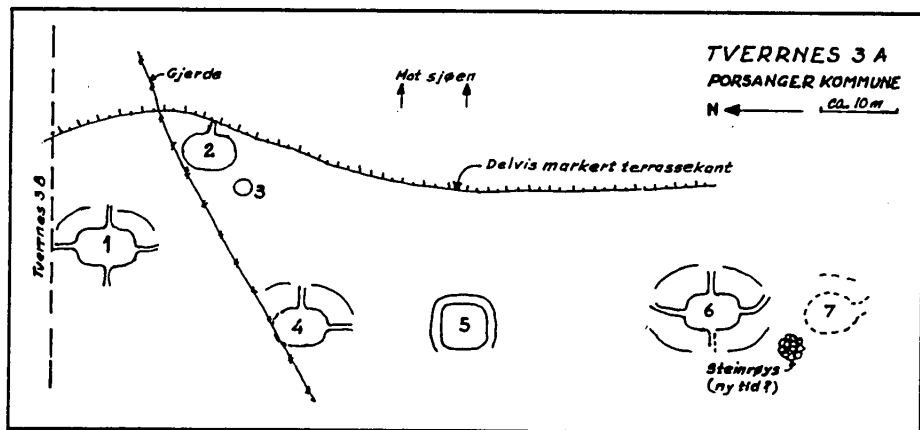
Tverrnes 1 ligger lengst mot sør, fysisk adskilt fra Tverrnes 2 av en bergrabb som har gått ut i havet/ned til datidig strand. En Gressbakkentuft (nr.1 på kartskissen), en mer vagt markert tuft av samme størrelse (nr.2), samt tre tilnærmet sirkulære groper (noen av disse kan evt. være av yngre dato). Tuftene ligger på en øst/nordøst-orientert terrasse. Tufta av Gressbakkentype har indre mål 6,5 x 4 m, og har tre forsenkninger i vollen: midt på fremre langside og på begge kortsider.

Tverrnes 2 ligger ca. 100 meter nord for Tverrnes 1 og omfatter minst 6 tufter av Gressbakkentype. I tillegg finnes det to mer vage/forstyrrede tufter i samme felt, også disse sannsynligvis av Gressbakkentype. Tuftene ligger inne i dyrket mark og er dessuten berørt av fjøsbygg og veg ned til hovedhus på gården. Det er dermed sannsynlig at det har vært flere tufter i området. Tuftene har indre mål fra 4 x 6 til 5 x 8 m. Den best bevarte tufta (nr.4 på kartskissen) har tre tydelige forsenkninger i vollene: midt på fremre langside, samt på begge kortsider. I feltet ligger også en mindre, sirkulær tuft/grop, 2 x 2 m.

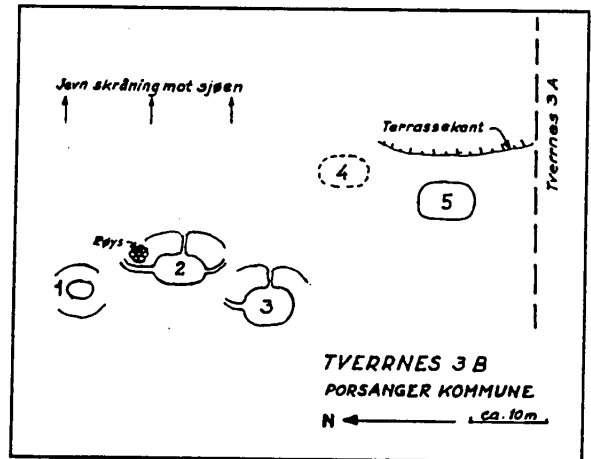
Tverrnes 3 ligger ca. 30 m nordvest for Tverrnes 2 og omfatter tilsammen 11-12 tufter hvorav minst 6 er av Gressbakkentypen. En del nyere forstyrrelser i området (2.verdenskrig?) gjør det sannsynlig at det har vært flere sikre Gressbakkentufter her. De regulære Gressbakkentuftene måler fra 6 x 4 til 8 x 5 m, mens to mindre tufter (nr.1 og 3 på kartskissen) måler henholdsvis 2 x 2 og 2 x 3 m. Av de best markerte og sikreste Gressbakkentuftene har 2 forsenkninger i vollen

på alle fire sider (nr.1 på kartskisse 3B og 6 på kartskisse 3A), 2 har tre forsenkninger i vollen: midt på begge kortsider samt på fremre langside, 2 av tuftene har bare to synlige forsenkninger i vollen: midt på fremre langvegg samt på begge kortsider, og 1 har bare en slik forsenkning: midt på fremre langside (nr.2 på kartskisse 3A).

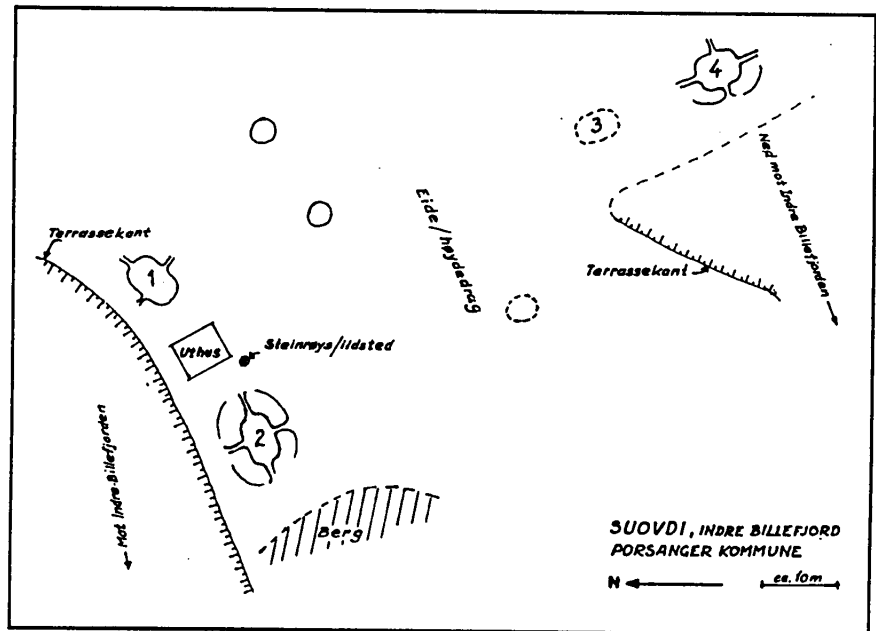
Tvernes 4 ligger ca. 60 m nordvest for Tvernes 3 og omfatter 2 tufter av Gressbakkentype som ligger side om side. Den best markerte har forsenkninger i vollene midt på fremre langside samt på begge kortsider, og måler 8 x 5 m. Den andre er vagere markert, men har i alle fall en tydelig forsenkning i vollen: midt på fremre langside. Det er ikke laget kartskisse av disse tuftene.

I området mellom Tvernes 3 og 4 er det flere vage forsenkninger i overgrodd, tidligere dyrket mark. Disse ligger på jamt over samme nivå over havet som de registrerte tuftene, og er etter all sannsynlighet spor etter utjamnede og delvis fjernede Gressbakkentufter.

7. Suovdi, Porsanger kommune.

Det er her registrert 3 Gressbakkentufter, men det finnes flere vage forsenkninger/tufter i området. I alle fall en av disse (nr.3 på kartskissen) kan være en utjamnet Gressbakkentuft. Av de klart definerbare Gressbakkentuftene ligger en tuft (nr.4) i svakt VSV-skrånende terreng, mens de to øvrige (nr.1 og 2) ligger i NNW-orientert terreng, ved det som tidligere har vært en ØNØ - VSV orientert bukt/vik. Mellom disse to siste tuftene er det registrert en lav røys, evt. et ildsted. Tuftene har indre mål fra 6 x 4 til 7 x 5 m. To av tuftene (nr. 4 og 2 på kartskissen) har forsenkninger i alle fire sider, og det er mulig at dette også har vært tilfellet for den tredje tufta (nr.1); forsenkningen i den ene kortsiden kan ha blitt ødelagt av uthusbygging i nyere tid.

8. Olggut Galggašluokta/Ytre Sandvik, Porsanger kommune.

I et felt med tufter av varierende form og størrelse finnes det minst 3 tufter av Gressbakkentype. Tuftene ligger NNØ-skrånende terreng, ved det som tidligere har vært en bukt/vik. Den best

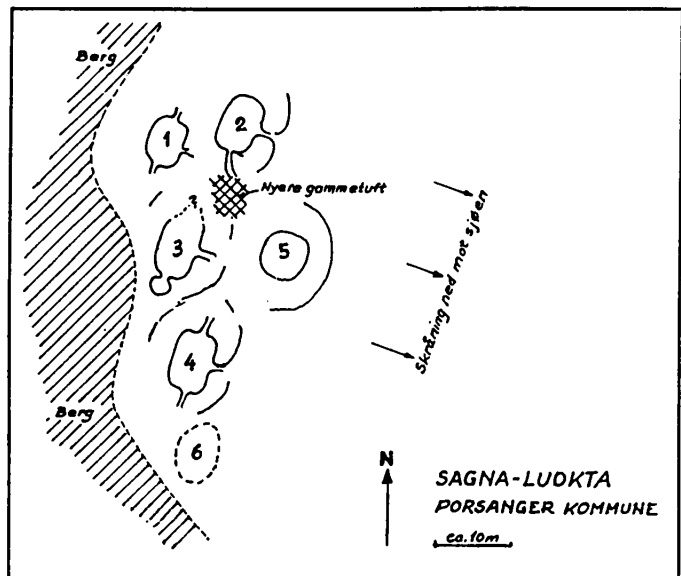
markerte Gressbakkentufta måler 8 x 5 m, og har tre forsenkninger i vollen: midt på fremre langside og på begge kortsider. Forøvrig har 2 tufter forsenkninger i begge kortsidene, en av disse muligens midt på fremre langside. De to sistnevnte tuftene måler hhv. 7 x 5 og 8 x 5 m. En tuft, sannsynligvis også den en tuft av Gressbakkentype, er halvert av vegen ned til Ytre Sandvik. Kartskisse ikke laget.

9. Siskket Galggašluokta/Indre Sandvik, Porsanger kommune.

Et felt på minst 4 Gressbakkentufter, nå ødelagt/fjernet ved pløying. Tuftene, som har ligget i ØNØ-vendt terreng (buk/vik) sør for Cuobbujohka, sees nå kun som vage forsenkninger i dyrket mark. ØK-registreringene oppgir at tuftene har hatt indre mål 5 x 7 m, og forsenkninger i vollene i NNV, SSØ og ØNØ, dvs. midt på begge kortsider og midt på fremre langside. Også nord for Cuobbujohka sees vage forsenkninger i dyrka mark, på samme nivå som de øvrige tuftene. Det er derfor mulig at det har eksistert et større antall Gressbakkentufter på denne lokaliteten.

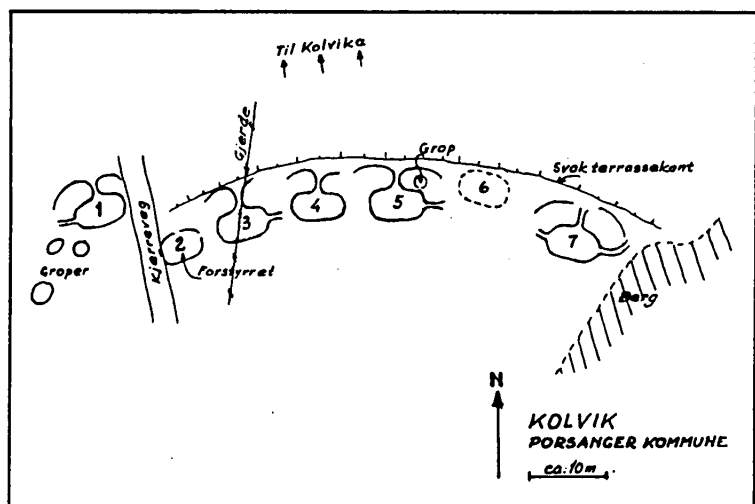
10. Sagnaluokta, Porsanger kommune.

Det er her registrert 4 Gressbakkentufter, samt 1-2 tufter av noe avvikende form. Tuftene ligger lokalisert inn mot en bergknaus, ved det som tidligere har vært en østvendt vik. 4 av tuftene har klare forsenkninger i vollen: midt på fremre langside og på en eller begge kortsider. For en av tuftene (nr.3 på kartskissen) synes forsenkningen på den ene kortsiden å utgjøre et mindre, sirkulært rom, diam. 2 m. Tuftenes indre mål er 8 x 5 m. En av tuftene i feltet (nr. 5) skiller seg ut ved at den er sirkulær, diam. 6 m, og mangler tydelige forsenkninger i vollen. I tillegg finnes det en mulig, vagt markert tuft (nr. 6 på kartskissen).

11. Sáwvesvuotna/Kolvik (Storjordet), Porsanger kommune.

7 Gressbakkentufter ligger ovenfor nordvendt, delvis markert terrassekant. Tuftene er meget godt markerte (opptil 1,5 m dyp). Nyere aktivitet har forstyrret noen av tuftene (gjelder særlig nr. 2 på kartskissen), og en av tuftene (nr. 6) synes å være erodert i framkant. Tuftene måler fra 4 x 7 til 4,5 x 7,5 m. De har tydelige forsenkninger i vollen midt på fremre langside og på en eller to kortsider.

12. Anopset/Arkanluokta, Porsanger kommune.

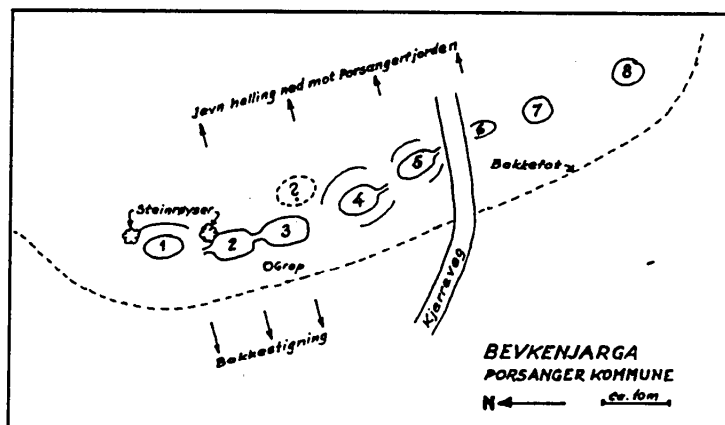
Det har her ligget 8 Gressbakkentufter ved en østvendt bukt/vik. Tuftene ble registrert for Økonomisk Kartverk i 1977. Flere av tuftene, som lå inne i dyrket mark, hadde tydelige forsenkninger midt på fremre langsida samt på begge kortsider. Området er nå pløyd og tuftene ødelagt/fjernet.

13. Goarahat, Porsanger kommune.

Flere store, ovale tufter er fjernet i dette området. Ifølge beskrivelsen av tuftene mener ØK-registrantene (i 1977) at tuftene må ha vært av Gressbakkentype. Tuftene har ligget ved en SSØ-orientert bukt/vik.

14. Bevkenjarga, Porsanger kommune.

8 tufter hvorav 5 kan være av Gressbakkentype (se kartskisse). Tuftene ligger ved bunnen av bakkeskråning, ved det som tidligere har vært en østvendt bukt/vik. De 5 mulige Gressbakkentuftene måler 4 x 7 m og har vage forsenkninger i vollene på kortsidene.

15. Skibukt/Halgagohpi, Porsanger kommune.

Et felt med 8 tufter. Tuftene er utvilsomt fra yngre steinalder, men det er usikkert om de egentlig er Gressbakkentufter. Jeg nevner dem likevel her da enkelte av tuftene har antydninger til forsenkninger i vollene. Tuftene måler fra 4 x 7 til 5 x 8 m.

16. Børselvneset, Porsanger kommune.

Det er her registrert 2 tufter av Gressbakkentype. Tuftene ligger på nordsiden av Børselvneset. Den ene tufta har tre forsenkninger i vollene (på fremre langsida og på begge kortsider) og måler 6 x 4 m, den andre tufta har to forsenkninger i vollene (fremre langsida samt en kortsida) og måler 7 x 4 m (indre mål). (Rapport ved B.Hood 1988, Tromsø Museums arkiv)

Alle registreringene er avmerket på kartet på neste side.

